T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İSTANBUL HÜKÜMETLERİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI (30 EKİM 1918-KASIM 1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meliha Nur ÇERÇİNLİ
2901120014

DANIŞMAN
Prof.Dr. Cezmi ERASLAN

İSTANBUL – 2018

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İSTANBUL HÜKÜMETLERİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI (30 EKİM 1918-KASIM 1920)

HAZIRLAYAN
Meliha Nur ÇERÇİNLİ
2901120014

DANIŞMAN
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

…./…./…….
ONAY

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :**Meliha Nur ÇERÇİNLİ** Numarası : **2901120014**

Danışman : **Prof.Dr.Cezmi ERASLAN** Tez Savunma Tarihi : **29.08.2018**

Anabilim/Bilim Dalı : **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi** Tez Savunma Saati : **15.30**

Tez Başlığı :**"Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İstanbul Hükümetleri'nin Anadolu Hareketi'ne Dönük Politikaları (30 Ekim 1918-Kasım 1920)"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Cezmi ERASLAN (Danışman)		Kabul.
2-Doç.Dr.Ş.Can ERDEM(Marm.Üniv. Fen.Edc.Fak)		Kabul
3-Dr.Öğr.Üyesi Ramazan Erhan GÜLLÜ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Bülent BAKAR(Marm.Üniv.Fen.Edc.Fak)		
2-Doç.Dr.Abdurrahman BOZKURT		

YEMİN METNİ

Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İstanbul Hükümetleri'nin Anadolu Hareketine Dönük Politikaları" (30 Ekim 1918-Kasım 1920) adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Meliha Nur ÇERÇİNLİ

ÖZ

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İSTANBUL HÜKÜMETLERİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI (30 EKİM 1918-KASIM 1920)

Meliha Nur ÇERÇİNLİ

Birinci Dünya Savaşını fiili olarak sonlandıran Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için yakın zamanda başlayacak olan bir sürecin, "imparatorluktan ulus devlete" dönüşme sürecinin başlangıç noktasıydı. Eskiyi atıp yerine yeni bir sistemi kurmanın arzu edilebilirliğinden ziyade varlığın devamı için yeniden canlanmanın yaşandığı bu süreç, birbirinden bağımsız gibi görünen ancak aynı hedefi arzulayan devletlerin sistemli işgalleriyle başlamış ve bu işgaller karşısında yine birbirinden bağımsız olarak başlayan ancak arka planda yüzyıllardır hür yaşamış ve esaret kabul etmeyecek ve bu kabul etmeyişin bedelini can vererek ödemeyi göze alabilecek bir milletin ortaya koyduğu varlığı, birliği içermekteydi. Son derece zor şartlarda ortaya konan bu birlik, birçok mazlum ulusa "hakların savunulması" konusunda örnek teşkil edecekti.

Bu sürecin karar alma ve uygun hareket tarzını belirlemede birbirini etkileyen üç aktörü vardı: İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümetleri ve Anadolu Hareketi.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni silahlarına el koymak, ordusunu terhis etmek ve kurtuluşa dair ufak bir umut dahi bırakmadan tüm savunma gücünü yok ederek toptan ele geçirmeyi amaçlıyorlardı. Kendi aralarında "doğu sorunu" olarak adlandırılan bir mesele vardı. O da toprakların nasıl paylaştırılacağıydı.

İstanbul Hükümetlerine gelince mağlup olunmuş bir savaş sonrası iktidara gelen ve doğal olarak savaşın tüm kayıplarının faturasını ödeyen hükümetlerdi. İstanbul Hükümetleri olarak aynı başlık altında anılsalar da birbirinden farklı anlayışlara sahip paşalar Ahmet İzzet Paşa, Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa tarafından kurulmuşlardı. Bu hükümetlerin mukavemet kararları almaları yeniden bir savaşa girmek demekti ancak ne yeniden bir savaşa girebilecek askeri bir hazırlık ne de savaşı kabul edecek bir halk vardı.

Memleket, sadece siyasi olarak kurtarılabilirdi. Ancak belirtmek gerekir ki genel kanı böyle olsa da bu hüküm, her hükümet için geçerli değildi.

Anadolu Hareketi ise tüm olumsuz şartlar içinde ülkesinin bir karış toprağını düşmana vermek istemeyenlerin hem doğuda hem batıda gerek kongrelerde, gerek cephelerde verdiği ölüm kalım mücadelesinin ortak adıydı ve baktıkları yerden gördükleri manzara sadaretten göründüğü gibi değildi.

Bu çalışmada, 1918 ve 1920 yılları arasında görev alan -hem saray, hem işgal kuvvetleri ile birebir ilişki içinde olan -İstanbul Hükümetlerinin Anadolu Hareketi'ne dair politikaları incelenecektir.

Anahtar Kelime: Mondros Mütarekesi, İstanbul Hükümetleri, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele

ABSTRACT

THE ANATOLIAN POLICIES OF ISTANBUL GOVERNMENTS IN THE LIGHT OF OTTOMAN DOCUMENTS. (OCTOBER 31th, 1918 —NOVEMBER 1920)

Meliha Nur ÇERÇİNLİ

The Armistice of Mudros, which actually ended the First World War, was the starting point of a period that will soon begin for the Ottoman State, a period of transition from empire to a nation state. The new process started in the Ottoman Empire began with the planned occupations of the Entente Powers, which have common goals. The Ottoman Empire, which has been independent for centuries, would oppose these occupations with its full presence. People who are willing to die for this purpose have formed an union. This sense of unity, which was created under extremely difficult conditions, would be an example for many oppressed nations regarding the "defense of rights".

There were three interrelated actors in decision-making and determining the appropriate course of action in this process: the Entente Powers, the Istanbul Governments and the national movement in Anatolia.

The Entente Powers intended to seize the Ottoman Empire in total by capturing its weapons, demobilizing its army and destroying all of its defense power without leaving even a slight hope of liberation. There was an issue among them called the "Eastern Question". This was about how to share the land captured.

As for the Istanbul Governments, they were the governments that came to power after a defeated war and naturally paid the bills of all losses of the war. Under the same title, Istanbul Governments were founded by Ahmet İzzet Pasha, Tevfik Pasha, Damat Ferit Pasha, Ali Riza Pasha and Salih Pasha, who had different understandings. Their decision on resistance meant to enter a war again but there was no military preparation to enter a war again or people to accept the war. The country

could only be saved politically. It should be noted that although this was the general opinion, it was not true for every government.

The Anatolian Movement, on the other hand, was the common name of the struggle of those, who do not want to give a land of their country to the enemy in all adverse conditions, between survival and death in both congresses and battlefronts in the East and the West. The scene that can be seen from their perspective was very different from the point of the Grand-Vizierate.

This study will examine the politics on the Anatolian Movement of the Istanbul Governments, who were on duty between 1918 and 1920 and who were in mutual relations with both the Palace and the occupation forces.

Keywords: The Armistice of Mudros, Istanbul Government, Mustafa Kemal Pasha, Turkish Grand National Assembly.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **i**

ABSTRACT ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **x**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xiv**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA KURULAN TEVFİK PAŞA HÜKÜMETLERİ VE ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI

1.1. TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ (11 KASIM 1918 -12 OCAK 1919) 17

1.1.1. Kabinenin Kurulması ve İcraatları 17

1.1.1.1. Mütareke Komisyonu 21

1.1.1.2. Tetkik-i Seyyiat Komisyonu 22

1.1.1.3. Tetkik-i Hesabat ve Seyyiat Komisyonu: 23

1.1.1.4. Tahkik Heyetleri 25

1.1.1.5. Divan-ı Harbi Örfi Mahkemeleri: 26

1.1.1.6. Meclis-i Mebusan'ın Feshi 28

1.1.1.7. Genel Af ilanı 30

1.2. I.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE ANADOLU HAREKETİ 32

1.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 32

1.2.2. Silahlı Yerel Direniş 34

1.2.3. Sivil Direniş Örgütleri 38

1.2.4. Gizli Direniş Örgütleri 42

1.3. I.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 44

1.4. II. TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ (12 OCAK-4 MART 1919) 47

1.4.1. Kabinenin Kurulması 47
1.4.2. Kabine Değişikliği (24 Şubat 1919) 48
1.5. II.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE ANADOLU HAREKETİ 51
1.6. II.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 54

II. BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SİVAS KONGRESİ'NE KADAR DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI

2.1. I.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (4 MART 1919-15/16 MAYIS 1919) . 60
2.1.1. Kabinenin Kurulması 60
2.1.2. İzmir'in İşgali 63
2.2. ANADOLU HAREKETİ'NİN ASKERİ TEŞKİLATLANMA DÖNEMİ 67
2.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da Görevlendirilmesi 67
2.3. I. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 72
2.3.1. Silahlı Mukavemet Fikrini Önleme 73
2.3.1.1. Orduya Karşı Bir Gücü Elde Tutma İsteği: Jandarmanın Dahiliye Nezareti'ne Bağlanması 73
2.3.1.2. Milliyetçi Propagandanın Oluşmasını Önleme 74
2.3.1.2.1. Nasihat Heyetleri Kurulması Yoluyla Milliyetçiliğe Karşı Osmanlıcılık Politikası 74
2.3.2. Silahlı Mukavemet Fikrini Destekleme 77
2.4. II.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (19 MAYIS 1919 - 20 TEMMUZ 1919) 81
2.4.1. Kabinenin Kurulması 81
2.4.2. Saltanat Şurası 85
2.4.3. Paris Barış Konferansı 86
2.5. ANADOLU HAREKETİ'NİN GELİŞME SÜRECİ 89

2.5.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki İlk Faaliyetleri 90
2.5.2. Erzurum Vilayet Kongresi 94
2.5.3. Amasya Tamimi 96
2.5.4. Birinci Balıkesir Kongresi 101
2.6. II.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 103
2.6.1.Yunan İşgaline Karşı Mukavemeti Destekleme 103
2.6.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Örgütlenme Faaliyetlerine Karşı Politika 110
2.7. III.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (21 TEMMUZ -1 EKİM 1919) 122
2.7.1. Kabinenin Kurulması 122
2.7.2. Anadolu Hareketi'nin Süreci 126
2.7.3. Erzurum Kongresi 127
2.7.4. II. Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz) 135
2.7.5. Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos) 138
2.7.6. Sivas Kongresi 142
2.7.7. III. Balıkesir Kongresi : 16-22 Eylül 1919 146
2.7.8. II. Nazilli Kongresi: 19-23 Eylül 1919 148
2.8. III. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİNE DÖNÜK POLİTİKALARI 149
2.8.1. Demokratik Yol (Seçim Çalışmaları) 150
2.8.2. Ordu Üzerinde Otorite Tesis Etme 153
2.8.2.1. Askeri Şura Teşkili:2 Ağustos 1919 153
2.8.2.2. Ordu Müfettişliklerinin Kaldırılması: 14 Ağustos 1919 154
2.8.2.3. Kolordular Arası Şifreli Haberleşme Yasağı: 15 Ağustos 1919 156
2.8.3. Doğu Ve Batı Merkezli Direniş Hareketlerinin Birleşmesini Önlemek (26 Temmuz 1919) 158

2.8.3.1. Jandarma Umum Kumandanı Kemal Bey'in Batı Anadolu Gezisi 158
2.8.3.2. Anadolu Hareketi'nin Lider Kadrosunu Tasfiye Etmek: 162
2.8.3.3. Ali Galip Bey'in Sivas Kongresi'ni Basma Teşebbüsü 167
2.8.3.4. Padişah İradesi 171
2.8.4. Uzlaşma Teşebbüsü 173
2.8.5. Direniş Hareketlerine Yönelik Algıyı Değiştirmek 174
2.8.5.1. Çete/Eşkıya Hareketi Olarak Suçlama: 174
2.8.5.2. İttihat ve Terakki Uzantısı Olarak Suçlama 175
2.8.5.3. Bolşeviklik Suçlaması 177

III.BÖLÜM

SİVAS KONGRESİ'NDEN SONRA KURULAN İSTANBUL HÜKÜMETLERİ VE ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI

3.1. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ (2 Ekim 1919-3 Mart 1920) 179
3.1.1. Hükümetin Kurulması 179
3.1.2. Hükümet ve Anadolu Hareketi Arasında İlk Temaslar 181
3.1.3. Arabulucular Kanalıyla Uzlaşma Teşebbüsleri 184
3.1.4. İstanbul Hükümetince Anadolu Hareketi'nin Resmi Anlamda İlk Kabulü Amasya Görüşmeleri 187
3.1.5. Anayasal Düzen Öncesi Anadolu Hareketi'nin Mevcut Durumu 190
3.1.5.1. Meclis-i Mebusan'ın Toplanması ve Misak-ı Milli'nin Kabulü 193
3.1.5.2. Akbaş Baskını 198
3.1.6. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 201
3.1.6.1. Dahiliye Nezareti'nin Politikası 205
3.1.6.2. Harbiye Nezareti'nin Politikası 209
3.2. SALİH HULUSİ PAŞA HÜKÜMETİ (8 Mart-4 Nisan 1920) 217

3.2.1. Hükümetin Kurulması 217
3.2.2. İstanbul'un Resmi İşgali (16 Mart 1920) 219
3.2.3. Anadolu Hareketi'nin Genel Durumu 223
3.2.4. SALİH HULUSİ PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 229
3.3. IV.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (5 Nisan - 30 Temmuz 1920) 232
3.3.1. Kabinenin Kurulması 232
3.3.2. Anadolu Hareketinin Genel Durumu: 234
3.3.3. Büyük Millet Meclisinin Açılışı 236
3.3.4. IV.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 242
3.3.4.1. Anadolu Hareketi'nin Asi İlan Edilmesi 242
3.3.4.1.1. Hükümetin Beyannamesi 242
3.3.4.1.2. Fetva 244
3.3.4.2. Kuva-yı Milliye'ye Karşı Yeni Bir Askeri Güç Oluşturma 248
3.3.4.2.1. Kuva-yı İnzibatiye: 18 Nisan 1920 248
3.3.4.3. Sadakatnameler 251
3.3.4.4. Anadolu Fevkalade Müfettişi Umumiliği 252
3.3.4.5. İdam Kararları 253
3.3.4.6. Uzlaşma Teşebbüsleri 255
3.4. V.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (31 Temmuz-17 Ekim 1920) 256
3.4.1. Kabinenin Kurulması 256
3.4.2. Anadolu Hareketi'nin Durumu 259
3.4.3. V.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI 260
SONUÇ 267
KAYNAKÇA 271

ÖNSÖZ

1918 -1920 yılları Türk Milli Mücadelesi için oldukça önemlidir çünkü bu yıllar ülkeyi içine düştüğü durumdan kurtarma çarelerinin arandığı, siyasi yolla müdafaa fikrine karşı, fiili müdafaa fikrinin kazandığı ve dolayısıyla savaştan yeni çıkmış halkın yavaş yavaş ve yeniden bir savaşa hazırlandırıldığı yıllardır. Nihai hedefe kesin bir şekilde karar verildiği ancak olayların anlık gelişmeleriyle kısa zaman içinde sürekli yeni stratejilerin belirlendiği bu dönem, bir çok açıdan hiç de kolay bir zaman değildir.

Bu dönemde kurulan hükümetler Ahmet İzzet Paşa, Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetleridir, henüz savaş yıllarında gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti'ni paylaşma yarışları içinde olan devletler topluluğunun yani İtilaf Devletleri'nin resmi muhatabıdır. Bu muhatabiyet, bahsi geçen hükümetleri gerek ekonomik olarak zorlamakta gerekse olaylar karşısında sorumlu addedilme endişesinin yaşanmasıyla psikolojik açıdan yıpratmaktadır. Bilhassa mütareke gibi bilinmezlerle dolu bir ortamda sınırların çizilmediği bir mağlup ve galip devletler ilişkisinin ne derece hakkaniyet ölçüsünde seyrettiğini tahayyül etmek zor değildir. Ayrıca hükümetlerin, memlekette yaşanan, savaş sonrası durum değerlendirildiğinde normal olarak görülen açlık, hastalık ve yokluğun hüküm sürdüğü halleri düzene koyma gibi zorlu görevleri de vardır ve bu gündelik işleri İtilaf Devletleri'nin gözetiminde çoğu zaman onların tercihlerine göre icra etmek durumunda kalacaklardır.

Çalışmanın konusu; Osmanlı Arşiv Belgeleri'ne göre 1918-1920 yılları arasında kurulan bu hükümetlerin Anadolu Hareketi'ne dönük politikalarıdır. Çalışma İki yılla sınırlı olmasına rağmen, bu kadar kısa zaman diliminde arda arda yaşanan ve her biri birbirini sebep ve sonuç ilişkisi bağlamında derinden etkileyen olaylar zinciri söz konusudur. Bu olayların her biri de ayrı ayrı tez konusu olabilecek mahiyettedir. Cemiyetler, kongreler , cepheler gibi oluşumlar ve bu oluşumlarla yıkılmak üzere olan ancak henüz yıkılmamış bir devletin içinde yeni bir devletin doğuşunu anlatmak objektif ve geniş kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duymaktadır.

Çalışmamızda İstanbul ve Anadolu olarak iki farklı boyut olmasına rağmen böyle bir ayrım yapmak pek de mümkün olmamıştır. Lakin İstanbul Hükümeti'nde görev alarak Anadolu Hareketi'ne iştirak edenler olduğu gibi, başlangıçta Anadolu içinde yer alıp sonradan yolunu ayıranlar da olmuştur .Çalışmamızda Anadolu Hareketi diye genelleştirmeler kullanılmış bu tabirden kastımız, merkezi hükümetin kararlarına rağmen mukavemet taraftarı olanlar olmuştur. Yani Doğuda merkezi yönetim için gittikçe tehlikeli hale gelen Mustafa Kemal Hareketi de, Batı'da merkezi yönetimin kongreleri yasaklamasına rağmen toplanan ancak İstanbul'a da sadakat bildiren hareket de Anadolu Hareketi'dir. Lakin çalışmamız genel olarak Mustafa Kemal Hareketi üzerine yoğunlaşmıştır Çalışmamız boyunca Anadolu Hareketi, "milliyetçi hareket", "milli teşkilat", "Ankara Hükümeti "olarak adlandırılmıştır.

Çalışmanın mekansal boyutunda herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir. Zaman olarak 30 Ekim 1918 tarihi başlangıç noktası olarak belirlenmiş, 1920 yılı Kasım ayında düzenli ordunun kuruluşu aşaması ile sonlandırılmıştır.

Çalışma, giriş kısmı ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, Osmanlı Devleti'ni I. Dünya savaşına götüren sebepler üzerinde durulmaya çalışılmış bu bağlamda Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na değinilerek 1914 yılı itibariyle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunmuş olduğu durum analiz edilmeye çalışılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerle ilgili genel bir değerlendirmeden sonra Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ne genel bir bakışın ardından Tevfik Paşa'nın iktidara gelmesine kadar süre ana hatlarıyla çizilmiştir.

Birinci bölümde; Mütareke sonrası Tevfik Paşa'nın kurmuş olduğu hükümetler, bu hükümetlerin karşılaştıkları sorunlara çözüm bulma yolları üzerine yoğunlaşılmıştır.

İkinci bölümde; Sivas Kongresi'ne kadar kurulan Damat Ferit Paşa Hükümetleri incelenmiştir. Kuvvetli bir Kuva-yı Milliye karşıtı olması sebebiyle diğer hükümetlerden daha kapsamlı bir politika izlemiş bu nedenle daha fazla arşiv belgesine ulaşılmıştır.

Üçüncü bölümde, Sivas Kongresi sonrası iktidara gelen Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümeti IV. ve V. Damat Ferit Paşa Hükümetleri incelenmiştir. Bu hükümetler arasında Salih Paşa Hükümeti'ne çık kısa bir süre ihtiva etmesi nedeniyle diğerlerine nazaran daha az değinilebilmiştir. Son Osmanlı Hükümeti olan Tevfik Paşa Hükümeti de Kasım ayına kadar incelendiği için ayrı bir başlıkla verilmemiştir.

Çalışmanın işlenişi arşiv kaynaklarına yöneliktir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, TİTE Arşivi, ATASE Arşivi'nde çalışmalar yapılmıştır. "Osmanlı Arşiv Belgelerine göre" diye başlayan bir tez çalışmasının büyük oranda arşiv belgesine dayandırılması gerekir. Lakin bu noktada kabul etmek gerekir ki bu alanda çok sayıda ve aynı minvalde değerli çalışma mevcuttur Başbakanlık Osmanlı Arşivi Anadolu Hareketi ile birebir ilişkili "Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk", "Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri", "Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922) adlı üç eseri kendisi yayınlamıştır. Öte yandan dönemle ilgili çok sayıda hatırat mevcuttur. Bu değerli çalışmaların öznel yaklaşımlarla yazılabileceği gerçeği göz önüne alındığında karşılaştırılmalı okuma yapılması gerektiğinden ancak çok temel olan eserler kullanılmıştır. Ayrıca sadrazamlarla ilgili detaylı incelemelerin yapıldığı doktora çalışmaları mevcuttur. Ahnet İzzet Paşa Hükümeti ile ilgili Metin Ayışığı tarafından yapılan bir, Tevfik Paşa ile ilgili Nurten Çetin, Necati Çavdar ve Murat Aydoğdu tarafından yapılan üç, Damat Ferit Paşa ile ilgili Ş. Can Erdem tarafından yapılmış bir doktora çalışması vardır. 1919 ve 1920 yıllarını içine alan diğer bir çalışma Hülya Özkan tarafından İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri başlığıyla yayınlanmıştır. Tüm bu çalışmalar gibi Sina Akşin'in İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele adlı eseri de döneme ışık tutmaktadır. Bunca kıymetli çalışmanın yanında amacımız, bu hükümetlerin hepsini bir arada ,genel hatlarıyla portreleyerek basit bir anlatıyla sunmak ve daha sonra yapılan çalışmalar için bir taslak oluşturmaktır.

Çalışmamda öncelikle danışmanım Prof. Dr Cezmi Eraslan'a, bilginin nasıl kullanılması gerektiğini sabrından ve nezaketinden ödün vermeden öğrettiği ve içinden çıkamadığım durumlarda *çalışınız, bazen yavaş bazen hızlı gidersiniz yaptığınız her çalışma kıymetlidir* sözleriyle yüreklendirdiği için teşekkür etmek

istiyorum. Her zaman desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof Dr. Mustafa Budak'a , Osmanlı Arşivi'nde çalışan mesai arkadaşlarıma, özellikle Şengül Karaloğu ve Emine Duman'a, eşim Tevfik ve Kızım Şebnem'e ve tüm aileme teşekkür etmek istiyorum.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	aynı eser
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
ATAZB	Atatürk Arşivi Katoloğu, Ziraat Bankası'ndan gelen evrak
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO.	Bâbıâlî Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH.EUM. AYŞ	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi
DH.EUM.3. Şb.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube
DH.EUM.MH.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi
DH.EUM.VRK.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Kalemi
DH.KMS .	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

DH.İUM.	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye
DH.İUM.EK.	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri
DH.ŞFR.	Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
DH.UMVM.	Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti
DİA.	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İ.DUİT.	Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İSH	İstiklal Harbi
HR.SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
HSD.TVP	Hibe, Satın, Devralınan Evrak, Tevfik Paşa Evrakı
MV.	Meclis-i Vükela
s.	sayfa
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
TİTE	Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yay.haz.	Yayına hazırlayan
y.y.	Yer yok
t.y.	Tarih yok

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı, uluslararası düzenin yeniden şekillenmesini sağlayan ve bu özelliğiyle bir çok "sonu" ve "başlangıcı" uhdesinde barındıran bir gelişmedir. Savaşın sonucunda imparatorluklar, ulus devletlere dönüşmüşlerdir lakin bu dönüşüm kolay olmamıştır. Osmanlı Devleti de bu savaşın içine çekilen ve hangi tarafına müdahil olacağına bile kendisinin karar veremediği bir durumun tam da ortasında yer almıştır çünkü Avrupalılar için Türklerin Rumeli'ye ayak bastıkları andan itibaren başlayan bir Şark Meselesi vardır[1]. Bu savaş da bahsi geçen meselenin çözümü için atılan son adım mahiyetindedir ve doğal olarak Osmanlı Devleti için kaçınılmazdır.

İşin Avrupa boyutuna gelindiğinde ise 19. yüzyıl başlarındaki gelişmeleri oldukça önemlidir. Bu bakımdan büyük kayıplara yol açan ve dengeleri değiştiren bu savaşın çıkış sebeplerini bu dönemde aramak gerekmektedir.

Bilindiği gibi 1815 yılında yapılan Viyana Kongresi ile Avrupa'ya, genel olarak da dünyaya yeni bir statü getirilmiş ve güçler dengesi buna göre kurulmuştur. Ancak 1870 yılında yapılan Sedan Savaşı ile Almanya ve İtalya'nın milli birliklerini kurmaları ve büyük devlet olarak devletlerarası ilişkilerde yerlerini almak için girişimlerde bulunmaları bu dengeyi büyük ölçüde değiştirmiştir. Sonraki süreçte yeni bir dengenin kurulması çabaları ise Avrupa'da yeni blokların ortaya çıkmasına ve yeni çatışmalara yol açmıştır. Bloklar arasındaki gerginlik karşılıklı silahlanmaya neden olmuş ve bir "Silahlı Barış Dönemi "ni ortaya çıkarmıştır. Nitekim bloklar ve devletlerarası ilişkilerde çok yönlü olarak gelişen gerginlik ve çatışmalar, devletleri bir savaşın eşiğine kadar getirmiştir[2].

Yukarıda genel çerçevesi çizilen süreçte Avrupa devletleri iki büyük kampta toplanmıştır. Bu kamplar, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'yı içine alan Üçlü İttifak ve İngiltere, Fransa ve Rusya'yı içine alan Üçlü İtilaf

[1] Cezmi Eraslan, "I. Dünya Savaşı ve Türkiye", **Türkler Ansiklopedisi,** C.XIII s.339-360
[2] Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih [1789-2001**], Der Yayınları, İstanbul, 2008, 7. Basım, s. 561

şeklinde oluşmuştur. Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile 1879'da imzaladığı "İkili İttifak",1882'de İtalya'nın katılmasıyla "Üçlü İttifak" halini almıştı. 1893'te Fransa ile Rusya arasında imzalanan anlaşmayı 1904'te Fransa ile İngiltere'nin anlaşması takip etmiş ve 1907'de İngiltere Rusya ile bir sözleşme yapmıştı. Böylece de İngiltere, Fransa ve Rusya arasında "Üçlü İtilaf" meydana gelmişti[3]. Aralarındaki siyasi anlaşmazlıklar yanında, bu devletlerin gelişen sanayileri için daha çok hammadde ve daha geniş pazarlara ihtiyaç duymaları sonucu emperyalist politikalar izlemeleri, iki blok arasındaki rekabete uygun zemini oluşturmuştur[4].

1914 yılına gelindiğinde genel bir savaşın baş göstermesi için gerekli bütün şartlar mevcuttur ve yangını başlatmak için sadece bir kıvılcım, bir bahane gereklidir[5]. Bu bahane de, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı François Ferdinand ve eşinin Saraybosna'yı ziyaretleri sırasında yapılan suikast sonucunda bir Sırplı tarafından öldürülmeleri olmuştur. Avusturya 23 Temmuz'da Sırbistan'a bir ültimatom vermiş ve beş gün sonra da Almanya'nın da onayını alarak savaş ilan etmiştir[6]. Almanya müttefiki Avusturya-Macaristan'ın, Rusya ise Sırbistan'ın yanında yer almıştır[7].

Temmuz'da Rusya'da seferberlik ilanı üzerine Almanya seferberliği durdurması için ültimatom vermiş ancak etkili olmayınca 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş açmıştır. Bu sırada Fransa da seferberlik ilan etmiştir. Almanya 3 Ağustos'ta Belçika'ya ve 4 Ağustos'ta İngiltere de Almanya'ya savaş açmışlardır[8].

Avusturya ise 6 Ağustos 1914'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Avrupa devletlerinin savaşa sürüklenmesi, Uzakdoğu'da Japonya'ya yayılması için fırsat vermiştir.Almanya'ya 23 Ağustos 1914'te savaş ilan eden Japonya, bu devletin Uzakdoğu'daki sömürgelerini ele geçirdikten sonra Kasım 1914'te savaşı kendi açısından sonuçlandırmıştır .1915 yılı içinde İtalya'nın İtilaf Devletlerine katılması

[3] Ahmet Önkal, "Birinci Dünya Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: VI, s.196
[4] Ali İhsan Gencer- Sabahattin Özel, Türk İnkılap Tarihi, Der Yayınları,İstanbul., 2011 s.45.
[5] A.e. s.47.
[6] Eraslan, a.g.m., s.339-360.
[7] Yahya Akyüz, Utkan Kocatürk, Gülnihal Bozkurt ve diğerleri**, Atatürk İlkeri ve Inkılap Tarihi 1-1,Türk Inkılabı'nın Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklal Savaşı,** Yüksek Öğretim Kurulu, Ankara,1995. s.62.
[8] Eraslan, a.g.m, s.339-360.

ile Avrupa'da bir de İtalya cephesi açılmıştır. İtilaf Devletlerinin Balkanlar'da yeni bir cephe açma gereği sonucunda Yunanistan da bu devletler safında savaşa girmiştir. 1916 yılında Romanya da İtilaf Devletlerine katılmıştır[9].

Siyasi yalnızlık içinde bulunan Osmanlı Devleti açısından duruma baktığımızda -ki daha önce savaşa katılmamasının imkansızlığından bahsetmiştik- 19.yy. sonları ile 20.yy. başlarında Almanya ile ilişkilerini geliştirildiğini görmekteyiz. Ancak, ilave etmek gerekir ki Bosna-Hersek sorunu ile Trablusgarb savaşı, Almanya'nın müttefiki olan Avusturya ve İtalya tarafından çıkarılmış ve bunlara Almanya herhangi bir şekilde engel olmamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti öncelikle Üçlü İtilaf Devletleri ile ittifak yapmak üzere bazı girişimlerde bulunmuştur[10].

Bu doğrultuda İngiltere ile problemli konuları halletmek ve bir ittifak zemini hazırlamak üzere Hakkı Paşa Londra'ya gönderilmişti.Müzakerelerde Basra körfezi ve Güney Arabistan'da karşılıklı nüfuz bölgeleri belirlenmiştir. Fırat ve Dicle'de nehir taşımacılığı, Bağdat ve Basra mahalli tren inşa imtiyazları İngilizlere verilmiştir. Daha önemlisi Bağdat Demiryolu'nun Bağdat-Basra kısmı inşasına İngiltere de dahil edilmiştir. Bu arada deniz kuvvetlerinin ıslahı işi bir İngiliz askeri heyetine havale edilmiş tersanelerin inşa ve genişletme işleri de bu devlete verilmiştir. Ayrıca yüklü paralar ödenerek İngilizlere iki savaş gemisi ve silahlar ısmarlanmıştır. Bunlara karşılık İngiltere diğer devletler de onayladığı takdirde iktisadi kapitülasyonlardan vazgeçecek ve Bağdat Demiryolu'nun Basra'ya kadar uzatılmasına itiraz etmeyecekti[11]. Ancak İngiltere parası ödenen iki savaş gemisini son anda Osmanlı Devleti'ne teslim etmekten vazgeçti ve yine İngiltere'de Şili Hükümeti adına inşa edilmiş olup sonrasında Osmanlı Hükümeti'ne satılmasına karar verilen ve pazarlığı tamamlanan iki torpido destroyeri ile birlikte bunlara el koydu.

[9] Refik Turan, Mustafa Safran, Necdet Hayta ve diğerleri, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Okutman Yay, Ankara.,2011 s. 51
[10] Uçarol, a.g.e, s.566
[11] Eraslan, a.g.m., s.339-360

İngiltere'nin gemilere el koyma kararı kamuoyunda büyük düş kırıklığına yol açtı. Osmanlı Hükümeti'nin zarar ziyan talebi hususundaki girişimleri sonuçsuz kaldı[12].

Diğer yandan Balkan Savaşları sırasında alınan borçların tasfiyesi ve yeni borçlar için Maliye Nazırı Cavit Bey Fransa'ya gitmiştir. Ancak asıl işi, kapitülasyonların kaldırılmasına hükümeti razı etmek ve siyasi yakınlaşma ortamı yaratmaktır. Bunun için Suriye'deki ulaşım işlerinin düzeltilmesi, yeni tren ve liman imtiyazları yanında Sivas-Samsun, Erzincan-Harput-Diyarbakır arası 1500 km.lik demiryolu inşaatı imtiyazı da Fransızlara verilmiş ve 35 milyon altın borç alınmıştır. Fransız silah fabrikalarına çeşitli boyutlarda toplar ve altı adet savaş gemisi ile iki denizaltı sipariş edilmiştir. 10.000 km.lik karayolu inşasının verildiği Fransızlardan birçok mühendis bayındırlık bakanlığı hizmetine alınmıştır. Son olarak 1914 Mayıs ayında Rus çarının yaz tatili için geldiği Kırım'da Talat Paşa ziyaretine giderek ittifak teklifinde bulunmuştur. İstanbul ve Boğazları ele geçirmek hususunda müttefikleriyle anlaşan Rusya, Alman askeri heyetlerinin Türkiye'de olmalarını bahane ederek işbirliğine yanaşmamıştır. Osmanlı Devleti daha sonra Balkan Devletleriyle de yakınlaşma çabaları içine girmiş ancak bundan da olumlu sonuç alınamamıştır[13].

Görüldüğü gibi İtilaf devletleri nezdindeki ittifak arayışları sonuçsuz kalan Osmanlı Devleti adeta Almanya'nın safhına itilmiş ve karşı cephede yer almaya mecbur bırakılmıştır[14]. Osmanlı Devleti'nin ittifaklara kabul edilmemesinin asıl sebebi, çıkması beklenen umumi bir savaşta paylaşılması düşünülen pasta olarak görülmesidir. İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ni savaşta müttefik değil taşınacak bir yük olarak görmüşler ve müttefikleri Rusya'yı kızdırmak istememişlerdir. Almanya'ya karşı Rusya'nın geniş insan kaynaklarını kullanmak amacıyla Boğazlar ve İstanbul üzerindeki isteklerini kabul etmişlerdir. Aksi halde Rusya'nın Almanya safına kayması bile söz konusuydu[15]. Sonuç olarak İtilaf Devletleri'nden yardım ve işbirliği beklenemeyeceğinin anlaşılması Osmanlı-Alman ilişkilerini etkilemiş ve iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Alman taraftarı olan üyelerini

[12] Uçarol, a.g.e., s.566-567
[13] Eraslan, a.g.m., s.339-360
[14] Turan, Safran, Hayta ve diğerleri, a.g.e. s.51
[15] Eraslan, a.g.m., s.339-360

Almanya'ya yanaştırmıştır. Avusturya'nın önerisiyle Osmanlı Devleti ile Almanya arasında bir ittifak yapmak üzere 27 Temmuz 1914'te İstanbul'da görüşmelere başlanmıştır[16]. Bu sırada Alman resmi çevrelerinde Osmanlı Devleti'ni müttefik olarak kabul edip etmemek konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birine göre Osmanlı Devleti müttefik rolüne layık bir devlet değildi. Müttefiklerine hiçbir fayda vermeyeceği gibi onların yükünü de arttıracaktı. Bu görüştekiler Osmanlı Devleti'nin ittifaka alınması halinde doğuda başlayacak Rus taarruzuna karşı hemen Almanya'dan yardım istemesinden endişe ediyorlardı. İkinci görüşü savunanlar, Almanya'nın Üçlü İtilaf karşısında durumunu güçlendirmek için Boğazlara ve Hint deniz yolunu tehdit edebilecek bir konuma sahip olan Osmanlı Devleti ile ittifak yapmasını gerekli görüyorlardı. Sonunda ikinci görüş üstün gelmiş ve yapılan görüşmelerin ardından Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914'te bir ittifak anlaşması imzalanmıştır[17]. Buna göre:

Taraflar, Avusturya-Sırbistan arasındaki anlaşmazlıkta mutlak tarafsızlıklarını koruyacaklardır.

Eğer Rusya, Avusturya'ya karşı savaş açar ve Almanya'da buna katılmak zorunda kalırsa Osmanlı Devleti de savaşa girecektir.

Savaş olursa Almanya askeri heyetini Osmanlı Devleti'nin emrine verecek ve bunlar Osmanlı ordusunun genel sevk ve idaresinde fiili nüfuz sahibi olacaklardır.

Almanya, Osmanlı Devleti'ni bir tehdit altına düştüğünde gerekirse silahla koruyacaktır.

Anlaşma, 31 Aralık 1918'e kadar yürürlükte kalacak, taraflardan biri geçersizliğini ilan etmezse beş yıl daha devam edecektir[18].

Savunma niteliği taşıyan bu Anlaşma, Alman-Rus savaşının başlamasından (1 Ağustos 1914) bir gün sonra imzalandığı için Osmanlı Devleti'nin de hemen savaşa girmesi gerekiyordu. Ancak Babıali buna hemen yanaşmadı. Bununla beraber ittifak

[16] Uçarol, a.g.e., s.567-568
[17] Gencer- Özel, a.g.e., s.49-50
[18] Eraslan, a.g.m s.339-360

anlaşmasının imzalandığı gün genel seferberlik kararı aldı, Mebusan Meclisi'ni dağıttı ve iki gün sonra da tarafsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti'nin bu hareketi kendisiyle ittifaka yanaşmayan Üçlü İtilaf devletleri tarafından desteklendi. Özellikle Rusya bunu çok önemsiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması, Rusya'ya müttefiklerinin Boğazlar yoluyla yardım etmesini sağlayacaktı. Bu nedenle İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş boyunca tarafsız kalması için bazı önerilerde bulundular.Osmanlı Devleti de bu isteğe karşılık kapitülasyonların kaldırılması, Ege adalarının kendisine geri verilmesi ve Mısır sorununun çözümlenmesi önerisinde bulundu. Ancak özellikle İngiltere bunu kabul etmeye yanaşmadı. Bu da Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya daha da yaklaştırdı. Bu gelişmelerden sonra Almanya, Osmanlı Devleti'ne bir an önce savaşa girmesi için baskı yapmaya başladı[19].

Bu sıralarda İtalya'yı kendi taraflarında savaşa katılmaya ikna etmek için Almanlar Goben ve Breslav adlı iki savaş gemisini Akdeniz'e gönderdi. Bunu engellemek isteyen İtilaf devletleri de Akdeniz'e bir filo yolladılar. Bunu haber alan Alman gemileri İtalya'nın Brindizi limanından demir alarak Ege Denizi'ni geçip Çanakkale Boğazı'na geldiler. İtilaf filosu da onları takip ediyordu. Alman savaş gemilerinin Osmanlı Devleti'nden sığınma talebi üzerine Enver Paşa'nın emriyle 5 Ağustos'ta Boğazlardan geçerek 16 Ağustos'ta Marmara Denizi'ne geldiler. 17 Ağustos'ta İtilaf Devletleri'nin durumu protesto eden notası üzerine Osmanlı Devleti bu gemileri satın aldığını bildirdi[20].

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni bir an önce savaşa sokmak için uğraşmasındaki amacı: Kafkas Cephesi'ne Rus kuvvetlerinin önemli bir kısmını çekerek Almanya ve Avusturya'nın doğu ordularının yükünü hafifletmek, Süveyş Kanalı'nı kapamak veya hiç olmazsa orada büyük miktarda İngiliz gücünü meşgul etmek, Osmanlı Hilafeti'nin manevi gücünü kullanarak İngiliz, Fransız sömürge müslümanlarını ayaklandırmak ve Rusya'da müslümanları harekete geçirmek idi.Artan Alman baskısına karşı Osmanlı Hükümeti mali durumunun bozukluğunu bahane olarak ileri sürdü. Bunun üzerine Almanya 11 Ekim 1914'te gerekli

[19] Uçarol, a.g.e., s.568-569
[20] Akyüz, Kocatürk, Gülnihal Bozkurt ve diğerleri, a.g.e., s.63

yardımın yapılacağını vaat etti. Babıali buna karşılık Alman Askeri Heyeti Başkanı General Liman Von Sanders'e ordusunda komutanlık, Yavuz ve Midilli (Goben ve Breslav) gemilerinin komutanı Amiral Souchon'a de Donanma Komutanlığı'nı verdi. Sonuçta 27 Ekim 1914'te, Amiral Souchon komutasındaki içlerinde Midilli ve Yavuz gemilerinin de bulunduğu Türk Donanması Karadeniz'e açıldı ve 28-29 Ekim 1914 gecesi Rusya'nın Odesa ve Sivastopol limanlarını topa tuttu. Böylece Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiş oldu[21].

Osmanlı Devleti, Kafkas Cephesi, Irak Cephesi ,Kanal Cephesi ,Filistin ve Suriye Cephesi, Batı (Avrupa) Cephesi (Galiçya, Romanya, Makedonya), Çanakkale Cephesi'nde savaştı. Bu cephelerden Çanakkale'de I. Dünya Savaşı içinde ayrı bir özelliği olan yaşamak hakkın şerefi ile ulaşan bir milletin kahramanlık destanıdır.

Müttefik kuvvetlerinin 14 Eylül 1918'de Bulgarlara karşı Vardar tarafında genel bir saldırıya geçmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin de savaştan çekilmesini sağlayacak bir gelişme yaşandı .Bulgar ordusu çözüldü. 29 Eylül 1918'de mütarekeyi kabul eden Bulgaristan, 27 Kasım 1919'da Neuilly Anlaşması'nı imzaladı[22]. Buna göre Bulgaristan, Yunanistan'a Gümülcine ve Dedeağaç'ı, Romanya'ya Dobruca'yı, Yugoslavya'ya da batı sınırından bazı yerleri veriyordu. Ordusunu 25 bin kişiye indirecek olan Bulgaristan savaş tazminatı da ödeyecekti[23].

Savaşta yenilen devletlerden biri de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Ancak bu imparatorluk savaşın sonlarında parçalandığından Müttefikler Avusturya ve Macaristan ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalamışlardı. Müttefikler ile Avusturya arasında 10 Eylül 1919'da Saint Germain Anlaşması imzalandı. Buna göre Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Yugoslavya'ya Bosna-Hersek'i, İtalya'ya Tirol, Triyeste ve bazı Dalmaçya Adaları'nı, Romanya'ya Erdel, Bukovina, Temeşvar ve Banat'ı, Lehistan'a da Galiçya'yı veriyordu. Ayrıca Avusturya Almanya ile birleşmemeyi, savaş tazminatı ödemeyi, zorunlu askerliği kaldırıp ordusunu 30 bin kişiye indirmeyi de kabul ediyordu.

[21] Uçarol, a.g.e. s.569 , Eraslan, a.g.m., s.339-360
[22] Turan, Safran, Hayta ve diğerleri, a.g.e. , s.59
[23] Uçarol, a.g.e. s.626.

Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla ortaya çıkan diğer devlet Macaristan idi. Müttefikler Macaristan'ı yenilen devletlerden sayarak onunla 6 Haziran 1920'de Trianon Anlaşması'nı yaptılar. Buna göre, Macaristan Çekoslovakya'ya Slovakya'yı, Romanya'ya Transilvanya'yı, Yugoslavya'ya Hırvatistan'ı veriyordu. Ayrıca savaş tazminatı vermeyi, zorunlu askerliği kaldırmayı ve ordusunu 35 bin kişiye indirmeyi kabul ediyordu.

Müttefikler ile Almanya arasında 28 Haziran 1919'da Versailles Barış Anlaşması imzalandı. Buna göre Almanya, Alsace-Lorrainne'yi ve Saar bölgesini Fransa'ya, Eupen, Malmedy ve Monschau'ın bir kısmını Belçika'ya, Batı Prusya'nın büyük kısmını Lehistan'a, Yukarı Silezya'nın bir kısmını Çekoslovakya'ya verecekti. Danzig serbest şehir olacaktı. Almanya bütün denizaşırı sömürgelerinden vazgeçecek bunlar İngiltere, Fransa, Belçika ve Japonya arasında paylaşılacaktı. Avusturya ile birleşmeyecek, Avusturya, Çekoslovakya ve Lehistan'ın bağımsızlığını tanıyacaktı. Zorunlu askerlik kaldırılacak, ancak 100 bin kişilik bir ordu bulundurabilecekti. Donanmasını Müttefik devletlere teslim edecek, her çeşit silah ve denizaltı yapımı yasak olacaktı. Kiel kanalı ve Alman nehirleri uluslararası duruma getirilecekti. Fransa, Belçika ve İtalya'ya on yıl süreyle kömür verecek, zarar görenlere savaş tazminatı ödeyecekti. Kurulan Milletler Cemiyeti'ni de kabul edecekti[24].

Osmanlı Devleti de Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, Filistin ve Suriye yenilgileri ile zor durumda kalmıştı. Bu sırada İttihat ve Terakki hükümeti istifa etmişti. Talat Paşa Hükümeti'nin iktidardan çekilmesiyle sadaret, Tevfik Paşa'ya teklif edilmişti.

Bu noktadan sonra Osmanlı Devleti'nin dahili durumuna bakmak hem çalışmamızda değineceğimiz hükümetler için bir arka plan oluşturacak hem de daha önce bahsettiğimiz üzere savaşın mağlup tarafında yer almanın sancılı sürecini gözler önüne serecektir.

[24] A.e., s.624-625

Kaldığımız yeden devam edersek savaş sonlanmıştı ama akabinde savaşın yaratmış olduğu sıkıntılı bir durumla baş başa kalınmıştı. Böyle dönemlerde hükümet kurabilmek ince hesaplar yapabilmeyi gerektiriyordu. Kabinede kimler yer alacaktı? Ayrıca daha önceki iktidarı destekleyen siyasi ve askeri güçlerin birden bire yok edilemeyeceği de yadsınamaz bir gerçekti. Daha sonraki hükümetlerde sadrazamlık yapacak olan Tevfik Paşa[25] tüm çabalarına rağmen savaş sonrası bu hükümeti kuramadı.[26]

Tevfik Paşa'nın hükümeti kuramadığını haberlerini yayılması üzerine, bu dönemde ordu kumandanlığı yapan ancak daha sonra yurdun bir çok bölgesinde başlamış milli hareketleri birleştirecek ve Anadolu Hareketi'nin liderliğini yapacak Mustafa Kemal Paşa, padişahın başyaveri Naci Bey'e bir telgraf göndererek sadaretin bir an önce İzzet Paşa'ya verilmesini ve ayrıca kurulacak kabinede kendisiyle beraber Fethi, Tahsin, Azmi, Canbulat, Rauf Beyler ve Hayri Efendi'nin bulunması gerektiğini söyledi.[27] Nihayet,14 Ekim 1918 tarihinde müşir Ahmet İzzet Paşa[28] kabineyi kurmayı başardı.[29] Ancak bu kabinede Mustafa Kemal Paşa yer almadı.[30]Bu durumu Mustafa Kemal'e *bir sulh yapılana kadar orduda ihtiyaç vardı*

[25] Ahmet Tevfik Paşa, arşiv belgelerin de genellikle Tevfik adını kullanmaktadır.Bu nedenle biz de çalışmamızda Tevfik adını kullandık.Bu dönemde etkin bir rol oynayan ve sadrazamlık görevine getirilen Tevfik Paşa'nın öz geçmişi, sadrazamlık görevinden bahsettiğimiz bölümlerde detaylı bir biçimde yer almıştır.

[26] Bu durumunun nedeni muhtemelen bu dengeyi gözardı etmesi ve kabinesinde ittihatçı üyelere yer vermek istememesiydi.

[27] Sina Akşin**, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919),**Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2010 ,s.57; Ancak şu noktayı ilave etmek gerekir Mustafa Kemal Paşa, 11-13 Ekim 1918 tarihinde yazmış olduğu tahmin edilen bu telgrafta, padişahı direkt olarak yönlendirme çabasına girmeden Tevfik Paşa'nın hükümet kurmakta zorlandığını duymuş olmasından dolayı *şayet Tevfik Paşa hakikaten zorluklarla karşılaşmışsa* sadaretin Ahmet İzzet Paşa'ya verilmesini, yukarıda isimlerini belirttiğimiz kişilerin ve kendisinin ahvale hakim olabileceğini, Tevfik Paşa'nın da bu kişilere müracaatı halinde kendisine yardımcı olunacağını da ifade etmiştir.Bu bilgiler olmadan telgrafın doğru değerlendirebilemeyeceği açıktır. **Atatürk'ün Bütün Eserleri**,C:II., s.232;

[28] Askeri biyografisi için bkz.BOA., HR.İM., 59-30_1(31 Aralık 1921 tarihli,, içinde devlete önemli hizmetlerde bulunmuş bir çok paşanın askeri biyografilerinin de yer aldığı belge)

[29] Harbiye Nazırı İzzet Paşa, Dahiliye Nazırı Fethi Bey, Hariciye Nabi Bey Vek.Maliye Cavid Bey ibkaen, Adliye, Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi, Bahriye Rauf Bey, Evkaf Abdurrahman Şeref Bey, Maarif Sait Bey,Nafia Ziya Paşa, Şura-yı Devlet Reis Reşit Akif Paşa, Telgraf ve Posta Abdurrahman Şeref Bey vek., Ticaret ve Ziraat Nafiz Nazırı Ziya Paşa vek.,İaşe Celal Muhtar Bey, BOA., İ.DUİT., 9/38_1(14 Teşrin-i Evvel 1334/14 Ekim 1918 tarihli İrade)

[30]Hüsnü Himmetoğlu Ahmet İzzet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya kabinede *Sultan Vahideddin'in teklif ve ısrarına rağmen* yer vermediğini ifade emektedir .Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş savaşında İstanbul ve Yardımları,** Ülkü matb. İst, 1975 s.47

diyen açıklayan Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nezareti'ni kendi üzerine alarak kimseye vermedi[31].

Savaş sonrası iktidara gelen her hükümette olduğu gibi Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nden de beklentiler oldukça yüksekti. Evvela savaşın izleri bir an önce silinmeliydi. Padişah, iradesinde bu yöndeki beklentilerini şu şekilde dile getirmişti: [32]

"*Dört seneyi mütecâviz zamândan beri kemâl-i şiddetle devam eden harb-i hazırın memleketimizin mu'amelât-ı umûmiyesine ve âsâyiş ve inzibâtına îrâs eylediği te'sîrâtın izâlesi ve sunûf-ı ahâlîmiz arasında vifâk ve muhâdenet-i samîmiyenin te'sîsi ahass-ı makâsıdımız olduğundan bu gâyeye vusûl içün bir tarafdan icrâsına ibtidâr eylediğimiz teşebbüsât-ı siyâsiyenin netâyic-i haseneye iktirânı esbâbının istihsâline ve diğer tarafdan şer' ve kânûnun hâkimiyetini te'mîn ile emniyet ve âsayişin istikrârı ve ahâlîmizin esbâb-ı huzûr ve râhatının istikmâli ve i'âşe mu'âmelâtının bilâ ifâte-i vakt tanzîmiyle ihtiyâcât-ı umûmiyenin tehvîni için tedâbir-i kaviye ve müessire ittihâzına sarf-ı mezîd-i i'tinâ kılınması hamiyyet-i müsellemelerinden muntazırdır. Hemen Cenâb-ı Hak muvaffak-ı bi'l-hayr buyursun.."*

İrade de belirtildiği gibi ahalinin huzuru hususunda, kanunların uygulanması ve asayişin sağlanması gibi halkın hayatını tamammen savaş öncesine çevirmek olmasa da normalleştirme sürecine sokmak yolunda önemli sorumlulukları üzerine alan, "*Savaştan Talat Paşa Kabinesi'nin ve İttihatçıların sorumlu olduğunu* "[33] belirten sadrazam, içinde Fethi, Cavit, Hayri ve Rauf Beyler gibi bazı ittihatçı nazırların da bulunduğu kabinesiyle fazla dayanamadı ancak bir aydan daha az süre iktidarda kalabildi.

[31] Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarla Harbiye Nazırı olarak yer almak istemesine rağmen bu görevi kendi üzerinde tutmasını hatıralarında *...Ben sadaretle birlikte Harbiye Nazırlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nı da üstlenmiştim.Harbiye Nezareti için zihnimde aday olarak Mustafa Fevzi ve Mustafa Kemal Paşalar vardı; fakat birincisi hastaydı ve ikincisini de ateşkes gerçekleşmeden ordudan ayırmak istemiyordum ..sözleriyle ifade eder.* Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, s.28

[32]BOA., İ.DUİT.,.9/38_2 (14 Teşrin-i Evvel 1334/14 Ekim 1918 tarihli İrade)

[33] Furgaç ,a.g.e.,.s.2

Bu denli kısa sürede ayakta kalmaya çalışan kabine[34], bir geçiş dönemine denk gelmesi sebebiyle bir hayli problemle karşılaştı.[35]Bu doğrultuda sadrazam, ülkede halen en kuvvetli ağa sahip siyasi güç olan İttihat ve Terakki'yi dengede tutmak ve ateşkese bir iç ihtilal yaşanmadan girmek istiyordu aksi takdirde kendi tabiriyle *devlete bitiş çizgisi çekilmiş* olacaktı[36] Durumun vehameti gözler önündeydi.Uzun savaşlar büyük kayıplar verdirerek halkı yormuş ve umutsuzluğa düşürmüştü ve bu doğrultuda hükümetin ilk amacı[37], sulh getirecek adımlar atmaktı[38]. Bu çerçevede I.Dünya Savaşı'nda esir düşmüş olan General Townshend'in aracılığı ve Amiral Calthorpe'un da desteği ile mütareke görüşmeleri başladı.

Sultan Vahdettin, Damat Ferit Paşa'nın mütareke görüşmelerine baş murahhas olarak katılmasını istedi. Böylesine karışık bir dönemde, dünya düzeninde yeni yönetim şekilleri beliriyorken onun bu isteği boş yere değildi.Almaya ve Avusturya Macaristan iktidarlarının son durumu düşünüldüğünde iktidarının zarar görebilme ihtimali yüksekti .Damat Ferit Paşa ile aralarında akrabalık bağının bulunması görüşmelerde onun aleyhine bir karar alınmamasını sağlayarak bu yönündeki endişelerini bertaraf edebilirdi.Ancak padişahın tüm ısrarına rağmen Ahmet İzzet Paşa ve kabinesi, Damat Ferit Paşa'nın yeterli deneyim ve donanıma

[34] Sina Akşin'in İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele adlı çalışmasında bu hükümet için "İttihat ve Terakkinin artçı kabinesi" tabiri kullanılmıştır.Ayrıca Akşin, kabinede görev alacak nazır seçimleri ve benzeri konularda Paşa'nın padişahın isteklerine hayır diyemeyecek bir kafa yapısında olduğunu da ifade etmiştir. Akşin**, a.g.e**.,C.Is.14-15..Bu noktada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir.Ahmet İzzet Paşa padişahın sözünden çıkmamış olsaydı kabinesindeki ittihatçi nazırları göndermemek için direnir ve hatta böyle hassas bir zamanda istifa etmeyi kabinesindeki üyeleri değiştirmeye tercih eder miydi?Ayrıca bu kabine için Hüsnü Himmetoğlu da Sina Akşin'den farklı olarak "Barış kabinesi "tabirini kullanmıştır.Himmetoğlu, a.g.e., .s..49

[35] İzzet Paşa kabinesinin kurulması ile Osmanlı tarihinin son safhası başlamış bulunuyordu.İzzet Paşa Hükümeti bir geçici kabine idi. Sabahattin Selek**, Anadolu İhtilali**, , s.49

[36] Furgaç ,a.g.e.,s.23

[37] Geniş bilgi için Bknz.Selçuk Ural. "Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin programı ve Mebusan Meclisindeki Yankıları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** , Sayı:27 Erzurum 2005, Prof.Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı; İhsan Güneş, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler, Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**,Türkiye İs Bankası Kültür Yay.2012,217-221

[38]Almanya'nın ve Bulgaristan'ın bu yöndeki talepleri ve basına yansımaları yakından takip ediliyordu. BOA., HR.SYS., 2299/5_20 (24 Teşrin-i Evvel 1334/24 Ekim 1918 tarihinde Berlin Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne yazılan yazı.)

sahip olmaması ve karakteri itibariyle ne yapacağının tahmin edilememesi gibi sebeplerden dolayı bu görüşmelere katılmaması gerektiğini savundu.[39]

Bu hassas dönemde halledilmesi gereken bir hayli problem varken padişah ve kabine mensupları arasında ortaya çıkan fikir ayrılığı mütareke görüşmelerine Osmanlı Hükümeti'ni Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey[40]'in temsil etmesine karar verilmesiyle zor da olsa aşıldı. Ahmet İzzet Paşa kabinece uygun bulunan sekiz maddelik bir talimatı gidecek heyete[41] verdi. Memleketin hiçbir noktasına askeri kuvvet çıkarılmayacak, emniyet ve asayişin sağlanmasında tek yetkili olan hükümetin işlerine müdahele edilmeyecek, milli gururu incitecek her türlü istek reddolunacak, Almanlar Türkiye'ye borç vermeye devam edemeyeceği için para yardımında bulunulacak gibi şartların yer aldığı talimat, kabinede dönemin şartlarına göre çok iyimser bir hava yaşandığını göstermekteydi[42].

Osmanlı Heyeti, 30 Ekim 1918 tarihinde arka planında isteklerine taban tabana zıt maddeler barındaran Mondos Mütarekesi'ni[43], İtilaf Devletleri temsilcisi olan İngilizlerle imzaladı. Her biri bir diğerinden ağır ve aynı niyetin ifadesi olan maddelere bakıldığında içler acısı tablo gözler önüne serilmekteydi. Öyle ki bu maddeler bir savaşı bitirmek savı şöyle dursun bir devletin varlığına toptan kasteden bir müdahaleydi.

"Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın ve ishihkamlarının müttefikler tarafından işgal edilmesi ve geçişin sağlanması, Osmanlı ordusunun Osmanlı

[39] Akşin, Ahmet İzzet Paşa ile ilgili görüşlerini belirtirken genel anlamda padişaha hayır diyemeyecek bir yapıda olduğunun altini çizmektedir.Ancak çalışmamızda ulaştığımız sonuç Akişn'in tesbitinin aksi yönündedir.

[40] Bu dönemde hükümette görev almaktadır. Ancak daha sonra milli mücadele hareketlerine katılacak ve bu hareketin doğu kanadının lider kadrosunda yer alacaktır.

[41] Rauf Bey başkan, Hariciye Müsteşarı Hikmet Bey, Genel Kurmay Yarbaylarından Sadullah Bey de üye olarak gönderildi.BOA., MV., 249/210 (26 Teşrin-i Evvel 1334/26 Ekim 1918 tarihli mazbata.) Himmetoğlu,**a.g.e**.s..50

[42]**Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genel Kurmay Basımevi Yay.No:92/83, 1992, s. 34-35

[43] Mütarekenin not şeklinde alınmış metni için bkz.BOA., A.DVN.MKL., 65-39_2 (2 Teşrin-i Sani 1334/2 Kasım 1918 tarihli Amiral Arthur Calthorpe, Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf,Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet,Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Kaymakamları'ndan Sadullah Bey arasında kararlaştırılıp akdedilen mütarekenin şartları.); Mondros Mütarekesi'nin Tevfik Paşa döneminde imzalandığı belirtenler vardır..bkz.İbrahim İnci,Mütereke Döneminde İşgal Tehdidi Karşısında Manisa, **Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:II,** Sayı:1, Nisan 2013,s.388 Kanaatimizce bu karışıklığın nedeni, Ahmet İzzet Paşa'nın çok kısa bir süre iktidarda kalmasıdır

sularındaki mayınların ve torpil tarlalarının temizlenmesinde yardım etmesi, Karadenizde bulunan torpil mevkileri ile ilgili bilgi verilmesi, İtilaf Devletleri mensubu olan harp esirlerinin ve Ermenilerin İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız teslim edilmesi, Hudutların muhafazası ve emiyetin sağlanması için gerektiği kadar asker bırakılarak diğerlerinin terhis edilmesinin sağlanması, Osmanlı karasularında inzibat görevinde olanlar dışında tüm Osmanlı Donanması'nın teslim edilmesi, Müttefiklerin emniyetlerini tehdit altında hissetmeleri halinde herhangi bir (sevkülceyş) stratejik açıdan önemli bir noktayı işgal edebilecekleri[44], Osmanlı işgalinde bulunan limanlardan İtilaf Donanması'nın istifade etmesi ve İtilafla savaşmış devletlere bu limanların kapalı olması, Osmanlı tersane ve limanlarındaki tamiratları istimal edecekleri, Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgal edilmesi[45], Azerbaycan'da bulunan Osmanlı kuvvetlerinin savaştan önceki hududun gerisine çekilmesi, Kafkasya'nın daha önce Osmanlı Kuvvetleri tarafından kısmen tahliyesi emredilmiş olduğundan kalan kısmın Müttefikler tarafından tetkik edileceği ve talep halinde tahliye edilmesi, Hükümetin muharebatı hariç telsiz, telgraf ve kabloların İtilaf memurlarınca denetlenmesi, deniz ve kara ordusuna ait ve ticari malzemelerin tahrip edilmemesi[46],Memleketin ihtiyacı giderildikten sonra elde kalan malzemelerin Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi, Bütün demiryollarının İtilaf Devletleri memurları tarafından denetlenmesi[47] ve buna Kafkas Demiryolu'nun da dahil olması, Batum ve Bakü'nün işgaline Osmanlı Devleti'nin itiraz edemeyeceği, Hicaz Asir, Suriye, Yemen ve Irak'ta bulunan Osmanlı Kuvvetlerinin en yakın İtilaf Kumandanı'na teslim olmaları ve Klikyadaki[48] kuvvetlerin düzenin sağlanması için lazım gelen miktarda kalmaları ve bununla ilgili beşinci maddenin geçerli olması ve kalanın geri çekilmesi, Trablus ve

[44] Hiç şüphesiz bu kritik maddenin anlamı, Osmanlı ülkesinin egemenliğinin elinden alınmasının meşrulaştırılmasıydı. Zekeriya Türkmen, **Mütareke'den Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa 1918-1919**, Bengi yayınları, İstanbul,2010,s.53

[45] Tevfik Paşa döneminde işgalin yapılması için Osmanlı Devleti müracaat edecektir.

[46]Zekeriya Türkmen 12. Ve 13. maddeleri ,telsiz ve telgraf hatlarının ve orduya ait malzemelerin tahrip edilmesi olarak yorumlamıştır. Türkmen, **Mütarekeden Milli Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa** (1918-1919),s.50

[47] Bu denetlenme işi çok kısa bir müddet sonra mahiyet değiştirecek doğu ve batı Anadolu'daki demiryollarına İtilaf askerleri tarafından el konulmaya başladığından bahsedilecektir. BOA., BEO., 4551/341313_2(18 Kanun-ı Sani 1335/18 Aralık 1919 tarihinde Nafia Nazırından Sadarete gönderilen yazı.)

[48] Bu tabirden kast edilen ne olduğu tam belli değildir.

Bingazi'deki Osmanlı Kuvvetleri'nin İtalyanlara teslim olmaları gerektiği, Alman ve Avusturya Devletlerinin asker ve sivil memurlarının bir ay zarfında şayet daha uzak mahallerdelerse bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı memleketinden çıkmaları, terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait her türlü malzemeye dair talimata riayet edilmesi, İaşe Nezareti'nin İtlaf Mümessileri'ne bağlı çalışması, Osmanlı esirlerinin İtilaf Devletleri nezdinde kalmaları, Osmanlı Devleti'nin merkezi hükümetlerele herhangi bir münasebette bulunmaması, Vilayet-i Sitte[49]'de ortaya çıkacak karışıklıklarda bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkının İtilaf Devletlerince muhafaza edileceği" maddelerinin başka türlü değerlendirmesi mümkün değildir.

Yalnız, İtilaf Devletleri, titizlikle yapılan planların her zaman tahmin edildiği gibi işlevsel olamayabileceğini, sadece dayattıkları bu maddelerle değil, maddelere dayandırmaya çalıştıkları "ihlal"leriyle bile gerçeğe dönüşemeyeceğini göreceklerdi.

İlginçtir ki, maddeler belirlendikten sonra bile Bab-Ali'de genel hava, olumluydu. Bunda şifahi alınan sözler de etkiliydi. Mondros Mütarekesi'nin yenik düşen diğer devletlere nazaran daha hafif[50] bir ateşkes olduğu yönünde bir algı vardı ya da böyle bir algı yaratılmaya çalışılıyordu. Gerek murahhas Rauf Bey gerekse sadrazam Ahmet İzzet Paşa yeni bir kaos yaşanmaması için basında mütarekenin imzalanmasını hükümetin bir başarısı olarak göstermeye çalışıyorlar aynı zamanda sükûn ve asayişin korunması konusuyla ilgili gazetecilerden yardım istiyorlardı.[51] Yalnız sükûn ve asayişin korunması arzu edildiği kadar kolay olmayacaktı.

[49]Türkçeye çevrilmiş bu metinde Vilayat-ı Sitte yani altı il tabiri kullanılmış olmasına karşın Mütarekenin imzalanan metninde Ermeni vilayetleri denilmiştir. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi C.I**, s.68

[50] Feryadım sayfa 29 naklen" nitekim bu mütareke için çok yıllar sonra İsmet İnönü de şunları söylemiştir: Gerçekten Mütareke metni okunduğu zaman göze batacak mahzurlar taşımadığı intibaı uyandırıyordu."l.İnönü, Ulus Gazetesi , 31 Mart 1968

[51] *...evvela İstanbul ve İzmir'de sukun ve huzuru bozmak için fırsat kollayan malum unsurlar vardı.Bunlar şimdi fırsatı bulduklarını sanarak , yabancı müdahelesine mucip olacak taşkınlıklarda bulunabilirdi.Sonra Türklerle azınlıklara arasındaki gerginliği körüklemek adetinde olan Galata ve Beyoğlu'nun mahut Rumca ve Ermenice gazeteleri , mütareke tatbikatını kendi işlerine geldiği şekle sokmak için hatır ve hayale gelmedik tezvirler ve tahriklerle körükleme işini en zararlı şekle sokabilirlerdi*..Rauf Orbay, **Cehennnem Değirmeni**,.C.I, Emre Yay.İstanbul,1993 s.155

Osmanlı yurdunda yaşayan müslüman olmayan azınlıklar, köşelerinde durmayacaklardı. Yıllardır bekledikleri fırsatı yakalamış olmanın sevincine galip devletler tarafından kışkırtılıp desteklenmek de eklenince Türkler aleyhinde faaliyette bulunmaya başlayacaklardı. Öyle ki bu ortak niyetleri, işbirliği halini alacak ve daha sistemli adım atabilmek için örgütleneceklerdi[52].

Gerek Ermenilerin gerek Rumların ayaklanmaları kabine için oldukça büyük bir tehditti ki sürekli olarak kötü muamele gördüklerini ve katliam yapılacağı iddialarını ortaya atıyorlardı.[53]Onların ayaklanması demek, İtilaf Devletleri'nin o bölgelere müdahale etmesi demekti. Bu müdahalenin bir adım ötesi, işgaldi.

Tüm bu gerçekler hükümetinin işinin ne derece zor olduğunu göstermekteydi. Karar alıp uygulamak bir tarafa, sadece hükümet olarak iktidarda kalabilmeyi başarmak bile oldukça güçtü.

Ahmet İzzet Paşa kabinesi uygulamış olduğu denge politikasına rağmen Ahmet Rıza Bey'in girişimleri, İttihatçı nazırların yurtdışına çıkmalarına göz yummakla suçlanması[54] ve padişahın isteği doğrultusunda bazı nazırları kabineden göndermemek hususunda direnmesi neticesinde istifa etti[55] . Bu istifa ile Ahmet İzzet Paşa hem iktidar koltuğunu hem de cevaplanması gereken bir sürü sorusu olan Mütareke'yi de kendinden sonra gelecek sadrazama bırakmış oldu.

Ahmet İzzet Paşa , III. Kolordu Kumandanı İsmet Bey'i Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na , VIII. Ordu kumandanı Cevat (Çobanlı) Paşa'yı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne atadı. Bu önemli atamaların dışında yetkisi olmadığı halde

[52] Mütarekeyi müteakip 6 Aralık 1918 tarihinde Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin de desteğiyle "Rum-Ermeni Birliği Komitesi" kurulacak ve bu iki gayri müslim arasındaki yakınlık artarak devam edecekti.Ramazan Erhan Güllü, "Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni Ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği 30 Ekim 1918-11 Ekim 1920",**ATAM Dergisi**, C.XXV.S.75, Kasım 2009,s.575-604

[53] Mütareke imzalandıktan kısa bir müddet sonra Fransız işgal kumandanlığı Rumlara katliam yapılacağı iddiasın da bulundu ancak bu haberlerin asılsız olduğu ortaya çıktı.BOA., DH., KMS.50-1/79_1 (23 Mart 1335/2 Mart 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Kastamonu,Trabzon,Hüdavendigar,Ankara,Aydın,Sivas vilayetleriyle İzmit,Kala-i Sultaniye,Antalya,Bolu Mutasasarrıflıklarına gönderilen yazı.)

[54] Hükümetin bu insanları tutuklamaya yetkisi yoktu .İktidarda bulundukları esnada, yaptıklarından dolayı itham edilen bu kişilerin tutuklanmaları için meclis kararı gerekiyordu.Zaten iş başında 25 gün kadar kalmış olan İzzet paşa hükümetinin bu konuyu meclise götürmeye vakti bile olmamıştır. Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**,s.184

[55] İstifaname sureti için bkz. Ali Fuat Türkgeldi **Görüp işittiklerim** s. 176-177

Ahmet İzzet Paşa'nın Harbiye Nezareti'nin tahsisat-ı mesture (örtülü ödenek) tertibinden harcamalar yaptığı görülmektedir[56].

Ayırca Paşa'ın, Almanya'dan gelen ve bankalarda bulunan yirmi milyon liraya el koyduğunu ve kaldırılmış olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın Başkanı Hüsamettin Ertürk'ün emrinde bulunan depolardan Anadolu'ya yapılan silah sevkiyatına göz yumduğunu ifade eden çalışmalar da mevcuttur[57].

[56] BOA.MV.220-19 ; (25 Ağustos 1336/25 Ağustos 1920 tarihli Meclis-i Vükela kararı.)Ancak bu ödemenin nereye ve kimlere yapıldığı bilinmemektedir

[57] Metin Ayışığı, Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuva-yı Milliye Arasındaki Münasebetler, **Türkler Ansiklopedisi, C:XV**, s.1181.

I. BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA KURULAN TEVFİK PAŞA HÜKÜMETLERİ VE ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI

1.1. TEVFİK PAŞA'NIN BİRİNCİ HÜKÜMETİ (11 KASIM-12 OCAK 1919)

1.1.1. Kabinenin Kurulması ve İcraatları

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti istifa ettikten sonra Vahdettin, hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya verdi[58]. 11 Kasım 1918 'de Tevfik Paşa mütareke dönemindeki ilk hükümetini kurdu.[59] Hükümetin kimliği bir öncekinden farklıydı.

[58] Ahmet Tevfik Paşa, Tuna Havalisi Kumandanı süvari Feriki İsmail Hakkı Paşa'nın ve Diyarbakırlı Hacı Şaban'ın kızı Ayşe Gül Şinas Banu'nun oğludur. 11 Şubat 1845'de Üsküdar'da doğmuştur. Topkapı sıbyan mektebi ve ardından Vidin'de rüştiyede okuyan Tevfik Paşa 14 yaşında iken Davutpaşa'da bulunan ikinci süvari alayına yazıldı ve dört sene sonra da Harbiye Mektebi'nde süvari mülazım-ı sanisi oldu. 1865 yılında askerlik mesleğinden istifa etti ve aynı yıl Bab-ı Ali Tercüme Odası'na girdi. 1872'de Roma ve ardından Berlin Sefareti ikinci kitabetine tahvil olunmuştur. 1875'de Atina Sefareti Başkitabeti'ne, 1876'da Petersburg Sefareti Başkitabeti'ne nakledildi. 1895'de Hariciye Nezaretine getirilen Paşa 1895'de mecidi nişanı ile taltif edildi. Ayrıca Tevfik Paşa'ya Yunan muharebe madalyası, imtiyaz, iftihar nişan, altın liyakat madalyası, Hicaz Demiryolu Madalyası ve altın kılıç verildi. 1908'de Meclis-i Ayan azası oldu. 1909'da Kamil Paşa Kabinesi'nin sukutuyla Hariciye Nezareti'nden ayrıldı. 1909'da Londra Sefareti'ne tayin olundu ancak azimetinden evvel 31 Mart Vakıası gerçekleşti. Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa etmesi üzerine sadrazam oldu. Sultan Mehmet Reşat'ın başa geçmesi ile beraber onun isteği üzerine sadarette kalan paşa 1909 yılında ikici kez Londra Elçiliği'ne tayin edildi. I. Dünya Svaşı'nın çıkması üzerine diğer sefirlerle beraber davet edilen Tevfik Paşa mütarekenin imzalanmasından sonra devletin en zor zamanlarında iki kez kabine kurarak 3 Mart 1919'da istifa etti. V. Damat Ferit Paşa Hükümetinden sonra Osmanlı Devleti'nin son hükümetini kurarak tarihe Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olarak geçti. 8 Ekim 1936'da 94 yaşında vefat etti. Mahmut Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, İstanbul, C: XI, Milli Eğitim Basımevi, 1950, s. 1704-1762.

[59] Şeyhülislam: Haydarzade İbrahim Efendi, Harbiye Nazırı: Birinci Ferik Abdullah Paşa, Bahriye Nazırı: Birinci Ferik Ali Rıza Paşa, Şura-yı Devlet Reisi: Şerif Paşa, Hariciye Nazırı: Eski Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Dahiliye Nazırı: Eski Kırıkkale Mebusu Mustafa Arif Bey, Adliye Nazırı: Eski Fetva Emini Ali Haydar Efendi, Maliye Nazırı: Eski Nazır Abdurrahman Efendi, Nafia Nazırı: Eski Evkaf Nazırı Ziya Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı: Eski Adliye Nezareti Müsteşarı Kostaki Vayani Efendi, Evkaf Nazırı: İzzet Bey, Maarif Nazırı Eski Mebus Rıza Tevfik Bey, Posta ve Telgraf Nazırı: Oskan Efendi, İaşe Nazırı: Maliye Nezareti Teftiş Heyeti Reisi Raşit Bey BOA., İ.DUİT., 9/42_2 (11 Teşrin-i Sani. 1334 /11 Kasım 1918 tarihli İrade-i Seniyye)
Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı olarak atanan Oskan Efendi'nin yerine önce avdetine kadar Maarif Nazırı Rıza Tevfik vekalet etmiştir BOA., İ.DUİT., 9/45 (16 Teşrin-i Sani 1334 /16 Kasım 1918 tarihli İrade-i Seniyye) 16.11.1918 ve ardından 28.12.1918'de de eski Cebeli Lübnan mutasarrıfı

Daha önceki hükümette İttihatçı üyeler mevcuttu. Şimdi ise ittihatçılardan tamamıyla arınmış yeni bir kabine vardı ve bu kabine, savaş kabinesi çekildikten sonra kendisine Padişah Vahdettin tarafından sadaret teklif edilmesine rağmen kabinesini kuramamış Tevfik Paşa tarafından kurulmuştu.[60] Konjonktür hızla değişmekteydi. Doğal olarak bu hükümetin hem karşılaştığı sorunlar ve hem de o sorunlara çözüm getirme hususunda izleyeceği siyaset bir önceki kabineden farklı olacaktı.

Hükümetin öncelikli gündemi; Mondros Mütarekesiydi. Bu mütarekenin imzalanmasıyla savaş sonlanmıştı ama ortaya -tam olarak ne ile karşılacağı öngörülemeyen- yeni bir durum çıkmıştı. Ancak mevcut tedirginlik hali çok uzun sürmeyecekti çünkü 3 Kasım 1918'de Musul'un[61] ve 9 Kasım 1918'de İskenderun'un işgal edilişi[62] ve ardından Kars, Ardahan ve Batum'da yaşanan olumsuz gelişmeler[63], İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi hükümlerini kendi menfaatlerine göre yorumlayacaklarının ve bu işgallerin sadece bu bölgelerle sınırlı kalmayacak-öncü işgaller- olduğunun sinyallerini vermekteydi.

Kabinenin göreve başlamasından sadece iki gün sonra 13 Kasım 1918 'de İstanbul Boğazı, içinde Yunan gemilerinin de olduğu 61 parça gemiden oluşan İtilaf Devletleri donanmasının kontrolüne geçti.[64] Bu durum mütareke hükümlerine açıkça aykırıydı çünkü Osmanlı Devleti'nin başkentinde İtilaf Devletleri'nin işgalini

---

Yusuf Franko Paşa bu nezarete atanmıştır. BOA., İ.DUİT., 9/49 (29 Kanun-ı Evvel 1334 /29 Aralık 1918 tarihli İrade-i Seniyye)

[60] Bu hususta akla şöyle bir soru gelmektedir: Tevfik Paşa'ya Hükümeti kurduran, başka bir deyişle 25 gün gibi kısa bir zaman içinde değişen neydi ?

[61] BOA., DH. KMS., 49-1/28_2 (4 Teşrin-i Sani 1334 / 4 Kasım 1918 Musul Valisi Vekili Nuri'den gönderilen şifre telgraf name sureti

[62] BOA., DH. KMS., 49-1/28_1 (7 Teşrin-i Sani 1334 / 7 Kasım 1918 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Nazır Fehmi Beyefendi ve Harbiye Nazırı İzzet Paşaya gönderilen yazı); BOA., BEO., 4542/340618_4 (14 Teşrin-i Sani1334 14 Kasım 1918 tarihinde İkinci Ordudan Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyasetine gönderilen şifre telgrafın sureti)Fransız askerlerinin İskenderun Limanlarını işgal ettikleri haber alınmıştır. Bu mütareke ahkâmına muhalif olduğundan hükümetimiz teşebbüs at-ı siyasiyedir bulunmuştur. BOA., DH.EUM.VRK.., 23/61 (17 Teşrin-i Sani 1334 /17 Kasım 1918 tarihli yazı.)

[63] Mütareke'nin 11. Maddesine göre, Osmanlı askerleri bu bölgeleri tahliye edecekti. Ancak İngilizler, sınır olarak I. Dünya Savaşı'ndan öncesini kabul ettiklerini bildirdikleri için Kars, Ardahan ve Batum'un Osmanlı idaresinden çıkması gündeme geldi BOA., DH.ŞFR., 607/56 (26 Kanun-ı Evvel 1334 / 26 Aralık 1918 tarihli Batum Mutasarrıfı Cemil Beyin Dahiliye Nezaretine gönderdiği şifre telgraf).7 Aralık 1918'de Batum, askeri açıdan İngilizlerin kontrolüne girdi ve Ocak ayının sonunda da tamamen boşaltıldı. Batum'da İngiliz faaliyetleri için bkz.: M. Budak, "Mondros Mütarekesi'nden Sonra İngilizlerin Batum'u İşgali"**, Kafkas Araştırmaları, III**, İstanbul, 1997, s. 117-141.

[64] Orbay, a.g.e., İstanbul, Emre Yayınları, C:I 1993, s. 227.

gerektirecek bir asayiş sorunu yoktu. Ayrıca mütarekenin birinci maddesinde sadece boğazların istihkamlarının işgali söz konusuydu.[65] Mütarekeyi imzalayan Eski Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) Amiral Caltorpe'den Karadeniz'e çıkmak durumunda kalsalar dahi, Yunan Savaş Gemileri'nin kimseye görünmemeleri için boğazdan sadece geceleri geçeceklerine dair kesin bir söz almıştı. Cehennem Değirmeni adlı hatıratında bir çok yönleriyle takdir ettiği İngilizlerin Dolmabahçe önlerindeki Averofta Rumlara kutlama yaptırmalarını hiçbir surette kendine izah edemediğini belirtiyordu.[66].

Yaşanan durum sadece onu değil, mütarekeyle savaşın bittiğine inanan herkesi yeniden umutsuzluğa sevketmeye başlamıştı. Hükümet mevcut şartlarından dolayı ne askeri güçle ne de etkili bir siyasi yöntemle İtilaf Devletleri'ne karşı gelemediği için sadece durumun daha da kötüye gitmemesi için İtilaf Donanması'nın gelişi esnasında azınlıkların taşkınlıkta bulunmalarını önlemek amacıyla bir takım önlemler aldı.[67]

Zamanla karaya çıkan askerler şehirde dolaşmaya başlayınca halk arasında İstanbul'un işgal edilmekte olduğu fikri yaygınlaşmaya başladı[68]. Ayrıca askerler kendilerinin seçtikleri binalara yerleşiyorlar ve asayişin bozulmasına neden oluyorlardı. İstanbul'a gelen Fransız komutanlarından biri olan Amet, Fransız vatandaşlarına konuşma yaparak donanmanın İstanbul'a gelmesi ile artık kötü günlerin geçtiği müjdesini veriyordu[69] ve anlaşılan o ki Tevfik Paşa hükümetini oldukça zor günler bekliyordu.

---

[65] Bu maddede Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçiş sağlanması, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi ifadeleri yer almaktadır. Seha L. Meray- Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, N:. 409, 1977, s. 1.

[66] Orbay, a.g.e., s.227

[67] 12 Kasım 1918 tarihinde Nazır Mustafa Arif Bey'den Harbiye Nazırı Abdullah ve Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşalara yazılan İstanbul Polis Müdir-i Umumisi'nden alınan tezkireye binaen vuku bulması muhakkak olan nümayişe karşı alınan önlemlerin tezyidi ve tedbirlerin takviyesi hakkında yazı BOA., DH.KMS., 49-1/34_1 (12 Teşrin-i Sani 1134 / 12 Kasım 1918 tarihinde Nazır Mustafa Arif Bey'den Harbiye Nazırı Abdullah ve Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşalara yazılan tezkire**);** benzer şekilde alınacak önlemlerle ilgili olarak bkz. BOA.TS.MA.e. 1200/28

[68] **Türk İstiklal Harbi (TİH) Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genel Kurmay Basımevi Yayınları, No: 92/83, 1992, s. 60.

[69] Nurten Çetin, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.218.

Tüm bu olumsuz şartlar altında hükümetin ilk amacı, Osmanlı Devleti'ne yakışır bir barış yapılmasını sağlamaktı. Bu istek, 18 Kasım'da Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın Mebusan Meclisi'nin karşısında okuduğu hükümet programında da vurgulandı. Ayrıca programda çözüme kavuşturulması gereken başka konular da yer aldı. Emniyetin geri gelmesi, iaşe ihtiyacının sağlanması, kanuni olmayan bir takım uygulamaların kaldırılması bunlardan bazılarıydı ancak mebuslar mütarekenin uygulanış şekli ve bu uygulama esnasında yaşanan ihlalleri eleştirmeye başlayınca hükümet başkentte yaşanan süreci *İstanbul'a iki üç tabur asker gelmiş, hiçbir askeri bina işgal edilmemiş* sözleriyle açıkladı.[70]

Osmanlı iktidar mevkiinde bu görüşmeler yapılmaktayken İtilaf Devletleri kanadında Osmanlı topraklarından en fazla menfaati temin etme hususunda kıyasıya bir yarış devam etmekteydi. 6 Aralık'ta İngilizler Kilis'i, Fransızlar Antakya'yı[71], 11 Aralık'ta da Ermenilerden oluşan bir Fransız taburu Dörtyol'u işgal etti. 17 Aralık'ta yine Fransız askerleri denizden Mersin'e çıkarma yapmaya başladı[72] ve Mersin, Tarsus, Adana[73], Ceyhan, Misis ve Toprakkale ve 1 Ocak 1919'da Antep işgal edildi[74]. Bu dönemde yapılan işgaller, İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin birinci, yedinci, onbir ve onbeşinci maddelerini açıkça ihlal ettiklerini göstermekteydi. Osmanlı Hükümeti yaşanan işgaller karşısında sadece protesto edilmesini öneriyor ve kesinlikle ateş edilmemesi yönünde talimat veriyordu.[75]

---

[70] Akşin**,** a.g.e**.**, s. 73.; Ali Servet Öncü, "Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı ve Meclis-i Mebusan'daki Müzakereleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 49, 2013, s. 261-280.

[71] İskenderun'da Ermeniler ile Tunuslu müslümanlardan oluşan bir taburun bulunduğu ve Fransızların Antakya'yı işgal edip şerifin idaresine verecekleri. BOA., DH.ŞFR. 604/26 (30 Teşrin-i Sani 1334/30 Kasım 1918 tarihli Adana Valisi Nazım tarafından Dahiliye Nezaretine gönderile şifre telgraf)

[72] Mersine çıkarılan işgal kuvvetleri için BOA., DH. ŞFR., 606/78 (18 Kanun-ı Evvel 1334/ 18 Aralık 1918 tarihli Adana Valisi Nazım tarafından Dahiliye Nezaretine gönderile şifre telgraf)

[73] Adana vilayetinin İtilaf devletlerince işgal edildiği ,Wilson ilkelerine uymadığı halde Kilikya'da Ermenistan Devleti teşkil edilmeye çalışıldığı bu mümkün olmazsa muhtariyet istendiği BOA., DH. ŞFR., 668/68 (19 Kanun-ı Evvel 1334 /19 Aralık 1918 tarihinde Adana Valisi Nazım tarafından Dahiliye Nezaretine gönderile şifre telgraf)

[74] Fransızların birtakım bahaneler göstererek Antep'i işgale niyetli oldukları. BOA., DH. ŞFR., 609/14 (1 Kanun-ı Sani 1335 /1 Ocak 1919 tarihli Ayntab mutasarrıfı Celal'in Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf)

[75] BOA., DH.ŞFR., 94/236 (24 Kanun-ı Evvel 1334 /24 Aralık 1918 tarihinde Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey tarafından Adana vilayetine gönderilen yazı

Ocak ayında Paris Barış Konferansı'nın toplanmasıyla İtilaf Devletleri İstanbuldaki temsilciliklerini yüksek komiserliklere çevirmişlerdi.[76] İşgal giderleriyle ilgili kendilerine ödeme yapılmasını talep etmişlerdi. Bu şaşırtıcı istekleri önce reddedilmiş fakat daha sonra kabul edilmiştir. Yine aynı şekilde Anadolu'ya görevli gönderdikleri subayların kiraları, yakacak ve nakliye ücretlerini hatta diğer harcamalarının da ödenmesini talep ediyorlardı. Ermenilerin kendilerine ait olduğunu beyan ettikleri malları da onlara geri veriyorlardı.[77] Bu bağlamda hükümetin yükü oldukça ağırdı.

1.1.1.1. Mütareke Komisyonu (19 Kasım 1918)

Hükümetin, yaşanan sıkıntılı sürecin önüne geçebilmek ve durumu normalleştirmek için mütareke ile ilgili sorunları çözüme kavuşturması gerekiyordu. Öyle ki hükümet, Meclis-i Mebusan'da güvenoyu almadan önce Mütareke konusu gündeme gelmiş ve bu noktada mebusların eleştirilerine maruz kalmıştı. Hariciye Nazırı, mütarekenin gizli bir celsede tartışılması önerilmişse de, Divaniye Mebusu Fuat Bey, mütareke metninin anlaşılabilir olması ve ayrıca Türkçe ve Fransızca metinlerine de vakıf olmalarından dolayı gizli değil açıkça görüşülmesi fikrini gündeme getirmişti. Hükümet, Mütareke Komisyonu'nun kurulacağını ifade ederek sorunu çözüme kavuşturmak hususunda adım atmakta olduklarını dile getirmişti.[78]

Bu komisyonun ne ölçüde faydalı olacağı konusu tartışmalara neden olsa da kabul etmek gereken bir konu vardı o da mütareke ihlallerinin her geçen gün biraz daha artmakta ve çözüme kavuşturulması gerekmekte olduğuydu çünkü İtilaf Devletleri memur ve askerlerinin kimseye başvurmadan kendi kararlarıyla hareket ediyor olmaları, halledilmesi güç meseleler meydana getiriyordu. Bu nedenle Harbiye Nezareti, konu ile ilgili tedbirler içeren bir tezkire hazırlamıştı. Bu tezkire,

[76] Calthorpe ve Sforza görevlerini görevlerini bu ünvanla sürdürürlerken Fransa Albert de France'ı , görevlendirmişti.Bir ay sonra ise ABD ise 1919 Şubatında Amiral Bristol'u Yüksek Komiser olarak yollamıştı.Şerfettin Turan, a.g.e., s.84

[77] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Ankara, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. bs., C: I, 1977, s. 63.

[78] Öncü, "Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı ve Meclis-i Mebusan'daki Müzakereleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 49, s. 272.

Meclis-i Vükela'da ele alındı ve görüşmelerin sonucunda geciktirilmeden Mütareke Komisyonu kuruldu[79].

Komisyonun başkanlığına Galip Kemali Bey getirildi. Komisyon, sadece Dersaadet'te değil taşrada da gerçekleşen olayların tetkiki için göreve başladı. Ancak bu komisyon, İtilaf Devletleri'nin ihlallerinin önüne geçemedi.[80]

1.1.1.2. Tetkik-i Seyyiat Komisyonu (23 Kasım 1918)

Hükümet, Mütareke Komisyonu'nun kurulmasının ardından bu kez de dahili sorunlara çözüm üretmeye çalıştı. Bu noktada ilk iş, daha önceki hükümetler döneminde yapılan icraatlarda görevini kötüye kullananların tesbit edilmesiydi. Bu kişiler hakettikleri cezaları alacaklar ve sadrazam, hem kendi halkına hem de İtilaf Devletlerine "eskinin bittiğini" ve "yeni bir dönemin başladığını" gösterebilecekti. Meclis-i Vükela bu konuda incelemeler yapmak üzere bir komisyon kurmaya karar verdi.[81]

Ermeni ve Rumların tehcirinde[82] meydana gelen olayları araştıracak olan bu komisyonun üyeleri arasında bir Ermeni ve bir Rum[83] Artin ve Haralombos Efendi[84] de yer almaktaydı.[85] Ayrıca komisyonda Mülkiye müfettişlerinden Emin ve Hüsnü Beyler de görev yapacaklardı. Komisyon üyeleri yaptıkları incelemelerde görevine sadık kalarak ülkesinin menfaatleri için çalışan ve hiçbir siyasi fırkanın mensubu olmayan memurların terfi ettirilmesi ama bunun aksine bir fırkanın mensubu olup onun menfaatleri hizmetinde çalışan ve gayrimüslim unsurlara zulüm eden, devletin menfaatine mugayir hareketlerde bulunarak rüşvet alan memurlar ise cezalandırılması için çalışacaktı. Tetkik-i Seyyiat Komisyonu'nun halletmesi

---

[79] BOA., MV., 213/18 21 (Teşrin-i Sani 1334/ 21 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

[80] Bu ihlaller, ortada bir asayiş sorunu yokken işgal etme, silahlara ve cephanelere el koyma, masraflarıyla ilgili ödeme talep etme vb. gibi yöntemlerle, mağlup edilmiş olan bir devletin tüm kaynaklarını sömürme fikri üzerine temellendirilmişti.

[81] BOA., MV., 213/22 (23 Teşrin-i Sani 1334/23 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

[82] Tehcirle ilgili detaylı bilgi için bkz.**Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920**), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 14

[83] BOA., MV., 213/22 (23 Teşrin-i Sani 1918/23 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

[84] BOA., DH.İ.UM., 19 03 / 1 036_2 (28 Teşrin-i Sani 1334/ 28 Kasım 1918 tarihli Heyet-i Tahkikiye Reisi tarafından Dahiliye Nezaretine yazılan yazı)

[85] Bu noktada gayr-i müslim üyelerin komisyonda yer almış olmaları hükümetin İtilaf Devletleri'ni memnun etme yönünde bir siyaset izlediğini gözler önüne sermekteydi.

gereken oldukça çok dosya mevcuttu. İşlerin daha hızlı bir şekilde neticelendirilmesi için Tahkik Heyetleri kuruldu. Bu heyetler olayları yerinde soruşturdular[86].

Bu hükümet döneminde Ermeni tehcir ve taktil meselelerine karışan kişilerin mevkisi ne olursa olsun cezalandırılmaları için her türlü girişimde bulunuldu. İşgal kuvvetleri de hükümete bu konuyla ilgili baskı yapıyor ve bazen de bu meselelere karıştıklarını düşündükleri kişilerin isimlerini vererek cezalandırılmalarını talep ediyorlardı.[87]

Ancak bu noktada hatırlamak gerekir ki İttihat ve Terakki Hükümeti'nin de bu yönde çalışmaları olmuştu. Hükümet, Ermenilerin farkı mahallere sevkedilmesiyle ilgili görevlendirilen memurların, görevlerini icra ettikleri sırada herhangi bir usulsüzlüğe karışıp karışmadıklarını incelemek için komisyonlar oluşturmuş ve bu komisyonları Anadolu'ya ve Arabistan'a görevlendirmişti. Gönderilen tahkik heyetlerinin incelemeleri neticesinde oluşturdukları raporlara göre suiistimalleri görülen memurların Divan-ı Harbilerde cezalandırma işlemleri yapılmıştı.[88] Ancak anlaşılan o ki bu cezalar yeterli gelmemiş ve sanki hiç uygulamaya konulmamışlar gibi sil baştan işlem yapılmıştır.

1.1.1.3. Tetkik-i Hesabat ve Seyyiat Komisyonu

Bu hükümet incelemelerine devam ederken Tetkik-i Hesabat ve Seyyiat adında farklı bir komisyon daha kurmaya karar verdi. Mirliva Hilmi Paşa riyasetindeki komisyonun görevi seferberlik ilanından itibaren mülga Başkomutanlık ve Harbiye dairelerinde meydana gelen suiistimalleri araştırmaktı.[89] Mirliva Hilmi Paşa ile beraber komisyonda Erkan-ı Harbiye Miralayları Hasan

[86] Ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir..
[87] 22 Ocak 1919 da toplanan Meclis-i Vükela da İngiliz Amiralinin Diyarbakır Mebusu olan Zülfü ve Fevzi Beylerin Ermeni meselesine karışmış olmalarından dolayı tevkif ve tecziyelerini talep ettiği zikrediliyordu. BOA. MV., 214/26 (22 . 1335 /22 Ocak 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı)
[88] BOA., DH.ŞFR., 56/186 (13 Eylül 1331 /28 Eylül 1915 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdiriyetinden Ankara Mülkiye Müfettişi Muhtar Bey'e gönderilen telgraf)Görevini suiistimal etmesinden dolayı Malazgirt Kaymakamı Tevfik Efendi'nin 12 Temmuz 1332 tarihinde suçlu bulunarak Divan-ı Harbi Örfi'ye verilmesi hakkında BOA. DH.HMŞ., 2/2 -10_ 2 (21 Eylül 1332 /4 Ekim 1916 tarihli Polis Müdiriyet-i Umumiyesiniz tezkiresi üzerine Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinden Memurin Müdüriyetine yazılan yazı)
[89] BOA., BEO., 4544 / 340726 (27 Teşrin-i Sani 1334 /27 Kasım 1918 tarihli Sadaret Dairesi Umur-ı Mühimme Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı)

Tosun, Sadık Sabri ve Behçet Beylerle, Muhasebat Dairesi Şube Müdüriyeti'nden emekli Rıfat ve 4. Ordu Levazım Dairesi'nden emekli Şükrü ve 1. Kolordu İdare Heyeti'nden Mümeyyiz Nazmi ve 5. Ordu Levazım Reisi Kaymakam Osman Beyler de yer aldılar.[90]

Ayrıca Harbiye Nezareti'nde parasal konularla ilgili tetkikte bulunmak üzere Dahiliye Nezareti Müsteşarı Hamit Bey başkanlığında özel bir komisyon daha oluşturuldu.[91] Komisyon, Harbiye Nezareti'nin tahsisat-ı mesture (örtülü ödenek) hesaplarını incelemeye başladı. İlk olarak Enver Paşa ve Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa hakkında araştırma yapan komisyon bahsi geçen şahısların devletin imkanlarını keyfi şekilde kullanmak ve tahsisat-ı mesture hesabından fazla miktarda para sarfiyatında bulunarak suç işlediklerini ortaya çıkardı.[92] Komisyonun bu araştırması akabinde bu kişilerin de içinde bulunduğu, görev mahallini izinsiz olarak terk edip yurt dışına çıkan önceki hükümet adamları ile ilgili bazı kararlar alındı.[93] Bu şahısların üzerlerine kayıtlı taşınmaz malların hiçbir surette başkasına devredilmeyeceği ve satılamayacağı hususunda alınan kararlar ilgili nezaretlere de bildirildi.[94]

Ayrıca bu dönemde Komisyon tarafından İttihat ve Terakki Hükümeti'nce emekliye sevk edilmiş olan askeri ve mülki yetkililerle ilgili çalışma yapılması konusunda karar alındı. Gerek Tevfik Paşa Hükümetleri'nde gerekse daha sonra iktidara gelecek olan Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nde yapılmış atamalara baktığımızda bahsi geçen kişilere yeniden görev verildiğini görmekteyiz. Anlaşılan o ki bu sadrazamların itimad edebilecekleri kişileri bulma ve mensubu olmadığı siyasi fikri akımı yok etme hususunda uyguladıkları politika; İttihat ve Terakki yönetiminin

[90] Çetin,a.g.e., s. 247

[91] BOA., DH.UMVM., 157/11_2 (24 Aralık 1918 tarihli Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdiriyeti'nden Maliye Nezareti'ne yazılan yazı)

[92] Çetin, a.g.e., s. 247.; Konuyla ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmada yapılan tahkikatlar neticesinde eski Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın ve Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın Adapazarı'nda gerekli ödemelerini Harbiye Nezaretinden karşıladıkları ve askerleri usulsüzce çalıştırarak tesis ettikleri kereste fabrikasının Anonim şirket adı altında Dr. Nazım'ın yeğeni aynı zamanda İttihat ve Terakki Merkez-i Umumiyesi'nin veznedarı Nihat'ın istifadesine sunulduğunu ifade eden belgeye ulaştık. BOA., DH.İUM.EK., 50 / 111_ 2 (15 Nisan 1335 /15 Nisan 1919 tarihli İzmit Mutasarrıfı tarafından Dahiliye Nezaretine yazılan yazı)

[93]Bu kararlardan biri bahsi geçen zatların mallarının hacz edilmesiydi. BOA., MV., 213/20 (21 Teşrin-i Sani 1334 /21 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

[94] BOA., MV., 213/41 (2 Kanun-ı Evvel 1334 / 2 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

kendilerinden önceki hükümetlere uyguladıkları politikaydı. Bu dönemde özellikle siyaseten emekli edilmiş ordu mensupları da tekrar hizmet-i muvazzafaya alındı.[95]

1.1.1.4. Tahkik Heyetleri

Daha önce kurulan Tetkik-i Seyyiat Komisyonu Ermeni tehciri ile ilgili incelemeler yapıyordu ancak tehcir memleketin her tarafında yaşanmıştı. Bundan dolayı merkezden uzak olan bölgelere gitmek ve araştırma yapmak, yapılan araştırmanın sonucunu beklemek gibi nedenler suçluların bir an evvel yargılanmalarını isteyen hükümeti, işlemleri hızlandırmak için ilave tedbirler almaya yöneltti. Tetkik-i Seyyiat Komisyonu Reisi Mazhar Bey bir rapor hazırladı. Bu raporda tahkikatı bölgelere ayırmak gerektiğini öne sürdü. Böylelikle tahkikat daha sistemli yapılacak ve çabuk sonuçlanacaktı.

11 Aralık 1918 de toplanan Meclis-i Vükela, tehcir esnasında yapılan suistimallerin meydana geldiği vilayet ve sancakların mıntıkalara ayrılmasına karar verildi. Bu mıntıkalardan ilki Ankara, Kastamonu Vilayetleri ile Bolu Sancağını, ikincisi Trabzon Vilayeti ile Samsun livasını, üçüncüsü Bursa ve Edirne vilayetleri ile Çatalca sancağını, dördüncüsü Aydın Vilayeti ile Çanakkale ve Karesi Sancaklarını, beşincisi Konya Vilayeti ile Eskişehir, Karahisar, Kütahya ve Antalya sancaklarını, altıncısı Sivas Vilayeti ile Kayseri ve Yozgat livalarını, yedincisi Erzurum ve Van Bitlis Vilayetlerini, sekizincisi Diyarbakır, Mamuratülaziz Vilayetlerini, dokuzuncusu Adana Vilayeti ile Maraş Sancağını ve onuncusu ise Urfa, Zor ve Antep Sancaklarını içine almaktaydı ve her mıntıkaya ayrı ayrı atanmak üzere Dahiliye ve Adliye memurlarının görevlendirilmesi gerekli görüldü. [96]

Bu kararın ardından heyetlerin görev tanımları ve yetkilerinin ne olacağı ile ilgili bir toplantı yapıldı. Heyetler, tahkikatları sonucunda suistimalde bulundukları

[95] Bu konuyla ilgili olarak tarihçi Sina Akşin mütekaid Miralay Ali Kemal Bey'in geri döndüğünü bu dönemde yüksek rütbeli subaylara edilgen değil daha etkin olacakları görevler verildiğini yazmıştır. Örnek olarak 1. Kolordu Ahz-ı Asker Heyet-i Reisi Mirliva Ali Hilmi Paşa Ordu Dairesi Riyaseti'ne ve Eski Medine Muhafızı Mirliva Hasan Basri Paşa'nın da Muamelatı Zatiye Müdürlüğüne atanmasını göstermiştir. Akşin, a.g.e., s. 193.; Konuyla ilgili atama belgesi için BOA., BEO., 4553 / 341439 (29 Kanun-ı Sani 1335 /29 Ocak 1919 tarihli Sadaret Dairesi Umur-ı Mühimme Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı)

[96] BOA., MV., 213/ 60_ 2 (11 Kanun-ı Evvel 1334 /11 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

konusunda hemfikir oldukları kişilerin dosyalarını Divan-ı Harbler'e sevk edebilecek ya da suçsuz bulduklarını tahliye edilebileceklerdi.[97]

1.1.1.5. Divan-ı Harbi Örfi Mahkemeleri

Daha önce de bahsettiğimiz üzere komisyonlar kurularak adı suça karışmış kişilerle ilgili gerekli incelemeler yapılmıştı. Ancak bu suçlular için yargılama yapılması gerekliydi. Bu noktada Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemeleri gündeme geldi. Bu mahkemeler, sıkı yönetim zamanlarında askerlerin sorumluluğu altında teşkil edilen ve sivillerin de yargılanabildikleri mahkemelerdi. Devletin kuruluşundan beri var olan bu mahkemeler, 1837 yılında Divan-ı Harp olarak adlandırılmış ve Fransız Askeri Emirnamesi'nden alınan Askeri Ceza Kanunnamesine göre düzenlenmişti. Daha sonra 1870 tarihli yine Fransız Askeri Ceza Kanunnamesi'nde yeniden düzenlenerek seferi, hazeri ve örfi idare altında bulunan mahallerde kurulanlar olmak üzere üçe ayrılmıştı. 1877 yılında ise kamu düzenini sağlamak için bazı adi ve ağır sivil suçları da kapsamı içine almıştı.1914 yılında bu mahkemeler tarafından verilen hükümlerin itiraz mercii olan Divan-ı Temyiz-i Askeri Mahkemesi kurulmuş fakat 1916 senesinde ilgili kanunun hükümleri ilga edilmiş ve Harbiye Nezareti'ne bağlı olan bir Divan-ı Temyiz-i Askeri kurulmuştu.[98] Bu dönemde Fransız yerine Alman kanunlarından yararlanılmıştı.[99]

Mütareke'den sonra da adli mahkemelerle hızlı bir sonuç alınamayacağından yine Divan-ı Harplere gereksinim duyulmuş[100] ve 14 Aralık 1918 tarihli Meclis-i

---

[97] BOA., MV., 213/62 (14 Kanun-ı Evvel 1918 /14 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı),; Tahkik heyetlerinin vazifeleri Mülkiye müfettişliği olarak da adlandırılmıştır. Zekeriya Türkmen, **Mütareke'den Milli Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul, Bengi Yay, 2010, s. 112-113.

[98] Temyiz maddesi ile ilgili özellikle Damat Ferit Paşa Hükümetlerinde birbiriyle çelişkili kararlar verildi. 23 Nisan 1920 tarihinde mahkemelerce verilen hükümlere itiraz hakkı kaldırıldı ve Divan-ı Temyiz-i Askeri 30 Haziran 1920'de ilga edildi ama 5 Ekim 1920 tarihinde kurulan hükümette ise yeniden temyiz hakkı konuldu. Tevfik Paşa 10 Kasım 1920'de Divan-ı Temyiz-i Askeri'yi yeniden kurdu. Mümin Yıldıztaş, **Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010, s. 114.

[99] Yıldıztaş, a.g.e., s. 113-114.

[100] Bu noktada belirtmek gerekir, Divan-ı Harb teşkilinin kanuna aykırı olup olmadığı tartışılmış ve birbirine zıt iki fikir ortaya çıkmıştır. İstanbul'da zaten idare-i örfiye'nin bulunmasının bu mahkemelerin kurulması için uygun bir hukuksal zemin oluşturduğunu ifade edenler olduğu gibi bu mahkemelerin aslında ihtilal hareketlerine karışanları yargılamak için kurulması gerektiğini savunanlar da vardır. Refik bey ve Ali Fuat Türkgeldi'nin görüşleri için Ali Fuat Türkgeldi**, Görüp İşittiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, No:15, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949 s. 191.; Ayrıca Bu mahkemelerin tam olarak İdare-i Örfiye'nin sonucu olarak ortaya çıkmadığı ancak

Vükela toplantısında, Divan-ı Harplerin görev ve yetkilerinin ana hatları çizilmiştir. Memleketin muhtaç olduğu emniyet ve huzuru sağlayabilmek için seferberlik esnasında vuku bulan tehcir muamelelerinde suistimali bulunan ve ihtilal çıkarmak maksadıyla yapılan teşebbüslere karışmış olanların 20 Eylül 1293 tarihli İdare-i Örfiyye Kararnamesi'nin 2. ve 4. maddelerinde yer alan devletin dahili ve harici emniyetini ihlal edeceklerin sıfat ve haysiyetleri asla nazar-ı dikkate alınmayarak Divan-ı Harpler'de yargılanacakları belirtilmiştir.[101] 19 Ağustos 1326 tarihli Müsellah Çetelerin Tenkili hakkındaki nizamnamenin 24. maddesinde Divan-ı Harpler tarafından verilen hükümlerin idare-i örfiyyenin tabi olduğu mahal kumandanının emriyle yalnız idam kararlarının irade-i seniyye ile uygulanması kararlaştırıldı.[102] Divan-ı Harpler bir reis ile dört üyeden ve bir müdde-i umumiden (savcı) oluşacaktı. Reis ile üyelerden ikisi memurin-i askeriyeden olmak üzere Harbiye Nezareti tarafından ve azasından diğer ikisi memurin-i adliyeden[103] olmak üzere Adliye Nezareti tarafından atanacaktı. Verilen hükümler temyiz olunamazdı. Ayrıca Tahkik Heyetleri Divan-ı Harplere bağlı olacaktı. Bu mahkemeler Tevfik Paşa döneminde Tetkik-i Seyyiat komisyonlarınca verilen kararlara göre suçlu bulunanların yargılanmaları amacıyla görev yaptılar.[104]

---

ondan da bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerektiğini dile getirenler de mevcuttur. Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey bu dönemde kurulan Divan-ı Harp'lerin farklı olduğunu ve bu farklılığın hem üyeler hem de yargılanma biçiminde kendini gösterdiğini ifade etmiştir. Üyeler hem askeriye hem de adliye mensuplarıdır ve yargılamalar da açık olarak yapılmaktadır. Feridun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları,** Ankara, 2005, s. 63.; Mahkemelerin sadece hükümetin bir kararı sonucunda oluşturulduğunu düşünmemek gerekir ki dönemin şartları gözönüne alındığında bu mahkemelerin kuruluşlarında tehcir yargılamalarını arzu eden Ermenilerin ve İttihatçıları devre dışı bırakmak isteyen İngilizlerin de etkileri büyüktür. Pınar Taşer, "Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler: 1918-1922" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 183.

[101] BOA., MV., 213/62 (14 Kanun-ı Evvel 1334 /14 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı); İdare-i Örfiye cari olmayan yerlerde tehcir dolayısıyla îkâ' olunan cerâimin merci-i tahkik ve muhakemesi hakkında kanun layihası BOA., MV., 249/234 (23 Kanun-ı Evvel 1334/23 Aralık 1918 tarihli kanun lahiyası) ; BOA. .BEO., 4546/340905_ 1 (14 Aralık 1918 tarihinde Daire-i Sadaret-i Umur-ı İdariye Kaleminden Harbiye, Adliye, Nezaretlerine yazılan yazı)

[102] BOA., MV., 213/62 (14 Kanun-ı Evvel 1334 -14 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı) BOA., BEO., 4546/34090_1 (14 Aralık 1918 tarihinde Daire-i Sadaret-i Umur-ı İdariye Kaleminden Harbiye, Adliye, Dahiliye Nezaretlerine yazılan yazı)

[103] I. Damat Ferit Paşa Hükümeti üyelerin hepsini askeriyeden olması şartını koyacak, üyelere ek tahsisat verecek, eski bakanların yargılanmalarını sağlayacaktır. Ata, a.g.t., s. 109-110.

[104] Kuruluşunun arkasında yasal dayanak olarak 20/9/ 1293 idare-i Örfiyye ve 19 Ağustos 1326 tarihli Müsellah Çetelerin Tenkili- kararnamesi vardır. Akşin, a.g.e., s. 569 Bu kararname ihtiyaç halinde Divan-ı Harbi Örfilerin kurulmasına müsaade ediyordu.

1.1.1.6. Meclis-i Mebusan'ın Feshi

Tevfik Paşa Hükümeti bir taraftan komisyonlar kurup mevcut sorunlara çözüm yolları ararken diğer taraftan hem icraatlarını eleştiren hem de memleketin akıbetiyle ilgili kaygılardan kaynaklanan birçok sesin yükseldiği Mebusan Meclisi ile karşı karşıya kalmıştı. Hatırlamak gerekirse 1912'de Tevfik Paşa henüz Londra sefiriyken Padişah kendisine sadareti teklif etmiş o da bu görevi kabul etmek için ortaya bazı şartlar sunmuştu. Esasen paşanın o dönem ortaya sunduğu şartlar, mütareke dönemindeki tutumunun temellerini oluşturmaktaydı. Padişaha sunduğu öneriler arasında "meclisin fesh edilmesi", "genel bir af ilanı" ve "bazı cemiyetlerin kapatılması" yer almaktaydı.[105]

Daha önce de belirtildiği üzere Tevfik Paşa kabinesini ittihatçı olmayan nazırlardan oluşturmuştu. İttihatçı olmayan bir kabinenin doğal olarak çoğunluğu ittihatçı olan mebusların oluşturduğu bir meclisle başarılı bir ilişki kurabileceğini düşünmek güçtür. Hatta daha da ötesi, hükümet icraatlarıyla bir ilişki tesis etmek söyle dursun "ittihatçı varlığını tamamen silmek" ve bu yolla bir nebze de olsa, ellerine geçen her fırsatta içişlerine müdahale eden İtilaf Devletlerini memnun etmeye çabalıyordu.

Meclise verilen bir gensoru önergesi Meclisin fesh edilmesi kararının verilmesinde etkili olmuştu. Hükümete karşı oldukça ağır bir dille eleştirilerin yapıldığı Cavit Bey'in hazırladığı önergede, hükümetin programında vaad ettiklerinin tam tersini yaptığını, barış sağlamak hususunda ciddi bir girişimde bulunmadığı gibi memlekette asayişin iyice bozulduğu, iaşe sıkıntısının arttığı ve

[105] Tevfik Paşa'nın sadarete gelmek için sunmuş olduğu şartlar bu şartlar arasında yer alan meclisin feshi bölümü için özellikle dikkat edilmesi gereken bir husus vardır O da Paşa'nın yeniden seçim yapılmak üzere meclisin feshini istemesidir. Paşanın sunduğu şartlar altı maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler arasında Heyet-i Vükela'nın hiçbir tarafın müdahalesine tabi olmayarak teşkil edilmesi, hükümdarın mukaddes hukukunun bütün meşruti hükümetlerde olduğu gibi tamamen korunması ve İstanbul'da örf-i idare'nin kaldırılması da mevcuttur. BOA., HSD., TVP., 1/16 (17 Temmuz 1912 tarihinde Hariciye Nazırı Asım Bey ile Londra Sefiri Tevfik Paşa arasında yapılan telgraf name görüşmelerinin suretleri) ; Çetin , a.g.e., s.167. ayrıca belirtmek gerekir cemiyetlerin kapatılması maddesinden Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'ne karşı olduğu gibi bir anlam çıkarılmamalıdır yani meşru hakların savunulması konusunda ön yargısı yoktur o hükümet işlerine müdahale edilmesini istememektedir.Bu görüşlerini 1912 yılı atmosferinde belirtmiştir.

basın üzerinde tek yanlı bir sansür uyguladığını belirtmişti.[106] Cavit Bey'in bu önergesine yanıt veren Ticaret Nazırı Mustafa Reşit, mütareke döneminden ziyade savaş yıllarında görülen yolsuzluklar üzerinde durmuştu. Ardından söz alan Dahiliye Nazırı Mustafa Arif, Padişah'ın anayasanın 7. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak Mebuslar Meclisini fesh ettiğini bildiren iradesini okumuştu.[107] Böylece saray da, hükümet de İttihatçıların çoğunlukta bulunduğu Meclis'i etkisiz hale getirmiş ve bu yolla da galip devletleri de memnun etmişlerdi.[108] O zamanki anayasa, meclis dağıtıldığında "4" ay içinde yeni seçimlere gidilmesini öngördüğü halde buna da uyulmayacak ve mebus seçimleri ancak Sivas Kongresi'nden sonra oluşan yeni siyasi havanın gereği olarak yapılabilecekti. [109] İrade de bu yönde bir eksiklik vardı ve bu eksiklik Meclis-i Vükela'nın 2 Ocak 1919 tarihli toplantısında barış yapılmasını takip eden 4 ay içinde seçimlerin yapılabileceği kararının alınmasıyla giderilmeye çalışılmıştı.[110]

Ancak bu durum ilerleyen zamanlarda büyük sorunlara yol açacaktı. İtilaf devletleri memleketin dört bir yanını sistemli bir şekilde işgal etmekteydi. İşgal edilen yerlerden mebus seçiminin yapılamaması bahsi geçen bölgelerin temsilcilerinin mecliste yer almayacağı demekti. Böylelikle işgal edilen bölgelerin resmi olarak kaybının da tescillenmiş olması anlamına gelecekti ve bu durum gerek hükümeti gerekse padişahı önemli kararlar arifesinde meclisi toplayamama sorunsalı ile ile karşı karşıya bıraktı.

---

[106]İtilaf Devletleri ise uygulanan sansürü yetersiz buluyorlardı. BOA., HR., SYS., 2633/3_13 (Hariciye Nezaretine 18 Kanun-ı Sani 1919 tarihiyle İngiltere Fevkalade Komiserliğinden ulaşmış takririn tercümesi**)**18 Ocak 1919'da Amiral Caltorpe'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazı; Sabri Sürgevil, "Aydın Vilayeti Bozdoğan Kazasında Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri", **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, C: IV, Sayı:1, s. 86.

[107] Vükela Heyeti; 20 Aralık 1918 tarihinde yapmış olduğu toplantıda siyasal nedenleri öne sürerek Meclis-i Mebusan'ın feshine karar verdi BOA., MV., 259/167 (20 Kanun-ı Evvel 1334 / 20 Aralık 1918 tarihli İrade-i Seniyye**);** Meclisin kapatılmasıyla bir yıllık süre ile yani 12 Ocak 1920' ye kadar meclissiz hükümet dönemi başlamış oldu.

[108] "*23.12.1918 de işgal kuvvetlerinin baskısı ile esbab-ı zaruriye'i siyasiye binaen Mebusan Meclisi feshedilir*." Şefik Okday, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Bateş Yayınları, 1986, s. 41.; Tansel, a.g.e, s. 71.

[109] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I. Kitap**, **İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1. bs., 1991, s. 85.

[110] Sürgevil, a.g.m., s. 86.

1.1.1.7. Genel Af ilanı

Bu hükümet suçluların cezalandırılması amacıyla çok sayıda girişimde bulundu.Daha önce de bahsettimiz üzere teşkil ettiği özel heyetler aracılığıyla devletin içine düştüğü duruma neden olanlarla ilgili incelemeler yapıldı ve suçlu olduklarına kanaat getirilenlerin cezalandırılmalarına çalışıldı fakat diğer taraftan sadrazam Tevfik Paşa, 23 Aralık 1918 tarihinde kararname ile siyasal af ilan etti.[111]

Bu af kararnamesi ile hükümetin niyetinin ne olduğu ile ilgili farklı görüşler ortaya çıktı.Kanun tasarısının görüşülmesi esnasında Denizli Mebusu Rüştü Bey, kanunun harp hükümetleri tarafından zulme uğrayanlar için yapıldığını söyledi.Aydın Mebusu Emanuelidi Efendi de kanunun tüm siyasi suçlar için geçerli olmadığını particilik sebebiyle bazı kişilerin affedilmesi için gündeme geldiğini belirtti.Adliye Nazırı Ali Haydar Bey de bu kanunun çıkarılma amacının siyasi suçluların affedilmesi yönünde olduğunun ayrıca her hususta encümenle fikir birliği yapılarak çoğunluğun kararıyla böyle bir kanun teklifinin hazırlandığını ifade etti.[112]

Bu af kararnameye göre Padişah Vahdettin'in cülusuna kadar işlenmiş olan siyasi suçlardan dolayı mahkûm olanlar veya haklarında tutuklama emri çıkarılanlar veya bu suça iştirak etmiş olanlar af edilmiştir, fakat bazı unsurların tehcirinden dolayı kanunen sorumlu tutulması gerekli olanlar, unsurlardan diğerleri aleyhine şuç işlemiş veya işlenen suça iştirak etmiş olanlar düşman ordusuna katılanlar veya düşmana yardım edenler bu genel af kapsamı dışında tutulmuşlardı.[113]

---

[111] BOA., İ.DUİT., 94/25_ 1 (23 Kanun-ı Evvel 1334 / 23 Aralık 1918 tarihli Aff-ı Umumi kararnamesi)

[112] İbrahim Eğilmez, "Hadisat Gazetesine Göre Milli Mücadele'nin Başlangıç Devresi", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016, s. 54.

[113] *"Aff-ı Umumi Kararnamesi Madde 1-Cülusu Hümayun cenab-ı Padişahiye'ye şerefsudur 24 Ramazan ve 3 Temmuz 1334 tarihine kadar ceraim-i siyasiyeden dolayı maznun olub da haklarında tevkif müzekkeresi isdar edilmiş olanlar ve haklarında ki hüküm kesb-i katiyet etmiş olsun olmasın ceraimi mezkureden dolayı mahkum bulunanlar ile tevkif veya mahkumiyeti intaç eden cürme iştirak etmiş olanlar af edilmiştir şu kadar ki bazı anasırın tehcirinden dolayı kanunen mesul olması iktiza edenler makasıd-ı siyasiyeye binaen anasırdan bir kısmının diğeri aleyhine ifa etmiş oldukları ceraimden naşi mahkum veya ef'ali mezkureye iştirak etmiş olanlar ve düşman ordusuna iltihak veya düşmana muavenet edenler iş bu affi umumiden müstesnadır."* BOA., İ.DUİT., 94/25_1 (26 Kanun-ı Evvel 1334 / 23 Aralık 1918 tarihli Aff-ı Umumi kararnamesi); Tevfik Paşa'nın mütareke döneminde kurduğu ikinci hükümetinde de af tasarıları gündeme gelecektir**.** BOA., MV., 214-37 (26 Kanun-ı Sani 1335 /26 Ocak 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

Mütareke döneminde afla ilgili atılan adımlardan dolayı Çerkez Ethem başta olmak üzere 422 müslüman çete üyesi ve asker kaçağı silahını bırakmaya başladı ve çok kısa bir zaman içinde aftan yararlanmak isteyenlerin sayısı 1300'e ulaştı. Bu durum karşılarında Türk çetelerinin olmaması nedeniyle Rum çetelerinin daha rahat hareket etmelerini sağladı.[114]

Bu dönemde yürürlüğe giren af kararnameleri, daha sonra iktidara gelecek olan Damat Ferit Paşa tarafından Anadolu Hareketi'ne karşı kullanılacak siyasi bir manevra niteliği taşımaktaydı. Daha önce Kuva-yı Milliye'ye katılmış kişilerin affedileceğini beyan ederek Anadolu Hareketi'nden dönüşleri sağlamayı amaçlamıştır[115].Öte yandan bu aflar İtilaf Devletleri'nden bağımsız karar verilecek meseleler olmadığı için çıkarılmalarının ardında askerden kaçışları sistemli bir hale getirerek asker sayısında azalma sağlamak politikalarının varlığı görünmektedir.

Öte yandan Anadolu Hareketi de af uygulamasına hem karşı hem de değildir[116]. Kuva-yı Milliyeci'lerin üzerindeki baskıyı azaltmak için Hükümetin af çıkarmasını talep ettiği gibi, kendi istemi dışında çıkarılan aflarla asker firarilerinin hükümet tarafından cezalandırılmaması karşısında sessiz kalmayacaktır.

[114] Fuat Özer, "Milli Mücadele'de Balıkesir", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998, s. 52.

[115]Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti döneminde Padişah Vahdettin'in iradesinde belirtmesi üzerine bir hafta içinde pişmanlıklarını belirterek padişaha sadakat arz edenlere af çıkarılmasına yönelik karar alınmıştır. BOA., İ.DUİT., 9/140_5 (5 Nisan 1336/5 Nisan 1920 tarhili Hatt-ı Hümayun Sureti ve Fetva Sureti ve Hükümet Beyannamesi.)

[116] Anadolu Hareketi III. Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni iktidardan düşürmeyi başardıktan sonra onun yerine gelecek sadrazamla, daha önce koparılan bağları yeniden karabilmek için çeşitli şartlar ileri sürdü. Bu şartların ne olacağı konusunda yapılan mütalaalarda kayıtsız şartsız bir af isteği de yer almaktaydı. ATASE, ATAZB 1 kutu:9, gömlek30 3 Ekim 1919 tarihinde Vali Vekili Galip imzasıyla Ankara'dan Sivas'a Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen yazı.

1.2. I.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE ANADOLU HAREKETİ

1.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa[117], Ahmet İzzet Paşa'nın kendisini 7 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti emri altına almasından sonra görevini daha önce de bahsettiğimiz üzere II. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya[118] devrederek Adana'dan ayrıldı ve 13 Kasım 1918'de İstanbul' a vardı. Aynı gün, İtilaf Devletleri Donanması da İstanbul'a gelmişti. Henüz Adana'da iken Mondros Mütarekesi'nin askeri maddelerini tek tek inceleyen ve düzeltilmesi gereken noktaları Nezarete bildiren Paşa, İstanbul'a gelince öngörüsünde yanılmadığını ve artık sadece Anadolu'nun değil, Payitaht'ın da işgal edilmekte olduğunu gördü. Bu noktada hemen harekete geçti. İstanbuldaki ilk faaliyeti; Ahmet İzzet Paşa'nın görevde kalmasını sağlamaya çalışmak oldu.[119]

Rauf Bey'le beraber Sadaret Konağı'na giderek henüz istifa etmiş olan İzzet Paşa ile görüşme yaptı[120]. Bu görüşme esnasında Tevfik Paşa'nın başa geçmemesi için Meclis-i Mebusan'ın güvenoyu vermesini engellemeye çalışma kararını aldı. Mebuslarla ayrı ayrı görüşerek güvenoyu vermemeleri hususunda söz aldı ve böylelikle bir anlamda ilk siyasi girişimini gerçekleştirdi.

---

[117] Mustafa Kemal Paşa'nın askeri biyografisi için bkz.:BOA., HR.İM., 59/30_2 (31 Aralık 1921 tarihli askeri biyografi)

[118] Nihat Paşa da mukavemet yanlısıydı. İskenderun'a girilirse ateşle karşılık vereceğini İngilizlere bildirdiğine dair bkz.. BOA., DH.ŞFR., 604/26 (30 Kasım 1918'de Adana Valisi Nazım'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre ve ek olarak İkinci Ordu Kumandanlığı'ndan Baş Kumandanlığa yazılan şifre sureti.)

[119]Mustafa Kemal Paşa Ahmet İzzet Paşa'nın sadarette kalması gerektiğini savunuyordu.Muhtemelen bu düşüncesinin temeli ;Ahmet İzzet Paşa'nın milli mukavemet fikrine daha sıcak bakıyor olmasıydı aksi takdirde "eğer İskenderun'a asker çıkarsa ateşle karşılık veririm" diyen bir ordu kumandanının sözlerinde durmayacakları apaçık ortada olan ve halihazırda İstanbul'u işgal etmiş olan İtilaf Devletlerinin her isteğine boyun eğecek bir sadrazamın başta olmasını ve bu kritik süreci yönetmesini desteklemesi mümkün olmazdı. Ayrıca bu sadrazam, Mustafa Kemal Paşa'yı istifa etmek üzere olduğu kabinesini kurarken kendisini *size orduda ihtiyaç var* diyerek Harbiye Nazırı yapmamıştı.Selahattin Tansel bu konuyla ilgili olarak "*düşüşe engel olamayan bir Paşa bu düşüşten nasıl kurtaracaktı memleketi?"* diye sorar ve Mustafa Kemal'in İzzet Paşa'nın yeniden iktidara getirilmesi hususunda ısrarcı davranmasının hala tam olarak açıklanamadığından bahseder. Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Ankara, C: I., Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 75.

[120] Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siayasi Hatıralarım I**, Emre Yay.1993, s.222

Öte yandan İstanbul'a geldikten üç gün sonra da Minber Gazetesi'nde[121] mülakatları yayınlanmaya başladı. 17 Kasım 1918 tarihinde yayınlanan mülakatta Mustafa Kemal Paşa kuvvetli bir ordu, siyaset, ve memleketteki fikri atmosfer hakkında fikirlerini beyan etti. Paşa'nın Mondros Mütarekesi şartlarının tatbiki hakkında Bab-ı Ali'ye geldiğini, kendisi yoldayken grubun ilgasına binaen vazifesine hitam getirildiğinden bahsedilmesinin ardından siyasi fikirleri kamuoyu ile paylaşıldı. Bu tarihe kadar asker olarak karşımıza çıkan Mustafa Kemal Paşa,

"*Ben siyasetle sadece 329 senesinde Sofya ve aynı zamanda Belgrad ve Çetine ateşemiliterlikleri uhdemde bulunduğu bir sene zarfında iştigal ettim ve tarz-ı iştigalim de sırf siyasi olmayıp askeri-siyasi bir iştigal idi."* demekteydi.

Paşa mülakatın devamında işi ehline bırakmak gerektiğinden bahsederken

"kendimde ordulardan ve muharebelerden ve askeri kanaatlerden bahsetmek için pek vasi salahiyet görüyorsam da siyasetten bahsetmek cihetini müntesibinine terk etmeyi muvafık bulurum" diyordu

O en iyi siyasetin her türlü manasıyla en kuvvetli olmakla bulunduğunu kabul ediyor bahsettiği bu kuvvetin silah kuvveti olmadığını belirtirken

"*benim murad ettiğim manen, fennen ve ahlaken kuvvetli olmaktır çünkü bu saydıklarımdan mahrum olan bir milletin bütün efradının en son silahlarla teçhiz olduğunu farz etsek bile kuvvetli olunduğunu kabul etmek doğru olmaz."*

sözleriyle ifade ediyordu.

Gazetenin aynı sayısında Tevfik Paşa kabinesi ile ilgili bir yazı da bulunmaktaydı. Bu Kabinenin *gizli kuvvetler ve gayr-i mesul eller* tarafından yönetilmek istendiğini bu durumun Talat ve Enver Paşa zamanında hükümeti yönetmek isteyen Dr. Nazım'lar ve Dr. Bahattin Şakirler'e benzediğini belirtiyor ve meşrutiyetin tek kaynağının hukuk olduğunun altını çiziyordu. Görünen o ki Minber

[121] Minber, 17 Kasım 1918 Mustafa Kemal Paşa da de bu gazeteye ortaktı ve yayın sahasında da kimliğini saklayarak çalışmaktaydı. Orbay, a.g.e., s. 231.; Dilek Çavuş, "Minber Gazetesi Basındaki Yeri ve Önemi" Yüksek Lisans Tezi, Anakara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 16.

Gazetesi, bir yandan Mustafa Kemal'den bahsederek kamuoyunda olumlu anlamda dikkat çekmeye çalışırken diğer taraftan tam da bir gün sonra Meclis-i Mebusan'da güvenoyu almak için oylanacak olan Tevfik Paşa kabinesi ile ilgili kafaları karıştırmaya çalışıyordu.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Mustafa Kemal Paşa mebuslarla görüşmüş ve bu kabineye güven oyu verilmemesi için çalışmalar yapmıştı. Yine bu doğrultuda 15 Kasım ve ardından 22 Kasım 1918 de Cuma selamlığını takiben padişahla görüşme yaptı. Ancak görünen o ki ne padişahla yaptığı görüşmeler ne de mebuslardan aldığı söz işe yaramadı

Rauf Bey, Tevfik Paşa Hükümeti'nin zaaf içinde yüzdüğünü, başarısızlıklarının önüne geçebilmek için bir yolunu bularak, hükümetin ve hatta ona destek veren Padişah Vahdettin'in düşürülmesinden başka bir çıkar yol kalmadığını düşündüklerini ve eyleme geçmek yönünde karar aldıklarını ancak İsmail Canbulat Bey'in itiraz etmesinden dolayı bu işi farklı bir aşamaya taşımadıklarını ifade etmektedir. [122].

Bu dönemde yaşanan gelişmeler , Mustafa Kemal Paşa'nın ve milli mukavemet taraftarlarının İstanbul dışında bir kurtuluş planı yapmak gerektiği fikri etrafında toplanmasını sağlayacaktı. Bu gelişmelerden biri de şüphesiz II.Tevfik Paşa Hükümeti döneminde de gittikça artacak olan tutuklamalardı. İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine yapılan bu tutuklamalardan dolayı İstanbul'da kalarak bir mücadele başlatmak oldukça güçtü.

1.2.2. Silahlı Yerel Direniş

Daha önce de belirttiğimiz gibi İtilaf Devletleri ile yapılan mütarekeye bağlanan umutlar çok geçmeden yerini savaş dönemi karamsarlığına bıraktı. Hatta savaş zamanı en azından net bir şekilde tavır ortaya koyabilme ve düşmana karşı açıkça taarruza geçme imkanı varken yapılan mütareke ile karşı koyma gücü de elden alınmıştı. Düşmana karşı koyanlar hükümetin resmi kararının dışında hareket

[122] Orbay, a.g.e., , s. 232.

etmiş olacaklarından "asi" durumuna düşeceklerdi. Karşı koymayıp seyirci kalanlar ise savaşmadan memleketi teslim etmiş olacaklardı.

Halk bu iki çıkmaz arasındayken İtilaf Devletleri, haksız işgallerine hızla devam ediyor ve işgal ettikleri mahallerin boşaltılmasını istiyorlardı. Bu bölgede görev yapan ve Osmanlı hukukunu korumaya çalışan askeri ve mülki amirlere de müdahalede bulunuyorlardı. Bunlardan biri de daha önce de bahsettiğimiz İkinci ordu komutanı olan mukavemet yanlısı Mirliva Nihat Paşaydı[123]. İtilaf Devletleri'nin askeri ve idari yapıya tam anlamıyla egemen olmaya çalıştıkları ve bölgeye Ermenilerin yeniden yerleştirmeleri niyetinde oldukları ortadaydı. Ermenilerin yerleşmeleri ile asayiş bozulacak ve kendileri de bu bahane ile işgallerini meşru bir zemine oturtacaklardı. Yine Kasım ayı içinde İngilizlerin Adana ve havalisinin Pozantı'ya kadar tahliye edilmesini istemeleri planlarını gerçeğe dönüştürmek hususunda zaman kaybetmek istemediklerini de göstermekteydi. İsteklerinin kabul edilmemesi üzerine yeniden bir savaş başlatacakları sinyallerini vererek Osmanlı Devleti'nin bu tahliye kararını kabul etmesini sağlamışlardı çünkü Osmanlı için yeniden savaşa girmek gibi bir ihtimal sözkonusu dahi olamazdı. İtilaf Devletleri işgali barış antlaşması imzalanana kadar ihtiyati bir tedbir olarak gösteriyorlardı[124].

Bu noktada yapılacak öncelikli iş, bölgeden geri çekilme esnasında Ermeniler ve Türk ahali arasında çıkartılmak istenen kaosu önlemek için tedbirler almaktı. Bu nedenle 41. Fırka kumandanı bölgeden ayrılırken müslüman halka silah dağıtımı yapmıştı. Yine aynı şekilde Nihat Paşa, Harbiye Nezareti'nin emriyle elde bulanan malzemelerden kurtarılabileceklerin hemen nakillerinin yapılması yönünde çalışmalarda bulundu. İlk hedef, zaman kazanmaktı. 24 Kasım 1918 tarihinde Suriye'deki İngiliz ordusu Başkumandanlığı'na yazdığı yazsında Türk Kuvvetleri'nin İstanbul ile yazışmalar yaptığını ve bu yazışmalardan dolayı oniki günlük bir zaman kaybı yaşandığını bu kaybın birinci, ikinci ve üçüncü çekilme tarihlerine ilave edilmesi gerektiğini, asayişi sağlamak amacıyla Antep ve Adana'da

[123] BOA., DH.ŞFR., 604/26 (30 Kasım 1918'de Adana Valisi Nazım'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre ve ek olarak İkinci Ordu Kumandanlığı'ndan Baş Kumandanlığa yazılan şifre sureti.)
[124] Semra Kır, "Milli Mücadele Döneminde Dörtyol ve Çevresi", **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 33.

birer tümen bırakılmasını istedi. Ayrıca Nihat Paşa, Osmanlı Ordusu'nun elinde zaten az miktarda silah olduğunu belirterek onları da teslim etmenin bir asker için oldukça güç olduğunun altını çizdi.[125]

Ancak Nihat Paşa'nın oniki günlük zaman dışındaki istekleri kabul edilmedi.[126] İngilizler zamanında vali vekili olan Nihat Paşa'nın[127] Adana'ya gelmesini istememiş aksi takdirde esir olarak alacaklarını ve kendilerinin vali atama hakkına sahip olduklarını bildirmişlerdi.[128] Kısa bir müddet sonra İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltorpe tarafından silah dağıttığı ve insanları teşkilat kurmaya teşvik ettiği gibi gerekçelerle azli istenmişti[129] Bölgenin öneminden dolayı valiliğin vekaleten yürütülmemesi hususunda Meclis-i Vükela'nın yapmış olduğu toplantıda[130] Kastamonu eski valisi Galip Bey'in asaleten atanması kararlaştırılmış ve böylece sorun halledilmeye çalışılmıştı.

Osmanlı yurdunda Osmanlı Devleti'nin atadığı valileri kabul etmeme haklarının olduğu ifade eden İşgal Kuvvetleri bu bölgelere kendileri de mülki amir görevlendirmişler ve attıkları bu adımlarla Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetini nihayetlendirmeyi amaçlamışlardı. Hükümet ateşle karşılık verilememesi için emirler verdiğinden askeri yetkililer işgalci kuvvetlere karşı mukavemet gösterememişlerdi. Ancak bu durum işgalin tüm acısını yaşayan halk için geçerli değildi. Bazı kaynaklara göre milli mücadelenin öncüsü kabul edilecek olan ilk direniş hareketi, Tevfik Paşa'nın bu hükümeti döneminde 19 Aralık 1918 tarihinde Hatay'ın Dörtyol İlçesi Karakese köyünde Mehmet Kara ve çetesi

[125]Semra Kır, a.g.t. , s. 34.
[126] BOA., BEO., 4549/341163_1 (5 Kanun-ı Sânî 1335/ 5 Ocak 1919 tarihinde Daire-i Sadareti-i Umur-ı Mühimme Kaleminden Hariciye Nezaretine gönderilen yazı)
[127] Adana valisi Nazım Bey istifa etti ve yerine 15. 12.1918 tarihinde ordu komutanı Nihat Paşa Adana Valiliğine vekaleten atandı. BOA., İ.DUİT., 41/79_ 1 (14 Kanun-ı Evvel 1334 /14 Aralık 1918 tarihli İrade-i Seniyye) ve BOA., BEO., 4547 / 340953 (15 Kanun-ı Evvel 1334 / 15 Aralık 1918 tarihinde Daire-i Sadareti-i Umur-ı Mühimme Kaleminden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı)
[128] BOA., DH.ŞFR., 608/53_ 1-2-3 (30 Kanun-ı Evvel 1334 / 30 Aralık 1918 tarihli Adana Valisi'nden Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf name)
[129] Kocatürk, a.g.e., s. 16.; Nihat Paşa'nın bölgede görev yapmasını istemeyenler sadece İşgal Kuvvetleri değildir. Adana Valisi Nazım Dahiliye Nezareti'ne Nihat Paşa'nın mesleğe vakıf olmadığını ve hatta savaş zamanında karşı cihette yer aldığını bildirmiştir. BOA., DH.ŞFR., 606/100 (19 Kanun-ı Evvel 1334/ 19 Aralık 1918 tarihinde Adana'dan Nazım tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgrafname.)
[130] BOA., MV., 249/230 (21 Kanun-ı Evvel 1334/ 21 Aralık 1918 tarihli Meclisi-i Vükela kararı.)

tarafından gerçekleştirildi.[131]Adana'ya gelen ve çoğu Ermenilerden oluşan Fransız İşgal Kuvvetleri'nin[132] Karakese'ye doğru ilerlediklerini duyan köylülerin beklenmedik bir şekilde toplu direniş gösterdikleri ve diğer bölgelere de örnek oldukları da dile getirilmiştir. Ancak zaman içinde özellikle Ermeniler tarafından gerçekleştirilen zulümler durmak bilmemişti. Bölge halkı Ermeni askerlerinin kadınlara kötü davrandıkları, erkekleri kurşuna dizdikleri ve müslüman halkın mallarını ellerinden zorla alarak gasp ettiklerini defalarca sadarete bildirmek için çaba sarfetmiştir fakat bu zulümleri haber vermek isteyenlere de müsaade edilmemişti.[133] Aslında halk savaşlardan bıkmıştır ancak İstanbul'a itilaf donanmasının gelmesi, Anadolu'nun her yanının birer birer savaşmadan teslim edilmesi imzalanan mütarekenin çok da işe yaramadığını göstermişti. Bu nedenle, "fiili mukavemet fikri" gelişmeye ve Anadolu'nun her yanında Kuva-yı Milliye hareketleri kendisini göstermeye başlamıştı.

Diğer taraftan hükümet, mütarekenin yedinci maddesi gereği İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit edecek durumlarda stratejik noktaları işgal hakkına sahip olması dolayısıyla herhangi bir asayiş problemi yaşanmasını istemiyordu. Bu nedenle "silahlı bir halk hareketi" olarak görülen Kuva-yı Milliye ciddi bir tehdit unsuru oluşturmuştu.[134] Bu hareketler zaman içinde hükümetçe engellenemediği gibi işgaller arttıkça onlara duyulan öfke ile daha sistemli bir hal

---

[131] Kocatürk, a.g.e., s. 13.;ayrıca bkz.. Kemal Çelik, "Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 40. ; Ayşe Hür de Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın 17 Şubat 1992 tarihli raporuna istinaden ilk kurşunun 31 Ekim 1918 tarihinde Fransız ve Ermeniler karşı Dörtyol'da Mehmet Çavuş tarafından atıldığını ifade etmektedir. Ayşe Hür, **Mondros'tan Cumhuriyet'e Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi**, Literatür Yayınları, Birinci Basım, 2018, s.67; Bahsi geçen rapor, Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivi'nde bulunmamaktadır.

[132] Fransız askeri üniforması giyen Ermenilerden oluşan dört yüz neferin Dörtyol'a geldikleri BOA., BEO., 4547/340957_ 1 (15 Kanun-ı Evvel 1334/ 15 Aralık 1918 Daire-i Sadaret-i Umur-ı Mühimme Kaleminden Hariciye Nezaretine yazılan yazı)

[133] Evrak ve silah aramak bahanesiyle trenlerde yolcular soyulmuş ve kadınların yüzleri zorla açılmıştır.Hacı Ali Efendi'nin hanesine zorla girilmiş tavuklarını vermek istemeyen Mehmet'i yaralamış ve amcazadesi Yusuf ile kurşuna dizmişlerdir. Bu halden hükümeti haberdar etmek isteyenlere de müsaade edilmemiştir. Ali bin topal ve Mehmet bin İsmail'i de kadınların gözleri önünde öldürmüşlerdir.Bu olaylar esnasında atılan şarjörlere bakıldığında Fransız tüfenklerine ait oldukları tesbit edilmiştir.Bu konuda düzenlenen rapora istinaden gereğinin yapılması hususunda Dahiliye Nazırı Vekili harekete geçmiş ancak anlaşıldığı kadarıyla çok etkili tedbirler alınamamıştır**.** BOA., DH.EUM., 3.Şube. 27/44 (3-4 Kanun-ı Sani 1335/ 3-4 Aralık 1919 tarihlerinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden tanzim edilen raporlar)

[134] Selek, a.g.e**,**, s. 54.

almış ve 1919 yılı ortalarına doğru işgal güçlerini de tedirgin edecek büyük bir askeri güç haline gelmişti.

Bu dönemde güneyde yerel silahlı direniş hareketlerini destekleyerek mukavemet merkezleri oluşturan Ali Fuat Paşa da İstanbul'a gelmişti. Ordunun kısım kısım terhis edilmesi ve garnizonların değiştirilmesi ihtimali karşında önlem olarak jandarma kadrosunu ordudan zabit, efrat, silah ve teçhizatla destekleyerek üzerine almış olduğu görevi tamamlamıştı.[135]

Erken dönemde meydana gelen bu kıvılcımlar, bölgede yakın zamanda başlayacak çetin bir mücadenin sinyallerini vermekteydi.

1.2.3. Sivil Direniş Örgütleri

Sınırlarda örgütlenme faaliyetleri, I. Tevfik Paşa Hükümeti'nin iktidara gelmesinden önce varlığını hissettirmeye başlamıştı. Hükümetin, İtilaf Devletleri karşısında mağlup bir devlet olarak her hangi bir yaptırım gücünün kalmamış olması gerçeği mütareke gereği ordunun geri çekilmeye başladığı bölgelerde savunma ihtiyacının karşılanabilmesi zorunluluğunu ortaya koyuyordu. Bunun için de yapılacak tek şey vardı. O da büyük gücün yok olmasıyla oluşacak boşluğu, farklı bir temele dayansa da daha küçük güçlerle doldurmaktı. Bahsi geçen "küçük güç" tabirinden kasıt, mütareke döneminde akla gelen ilk karşılığı çetecilik faaliyetleri gibi silahlı küçük örgütler değil daha büyük dinamikleri olan bölgesel oluşumlardı. Herkesin kendi bölgesini kurtarmak amacıyla çaba göstermesi gibi haklı bir neden, çağın enstrümanı "meşruiyet"le birleşince, bu oluşumlar için gerekli zemin hazırlanmış oldu ve böylece hukuksal temele dayalı yeni bir karşı koyuş biçimi olarak ortaya fikri bazlı yapılar çıktı. Bu yapılar, cemiyet[136] ve kongre tipi teşkilatlanmalarla kendini göstermeye başladı.[137]

---

[135] Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 30.

[136] Osmanlı Devletinde Cemiyet Dernek ve ya Kulüp kurmak 1909 Ağustos ayında Haziran 1938'e kadar yürüklükte kalacak olan bir kanuna bağlanmıştı. Hayır, ilim ve siyasi amaçlı kurulabilcek cemiyetler eğer İstanbul'da kuruluyorlar ise Dahiliye Nezareti'ne taşrada kuruluyorlarsa da kuruldukları vilayetin en yetkili mülki amirine beyanname vermekle yükümlüydüler. Üye olanların yaş sınırı, kişi sayısı, cemiyetin bir gayri menkul edinip edinemeyeceği ve üyelik ücreti limitlerini belirten bu kanuna göre kurulan cemiyet, dernek ya da kulüpler hükümet tarafından teftiş edilebilecekti. Zehra Arslan, "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i

Anadolu'nun doğusunda mütareke imzalanmadan bir gün önce bu amaca yönelik bir adım atılmış ve Ahıska Hükümet-i Muvakkatası (29 Ekim 1918), ve sonra Iğdır merkezli Aras Türk Cumhuriyeti Hükümeti[138] (3 Kasım) kurulmuştu. Yine yerel sivil önderler tarafından Osmanlı ordusunun bölgeden çekileceğine dair haberlerin yayılmasını müteakip düşman işgalini engellemek amacıyla Yakup Şevki Paşa'nın da desteği[139] ile 5 Kasım 1918'de Kars Milli İslam Şûrası kuruldu[140].

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu şûraların kurulmasının nedeni, bölgeyi savunabilecek başka bir kurumsal yapının olmamasıydı. Genel anlamda amaçları aynıydı. Bu amaç, Türk İslam unsurları aynı amaca yönlendirerek birarada tutmaya çabalamaktı . Anadolu'da kurulan ilk Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri sayılan bu şura hükümetleri -ki bu bölüm çok önemlidir, kongreler düzenleyecek[141] ve bu

---

Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği", **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: III, Sayı: 11, 2010, s. 57-72.

[137] Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920**), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 4. bs., 2016, s. 31.; Bu noktada belirtmek gerekir ki Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin kurucusu olan ve milli mücadelenin sivil temelli savunulacağı platformu oluşturan kişilerin kimler olduğu bir çok araştırmaya konu olmuştur ve cemiyetlerin, başlangıçta İttihat ve Terakki Partisi mensupları tarafından kuruldukları fikri ortaya atılmıştır. M. Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXIII., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001 s. 483. Zaten dönemin şartları düşünüldüğünde liderlerinin yurtdışına çıkması, İttihat ve Terakki Partisi'nin kendisini fesh ederek kısa bir zaman varlığını sürdürebilecek olan Teceddüt Fırkası'na dönüşmüş olması gibi kritik nedenlerle kaotik bir durumun içinde fakat hala etkin güç olan ittihatçıların yeni bir oluşumda yer alacakları bellidir. Ancak bu noktadan hareketle milli mücadeleyi ittihatçıların başlattıklarını söylemek mümkün değildir.

[138] Ermeni mezalimine uğramamak için Emirbey Ekremzade'nin başkanlığında kurulmuştur. Beyannamesinde Aras civarında bulunan bir milyon müslümanın hukukunu koruyacağı ilan edildi. 18 Ocak 1919 tarihinde Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'ne katıldı. Hükümetin yıkılmasıyla mücadele şura adıyla sürdürüldü.Selçuk Ural, "Milli Mücadele Başlarında Doğu'da Milli Teşkilatlanma ve Hususiyetleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, s. 63

[139] Yakup Şevki Paşa, İngilizlerin Mütarekenin XI. Maddesini kendi lehlerine yorumlamalarından dolayı oldukça müşkül durumda kalmış ancak tahliye ve terhis işlemlerini en az zararla atlatabilmek için azami çaba göstermiştir. Kars halkına Mutasarrıf Hilmi Bey ile beraber maddi ve manevi anlamda destek vereceği konusunda söz vermiş bunun üzerine Kars İslam Şurası kurulmuştur. Selma Yel, **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s. 87.

[140] Piroğlu Fahreddin Bey'in başkanlığında, Wilson İlkelerine dayanarak Türklerin haklarını savunabilmek amacıyla bağımsız bir teşkilat olarak kurulmuştur. Halkın bilgi yoluyla bilinçlendirilmesi gayesini gütmüştür. Batum'da Sada-yı Millet, Erzurum'da Albayrak ve Trabzon'da İstikbal gazeteleri tarafından desteklenmiştir. Ural, a.g.m., s. 64.; Bu noktada belirtmek gerekir ki I. Dünya savaşı yıllarında Türklerin haklarını savunmak amacıyla kurulan öncü şuralar da vardır. Örnek olarak Oltu İslam Komitesini verebiliriz. Mütareke'den sonra İslam Terakki Komitesi adıyla yeniden teşkilatlandırılmış ve Cenubi Garb-i Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi'nin Şûra Şubesine dönmüştür. bkz.: Ömer Korkmaz, "Oltu Şura Hükümeti", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:6, 1993, s. 266-267.

[141] Şûra Hükümetleri tarafından 1. Kars Kongresi (15 Kasım 1918), II. Kars Kongresi/30 Kasım 1918, Ardahan'da 3-5 ve 7-9 Ocak 1919'da iki kongre, 17 Ocak 1919'da da III. Kars Kongresi düzenlenmiştir. Yavuz Yılmaz "Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kars ve Civarında Ermeni

kongrelerle hem hareketin teşkilatlanarak tabandan destek bulması sağlanacak hem de bölgenin Ermeni ve Gürcülere bırakılmaması, her ne olursa olsun Osmanlı Devleti'ne ve İslam Halifeliği'ne bağlı kalınmasına, Türk Bayrağı'nın kullanılmasına, adli ve idari işlerin Osmanlı kanunlarına göre yürütülmesine karar verilecekti. Kısa bir süre içinde, İngilizler bu oluşumlarla ilgili memlekette asker toplanarak Kafkasya'ya yardım edildiği düşüncesiyle Osmanlı Hükümeti'ni suçlayacak, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da gerekli tahkikatların yapıldığını ancak hiçbir surette böyle bir yardımın yapılmadığını bildirecekti[142].

Şûraları modelleyen oluşumlar bu kez cemiyetleşme şeklinde Trakya Bölgesinde de kendini gösterdi ve 7 Kasım 1918'de Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi kuruldu.Bu Cemiyetin amacı, Doğu Trakya ve Batı Trakya'nın bir bütün halinde Osmanlı Devleti'ne tabi olarak kalmasını sağlamaktı. 23 Kasım 1918'de İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti, 4 Aralık 1918'de Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, 21 Aralık 1918'de Kilikyalılar Cemiyeti kuruldu.[143]

Bu derneklerin bir çok ortak özelliği mevcuttu. Taşıdıkları isimler genel anlamda korumayı veya savunmayı yansıtmaktaydı. Ayrıca elden çıkması yönünde muhtemel bir tehlike sezilen yerlerin Türk olduğunun ispatı yönünde faaliyetlerde bulunmaları örgütlenmenin yayılması ve destek görmesi için kongreler düzenlenmeleri, Wilson ilkeleri bilhassa 12. Maddesi'nden yola çıkılarak bölgelerin

---

Tedhişi", (30 Ekim 1918-30 Ekim 1920)" , Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006, s. 51-54.; Ural, a.g.m., s. 64.

[142] BOA. BEO., 4575/ 343081 Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen cevabi yazi.

[143] İstanbul'da bulunan cemiyetlerin adı, kurulma nedenleri ve idari merkezlerini gösteren cetvel için bkz.. BOA., DH.EUM., 5. Şube 79-30_2/3, 2/6, 2/13, 1/4 (30 Z 1337/26 Eylül 1919 tarihli İstanbul'da bulunan cemiyetlerin adlarını gösterir cetvel) BOA., DH.EUM., 6. Şube 53-78, _2/8, 3/8 (8 Şubat 1337 /8 Şubat 1921 tarihli İstanbul'da bulunan cemiyetlerin isimlerini gösterir cetvel) Mondros Mütarekesi'nin ardından kuruluşlarına hız verilen bu cemiyetler oldukça büyük öneme haizdir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa devletin tüm mülki memurlarının ve ordunun bu cemiyetlerin meşru yardımcısı olduğunu ifade etmiştir. Gayesi milli bağımsızlık olan bu oluşumların çalışmalarını zaafa uğratacak her türlü girişimin önleneceğini de belirtmiştir Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Temmuz 1919'da Kolordulara gönderdiği Tamim, **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** C: III, s. 155.; Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan Kazım Karabekir'e gönderdiği telgrafında Müdafaa-i Hukuk-u Milliye'yi "*..her çeşit siyasi ve kişisel ihtiraslardan uzak ve yalnız milleti hür ve müstakil yaşatmaya yönelik örgüt"* olarak tanımlamıştır. Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 138.

İtilaf Devletleri'ne verilmesini engellemek amacıyla hem hükümete hem başkentte bulunan Müttefik temsilcilerine ve ayrıca Paris Barış Konferansı'na heyetler göndermeye çalışmaları bu özelliklerinden bazılarıydı.[144].

Yine aynı şekilde bu dönemde İstanbul'da Milli Kongre adıyla düşman işgalinin haksızlığına tepki olarak bir birlik meydana getirilmişti.11 Aralık 1918 tarihinde vatanın kurtarılması için ortak bir gaye edinmek ve bu doğrultuda bütün Kuva-yı Milliye'yi birleştirmek amacıyla Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti reisi göz hekimi Esat Paşa'nın katkılarıyla ortaya çıkan bu teşekkülün umumi katipliğini Abdurrahman Şeref Bey yapmıştır. Kongreye bir çok cemiyet ve kuruluş katılmıştır ve vatanın geleceğini ve milletin haklarını korumak için sahip olunan tüm vasıtaları kullanmak, bu haklı savaşı tüm dünyaya duyurmak için çeşitli dillerde risale ve gazeteler çıkararak konferans ve mitingler düzenlemek gerekliliği yönünde ortak kararlar almışlardır.Kongre beyannamesinde, memketin faydası için temsilci ve savunucu olarak ortaya atıldıklarını bütün teşebbüslerinin ve kararlarının içerde ve dışarda kabül edilmesi için çaba sarfedeceklerini beyan etmişlerdir[145].

Siyasi platformda kullanılan Kuva-yı Milliye kelimesi dönem itibariyle oldukça mühimdir.Ayrıca Milli Kongre Cemiyeti, İzmir'in işgali sonrası Amerikan Başkanı Wilson'a bir muhtıra gönderecek ve bu muhtırada bahsi geçen işgalden dolayı yaklaşmakta olan sonun anlaşıldığını ancak Türklerin bu sona razı gelmeyeceklerini silahlı bir mücadeleye girişerek dünyaya yeni bir kahramanlık örneği bırakacaklarını ilan edecektir[146].

Hem kongrelerin düzenlenmesine öncülük eden hem de silahlı mücadeleye destek veren bu oluşumlar, milli mücadele hareketlerinin meşrulaştırılması açısından son derece önemlidir.Zaman zaman Kuva-yı Milliye ile aralarında gerginlikler

[144] Şerafettin Turan, a.g.e.,C.I, s. 123.
[145] Tarık Zafer Tunaya,**Türkiye'de Siyasi partiler (1859-1952),** İstanbul,1952 s.417-420; Niyazi Ahmet Banoğlu "Milli Kongre ve Faaliyetleri", **ATAM Dergisi C:III** Kasım 1986 s..7
[146] Muhtıra'nın tam metni için bkz.: Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara, Ocak Yayınları, 2000, s.99-100

yaşanmıştır ancak bu durum onların milli mücadele yolunda üstlendikleri misyonu etkilememiştir.[147]

1.2.4. Gizli Direniş Örgütleri

Bu dönemde silahlı mücadele hareketlerini destekleyecek mahiyette gizli örgütlerin kurulmuş olduğu bilinmektedir. Biz bu yapılanmalardan Karakol Örgütü'ne değineceğiz.

Bilindiği gibi Ahmet İzzet Paşa hükümeti döneminde Teşkilat-ı Mahsusa lağvedildi ve İttihat ve Terakki Fırkası kapatılarak Teceddüt partisine dönüştürüldü. Ancak Teceddüt Partisi'nin varlığını bu şekilde devam ettiremeyeceği açıktı kısa zaman sonra bu parti de kongresinde aldığı kararla fesh edildi. Parti kapatılmıştı ama ancak ittihatçılar ülkede halen kuvvetli güce sahipti. Liderlerinin yurt dışına gitmeleri üzerine başsız kalmışlardı ancak yok olmamışlardı. İtilaf Devletleri'nin işgallerini arttıracağı ve böyle olağanüstü bir durumda kanuna ve nizama uyulmasının son derece güç olduğu gerçeğini görenler mukavemet fikrini etrafında toplanıyorlardı. Elbette aralarında İttihat ve Terakki Partisi'nin fesh edilmesi nedeniyle artık siyasete karışmayalım, sessiz kalmak memleket menfaatinedir gibi bir takım düşünceler içinde olanlar vardı ancak Mustafa Kemal gibi değerli komutanlar etrafında birleşelim mücadele kazanıldıktan sonra Enver ve Talat Paşa ile yeniden devam edelim niyetinde olanlar da mevcuttu.[148]

Genel tabloya bakıldığında devletin merkezinde İstanbul'da oldukça karışık günler yaşanmaktaydı. Bab-ı Ali'de İtilaf Devleti askerleri, Rusya'da yaşanan devrim sonrası ülkelerinden göç eden Ruslar, harpten Osmanlı'nın yenik çıkması dolayısıyla büyük idealler peşinde her an sorun çıkarma potansiyeline sahip Rumlar ve Ermenilerin varlığı, ileriyi görebilenler için İstanbul'un dışında bir mücadele hareketinin başlayacağının sinyallerini veriyordu. Anadolu'da başlayacak bu mücadelenin iyi bir kumandana olduğu gibi silaha, insana, merkezden gelecek doğru ve sürekli bilgiye ihtiyacı vardı. O vakit tüm bunların sağlanabilmesi için İstanbul

[147] Bu durum Yunanlıları da ziyadesiyle memnun etmektedir.ATASE, İSH 3-A, kutu:105, gömlek:101aa

[148] Musa Gürbüz, "Karakol Cemiyeti", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 1-2.

merkezli gizlilik esaslı bir örgüt kurulmalıydı. İşte bu noktada teşkilat temelleri ev toplantılarında atılan Karakol Cemiyeti kuruldu.[149]

Karakol Cemiyeti'nden kurucuları Kara Vasıf ve eski İaşe Nazırı Kara Kemal Beylerdi[150]. 1918 Kasım sonunda kurulduğu düşünülen bu gizli örgütün Teşkilat-ı Umumiye Nizamnamesi'nde kuruluş maksadı olarak her türlü şartta milletin birliğinin ve vatanın siyasi, coğrafi ve iktisadi anlamda geleceğinin korunacağını, milli hukukun tecavüzü ve suistimali karşısında gerekirse silah kullanılacağı belirtilmişti[151]. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra[152] İtilaf Devletleri Harbiye Nezareti'nin Anadolu'ya subay atamasını durdurunca bu subaylara terhis belgesi sağlayarak sivil kıyafetle Anadolu'ya kaçmalarını sağladı.[153] Bu kaçış için ilk yer, Özbekler Tekkesi idi. Bu tekkede Şeyh Ata çalışmaktaydı. Tekkeden Doktor Esat Paşa'nın Çamlıca'da bulunan evine silah kaçırılıyordu ve bu silahlar Anadolu'ya gönderiliyordu. İstanbul Valisi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, Esat Paşa'nın Çamlıca'daki evinde silahların varlığını doğrulanmaktaydı.Ahmet Nazmi adında bir şahısın Üsküdar Mutasarrıflığı'na Esat Paşa'nın evinde yasak silahlar bulunduğunu ihbar etmesiyle yapılan arama sonucunda çok sayıda silah ele geçirilmişti.Esat Paşa'nın çalışanları Üsküdar'da

[149] Bu Cemiyetten önce de İstanbul'un muhtelif mahalle ve semtlerinde bir çok vatanperver milli mukavemet için teşkilat kurdular. Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, (Anlatan:Hüsamettin Ertürk), İstanbul, Sebil Yayınevi, Birinci bs., s. 206-207.;

[150]Cemiyetin Kuruluşu ve üyeleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi , 1988, s.4-17

[151] TİTE kutu:299, belge:34 ve 35

[152] Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'da Karakol adıyla gizli bir örgüt kurulmuş olduğunu Erzurum Kongresi kararlarının uygulanması ile ilgli tedbirler almaya çalıştıkları zamanda öğrendiğini belirtir. Onun, ordunun siyasetle olan ilişkisini tasvip etmemesi ve güç odağı haline gelmesi sebebiyle eleştirdiği İttihat ve Terakki'ye ve dolayısıyla Karakol Örgütü'ne bakışı ortadır bu nedenle kendisiyle ilişkilendirilmesinden de rahatsızlık duymaktadır. Milli mücadele hareketlerini tek elde toplayıp ülkenin her bölgesini kurtarmak yönündeki bütünsel çabasını lekeleyeceğini düşündüğü her oluşuma karşıdır ama gerek Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'dayken gerek Anadolu'ya geçtiğinde İstanbul'dan sağlanacak her türlü lojistik destek için ittihatçılardan yararlanmıştır. O, hareketin sahiplenilip kendi başlarına buyruk ve kontrol edilemez bir hal almasına, amacından sapılarak siyasi bir zemin üzerine yerleştirilmeye çalışılmasına karşıdır. Belirtmek gerekir ki, Milli mücadelenin başlangıcında subay, para ve silah temininin dışında bilhassa önem arz eden istihbaratla ilgili meseleleri de genel olarak Karakol Örgütü üstlenmiştir. Cemiyetin üyesi Miralay Şevket Bey kanalıyla İstanbul'dan Anadolu'ya sürekli bilgi akışı sağlanmıştır. Bu bilgi akışı zaman zaman yön verme biçimine de dönüşmüştür. Bu minvalde Amasya Genelgesi imzalanmadan önceki dönemde dahi Kuvayı Milliye hükümetle beraberdir şeklinde beyanname neşredilerek harici olarak da hükümetin güçlü gösterilmeye çalışılması gerektiği yönünde önerileri içeren yazışmalar da mevcuttur. ATASE., ATAZB.1, kutu:5, gömlek:30; Atatürk, **Nutuk**, Alfa Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul, 2017, s.66-67

[153] Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 156. ;

karakola, ele geçirilen silahlar ise Paşakapısı'nda Hint Kıtaatı Kumandanlığı'na teslim edilmişti[154].

Bu örgüt, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra liderlerinin sürgüne gönderilmesi sebebiyle etkinliğini kaybetmiş, 23 Nisan 1920'de "Zabitan" adını kullanmaya başlamıştır.Criss'e göre örgütün en büyük hatalarından biri, kendisini Hindistan Halifelik Örgütü'nün temsilcilerinden biri olarak gösteren İngiliz ajanı Mustafa Sagir'e güvenmesi ve onu Ankara'ya göndermesidir.Bahsi geçen kişi, gerçeğin ortaya çıkmasıyla Ankara'da İstiklal Mahkemesinde yargılanacak ve İngilizlerin bağışlanması yönünde ısrarcı olmalarına rağmen 24 Mayıs 1921'de idam edilecektir[155].

1.3. I.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU POLİTİKASI

Tevfik Paşa'nın bu hükümeti döneminde, Anadolu'da başlayan milliyetçi hareketin dinamiğinin, "biraraya gelerek işgallere karşı koymak " şeklinde olduğu görünmektedir. Birbiri ardına kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri bunun en güzel örneğidir yani bu dönemde daha önce de bahsettimiz gibi sivil temelli- anayasal haklarını kullanan bir örgütlenme sözkonudur. Hükümetin politikasını inceleyebilmek için öncelikle bu cemiyetlere bakış açısını ortaya koymak gereklidir.

Hükümet, bu dönemde kurulan cemiyetlerin öncelikle 1909'da kabul edilen Cemiyetler Kanunu'na uyup uymadığını kontrol etmiş ve bu kanuna uyan cemiyetlerin mal varlıklarına el konulmayacağını bildirmişti. Ayrıca evrakı eksik olanların tamamlatılması hususunda emir vermişti[156] Ancak bu noktada ifade etmekte fayda vardır-doğudaki Şûra Hükümetleri yapılanmaları hariç- bu cemiyetler, dönem itibariyle henüz kurulma aşamalarında olduklarından ülkenin bütünü için kararların alındığı kongreler düzenlememiş ve sadece anayasal haklarını kullanan

[154] Bu esnada Esat Paşa Malta'dadır. BOA., DH.EUM., AYŞ., 76/7 _2 (1 Eylül 1336/1 Eylül 1920 tarihinde İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)
[155] Criss, a.g.e., s.170
[156]BOA. DH.HMŞ., 4 1/ 4 19 (25 Şubat 1335825 Şubat 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğine yazılan yazı.)

oluşumlardı. [157]. Gerçi daha iktidara gelecek olan Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde kongreler düzenleyerek birleştirildiklerinde ve merkezi hükümet olma yolunda ilerledikleri anlaşıldığında dahi hükümet, kanunen varlıklarını engelleyemeyeceği için yine ciddi yaptırımlarda bulunamayacaktı. Sadece memurların kongreye katılmalarını engellemeye çalışacak ve bu kongrelerde alınan kararların yayılmasını önlemek için bazı önlemler alacaktı[158].

Bu tarz yapılanmaların ortaya çıktığı kritik bölgelere yapılan mülki ve askeri atamalar da hükümetin tutumunu anlamak için oldukça önemliydi.Bu hükümet, Ahmet İzzet Paşa tarafından İzmir'e vali olarak atanan ve bu bölgedeki milliyetçi cemiyetlerin çalışmalarını destekleyen Tahsin (Uzer)[159] Bey'i görevden alarak yerine Ethem Bey'i görevlendirdi ancak Ethem Bey bu bölgedeki cemiyetlerin çalışmalarına sıcak bakmadı[160]. Kuruluş döneminin ne derece önemli olduğu göz önüne alınırsa, bilhassa İzmir gibi, yakın gelecekte büyük bir işgalin arifesinde olduğu öngörülebilen kritik bir bölge için yapılan atamalar son derece hassastı.Bu

[157] I. Kars ve II. Kars Kongresi Kasım 1918'de Ardahan'da da iki kongre Ocak 1919'da gerçekleşmiştir. III. Kars Kongresi ise II. Tevfik Paşa Hükümeti zamanında gerçekleşecektir. Harp malzemesi kıyafet ve para gibi ihtiyaçlarından dolayı zaman zaman hükümete müracaat etmişlerdir. Şubat 1919'da Kars'tan Harbiye Bakanı Hasan adıyla yapılan müracaatlarda benzer ihtiyaçlar dile getirilmiş ancak Erzurum valisi bu ihtiyaçların Harbiye Nezareti'ne ve Sadaret'e yazılması gerektiği cevabını vermiştir. Hükümetin siyasetinin ne yönde olacağı bilinmediği dile getirilmiştir. BOA., DH.ŞFR., 617/1 (23 Şubat 1919 tarihinde Erzurum Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf); I. Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde Şura Hükümetleri'ne karşı net bir tavır sergilenecektir. Şûraca Kafkasya ahalisine yardım amacıyla para karşılığı milis kaydetme faaliyetlerine Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti yardım etmemiş ve konuyla ilgili bilgi veren makamlara Kafkasya ile ilgili devletin siyasetine aykırı olarak bu tarz münasebetlere girişilmemesi yönünde talimat verilmiştir. BOA., DH.ŞFR., 628/70 (4 Mayıs 1919 tarihinde Erzurum'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf); Bu hükümetler 12 Nisan 1919'da İngilizler tarafından azınlıklara karşı takınılan tutum ve Hükümet'in Batum'dan vazgeçmemesi gibi bahanelerle dağıtılmış, hükümet üyeleri de Malta'ya gönderilmiştir. 13 Nisan'da da Kars resmen işgal edilmiştir. Ömer Korkmaz, Oltu Şura Hükümeti, s. 257.

[158]Bkz.: III. Damat Ferit Paşa Hükümeti

[159] Tahsin Uzer'in ataması ile ilgili BOA., MV., 249/214 (29 Teşrin-i Evvel 1334 /29 Ekim 1918 tarihli mazbata); Mustafa Şahin, Cemile Şahin, "Osmanlı'nın Son Döneminde Partizanlık ve İç Çekişmeler Sebebiyle Azledilen Tahsin Uzer Bey'in İşgal Öncesi 20 Günlük İzmir Valiliği" ÇTTAD X/22,2011, BAHAR ayrıca bakınız Mustafa Şahin, Cemile Şahin, "Suriyenin Son Osmanlı Valisi Tahsin Uzer Beyin Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa İle Buradaki Çalışmaları", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Dergisi,** C:I, Sayı:2, 2011

[160]BOA., MV., 249/218_1_2 (21 Teşrin-i Sanî 1334 / 21 Kasım 1918 tarihli irade layihası ve yürürlüğe konmak üzere arzı)

dönemde sadece İzmir değil Sivas ve Konya ve Bursa'ya da yeni mutasarrıflar görevlendirildi[161].

1918 Aralık ayında başlayan bu sivil toplum örgütlenmesinin dışında Ocak 1919'da, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından Mondros Mütarekesi'nin tüm kısıtlamalarına[162] rağmen

"*her tümende tümen komutanının emri altında olmak üzere sadece piyade ve makinalı tüfek kıt'alarının talim ve terbiyesi ile uğraşacak ve rütbesi kaymakam ve miralay arasında değişebilen piyade kumandanlığı adıyla bir askeri birim"*

teşkil edildi.[163] Özellikle zamanlama açısından böyle bir birimin teşkiline gerek duyulması oldukça ilginçtir. I. Dünya Savaşı bitmiş, İtilaf devletleri ile imzalanan mütarekeyle sadece asayişi sağlayacak kadar jandarmaya izin verilmişken çıkması muhtemel bir savaşa hazırlanırmışçasına bir piyade kumandanlığının teşkil edilmesi ve makineli tüfek kıtalarına eğitim verilecek olması bu kararın ardında hükümetin farklı bir politikasının olup olmadığına dair bir soru işareti oluşturmaktadır.

Bu dönemde Harbiye Nezareti'nde bir değişim yaşanmıştı. Ordu ile ilişkisi düşünüldüğünde ne derece önemli olduğu ortada olan bu nezarete kimin getirileceği hükümetin izleyeceği yol açısından mühimdi. Nazır Abdullah Paşa istifa etmiş [164] onun yerine 19 Aralık 1918 tarihinde Cevat Paşa (Çobanlı) [165] ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne de 24 Aralık 1918'de de Fevzi Paşa (Çakmak) getirilmiştir.[166] Diğer kabinelerde de aynı görevlere getirilecek ve milli mücadele hareketlerine verdikleri desteklerden dolayı İtilaf Devletlerinin müdahalelerine maruz kalacak iki

[161] Aynı belge
[162] Bu noktada belirtmek gerekir ki mütareke şartlarına göre ordunun terhis edilmesi gerekiyorsa da padişahın seferberliği bitiren iradesi henüz çıkmadığı için orduya bir nefer tayinat zam verilmesine devam edilmesi yönünde Meclis-i Vükela karar almıştır.BOA.MV.213-79 24 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı.
[163] BOA., İ.DUİT., 163-25 (6 Kanun-ı Evvel 1334/6 Aralık 1918 tarihli İrade-i Seniyye); BOA., BEO., 4550/341204 (7 Ks. 1337/ 7 Ocak 1919 Daire-i Sadaret-i Umur-ı Mühimme Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı)
[164] Nazır, istifanamesinde vükela heyetindeki arkadaşlarına kırgın olduğunu belirtmiştir. BOA. HSD.TVP., 1/42 (Harbiye Nazırı tarafından 8 Ocak 1919 tarihli mütalaaları.)
[165] Kocatürk, a.g.e., s. 13.
[166] A.e. s. 14.

değerli askerin görevlendirilmesi oldukça mühimdir ancak takdir edilmeli ki silahların teslim edildiği ve ordunun dağıtılmaya çalışıldığı bu dönemde başa geçmeleri bu önemi bir kata daha arttırmaktadır.

Ayrıca bu dönemde 1 Ocak 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Ankara Vilayeti'ne gönderilen yazıda ahaliye daha önceden silah dağıtımı yapıldığı yazılmıştır. Bu dağıtımın hükümetin silahlarını İtilaf Devletleri'ne teslim ettiği ve ahalinin silahla dolaşmalarının da yasak olduğu bu karmaşık dönemde izahı zordur. Yazıda, dağıtılan silahların geri toplatılması işinin jandarma kadrolarının ikmali ve asayiş sağlanana kadar ertelenmesi yönünde Cihet-i Mülkiye'nin taleplerinin Harbiye Nezareti'nden bildirildiği belirtilmektedir[167].

1.4. II. TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ (12 OCAK-4 MART 1919)

1.4.1. Kabinenin Kurulması

Tevfik Paşa'nın ilk hükümeti, İtilaf Devletleri'nin hadsiz müdahalelerine maruz kalmıştı. Öyle ki Anadolu'da devam eden işgallere İstanbul'un da defacto işgali eklenince iş içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Hükümetin merkezinde serbestçe dolaşan İşgal Kuvvetleri askerini görmek ve bu askerlerin Polis ve Sıhhiye daireleri gibi önemli noktaları kontrol etmelerine şahit olmak kabul edilir gibi değildi[168]. İtilaf Devletleri hükümetin işlerine müdahalede sınır tanımıyorlardı ve onların isteklerine karşı hükümet pasif bir politika izleyince halk arasında huzursuzluk gittikçe arttı. Vükela Heyeti'ndeki bazı nazırların işlerinin ehli olmaması ve haklarında çıkan yolsuzluk iddialarından dolayı istifa eden Tevfik Paşa, yeniden iktidara gelerek 12 Ocak 1919'da mütareke döneminin ikinci hükümetini kurdu.[169]

---

[167] BOA., DH.ŞFR., 95/5 (1 Kanun-ı Sani 1335 /1 Ocak 1919 tarihinde Dahiliye Nazırı namına Ankara Vilayeti'ne gönderilen yazı.)

[168] BOA.BEO.,4552/ 341368_2 (21 Kanun-ı Sani 1335/21 Ocak 1919 tarihinde Hariciye Nazırı tarafından Sadarete gönderilen yazı.)

[169] Sadrazam: Tevfik Paşa Şeyhülislâm: Haydarizâde İbrahim Efendi Dahiliye Nazırı: Evkaf Nazırı Ahmet İzzet Bey(vekâleten) Hariciye Nazırı: Mustafa Reşit Paşa (yeniden), Harbiye Nazırı: Mütekait Ferik Ömer Yaver Paşa Maliye Nazırı: Abdurrahman Bey (yeniden) Adliye Nazırı: Arif Hikmet Paşa Bahriye Nazırı: Ali Rıza Paşa (yeniden) Evkaf Nazırı: Ahmet İzzet Bey (yeniden) Maarif Nazırı: Yusuf Ziya Paşa Nafia Nazırı: Mehmet Ziya Paşa (yeniden) Ticaret ve Ziraat Nazırı: Kostaki Vayani

Tevfik Paşa kurduğu Dahiliye Nezareti'ne vekaleten de olsa İzzet Paşa'yı getirmesi kurmuş olduğu bu ikinci hükümetinin de eleştirilmesine neden oldu. Yeni kabine listesinde diğer vekillerin yerlerini korumaları ancak hala Ahmet İzzet'in Dahiliye Nezareti Vekaletini üzerinde bulundurmuş olması, muhalif cemiyetlerin artması ve bu cemiyetlerin hükümetin üzerinde baskı yaratmalarından dolayı kabine değişikliğine gidildi.

1.4.2. Kabine Değişikliği (24 Şubat 1919)

Tevfik Paşa'nın dönemin hassas dengelerini gözeterek kurmuş olduğu kabinelerde gerek kabine mensuplarının davranışları, gerek basının, muhaliflerin ve de ülkede iç huzursuzluğun artmasını arzu eden unsurların faaliyetleri neticesinde sıkça değişiklik yaşanmıştı.

Bab-ı Ali'de üst üste yaşanan bu değişiklikler yani Osmanlı Hükümeti'ni oluşturan nazırların işin ehli olmadıkları olanların da başladıkları bir işin neticesini dahi göremeden istifa etmeleri ya da kabine dışı bırakılmaları nedeniyle oluşan istikrarsızlık, elbette Osmanlı halkının içinden geçmekte olduğu bu fevkalade durumda en fazla ihtiyaç duyduğu şeyden "emniyet"ten uzaklaşmasını sağlıyordu. Hal böyle iken, Tevfik Paşa mütareke sonrası kurmuş olduğu kabinelerden üçüncüsünü fakat kısa dönem ihtiva etmesi nedeniyle bizim birlikte ele aldığımız ve ikinci kabinesinde bir alt başlık halinde sunmuş olduğumuz kabinesini kurdu[170].

Efendi (yeniden) Şurayı Devlet Başkanı: Mehmet Şerif Paşa (yeniden) Posta Telgraf Telefon Nazırı: Yusuf Franko Paşa (yeniden) İaşe Nazırı: Maliye Nazırı Abdurrahman Bey (yeniden) BOA., İ.DUİT., 9/52 (13 Kanun-ı Sani 1335 /13 Ocak 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

[170] Harbiye Nezaretine, Topçu livalığından mütekait Ferit Paşa, Bahriye Nezaretine tekrar Ali Rıza Paşa, Adliye Nezareti ile Şurayı Devlet Başkanlığına Üryanide Cemil Molla, Hariciye Nezaretine Yusuf Franko Paşa, Dahiliye Nezaretine (eski Nazır) Reşit Bey (Reşit Bey Avrupa'da bulunduğundan İstanbul'a gelinciye kadar İzzet Bey vekalet edecekti), Maarif Nezaretine tekrar Yusuf Ziya Paşa, Nafıa Nezaretine Şevket Turgut Paşa, Evkaf Nezaretine, tekrar, İzzet Bey, Maliye Nezaretine Ata Bey, Ticaret ve Ziraat Nezaretine Abdullah Bey (Kamil Paşa zâde), Posta, Telgraf ve Telefon Nezaretine Ethem Bey, (Beyrut eski valisi) tayin edildiler. BOA., İ.DUİT., 9/54 1337 (24 Şubat 1335/24 Şubat 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

Bu kabinde daha önceki kabinede Dahiliye Nazırı olarak görev alan İzzet Bey Evkaf Nazırı olarak yeniden yer aldı ve Dahiliye Nezareti'ne daha önce de nazırlık yapmış olan Reşit Bey getirildi[171].

Bu hükümet, 10 Şubat 1919'da Meclisi Vükela neredeyse 31 Mart Vakası'nın doğacağı haberleri ile çalkandı ve yeni kabinede sürekli değişiklikler yapılması gerekmekteydi. Padişah Vahdettin bu durumu anlatan Mabeyn Başkatibi Ali Fuat Türkgeldi'ye cevaben padişah Tevfik paşaya *talihsiz adam* demekle yetinmişti[172].

Ocak 1919'da 27 kişiyi İttihat ve Terakki Lideri olmaları sebebiyle tutukladı.[173] 1 Şubat 1919 tarihinde Bazı cemiyetlerin vekaletlere bağlanmasına karar verildi[174]. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti[175] Harbiye Nezareti'ne, Donanma Cemiyeti[176] de Bahriye Nezareti'ne bağlandı ve mal varlıklarına el konuldu.[177]

Bu dönemde hükümeti oldukça zor duruma sokacak bir gelişme yaşandı. Eski Diyarbakır Valisi Dr. Reşit Bey, Ermeni meselesinde suistimali bulunması nedeniyle

---

[171] Aynı belge

[172] Bu durum karşısında Tevfik Paşa'nın torunu bir taraftan İtilaf ve Hürriyet Cemiyeti'nin kabineye girmesi hususundaki baskısı, diğer taraftan işgal kuvvetlerinin bir çok evi işgal etmeleri hükümete liste vererek 36 kişinin bir hafta zarfında tevkif edilmesi talebiyle, aksi halde bu tevkifatı kendilerinin yapacaklarına dair ültimatom vermeleri, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" erkanının Avrupa'ya kaçmasından sonra kötü idarelerin meydana çıkması, elde para kalmamış olması, iaşe meselesinin bir facia halinde olup zahirenin toz topraktan ibaret oluşu gibi şartlar altında Tevfik Paşa'nın talihsiz olmaktan başka ne şansı vardı diye sormaktadır. Şefik Okday, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, s, 41

[173] Caltorpe bu tutuklamaları iyi bir başlangıç olarak nitelendiriyordu. Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s. 175.

[174] BOA. İ.DUİT., 116/42 (1 Nisan 1911 tarihli İrade-i Seniyye)

[175] Orduya destek olm(ak amacıyla Balkan Savaşı sırasında kurulan (resmi olarak 1 Şubat 1913 tarihinde kurulduğu kabul edilir) bir yardım derneğidir. Yardım toplama işinde her türlü yola başvurmuş, padişah ve saray nezdinde de itibar sahibi olmuştur. Başlangıcında partiler üstü olmasını belirtmesine rağmen zaman içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hareket etmiştir. Nisan 1919'da da Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin İttihatçı karşıtı politika izlemesi nedeniyle kapatılacaktır. Erdal Aydoğan, "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı'nda Bazı Çalışmaları", **Atatürk Dergisi,** C:III, Sayı:3, s. 67-74.

[176] Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti" adıyla kurulmuş olup 17 Şubat 1913 tarihinde "Osmanlı Donanma Cemiyeti" adını almıştır. Faaliyette olduğu on yıllık süre içinde yurt içinde ve yurt dışında örgütlenmiştir. Merkezi İstanbul olan Cemiyet, Osmanlı Donamasına gemi satın almak üzere yardım toplamak amacıyla kurulmuştur. İttihat ve Terakki'nin sadece kişileri değil örgüt ve zümreleri de kendi patronajı altına alma ve ideolojisini yaygınlaştırarak topluma nüfuz etme kararından dolayı yakın durduğu bir cemiyettir. Nurşen Gök, "Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,** C:XXVII, Sayı: 43, Ankara, 2008, s. 78-80.

[177] Bu cemiyetlere el koymasının nedeni İttihat ve Terraki karşıtı bir politika takip etmesinden kaynaklı olabilir.

tutuklanmıştı. Ancak muhakemesi devam ederken kaçmayı başarmıştı. Bu durum, İtilaf Devletleri'nin Tevfik Paşa Hükümeti üzerinde oluşturdukları baskıyı ziyadesiyle arttırdı[178].

İtilaf Devletleri tutuklanmalarını istedikleri kişilerden oluşan listeleri hükümete vermeye devam ettiler.Bu listelerde eski nazırlar da vardı. Şayet Divan-ı Harblerde düzenlenmeler yapılabilirse, listede yer alan nazırlar yargılanabilecek aksi takdirde yargılama işini İngilizler yapacaklardı.[179]Daha önceki örneklere bakılırsa bahsi geçen kişileri yargılamadan da mahkum edebilirlerdi.Bu durumu önleyebilmek için Hükümet, hem İtilaf Devletleri'ne bir muhtıra vererek boğazların serbest bırakılmasını ve Ermeni meselesiyle ilgili adil bir yargı için İspanya, İsviçre, Hollanda, İsveç ve Danimarka Hükümetleri temsilcilerinden heyetler oluşturulmasını istedi. Ayrıca Hükümet, Padişah Vahdettin'e de bir mazbata vererek, savaşa neden olan, barış tekliflerini kabul etmeyen, Ermeni meselesi nedeniyle cinayetler işleyen ve rüşvet alan kabine mensuplarının Divan-ı Harb-i Örfi'ye verilmesini talep etti. Ancak padişah, bu mazbatayı onaylamadı. Ona göre hükümet üç buçuk aydan beri bu suçluları cezalandırmamıştı.Ayrıca, böyle bir mazbatayı hükümdarın onaylaması demek, Kanuni Esasi'yi çiğnemek demekti. Bu nedenle kendi onayı olmadan yeni bir kararname hazırlanması gerektiğini ifade etti[180].

Gerek İtilaf Devletleri'nin hükümet üzerinde kurmuş oldukları yoğun baskı gerekse Padişah Vahdeddin'in göstermiş olduğu tavır üzerine Tevfik Paşa istifa etti

[178] Dahiliye Nezareti Dr. Reşit Bey'in yakalanması için gerekli girişimlerde bulundu. Reşit Bey 6 Şubatta intihar etti. BOA., DH.ŞFR., 95-242 (25 Kanun-ı Sani 1335/ 25 Ocak 1919 tarihli Dahiliye Nazırı Vekilinden İzmit Mutasarrrıflığına,Karamürsel,Yalova ve Gebze Kaymakamlıklarına çekilen telgraf) , BOA., DH., İUM., 19 04/ 1 058_2 (12 Şubat 1335/ 12 Şubat 1919 tarihinde Polis Müdir-i Umumisinden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı)

[179] Akşin**,** a.g.e., s. 150.

[180] Tansel, a.g.e., s.73-74,; Turan, .a.g.e., s. 88; Akşin karanameyi padişahın imzaladığını yazmıştır. a.g.e., s. 150**.** Tevfik Paşa'ya Hanedan-ı Ali Osman nişanı verilmesi. BOA., İ.DUİT., 7/86_1 (7 Nisan 1335 / 7 Nisan 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

1.5. II.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE ANADOLU HAREKETİ

Mütareke sonrası bu erken dönemde, Anadolu'da milliyetçi bir hareketin hızlanmasını sağlayan faktörler; şüphesiz İtilaf devletlerinin ve azınlıkların faaliyetleriydi.Bu perspektiften bakıldığında işgaller önemli bir tetikleyiciydi.

İtilaf Devletleri Adana ve civarında yapmış oldukları eylemlerine Musul, İskenderun, Antakya, Kilis ve İstanbul'dan sonra 1919 Ocak ayı itibariyle Konya'da, Maraş'ta ve Siverek'te devam ediyorlardı. Stratejileri işgal edecekleri alana önce küçük birlikler göndermek ardından asker sevkiyatına devam ederek işgal olaylarını oldu bittiye getirmekti. Öte yandan Osmanlı Devleti'ni iktisadi anlamda da zor duruma düşürmek için kapitülasyonlarla ilgili alınan kararlarda kendilerine ayrıcalık tanınmasını istiyorlardı[181]. Ayrıca İngilizler Türk Bankaları'nın denetlenmesi konusunda ısrar ediyorlardı. Akşin'e göre buradaki amaç, tutuklanan İttihatçıların misilleme olarak bankalarda bulunan paralarla kendilerine karşı faaliyete geçmelerini önlemekti[182].

Farklı etnik unsurlar da İtilaf Devletleri planlarına uyarak asayişi ihlal eden haller yaşanmasına neden oluyorlardı. Büyük Ermenistan ve Kürdistan hayalleri[183] ile çıktıkları bu yolda, Anadolu'da hali hazırda başlamış olan mücadele hareketlerine oldukça büyük zarar verecekler ve hareketin medeni devletler nezdinde lekelenmesini sağlayacaklardı.

---

[181] Meclis-i Vükela konuyla ilgili toplanmış ve kapitülasyonlarla ilgili kararların barış sonrasına ertelenmesi kararını almıştır. BOA., MV., 214-64 (6 Şubat 1335/ 3 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

[182] Akşin, a.g.e., s. 132.

[183]İtilaf Devletleri bu aznlıkların istiklallerinin temini konusunda kışkırtıcı bir rol oynamaktaydı. Hükümete doğu illerinden gelen bilgilerr bu durumun habercisiydi.BOA., DH.ŞFR.,600/130 (3 Teşrin-i Sani 1334/3 Kasım 1918 tarihinde Bitlis Valisi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.), BOA., DH.ŞFR.,610/107(16 Kanun-ı Sani 1335/16 Ocak 1919 tarihinde Urfa Mutasarrıfı Nusret tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.) BOA., HR.SYS., 2460/100 (12 Teşrin-i Sani 1334/ 12 Kasım 1918 tarihli Erivan'dan Hariciye Nezaretine gönderilen telgraf.) ;Hükümet mütarekenin 24. Maddesinden dolayı ortaya çıkması muhtemel isyan hareketlerini engellemek için askeri tedbirler almaya çalışıyordu. BOA., DH.ŞFR., 604/46 (1 Kanun-ı 1334/1 Aralık 1918 tarihine Elaziz Valisi Ali Seyid tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.)

Tevfik Paşa'nın kurmuş olduğu bu iki hükümet döneminde Ermeni ve Rumların tehciri meselesi hala gündemdeyken ve bu durum hükümeti içinden çıkılması son derece güç koşullar altında görev yapmaya zorluyorken, yurdun kurtuluşu meselesini sadece siyasetle çözülebilecek bir düzeye indirgemek ya meseleyi derinden anlamamak demekti ki bu mümkün görünmemektedir ya da mütareke ile resmi anlamda elleri bağlandığı için çaresizlik içinde olmak anlamına gelmektedir.

Bu durumda bir milli mücadele hareketinin başlaması için öncelikli olarak iki şeye ihtiyaç vardı.Bunlardan ilki, hükümetin çaresizliğini paylaşmayan ve böyle bir hareketi idare edebilecek askeri kadrolar diğeri ise hükümetin merkezinden uzak olan daha rahat bir manevra alanıydı.İşte bu dönem milliyetçi hareketin odak noktasının İstanbul'dan alınıp Anadolu'ya taşınmaya başladığı dönemdi.

Görevlerini uygulamaya karşı çıkmalarından dolayı İtilaf Devletleri ve Hükümet arasında zaman zaman sorun yaşanmasına neden olan ordu kumandanları bu dönemin öne çıkan şahsiyetleriydi ki diplomatların yerine onlar Mondros Mütarekesi'nin uygulayıcısı konumunda bırakılmışlardı. Daha öncede belirttiğimiz gibi ordularını terhis etmek silahlarını düşmana teslim etmek oldukça güçtü. Bulundukları bölgelerden çekilirken bölgenin milli mücadele nüvesini oluşturuyorlardı Tevfik Paşa'nın birinci hükümetinde de bahsettiğimiz Nihat Paşa ve Fahreddin Paşa, Ali İhsan Paşa ve Yakup Şevki Paşa da bu yöndeki çalışmalarından ve bulundukları bölgeden ayrılma hususunda göstermiş oldukları mukavemetten dolayı İstanbul'a çağırılmış ve İngilizler tarafından zor durumda bırakılmışlardı[184].

Ayrıca İngilizler bu dönemde kara listelerine Anadolu'daki harekete liderlik yapacak olan Mustafa Kemal Paşa, yaveri Cevat Abbas, Yarbay Ali (Çetinkaya), sevkiyatçı Binbaşı Ali Rıza, Kazım Karabekir Paşa, İsmet Paşaları yazmışlardı.. Ancak listedekilerin ittihatçılara yakın olmaları onları savaş suçlusu saymaya yetmezdi. Hazırlanan bu liste İstanbul'da İstihbarat Bölümü'ne sunuldu fakat 12 Nisan 1919'a kadar Londra'ya gönderilmemiş olduğundan bu tarihten sonra da

[184] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordu'nun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,İstanbul,1995 s.32-52

Mustafa Kemal Paşa zaten Anadolu'ya geçmiş bulunduğundan liste değerlendirilmedi.[185]

Listede yer alan kişilere baktığımızda Mustafa Kemal Paşa gibi dikkat çeken bir diğer isim olan Kazım Karabekir Paşa göze çarpmaktaydı. Paşanın hareketleri 1919 Ocak ayı itibariyle İngilizlerin kara listesine alınacak ölçüde tehlikeli bulunmuş olmasına rağmen milli mücadelenin ilerleyen safhasında ordusu ile beraber Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girdiğini ilan etmesi karşısında dahi padişah ya da İstanbul Hükümeti'nin kara listesine alınmayacaktı.

Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa bir milli mukavemet hareketinin dayanacağı esasları belirlemişlerdi. Ordular terhis edilmeyecek, silahlar teslim edilmeyecekti. Genç, muktedir ve milli mücadele yanlısı kumandanların görev almaları sağlanacak, fırkacılık dolayısıyla yaşanan mücadeleye son verilecekti ama bu maddeler kadar önemli bir husus daha mevcuttu. O da halkın maneviyatının yükselmesi sağlanacaktı.[186]

Bu amaçla ilk önce adı politikaya karışmamış bir zatın padişahla görüşmeye memur edilmesine karar verildi. Ortak kararla görüşmeye Ali Fuat Paşa'nın gitmesine karar verildi. Paşa, padişaha memleketin kötü durumunu uygun bir lisanla anlatarak kabineye düşmanlara karşı göğüs gerebilecek kimselerin alınması hususunu dile getirecekti. Seryaver Naci Bey kanalıyla bir Cuma selamlığına kabul edilen Ali Fuat Paşa başka paşaların da aynı ortamda olmaları nedeniyle aksi tesir yapmasından çekinerek padişahla konuyu görüşemedi.[187]

Zamanla, hükümete bilhassa önemli nezaretlere genç ve milli mücadele taraftarı zatların getirilmesinin ve İtilaf Devletleri temsilcileri ile Hürriyet ve İtilaf mensuplarının her geçen duruma daha da hakim oldukları İstanbul'da milli mücadele hareketi başlatılmasının oldukça zor olduğu anlaşıldı. İstikamet, Anadoluydu ve çalışmalar da artık Anadolu merkezli bir direniş örgütü kurma yolunda olmalıydı. Bu nokta da Mustafa Kemal Paşa'nın I. Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde üzerine

[185] Criss, a. g. e., s. 262.; Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970, s. 100-101.
[186] Cebesoy, **a.g.e.,** s. 37.
[187] A.e., s. 39.

alacağı göreve atanması için öncü çalışmalar yapılacaktı. Ancak bu genç ve başarılı kumandanın Anadolu'da son derece önemli bir vazifenin başında görevlendirilmesi pek de kolay olacağa benzemiyordu.[188]

Mustafa Kemal'in Ocak-Mart 1919 arasındaki faaliyetlerine bakıldığında aslında pek az olayın dikkat çekici olduğu görülmekteydi. Yüksek Komiser Sforza'ya göre Bab-ı Ali Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmakla tehlikeyi tamamen ortadan kaldırabileceğini sanmaktaydı. Bu dönemde İngilizler de İstanbul'da bulunmakta olan Paşa' yı işgal zamanında sürgüne göndermek istediler. Ancak bir tehlike arz ederse İtalyanlar tarafından korunacağı yönünde cevap alınması paşanın tevkifine dair yapılan planları değiştirmişti.[189]

Mustafa Kemal Paşa bu dönemde "kuvvet oluşturma" yönünde çalışmalar yaptı. İttihat ve Terakki'nin ünlü isimlerinden Sapancalı Hakkı Bey ve Fethi Bey ile yaptıkları bir görüşmede bir saray darbesi yapma fikri gündeme gelmiş olsa da o hükümeti değiştirmenin bir çözüm olmadığını, yeniden başa geçen hükümetin de kuvvet elinde olmadan işgal güçlerini yumuşatamayacağını ifade ederek kabul etmedi.[190]

1.6. II.TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU POLİTİKASI

Tevfik Paşa'nın kabine değişikliği ile beraber iki aydan daha kısa süren bu hükümeti döneminde İtilaf Devletleri işgallerine devam ettiler. Dönem itibariyle ülkedeki tek yetkili güç olan hükümetin -ki bu noktada belirtmek gerekir resmi olmasa da hükümet merkezi dahi işgal altındadır- mütareke hukukuna uymayan bu devletlere bir yaptırım uygulamaya muktedir olmadığı aşikardır ama bu devletlerin hadsiz davranışlarına karşı da hükümet tarafından önlem alınması gerekmektedir. Resmi yazışmalara yansıyan haliyle hükümet, işgallerin protesto edilmesini ancak işgalci güçlere silahla mukavemet edilmemesini istiyordu. Benimsediği genel politika buydu. Fakat Dahiliye Nazırı vekili Adana vilayetine gönderdiği telgrafta

[188] A.e., s. 40.
[189] Jaeschke, a.g.e., s. 101.
[190] Taylan Sorgun, **Esir Şehrin Fedaileri**, İstanbul, Destek Yayınları, 2011, s. 23.

bunun tam aksi yönünde talimat veriyordu. Telgrafta Adana'daki Osmanlı hakimiyetinin tamamının tesisine çalışılması ve hakimiyete karşı yapılan hareketlere *kavlen* ve *fiilen* karşılık verilmesi yazıyordu.[191] 1919 Şubat ayı başında verilen bu emir, aslında İtilaf Devletleri'nin işgallerine karşı sessiz kalınmayacağının sinyallerini vermekteydi ancak Nazır Vekili telgrafın sonunda bu karşı gelişin devletin başına bir dert açmayacak şekilde yapılması yönünde uyarıda bulunuyordu.[192]

Bahsi geçen emrin Dahiliye Nezareti'nden verilmiş olması da oldukça önemliydi ama sadece bir belge bahsi geçen Nezaretin genel tutumunu anlamak için kafi olmayıp kişisel bir tutum olabilirdi yine Dahiliye Nezareti 25 Şubat 1919'da da benzer bir tavır sergileyerek milli teşebbüsleri hükümetin desteklemesinin uygun olmamasına karşılık hissettirilmeden desteklenmesi yönünde emir veriyordu.[193]

Anlaşılan o ki resmi yoldan elleri kolları bağlı olan hükümet işgallere karşı mukavemet edilmesi hususunda bir irade ortaya koyuyordu ancak bu iki belgede de dikkati çeken, hükümetin kendisini İtilaf Devletleri ile ilişkilerinde sorun çıkaran konuma sokmamak için uyarılarda bulunmasıydı.

Öte yandan Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği hızla kurulan cemiyetlere karşı "*Hangi Amaçlarla Cemiyet Kurulup Kurulmayacağına Dair"* başlıklı bir tamim yayınlamış ve cemiyetlerin kuruluşlarını bazı kurallara bağlamıştı. Kanun hükümlerine, genel kurallara aykırı olan , devletin bütünlüğü ve memleketin asayişine zarar veren ve Osmanlı unsurları arasında siyaseten bir ayrım yaşanmasını amaçlayan cemiyetlerin kurulması yasaklanmıştı. Bu yasakla yabancıların zaralı cemiyetler kurmasının önüne geçmeyi amaçlanmıştı.[194]

---

[191] BOA., DH.ŞFR., 96/128 (9 Şubat 1335 / 9 Şubat 1919 tarihli Dahiliye Nazırı Vekilinden Adana Vilayetine gönderilen telgraf)

[192] BOA., DH.ŞFR., 96/128 (9 Şubat 1335 / 9 Şubat 1919 tarihli Dahiliye Nazırı Vekilinden Adana Vilayetine gönderilen telgraf

[193] BOA., DH.ŞFR., 96/302 (25 Şubat 1335/ 25 Şubat 1919 tarihinde Dahiliye Nazırı Vekili tarafından Trabzon vilayetine gönderilen telgraf)

[194] BOA., DH., HMŞ., 19/14 (19 Teşrin-i Evvel 1325 /1 Kasım 1909 tarihinde Dahiliye Nazırının yazdığı yazı)

Cengiz Dönmez, **Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet- İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, ATAM, Ankara, 1999, s. 61.; BOA., DH., EUM., 5. Şube 79/30_ 2/11 (25 Eylül 1919 tarihli İstanbul'da bulunan cemiyetlerin adlarını gösterir cetvel)

Dahiliye Nezareti'nin tutumunun dışında, hükümet ve ordu arasındaki duruma bakıldığında, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti zamanında mütareke gereği orduların bulundukları bölgeden geri çekilmeleri yönünde emir verilmiş, kumandanlar da mümkün olduğu ölçüde bu geri çekilme işini geciktirmeye çalışmışlardı. Amaçları, bu kritik işi tüm zorlu şartlara rağmen en az hasarla atlatmaktı. Değişen iklim şartları, sevkiyat konusunda yaşanan mali sıkıntılar, süreci uzatınca İtilaf Devletleri Hükümetin mütarekeyi uygulama hususunda gevşek davrandığını ileri sürmüşlerdi.

Gerçekten de bilhassa Harbiye Nezareti, İtilaf Devletleri'nin mütarekeyi çiğnemeleri ve Osmanlı ordusunu zor durumda bırakmaya çalışmaları karşısında direnç göstermiştir. Öyle ki bu direnç, Yusuf Hikmet Bayur'a göre, Dönemin Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa'nın 25 Şubatta Harbiye Nazırlığın'dan çekilme nedeniydi.Düşman isteklerine evet demeyecek yapıda olduğunu belirttiği Ömer Yaver Paşa'nın General Allenby'nin VI. Ordu'nun lağvedilmesi, Ordu kumandanı Ali İhsan Paşa[195]'nın memuriyetine son verilmesi gibi maddelerin de yer aldığı on iki maddelik taleplerine karşı çıktığını ve Tevfik Paşa'ya VI. Ordu'nun bulunduğu bölgelerin ne derece hassas bölgeler olduğunu, bu sebeple ordunun lağvının o bölgede düşmanın işgaline neden olacağı endişesini taşıdığını ve ayrıca askerlerin terhis edilmesinin diğer askerleri de etkileyeceği ve bu nedenle onların da terhis olmayı talep edebileceğini ifade ederek *emrinize rağmen 6. orduyu terhis etmeyeceğim* demiştir.[196] Ali Fuat Türkgeldi, Ömer Yaver Paşa'nın Hariciye Nazırı Reşit Bey ile beraber General Allenby ile görüştüğünü bu görüşmede generalin kaba davranışlarına maruz kalmaları nedeniyle istifa ettiğini ifade etmiştir.[197]

---

[195] Ali İhsan Paşa, Mütarekeden sonra hiçbir şey yapmadan düşman karşısında atıl ve mütevekkil kalmanın vatanseverliğe aykırı olduğunu düşünmektedir.. Ali İhsan Sabiş, **Harb Hatıralarım-İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri**, İstanbul, Nehir Yayınları, C:V, 1993, s. 25.; Bölgede istihbarat faaliyetlerinden şüphelendiği Killing'i tutuklamış böylece İngilizleri daha çok rahatsız etmiştir. BOA., DH.ŞFR., 610 /11 (9 Kanun-ı Sani 1335 /5 Ocak 1919 tarihli) , 610 /49(12 Kanun-ı Sani 1335 /12 Ocak 1919 tarihli) , 610 /61(13 Kanun-ı Sani 1335 /13 Ocak 1919 tarihi) ; 610 /107(16 Kanun-ı Sani 1335 / 16 Ocak 1919 tarihli) Urfa Mutasarrıfı Nusret tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraflar); 611 /70 (19 Kanun-ı Sani 1335 / 19 Ocak 1919 tarihinde İngiliz Ordusu Kaymakamı Killing'in gönderdiği telgraf sureti)

[196] Yusuf Hikmet Bayur ,**Atatürk Hayatı ve Eseri** , s. 256.

[197] Türkgeldi, a.g.e., s. 202; Türkmen, istifa eden Harbiye Nazırı'nın Abdullah Paşa olduğunu, onun yerine de Cevat Paşa'nın geçtiğini ifade etmiştir. Türkmen, Ordunun Yeniden Yapılandırılması, s. 39.

Öte yandan bu dönemde Ömer Yaver Paşa ile henüz İstanbul'da olan Mustafa Kemal Paşa arasında iki önemli konu gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki, Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa'nın, memleketin içinde bulunduğu mali sıkıntıları öne sürerek Mustafa Kemal Paşa'nın tahsisatını azaltmak istemesidir. Bu istek karşısında Mustafa Kemal Paşa, maaşının azalmasını memleketin sıkıntısını kurtaracaksa kabul edeceğini bununla yetinmeyip canını dahi feda edebileceğini söylemiştir. Diğer konu ise yeni bir görevlendirmeyle ilgilidir. Ömer Yaver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Ali İhsan Paşa'nın yerine görevlendirilmesini teklif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, mazeretlerini öne sürerek bu görevi kabul etmemiş ancak bundan sonra verilecek görevin,

"d*evletine layığı ile hizmet etmiş ordudan atılmamış, emekli olmamış ve kendi isteği ile görevini bırakmamış bir Ordular Kumandanına yakışır düzeyde olması"*

gerektiğini bildirmiştir. Harbiye Nazırı'nın son derece hassas bulduğu bir bölgeye, Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirmek istemesi düşündürücüdür. Ancak, Mustafa Kemal Paşa bu teklifin kendisine VI. Ordu ortadan kalktıktan sonra yapıldığını ifade etmiştir.[198] Bu durumda teklifteki amacın farklı bir niyetle yapılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Harbiye Nazırlığı görevinden sonra, I. Damat Ferit Paşa zamanında 30 Mart 1919'da başmabeynci olarak atanacak olan Ömer Yaver Paşa'yı [199] Mustafa Kemal Paşa İkinci ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya Amasya'dan gönderdiği telgrafta Ömer Yaver Paşa'yı *hain* ve *korkak* olarak tanımlamıştır[200] .

Yine bu dönemde Harbiye Nezareti'nde kritik atamalar yapıldı. Ali Fuat Paşa 20. Kolordu Komutanlığı'na getirildi. Ayrıca, Müdafaa-i Milliye, Cemiyet-i İlmiye,

---

.Ancak Abdullah Paşa da, Cevat Paşa da Harbiye Nazırı olarak Tevfik Paşa'nın daha önceki hükümetinde yer almışlardır. Abdullah Paşa'nın istifa nedeni farklıdır. 13 Ocak 1919 tarihinde kurulan hükümetinde yer almamıştır. Dolayısıyla 7 Şubatta İstanbul'a gelen Allenby ile görüşen Harbiye Nazırı o değil Ömer Yaver Paşa'dır.

[198] Mustafa Kemal Paşa bu teklifin kendisine VI. Ordu ortadan kalktıktan sonra yapıldığını ifade etmiştir. Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:II
. s. 295.

[199] BOA., BEO., 4562/342130 (30 Mart 1335 /30 Mart 1919 tarihinde Daire-i Sadaret-i Umur-ı İdariye Kaleminden Harbiye Nazır-ı Sabıkı Ferik Yaver Paşaya yazılan yazı) Milli mücadele dönemi sonunda 150'likler arasında yer alacaktır.

[200] ATASE, ATAZB 1 , kutu:I, gömlek:17

Türk Ocağı, İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmani Cemiyeti ve İstihlas-ı Vatan gibi Cemiyetlerin çalışmalarına destekleyecek ve daha sonra Anadolu Hareketi'ne katılarak Kurtuluş Savaşında komutanlık yapacak olan Mirliva Nureddin Paşa İzmir'e vali olarak atandı. 9 Şubat 1919'da ise İzmir havalisi 17. Kolordu komutanı oldu.[201] Muhtemelen bölgede yaklaşmakta olan tehlike sezilmiş ve bu tehlikeyi bertaraf etmek adına dirayetli bir komutan olarak görevlendirilmişti.

Tevfik Paşa Hükümeti'nin diğer icraatlarına baktığımızda istenmeyen sonuçları doğurabilmesi ihtimalinden dolayı mevcut kanuna göre haber verilmeden yapılan tezahürat-ı milliye mitinglerinin engellendiğini görmekteyiz. Bu dönemde Nüzhet Sabit, HasanTahsin ve İrfan isimli şahıslar tarafından Beyazıt'da miting yapılmak istenmiş ancak bu konuda gerekli izin alınamamıştı. Dahiliye Nazırı, İctima kanuna göre miting yapacakların en az kırksekiz saat önceden haber vermeleri gerektiğini, ayrıca açık mahallerde yapılacak mitinglerin memleketin huzur ve sükununu bozmasına neden olacağı için hükümet tarafından men edilmesine kanunen izin verildiğini hatırlatmış ve böylesine nazik bir zamanda bu isteklerinden feragat etmelerinin sağlanması istenmişti.[202]

Öte yandan hükümet Kanun-i Esasi'nin onikinci maddesine[203] rağmen basına sansür uygulama kararı aldı. Bu uygulamanın amacı, itilaf devletlerinin işgallerinin halk arasında panik ve korkuya neden olmasını engellemek ve bu yolla, asayişsizlik sebebiyle meydana gelebilecek İtilaf müdahalesinin gerçekleşmesinin önüne geçmekti. Ancak halkın haber almasının önlenmesi, işgaller karşısında birleşerek birlik oluşturması durumunu da engelleyeceğinden uygulama ,vatanın masa başında siyaseten kurtarılacağını düşünen ve hesaplayan yönetim anlayışına da hizmet etmekteydi[204].Ancak bu karar sadece hükümet tarafından alınmamıştı.18 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltorpe tarafından Hariciye Nazırına

---

[201] BOA., BEO., 4555/ 341590 (11 Şubat 1335 / 11 Şubat 1919 tarihinde Daire-i Sadaret-i Umur-ı Mühime Kaleminden Harbiye Nezaretine gönderilen yazı.); Tansel**, a.g.e**, s. 169., Akşin, **a.g.e**., s. 228.

[202]**Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, s. 153-154.

[203] Matbuat kanun dairesinde serbesttir. Hiçbir veçhile kablel-tab teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz.Ayrıca yedi maddeden oluşan sansür kararnamesi için bakınız Ender Korkmaz,Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür,s.43-44 (http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-19-20-korkmaz.pdf)

[204] Korkmaz, a.g.e., s. 52.

gönderilen yazıda aslında kararın ardında İtilaf Devletleri'nin olduğu anlaşılmaktaydı. Görünen o ki Osmanlı Hükümeti'ne sansür uygulatarak halkın kendilerine karşı bir kamuoyu oluşmasını engelleyeceklerdi.[205]

Bu hükümet döneminde İtilaf Devletlerinin işgallerine ek olarak Yunanlılar da ortaya çıkmış ve bilhassa Trakya bölgesinde Yunan ve Rum işbirliği oluşturulmaya başlanmıştı. İtilaf Devletleri, İstanbul da dahil olmak üzere Edirne vilayeti ve Çatalca sancağında halkın silahlı dolaşmamaları için hükümete başvurmuş bu silahların toplatılarak depolara konulmasını talep etmişlerdi.[206] Bu istek, Meclis-i Vükela tarafından itiraz edilmeden kabul edilmiş ve böylece bu bölgelerdeki halk silahsızlandırılmıştı.[207] Hükümet ayrıca bu kararı kabul etmeye direnerek silahlarını saklayanlar hakkında Divan-ı Harb-i Örfiye'ce lazım gelen cezaların derhal tatbik edileceğini de ilan edilmesine karar vermişti.

[205] BOA., HR.SYS., 2633/3_13 (Hariciye Nezaretine 18 Kanun-ı Sani 1919 tarihiyle İngiltere Fevkalade Komiserliğinden ulaşmış takririn tercümesi)18 Ocak 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltorpe tarafından Hariciye Nazırı'na gönderilen yazı.

[206] BOA., MV., 214/75 (17 Şubat 1335/ 17 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı**)** Edip Başer, **Mütareke'den Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları**, İstanbul, IQ Kültür ve Sanat Yayınları, 2009, s. 128.

[207] Esasen halk silahlarını saklamıştı ve genel bir karşı koyma emri olmadığı için bir belirsizlik yaşıyordu. İtilaf Devletleri'nin halkın silahsızlaştırılmasını talep etmelerinin ardında Türk ve Müslüman halkı korkutarak onların bu bölgelerden göç etmelerini sağlamak vardı. Özgür Mert, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 58, Ankara, 2016, s. 127.

II. BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİNDEN SİVAS KONGRESİNE KADAR DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ

2.1. I.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (4 MART 1919-15/16 MAYIS 1919)

2.1.1. Kabinenin Kurulması

Tevfik Paşa'nın istifası üzerine Damat Ferit Paşa[208] 4 Mart 1919 tarihinde kabineyi kurdu[209].Padişahın kızkardeşi Mediha Sultanla evli olan sadrazam, politika

[208]Damat Ferit Paşa, Şura-yı Devlet azasından Hasan İzzet Efendi'nin oğlu olup 1853 yılında İstanbul'da doğdu. Paris, Berlin, Petersburg ve Londra gibi şehirlerde Başkatiplik yaptı. Şura-yı Devlet azalığı da yapan Damat Ferit Paşa mütareke döneminde beş kez hükümet kurmakla görevlendirildi Anadolu'da başlayan harekete karşı olan ve engellemek için elinden geleni yapan olan Damat Ferit Paşa (4 Mart–16Mayıs 1919) (19 Mayıs-20Temmuz 1919); (21 Temmuz-1 Ekim 1919); (5 Nisan-31 Temmuz 1920); (31 Temmuz-17Ekim 1920) tarihlerinde sadrazam , bazen de sadrazamlığa ek olarak Harbiye ve Hariciye Nazırlığı görevlerin de bulundu. Detaylı Bilgi için İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, I.Cüz. İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s.2029-2030.; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C:IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, s.104-105**.; Diyanet İslam Ansiklopedisi,** "Damat Ferit Paşa Maddesi", Madde yazarı: Cevdet Küçük, s.436. Kurmuş olduğu Hükümetler için BOA., İ.DUİT., 9/55 (4 Mart 1335/4 Mart 1919 İrade-i Seniyye)

[209] Meşihat: Hariciye Nezaret Damat Ferit Paşa Harbiye Nezareti'ne Vekaleten Nafia Nazırı Avni Paşa, Bahriye Nezareti'ne Müşir Şakir Paşa, Şura-yı Devlet Riyaseti'ne Ayandan Seyyid Abdülkadir Efendi, Dahiliye Nezaretine Konya Valisi Cemal Bey , Adliye Nezaretine eski Aydın Mebusu İsmail Sıdkı Bey, Maliye Nezaretine Divan-ı Muhasebat Reisi Tevfik Bey, Nafia Nezaretine Birinci Kolordu Ahz-ı Asker Reisi Avni Paşa, Ticaret ve Ziraat Nezaretine eski Posta Telgraf ve Telefon Nazırı Ethem Bey, Maarif Nezaretine Ali Kemal Bey, Evkaf Nezaretine Şura-yı Evkaf Reisi Hoca Vasfi Efendi, Posta ve Telgraf Nezaretine Mehmet Ali Bey, Harbiye Nezaretine Birinci Ferik Ahmet Abuk Paşa tayin edilmiştir. Ahmet Abuk Paşa'nın istifa etmesi üzerine Harbiye Nezaretine 2 Nisan 1919 tarihinde, Bahriye Nazırı Şakir Paşa tayin edildi. BOA., İ.DUİT., 9/57 (23 Mart 1335 /23 Mart 1919 tarihli irade-i seniyye), BOA., MV., 260/23 (2 Nisan 1335/2 Nisan 1919 tarihli irade sureti) Sina Akşin, a.g.e. C. I, s.201.; 6 Şakir Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak atanması üzerine yerine 2 Nisan 1919'da, Avni Paşa tayin edildi. BOA., BEO., 4563 /342167 (2 Nisan 1335/2 Nisan 1919 tarihli Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Bahriye Nazırı Şakir ve Nafia Nazırı Ahmet Avni ve Nafia Nazırı sabık-ı Şevket Turgut Paşa'ya gönderilen yazı.), Cemal Beyin istifa etmesi üzerine bu nazırlığa, 7 Nisan 1919 tarihinde, Posta Telgraf ve Telefon Nazırı Mehmet Ali Bey tayin edildi. BOA.,BEO., 4565/ 342369 (9 Nisan 1335/3 Nisan 1919 tarihli tarihli Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Posta ve Telefon ve Telgraf Nazırı Mehmet Ali Bey'e gönderilen yazı.) Sıdkı Bey görevinden istifa edince yerine eski Adliye Nazırı Cemil Molla Bey atandı. BOA., BEO., 4568/ 342559 (22 Nisan 1335/22 Nisan 1919 tarihinde Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Adliye ve Mezahib Nazırı Cemil Molla Bey'e gönderilen yazı.),Avni Paşa Bahriye Nazırı olarak atanınca yerine 2 Nisan 1919 tarihinde Şevket Turgut Paşa tayin edildi. BOA., BEO., 4563/342167 (2

konusunda çok tecrübeli olmamasına rağmen İngilizlerle iyi geçinmesi ve ittihatçı karşıtı olması nedeniyle başa geçen paşanın kurduğu bu hükümetin izleyeceği politika az çok belliydi[210].Sadrazam,ilk iş olarak İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret etti ve padişahın ve kendisinin Allah'tan sonra İngiltere'ye güvendiklerini dile getirdi.[211]Bu ziyaret akabinde İngilizlerin talepleri üzerine tutuklamalar başladı[212].Tutuklamalar devam ederken Sadrazam Ferit Paşa Ayan Meclisi'ni kuvvetlendirmek amacıyla yeni atamalar yaptı ve bu suretle güvendiği kişileri heyete dahil etti. Ataması yapılan yedi kişi, Dar'ül Hikmet-ül İslamiye Reisi Mustafa Asım, Zeynel Abidin Efendi, Şeyhülislam Mustafa Sabri, Maliye Nazırı Tevfik, Eski Maarif Nazırı Rıza Tevfik, Hariciye müsteşarı İzzet Fuat Paşa, Ziraat Nazırı Kostaki Deyani'dir[213].Ayrıca bu hükümet, Tevfik Paşa zamanında kurulmuş olan Fevkalade Divan-ı Harbi Örfi'nin[214] yerine Dersaadet Divan-ı Harbi Örfisini kurdu.Bu mahkemede Kanuni Esasi'ye göre ancak Divan-ı Ali'de yargılanabilen nazırların da

---

Nisan 1335/2 Nisan 1919 tarihli Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Bahriye Nazırı Şakir ve Nafia Nazırı Ahmet Avni ve Nafia Nazırı sabık-ı Şevket Turgut Paşa'ya gönderilen yazı.)

[210] Tansel, a.g.e.C I, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977, s.81-82. Ahmet Reşit Bey'e göre, Damat Ferit Paşa iyi niyetten tamamen yoksun bir don kişottu..İnal, a.g.e., s.2039.

[211] Hülya Özkan, a.g.e., s.27.

[212] Eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Rıfat(Menemenci), Halil (Menteşe), Fethi (Okyar), Ahmet Emin Yalman vs. Kocatürk, a.g.e., s.27.; tutuklananlar arasında yer alan Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin daha evvel makamı Meşihat-ı İslamiyeyi ihraz eylemesi ve bir ilim adamı olması nedeniyle cezasının geçici sürgüne çevrilmesi ve sürgünde olduğu dönemlerde ailesine maaş tahsisi hakkında BOA., BEO., 4582/ 343598 (12 Temmuz 1335 / 12 Temmuz 1919 tarihli Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.),BOA., BEO., 4637/ 347761 _2 _3(26 Teşrin-i Sâni 1335 /26 Kasım 1919 tarihli Şura-yı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi mazbatası), 10 haziran 1920'de vefat ettiği Edirne vilâyetinden çekilen telgrafla bildirilmiştir.; (12 Haziran 1336 / 10 Haziran 1920 tarihinde Dahiliye Nazırı vekili namına Müsteşar tarafından Sadarete gönderilen yazı.),Edirne'de kürek cezasındayken vefatı ile ilgili BOA., DH.EUM.AYŞ., 43/17 (belgenin yarısı yok) **.**Ayrıca Divan-ı Harbde beraber yargılandığı Vükela-yı Sabıka'dan İttihat ve Terakki mensubu firarilerin yakalandıklarında yeniden yargılanmaları hakkında. BOA., BEO., 4582/343634_1 (12 Temmuz 1335 /12 Temmuz 1919 tarihli Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.); tehcir meselesine karışmış olduğu İngiliz Siyasi Mümessilliğince bildirilen İttihat ve Terakki mensubu Amasya Mutasarrıfı Sırrı Bey. BOA, DH.ŞFR., 97-232(23 Mart 1335 /23 Mart 1919 tarihinde Memurin ve Sicil-i Ahval Müdiriyetinden Sivas vilâyetine çekilen telgraf.), yine aynı sebeple Merzifon Kaymakamı Hasan Efendi, BOA., DH.ŞFR., 97-235(23 Mart 1335/ 23 Mart 1919 tarihli Kalem-i Mahsustan Sivas Vilayetine çekilen telgraf.),Eski Aydın Valisi Rahmi Bey. BOA., DH.ŞFR., 97-288 (26 Mart 1335/ 26 Mart 1919 tarihli Der-Saadet Divan-ı Harbi Örfi Müddei-i Umumiliğinden Aydın Vilayetine çekilen telgraf.) ,Fevzi Çakmak günlüğünde tutuklanan kişi sayısını 32 olarak belirtmiştir. Nilüfer Hatemi,**Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükler**i, C:II, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.641.; Akbaş baskınını düzenleyerek çok sayıda cephanenin Kuva-yı Milliye'nin eline geçmesini sağlayacak Köprülülü Hamdi Bey de bu hükümet döneminde ittihatçı olması nedeniyle görevinden alınmıştır.Bkz.: BOA.İ.DUİT., 114-93_2 (19 Mart 1335/ 19 Mart 1919 tarihli Dahiliye Nazırı Cemal Bey tarafından Sadarete yazılan yazı.)

[213] BOA., İ.DUİT., 11/39 (16 Mart 1335/ 16 Mart 1919 tarihli İrade-i Seniyye) ; Özkan,a.g.e., s.26.

[214] BOA., DH.UMVM., 159/53 (17 Nisan 1335/ 17 Nisan 1919 tarihli Divân-ı Harbî Örfî hakkında kararnâme sureti)

yargılanabilmelerinin çareleri arandı ve ittihatçı nazırları bu kapsama alabilmek için işledikleri suçların siyasi değil adi suçlar olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade edildi[215].Savaş kabinelerinin yargılanabilmeleri için gerekli evrakı yasama gücüne müdahale olarak gördüğünden dolayı vermek istemeyen Ayan Reisi Ahmet Rıza da devre dışı bırakılmıştır[216].

Öte yandan işgaller devam etti ve 24 Mart'ta Urfa İngilizler tarafından, dört gün sonra da Antalya İtalyanlar tarafından işgal edildi[217]. Bu işgaller, halkta büyük bir üzüntü yaratmasını ve İtilaf Devletleri ile ortaklaşa hareket ederek devlet kurma hususunda hızlıca bir örgütlenme sürecine girmelerini sağladı ve böylece Türkler ve azınlık gruplar arasında asayişi bozan olaylar yaşanmaya başladı. Asayişin bozulması, İtilaf Devletlerinin işgallerinin artmasına neden olduğundan hükümet bazı teşebbüslerde bulunmaya başladı.

İlk olarak 30 Mart 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa, padişah ile beraber aldıkları "Osmanlı Devleti'nin İngiliz himayesini istediğine dair kararı[218]" İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a bildirdi. Bu karar, Osmanlı Devleti'nin bölünüp parçalanmaması ve varlığını bir bütün olarak devam

[215] BOA., MV., 214/120(8 Mart 1335 /8 Mart 1919 tarihli Sadaret-i Uzma mazbatası)**,** Bu mahkeme başkanlığına 12 Mart 1919'da Mirliva Ali Fevzi Paşa üyeliklerine ise Mirliva Ali Nazım, Nemrut Mustafa, Miralay Recep Ferdi Bey ve Zeki Paşa atanmıştır.BOA., DH.UMVM., 159/53 (17 Nisan 1335/17 Nisan 1919 tarihli Divan-ı Harbi Örfi hakkında kararname sureti), Atamadan çok kısa bir zaman sonra Ali Fevzi Paşa istifa etmiş ardından İstanbul Muhafızı Fevzi Paşa da istifa etmiştir.Divan-ı Harbi'nin yeni başkanlığına Mustafa Nazım Paşa getirilmiştir. BOA., BEO., 4560 /341932 (21 Mart 1335/ 21Mart 1919 tarihinde Daire-i Sadaret Umur-ı **İdariye** Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.) ; Ata, 11-112

[216] Ahmet Rıza'nın yerine Hoca Mustafa Asım Efendi getirilmiştir. Ata, a.g.t., s.122.

[217] Antalya'nın işgali hususunda Hariciye Nezareti 'nin göstermiş olduğu tavır oldukça şaşırtıcıydı.Bu tavrı Ş.Can Erdem "edilgen" ve "mahkum" bir tavır olarak nitelendirmiştir. bkz. BOA. DH.ŞFR.98/52; Tevfik Paşa nın istifa etmesi ve yerine Damat Ferit Paşa'nın geçmesi de İtilaf Devletleri hem işgalleri hızlandırmış hem de Osmanlı Devleti üzerine kurdukları baskıyı arttırmıştır. Osman Akandere, Hasan Ali Polat, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.7.

[218] "..Damat Ferit Paşa,30 Mart'ta İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, İngiliz himayesi isteyen bir projesunmuştur. Proje İngilizlere istedikleri yerleri işgal etme, bağımsız bir Ermenistan kurulması, Osmanlı maliyesinin İngilizlerin kontrolüne verilmesi vb. hususları ihtiva etmektedir. Buna rağmen İngilizler, Damat Ferit'in himaye talep eden projesini kabul etmemiş, Türk meselesinin müttefikleriyle birlikte Paris'te çözümleneceği cevabını vermiştir. Damat Ferit'in projesine İngilizlerin olumsuz cevap vermesine rağmen, varlığını İngiliz himayesinde gören hükümetin İngilizlerden himaye talebi devam etmiştir.2 Nisan 1919'da Mahmut Muhtar Paşa vasıtasıyla İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazılmıştır. Mektupta Türkiye'nin küçümsenecek bir güç olmadığı, Padişahın İngiliz siyaseti konusunda kararlı olduğu ifade edilmişti*"* İsmail Efe *"*Mütareke Dönemi Asayiş Sorunları ve Çare Olarak Düşünülen Nasihat Heyetleri **"Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,C:VI, S.1,s.233.

ettirebilmesi için ülkenin padişahı ve sadrazamı tarafından öngörülmüş bir kurtuluş çaresiydi.Ancak bu görüşmeden olumlu sonuç çıkmadı. İngilizlerin, kendilerine karşı savaşmış olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza etme amacı yoktu.

Bu esnada Divan-ı Harpten idam ve kürek cezaları çıkmaya başladı.10 Nisan 1919'da Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey Ermeni tehciri sırasında suç işlemiş olduğuna karar verilmesi nedeniyle İstanbul'da idam edildi[219]. Bu durum karşında halk tepki gösterdi ve protestolar yapıldı. Ermenilerin neden olduğu suçlara hiçbir ceza verilmezken Osmanlı hükümetinin kendi halkına böyle bir ceza vermesi zaten son raddeye gelmiş olan öfkeyi iyice alevlendirdi.[220]Cenazeye katılımın fazla olması İngiltere'yi huzursuz etti.Törenin İttihat ve Terakki Komitesince kasıtlı bir şekilde düzenlendiğini düşünüldü ve bu nedenle hükümet, törene katılmış olan kişilerle ilgili cezalandırma işlemlerine başladı[221].

2.1.2. İzmir'in İşgali

I.Damat Ferit Paşa Hükümeti, 11 Mart'ta Aydın Vali olarak İzzet Bey'i atadı ve ardından 17. Kolordu Komutanlığı'na da milli mukavemet yanlısı olan ve bu yönde hazırlıklar yapan Mirliva Nurettin Paşa'nın yerine Mirliva Ali Nadir Paşa'yı getirdi[222].Bu dönemde memleketin diğer bölgelerine çok kıymetli atamalar yapan hükümetin bu denli hassas bir bölgeye, işgale karşı çıkmayacak yapıda olan ve henüz 10 Nisan'da emekli olmuş bir paşayı ataması oldukça ilginçti. Bu atamanın ardında tahmin etmesi çok da güç olmayacak bir niyetin ya da farklı bir deyişle hükümetin

---

[219] İ., DUİT., 175/23_1 (9 Nisan 1335 /9 Nisan 1919 tarihli İrade-i Seniyye), BOA., BEO., 4565/342356 (10 Nisan 1335/ 10 Nisan 1919 tarihli Daire-i Sadaret Umur-ı İdariye Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.) Yozgat Jandarma Kumandanı Tevfik Bey de onbeş sene küreğe mahkum edilmiştir.

[220] "*…eğer Kemal Bey merhum ile beraber, bir de müslüman taktilinden mes'ul olan ermeni mücrimlerinden biri de idam edilmiş olsa idi, bu mesele etrafında hiçbir galeyan-ı milli zuhur etmezdi*.." İrade-i milliye, "Harekatı Milliyenin Esbabı" 14 Eylül 1919, Sayı:1, s.1.

[221] Dinçer**,** a.g.m., s.81.; "*Salp edilen Kemal Bey'in cenazesine karşı ihtifal yapanlar takip olunuyor.*" Hatemi, a.g.e., 646

[222] BOA., BEO., 4566/342388_1 (13 Nisan 1335/ 13 Nisan 1919 tarihli Daire-i Sadâret Umur-ı İdariye Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.) 13 Nisan 1919'da Sadaretten Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.

bu bölgede gerçekleşen bir işgale karşı boyun eğen pasif bir politikasının olduğu apaçık ortadaydı[223].

İtilaf Devletleri Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in işgali hususunda hazırlık yapmaya başladılar. Gelişmeler karşısında tedirginlik yaşanmaya başlanmasıyla 17-19 Mart 1919 tarihleri arasında İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti tarafından büyük bir kongre düzenlenerek muhtemel tehlikeye karşı bir birlik oluşturulmaya çalışıldı.[224].Ancak İtilaf Devletleri İzmir'de 12 Mayıs 1919 tarihinde verdikleri işgal kararını meşru bir zemine oturtma çabası çok zaman almadı.Bölgede yaşayan Rum ve diğer azınlıkların tehlike içinde olduklarını ileri sürerek[225] 15 Mayıs 1919 tarihinde birçok kaynağa göre milli mücadele ruhunu uyandırarak milli direniş hareketinin başlamasına sebebiyet veren bu haksız işgali Yunan askerleri şehri yakıp yıkmak ve insanlara zulmetmek suretiyle gerçekleştirdiler[226].

Hükümetin, İzmir şehrinin işgal edileceğinden son ana kadar haberi yoktu. [227]İtilaf Devletleri'nin bu işgali haber vermeyişlerinin nedeni işgale karşı yapılacak olan hazırlıkları engellemek içindi[228]. İtalyan Konsolosluğundan aldığı bir istihbarata

---

[223] Mustafa Budak, **Mütareke Dönemi'nde İtilaf Devletleri'nin Müdahaleleri**, İstanbul, İlmi Araştırmalar 5, 1997, s.103 Bu politika Yunanlılarla iyi ilişkiler içinde olan Vali Ahmet İzzet Bey'in görevlendirilmesinden de anlaşılmaktadır.

[224] Tunaya'ya göre bu cemiyetin iki önemli faaliyeti vardır. Bunlardan biri bir heyet-i istişare oluşturması diğer de düzenlediği bu kongrede memlekete yapılacak taarruza karşı silahala karşılık verme prensibini ilan etmesidir.Tunaya, a.g.e.,s.482

[225] Bu görünen nedenin aslında doğru olmadığı ortaya çıktı. "*12 Ekim 1919'da İstanbul'daki Müttefikler arası Komisyon'un İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali hakkında vermiş olduğu rapor şu sözlerle başlıyordu: Yapılan soruşturma göstermiştir ki, Mütarekeden beri Aydın vilâyetindeki Hristiyanlann genel durumları memnunluk vericidir ve güvenlikleri hiçbir zaman tehlikeye düşmemiştir. İzmir'in işgali, yanlış bilgilere dayanılarak Barış Konferansı tarafından emredilmişse, bunun, ilk sorumluluğunun, yukarıda belirtilmiş olan gerçekler hakkında yanlış bilgiler vermekte ısrar etmiş olan hükümetler ve kişilere ait olması gerekir. Onun için, bu işgalin hiçbir şekilde haklı olmadığı ve Türkiye ile Müttefikler arasında imzalanmış bulunan Mütarekenin şartlarım ihlâl ettiği muhakkaktır.,"* Arnold j.Toynbee,**Türkiye I Bir Devletin Yeniden Doğuşu,** Çağdaş Matbaa ve Yay, 1999, s.84.

[226] Damat Ferit Paşa'nın memleketi kurtarmak için herkesle iyi geçinme politikasından kuvvet bulan işgal güçleri keyfi uygulamalarını arttırarak ve karşılarında kuvvetli bir iktidar da bulamadıkları için İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmişlerdir.Akandere-Polat, a.g.e.**,** s.8.

[227] Akandere-Polat**,** a.g.e., s.9.; Hükümet bilgi sahibiydi ancak halktan gizlemek yolunu tercih etti. Yücel Özkaya,"İzmir'in İşgalinin Anadoludaki Tepkileri", **Atatürk Yolu**, Yıl:1, Sayı:1 (Mayıs 1988), s.6.5

[228] Bülent Çukurova,"15 Mayıs 1919'da İzmir'de Yunan Mezalimi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1987 C:III, S.8, s.461.

göre Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak Bey sayesinde[229] İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği öğrenildi. Sadrazam "*şayia çıkardığı, memurları ve halkı haksız yere heyecana sevkettiği*" gerekçesiyle Muvaffak Bey hakkında tahkikat başlattı[230]. Fakat kısa zaman içinde bunun bir şayia olmadığı ortaya çıktı.

İşgal hadisesi gerçekleşirken ve daha sonrasında İzmir halkı oldukça zor günler geçirdi. Şehir sabah işgal edilmeye başlandı. İşgal esnasında iki binden fazla kişi öldürüldü.[231]Yunan askerine ilk kurşunu atan Osman Nevres(Hasan Tahsin Recep) ve süngü ile yaralanan İzmir Askerlik Dairesi Başkanı Albay Süleyman Fethi şehit oldu Aynı zamanda işgalciler İzmir'de bulunan 17. Kolordu Karargahını kuşatarak ateş açtılar.Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya da onur kırıcı davranışlarda bulundular [232].

Ali Fuat Paşa'ya göre, İzmir'in işgalinin sorumluları sadece İngilizler değildi. Padişah ve Sadrazam Damat Ferit Paşa da bölgede uyguladıkları, işgali kolaylaştırıcı icraatlarından dolayı suçlulardı.[233]

İşgali takip eden günlerde İzmir'de Osmanlı idaresinin devam edip etmeyeceği de ayrı bir sorundu.Yunanlılar idarenin devam edeceği söylediler ancak bu söylev sadece sözde kaldı.[234] Öncelikle, Osmanlı Jandarması'nın silahları ellerinden alındı ve suçlu takibi gibi konularda yetki tamamen Yunan jandarmasına

[229] Muvaffak Bey 14 Mayıs 1919 da yakınları vasıtasıyla İtalyan konsolosluğu'ndan öğrendiği bu haberi ilk olarak Türk Ocağı'na bildirmiştir.Engin Berber**, Sancılı yıllar :İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, AyraçYay. Ankara, 1997, s.132.

[230] BOA., DH.ŞFR., 99/208 (13 Mayıs 1335/ 13 Mayıs 1919 tarihinde Kalem-i Mahsus'dan Aydın Vilayetine çekilen şifre telgraf.), BOA., DH.KMS., 52-1/57 (13 Mayıs 1335/ 13 Mayıs 1919 tarihinde Kalem-i Mahsus'dan Aydın Vilayetine çekilen şifre telgraf.);Akandere-Polat**,** a.g.e., s.9.

[231] Zekeriya Türkmen,"İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi"**Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10, 2001, s.127.

[232]Türkmen, a.g.m., s.127.; Öte yandan Osmanlı Devleti'nin başkentinde Emniyet-i Umumiye Riyaseti işgalin safahatinden habersiz vali İzzet Bey'e Ali Nadir Paşa'dan bilgi istenilmesine dair telgraf gönderiyordu. BOA., DH.ŞFR., 99/254(19 Mayıs 1335 /19 Mayıs 1919 Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinden İzmir Valisi İzzet Beye çekilen telgraf.),Hükümet askeri makamlarla muhabere yapamamakta idi.

[233] Cebesoy**,** a.g.e. , s.58

[234] Özkaya, a.g.m., s.66

geçti dolayısıyla bu durum azınlık grupların daha rahat suç işleyebilmelerinin önünü açtı[235].

Bölgedeki asayiş ve düzen, silahları ve yetkisi ellerinden alınmış olan Osmanlı Jandarması tarafından sağlanamadığından durum gittikçe kötüleşti., İşgali takip eden günlerde Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Sırrı tarafından kaleme alınan Jandarma Kumandanlı'ğının raporunda; İzmir'in işgalinden kastedilenin bir kontrolden başka bir şey olmadığı, hükümetin varlığının devam ettiği söylendiği halde yaşananların tam olarak bunun tersini göstermekte olduğu ifade edilmiş hakimiyetin sadece ismen varlığına ve idari memurların görev ve yetkilerinin sadece masa başında kaldığına da yer verilmişti[236].

Postanenin ve askeri kışlanın da işgal olunduğu ve Hızır Reis Gambotundan başka şehirde tek bir Osmanlı Sancağı'nın görülmediğini sözlerine ekleyen kumandan, raporunda daha da dehşet verici sözlere yer vermekte ve kışla ve hükümet önünün cesetlerle dolu olduğunu ve kısa bir zaman zarfında ayaklarına ve boyunlarına demirler bağlanarak denize atıldıklarını şehid sayısının iki bin olduğu söylemekteydi[237].

Hal böyle iken işgal karşısında ne yapacaklarını bilemeyen memurlar görev yerlerini terk ettiler. Bu hususta merkez, görev mahallerinin terk edilmemesi ve sakin kalınması gerektiğini belirten ancak uygulanması son derece zor olan talimatlar verdi.

Mütareke dolayısıyla herhangi bir teşebbüste bulunulamayacağının her fırsatta altını çizen hükümet[238], herhangi bir göç yaşanmasını istemiyordu çünkü halkın bulunduğu yerlerden hicret etmesi demek işgalci kuvvetlerin daha rahat

[235] Detaylı bilgi için bkz.: BOA., DH.EUM.AYŞ., 41/16 (23 Ağustos 1919 tarihli İzmir'de Yunan Hükûmeti Fevkalade Komiserliğinden Manisa'da 13. Fırkaya yazılan yazı.)

[236] Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, s.222-226.

[237] Aynı yer.

[238] BOA., DH.ŞFR., 100/118 (15 Haziran 1335/ 15 Haziran 1919 tarihinde Bergama Kaymakamlığına tebliğ edilmesine dair Kalem-i Mahsus'tan Aydın Valiliğine çekilen telgraf.)İzmir'in İşgalinin haksız ve usulsüz olduğu ve mütareke şartları sebebiyle teşebbüsatta bulunulmayıp ancak Paris Konferansı hükümleriyle mukabelede bulunulabileceğinden , ahalinin vakarını muhafaza etmesi ve yurtlarını terk etmemeleri hususunun Bergama kaymakamlığına tebliğ edilmesine dair Kalem-i mahsus dan aydın valiliğine çekilen telgraf ayrıca Bkz.: BOA., DH.ŞFR., 100/78 (10 Haziran 1335 / 10 Haziran 1919 tarihinde Kalem-i Mahsustan Karesi Mutasarrıflığına çekilen telgraf.)

hareket etmeleri demekti.Yaşanan tüm bu gelişmeler, mütareke ile İtilaf Devletlerine duyulan güvenin bir nebze daha azalmasına yol açtı. Bugün İzmir'deki işgal yarın farklı bir yeri işaret etmekteydi ve bu düşünce çok kısa bir süre içinde kendi doğruluğunu ispatladı.Gidişat, halkı yerel kurtuluş çareleri aramaya yönlendirdi.Yapılacak ilk iş, karşı gelmekti ama bu karşı geliş öncelikle meşru hükümetin uygun gördüğü şekilde demokratik yollarla olacaktı. Bu doğrultuda mitingler düzenlendi. Hükümet, miting yapmak için izin isteyen mutasarrıflara Tezahürat-ı Milliyeyi destekleyen mitingler yapabilirisiniz diyerek müsaade etti ancak asayişi haleldar etmemek şartını koydu[239].

Reddi İlhak Heyetleri memleketin her tarafına telgraflar gönderdiler ve işgali kınadılar. İzmir'in işgali neticesinde 15/16 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa Sadaretten istifa etti[240]. Milli mücadeleciler tarafından İzmir'in işgaline neden olduğu söylenen sadrazama aynı gün tekrar kabineyi kurma görevi verildi.

2.2. ANADOLU HAREKETİ'NİN ASKERİ TEŞKİLATLANMA DÖNEMİ

2.2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da Görevlendirilmesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından gayri müslim azınlıklar müslümanlar aleyhinde faaliyetler başlamışlardı. Hükümet, bu faaliyetler dolayısıyla şikayet dolu telgraflar alıyordu.Bu minvalde Trabzon Kongresi murahhaslarından da 19 Nisan 1919 tarihinde hükümete bir mazbata gönderildi. Bu mazbatada belirtilen hususlarla harp ve istila yüzünden Trabzon ve çevresinde yaşanan duruma dikkat çekilmeye çalışıldı. Malum, bu bölgede de Rum çetelerinden dolayı asayişsizlik

239 BOA., DH.KMS., 53-1/ 13_1 (29 Mayıs 1335 / 29 Mayıs 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Eskişehir Mutasarrıflığı'na gönderilen yazı.)

240 14 Eylül 1919 İrade-i Milliye gazetesinin birinci sayısında "Harekat-ı Milliyenin Esbabı" adlı makalede İzmir'in işgaline Damat Ferit Paşanın neden olduğu yazıldı.
"İzmir faciasına doğrudan doğruya sadr-ı lahikın gaflet ve hıyaneti sebep olmuştur: Nureddin Paşa gibi tehlikeye karşı tedabir almakta olan bir vali ve kumandanı işgalin adeta arefesinde azledip yerine Kanbur İzzet gibi bir haini gönderdi. Bu melunda selefinin müdafaa tertibatını "ittihatçı" tahrikatı şeklinde gösterip mukabele için ecnebi kuvveti talep ettiğinden İzmir Yunan İşgaline tevdi olundu. Böyle olunduğu halde hain Ferit hala Kanburu azletmedi. İzmir felaketi üzerine kabinesinin istifasını verip o makamın ehli olmadığını ve mes'uliyetini zımnen itiraf etmiş olduğu halde, ikinci kabineyi yine kendisi teşkil etmekten utanmadı."

yaşanmaktaydı. Mevcut jandarma ile de çözülemeyecek derecede olan bu soruna çare bulmak hükümetin işiydi. Cesur kişilerden seçilmek üzere kafi miktarda maaş verilerek muhafız kadrolarının oluşturulması gerekiyordu.

Öte yandan İtilaf Devletleri de işgal bahanesini hazır tutarak Samsun ve çevresinde asayişsizlik sorunundan yakınmakta hükümete önlem alması gerektiğiyle ilgili baskı yapmaktaydı[241].

Hükümet, bu sorunların yerinde araştırılıp çözüme kavuşturulması için yetkili bir komutanı atama kararını alıp bir süredir İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşayı görevlendirdi[242]. Bu atamadan evvel paşaya tahsis edilecek ordu müfettişliği kadrosuyla ilgili hazırlıkları[243] Harbiye Nezareti yapmıştı. Yapılan hazırlıklar doğrultusunda Osmanlı Ordusu Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Kıtaatı Müfettişliği olmak üzere üç ordu müfettişliğine taksim edildi ve vazifeleri ile alakalı ortak talimatname hazırlandı. Mustafa Kemal Paşa,9. Ordu Kıtaatı müfettişliğine atandı. Paşa askeri değil aynı zamanda mülki yetki sahibiydi Yani bölgesinde sivil idareler ve askeri makamlara emir verebilecekti.

---

[241] Kırk kadar Rum çetesine karşılık onüç müslüman çetesi vardı. Diğer taraftan Rumlar Avrupa basınında müslümanlar aleyhine propaganda faaliyetleri yürütüyorlardı. Pelin İskender Kılıç" Samsun ve çevresinde Pontus Çetelerinin faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları" Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, s. 497.

[242] BOA., İ. DUİT., 158/ 73_1 (20 Nisan 1335 / 20 Nisan 1919 tarihli İrade-i Seniyye), BOA., BEO., 4571/ 342765_1(2 Mayıs 1335 /2 Mayıs 1919 Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.) Mustafa Kemal Paşa'nın tayin yazısı.; Mustafa Kemal'in padişahın özel görüşmeler yaptığı, ittihatçı olmayan ve askeri anlamda ciddi başarıları bulunan güvenilir bir asker olması da bu atamada onun seçilmesini sağlamıştı. Bu görevlendirmenin amacını farklı şekillerde yorumlayanlar da mevcuttur. Altı aydır İstanbul'da olan basına sürekli röportajlar veren Harbiye Nazırı olma isteği bilinmesine rağmen ne Ahmet İzzet Paşa kabinesinde ne de ondan sonra gelen üç kabinede görev alamayan bir paşanın İstanbul'dan uzaklaştırmak istendiğinden bahsedilir. Mareşal Fevzi Çakmak günlüğünde Mustafa Kemal'in görevlendirilmesi ile alakalı olarak şunları söylemektedir: "*Mustafa Kemal Dokuzuncu Ordu Kıtatı Müfettişi oldu. Entrikalarından dolayı Ferit Paşa tarafından Malta'ya tebidi istenildiğini, Harbiye Nazırı Şakir Paşa söyledi*." Hatemi, a.g.e., s.648.; Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa gibi ulusçu bir paşanın neden Anadolu'da görev aldığı ve yine neden bu derece geniş yetkilerle donatıldığı sorusunun arkasında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Eğer bu görev ve bu denli geniş yetkiler ,Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından organize edildi ise bu durum padişahın, Sadrazamın ve Harbiye ve Dahiliye Nazırlarının tepkisini neden çekmediği sorusu akla gelmektedir.

[243] Onüçüncü Kolordunun müstakil olarak Nezarete bağlı olduğunu bildiren ve ordu müfettişliklerinin görev alanları, müfettişlerin ortak vazifeleri için bkz.: BOA., BEO., 4576/343173_4 (29 Mayıs 1919 tarihli Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi talimatname), görev alanlarını gösteren harita için bkz.: BOA., BEO., 4576/343173_5 (Harita, Aynı Belge)

Doğrudan doğruya emrinde, merkezi Sivas ve Erzurum olan 3. ve 15. Kolordular[244], bu kolordulara bağlı fırkalar ve müfettişlik bölgesi yakınlarındaki diğer askeri birliklerdi. Bu birlikler de merkezi Ankara olan 20. Kolordu ile doğrudan İstanbul'a bağlı olan Diyarbakır'daki 13. Kolordu idi. Bunların dışında Mustafa Kemal Paşa kendi bölgesindeki mülki amirlerin dışında civar bölgelerdekilere de tebligatta bulunabilecekti. Samsun'da görevlendirilmesini Paşa, kendisini İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştımak isteyenlerin buldukları sebep olarak nitelendiriyordu. Onu İstanbul'dan gönderebilmek pahasına bu denli geniş yetkiler vermişlerdi.Hatta yetkiye dair emri de kendisi yazdırmıştı[245].

Bu durum Padişah Vahdettin cephesinde ise

"Bu memleket sevgim, bana, Mustafa Kemal Paşa'yı Yunanlıların üzerine göndermek gibi ağır bir kararı aldırarak ilahi bir mutluluğun zevkini tattırdı"

sözleriyle ifade edilecekti[246].

Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'e verilen bu olağanüstü yetkileri gösteren talimatname suretini 7 Mayıs 1919 tarihinde Heyet-i Vükela'ya gönderdi ancak dönemin Maliye Nazırı Mehmet Tevfik Paşa talimatnamede yer alan Mustafa Kemal Paşa'nın mülki yetkiler almasına dair maddelere itiraz etti. Uzayan görüşmeler neticesinde 17 Mayıs 1919'da yapılan müzakerede talimatname ve yetki belgesi onaylandı[247] .

---

[244]Mevcut askeri yapı içinde en güçlü olandır.2 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti bir tamim yayınlamıştır ve böylelikle orduların yerine kolordular oluşturulmuştur. 15. Kolordu da 9.Ordunun yerini almıştır. İnsan gücü bakımından dönemin genel ordu mevcudundan beş askerin ikisine sahiptir. İlhan Gedik, "Milli Mücadele'de 15. Kolordu", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ,Doktora Tezi, Ankara,1992, s.33.

[245] Atatürk, a.g.e. ,s. 23; Mustafa Kemal Paşa'nın bu talimatı kendisinin yazdırması diğer müfettişlere de verilen aynı yetkilerin Mustafa Kemal Paşa'ya göre ayarlandığı sonucuna doğurmaktadır.

[246] Murat Bardakçı'nın Şahbaba alı eserinde San Remo'da Padişah Vahdettin ile görüşme yapan Şerif Paşa'nın özel notlarında yer alan i fadedir. Murat Bardakçı, **Şahbaba, Osmanoğuları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmet Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, İstanbul, Pan Yayıncılık, Birinci Basım, 1998, s.429. Belge no:2

[247] BOA., MV., 215/115 (17 Mayıs 1335 / 17 Mayıs 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı**),** Harbiye Nezareti'nin 9. Ordu-yı Hümayun Kıtaatı Müfettişliği'ne getirilen Mirliva Mustafa Kemal Paşa'nın görevi ile alakalı 7 Mayıs 1335 tarih ve 714 numaralı tezkeresinin Vükela Heyeti'nde görüşüldüğüne dair. Ayrıca bka.. BOA., BEO., 4574/ 342984_1 (17 Mayıs 1335 / 17 Mayıs 1919 tarihli Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Harbiye Nezareti Vekâletine ve Dâhiliye Nezareti Vekâletine

Henüz İstanbul'dayken Canik Mutasarrıflığı'na ve Sivas Valiliğine telgraf[248] göndererek eşkıyaların hangi bölgelerde oldukları, reislerinin kim olduğu ve silahları hakkında bilgi isteyerek çalışmaya başlayan ve Emniyet-i Harbiye-i Umumiye Riyaseti Reisi Cevat Paşa'dan gerektiği takdirde şifreli haberleşmelerini sağlayacak bir miftah alan Paşa, yetki belgesinin henüz onaylanmadığı 16 Mayıs 1919 tarihinde maiyyetindeki kişilerle[249] ile beraber görevinin başına geçmek üzere hareket etti ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a vardı[250].

Bu bağlamda, bölgesel anlamda teşkilatlanmaların yanında mili hareketi birleştirerek tek elden yönetilmesini sağlayacak olan Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne atandı ve Anadolu'ya geçti. "Harekete başkanlık yapabilecek" "adı lekesiz" ve "otorite sahibi" sahibi olarak tanımlanan[251] Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayininin bütün kolordulara

---

yazılan yazı.),Zekeriya Türkmen, **Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa**, İstanbul, Bengi Yay. 2010, s.142.; Bu noktada ilave etmek gerekir ki Kayseri ve Maraş mutasarrıflıkları da sonradan görev bölgesine eklenmiştir.

[248] BOA., DH.ŞFR., 99/137 (12 Mayıs 1335 / 12 Mayıs 1919 tarihli Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal tarafından Sivas Valiliğine ve Canik Müstakil Mutasarrıflığına çekilen telgraf.)

[249] Kişilerle ilgili bilgi için Fethi Tevetoğlu, Atatürkle Samsun'a Çıkanlar, Atatürk Dizisi:24, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Matbaası, Ankara, 1987, s.16.;Salim Koca-Semih Yalçın "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne Tayininde Osmanlı Genel Kurmayının Rolü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:24, C:X, Ankara, 1994, s.416. ; Mustafa Kemal Paşa beraberinde Samsuna gidenlerin sayısını 18 olarak verilmiştir fakat belgelerde 20 zabitan, 5 memur, 50 silahlı küçük zabit,19 rovelvörlü olmak üzere 17 binek hayvanı ,39 miri,49 mekkari,4 otomobil şeklinde abartılı olarak gösterilmiştir. Zekeriya Türkmen, **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal, (Ekim 1918-Ocak 1920) ATAM**. Ankara, 2002, s.91-92.; Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gitmeden önce Boğaz'dan geçebilmek için vize müracaatı yaptığı esnada İrtibat Zabiti olan J.G.Bennett Samsun'a gidecek heyetin olması gerekenden çok fazla sayıda olduğunu ve bu heyetin mensuplarının Erkan-ı Harbin üst rütbeli isimleri olduğunu, toplamda 35 kişi için müracaat edildiğini ancak İzmir'in İşgal edilmesi meselesi gündeme gelmesiyle Samsun'a gidilmesi hususunda aceleci davranıldığını, bahsi geçen 35 kişiye vize verildiği halde 19 kişinin gittiğini ifade etmiştir. Ona göre, listede yer alan diğer isimlerin gitmeme nedeni hazır olmamalarıdır. Bardakçı, a.g.e., s.529. Belge no:26 ;Mustafa Kemal Paşa 14 Mayıs 1919'da Samsun'da 3. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği şifre telgrafta Bandırma vapuru ile Samsun'a a hareket edeceğini yazmış ve karargahının üst subay ve subay mevcudunu 23 olarak belirtmiştir. **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919)**, C:II, Kaynak.Yay., 1999, s.306.

[250] Türkmen, **Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal**. s.142.; Bu noktada belirtmek gerekir ki bu yolculuktan önce Mustafa Kemal Paşa ve mahiyetinde bulunanlar üçer aylık maaşlarını peşin olarak aldılar ve hükümet, Meclisi Vükela kararıyla karargahının seferi olması sebebiyle Paşa'nın isteği doğrultusunda ek tahsisatta bulundu. BOA.MV.216/6 1 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela Kararı, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:II,. s.305.

[251] Erik Zan Zurcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim yay. 1995, s.207.; Zurcher ayrıca yeraltı örgütünün1919 başlarında Anadolu'da ortaya çıkan direnişe başkanlık etmesi hususunda teklifini ilk olarak Ahmet İzzet Paşa'ya götürdüğünü fakat anlaşma olmadığını bundan sonra Karakol örgütünün Mustafa Kemal Paşa'ya yanaştığını belirtmektedir.

bildirilmesinden hemen sonra da Milli hareketin öncülerinden olan eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey askerlik mesleğinden istifa etti ve Anadolu'ya geçti[252]Aslında Rauf Bey, istifasını 27 Şubat 1919'da Bahriye Nezareti'ne sundu ancak istifası kabul edilmeyerek, bekletildi.21 yıllık zabitlik hayatı olan ve Bahriye Nazırlığı yapmış Rauf Bey'in birden bire askerlik mesleğinden affını istemesi, dönemin Bahriye Nazırı Müşir Şakir Paşa için oldukça şaşırıtıcıydı ve bu nedenledir ki Rauf Bey'in istifa için öne sürdüğü "dönemin şartları " yeterli bir neden olarak kabul görmedi[253].

Durumdan haberdar olduğunda üzgün olduğu ifade edilen padişahın aracı ettiği Sadrazam Damat Ferit Paşa da eski bahriye nazırını istifasını geri alması hususunda ikna edemedi. Rauf bey ,hükümetin yolunun yol olmadığı, terhis edilen askerlerin sevkinin yapılmamasından dolayı sefalete mahkum edildikleri ve yabancılardan sadaka aldıkları, gidişatın sonunun umumi bir kıyam olduğu ve nihayetinde mutlaka bir ayaklanma olacağını ve kendisinin bu ayaklanmaya katılmak istemediğini ve bu nedenle görevden çekilmek istediğini söyledi. Bu görüşmeden sonra istifası kabul edildi[254].

[252] Mustafa Kemal, Rauf Bey'in kendisinin yanına gelmeyerek arkadaşı olan 56. Fırka Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'le buluşmak üzere Manisa civarına geçtiği,orada durumun kötü olmasından dolayı Ankara'ya Fuat Paşa'nın yanına geldiği ve kendisine müracaat ettiği bilgisini vermektedir.Rauf Bey'in ismini saklamasından dolayı üzüldüğünü de sözlerine eklemektedir. Atatürk, a.g.e. s.39.; Ancak Rauf Bey bu görüşmenin henüz İstanbul'dayken planlandığını ve Bandırma üzerinden Ankara istikametine geçeceğini kararlaştırılmış olduğunu ifade etmektedir. Sina Akşin de Mustafa Kemal Paşa ayrılmadan evvel Rauf Orbay'ın arkadaşlarıyla Bandırma ve İzmir bölgesine efelerle temaslarda bulunmak üzere gitmesi sonra Afyon üzerinden Mustafa Kemal'e katılması kararlaştırıldığını ,5 gün sonra Mustafa kemal Paşa'nın Samsun'a vardığı haberi gelince 24 Mayısta Bandırmaya geçeceğini arkadaşlarına haber verdiğini, (Topçuoğlu Nazmi, İbrahim Süreyya Yüzbaşı Osman Tufan Hintli Abdurrahman) Balıkesir ve Uşak üzerinden Salihli, Manisa ve Ödemiş'e gittiklerini, Halkla ve Ödemişte Demirci Mehmet Efe ile görüşüldüğünü ve .herkesin mücadeleye hazır olduğunu belirtmektedir. Akşin, a.g.e., C.I, 296.

[253] Esasen Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da kalmaları halinde İngilizler tarafından tutuklanacakları ortadadır. Bunu herkes az çok tahmin etmektedir. Hatta bazı gazeteler İttihatçılar tutuklandıkları halde Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Beyoğlu'nda elleri kollarını sağlayarak geziyorlar diyerek bu tutuklanma işinin hemen yapılması hususunda hükümeti tahrik edici yayınlarda bulunuyorlardı. Süleyman Ataseven, "Rauf Orbay Biyografisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.66.

[254] Orbay, a.g.e. C I, s.235-237.

2.3. I. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKASI

Damat Ferit Paşa, mütareke döneminde kurduğu bu ilk hükümetinde özellikle ittihatçılara yönelik bir politika izledi. Bu dönemde milli mücadele henüz Anadolu'da tam olarak adı konulmuş bir hareket olmamakla beraber yer yer kendini göstermeye başlamıştı ve kendine destek bulması da kuvvetle muhtemeldi. Sadrazamın anti-ittihatçı politikasının ardında da bu korkunun yani İttihatçıların yeniden örgütlenerek iktidarı ele geçirme ve Osmanlı Devleti'ni yeniden bir savaşa sokma girişimleri olabilme tehlikesi yatmaktaydı.O halde savaşın tüm sorumluluğunu yüklediği ittihatçılardan intikam alarak muhtemelen başlayacağını düşündüğü milli mücadele hareketlerini de bertaraf etmiş ve bu şekilde davranarak da İtilaf devletlerini memnun etmiş olacaktı. Bu bilgiden hareketle sadrazamın ittihatçı politikasının aynı zamanda milliyetçi harekete uyguladığı politika olduğunu söylemek doğru olur[255]. Bu çifte etkili politika da her iki açıdan tehlikeli olabilecek insanların tutuklanmaları ve sürgün edilmeleri esasına dayanmaktaydı. Bu konuda İtilaf devletleri de aynı kanıda olduğu için ortak hareket ederek meseleyi kökten halletmeye çalıştı yani pasif dış politika, kendisiyle örtüşen bir iç politikayla desteklendi. Bir önceki sadrazam ,Tevfik Paşa, hem bu konuda hem de Divan-ı Harbi yargılamalarının neticelendirilmesi konularında yavaş hareket etmiş ve sonunda iktidarı bırakmak zorunda kalmıştı.Ayrıca İttihat ve Terakki yönetimi tarafından emekli edilmiş askeri ve mülki yetkilerin yeniden göreve getirilmesi de için de adım atılmış ve bu konuda Meclis-i Vükela kararı çıkarılmıştı[256]. Bu kararla İttihat ve Terakki'nin tüm izleri silinmeye çalışıldı. Görevden uzaklaştırılan İtihatçıların yerine İttihatçılardan tarafından görevlerinden uzaklaştırılanlar getirildi. Ancak hükümetin Anadolu Hareketi'ne uyguladığı politikayı bununla sınırlandırmak doğru olmaz. İzmir işgal edilmeden önceki dönemde kendini yavaş yavaş belli

[255] Damat Ferit Paşa daha sonra kuracağı hükümetlerinde milliyetçi hareketi ittihatçı hareket olmakla itham etmiştir.Bu nedenle Sivas Kongresi'ne katılan temsilciler İttihadçı olmadıklarına dair yemin etmişlerdir.Bkz. III. Dmat Ferit Paşa Hükümeti.

[256] BOA., MV., 250-135 _1_2 (Maliye Nezareti Muhassesat-ı Zatiyye Müdiriyeti kararname layihası, belge üzerinde tarih yok.);(23 Nisan 1335 / 23 Nisan 1919 tarihli mazbata), 23 Nisan 1919 tarihli toplantı. **(** Hizmetine ihtiyaç duyulması gerekçesiyle.)

etmeye başlayan bu politikayı "Silahla Mukavemet Fikrini Önleme" ve "Silahlı Mukavemeti Destekleme" şeklinde iki başlık altında değerlendirmek gerekir.

2.3.1. Silahlı Mukavemet Fikrini Önleme

2.3.1.1. Orduya Karşı Bir Gücü Elde Tutma İsteği: Jandarmanın Dahiliye Nezareti'ne Bağlanması

Mütarekenin Osmanlı ordusunun gücünü azaltmaya yönelik maddeleri ortadaydı. Bu gerçek, dönem itibariyle askeri anlamda dayanılacak tek güç olarak jandarmayı öne çıkardı. İtilaf Devletleri tarafından sadece asayişi koruyabilecek miktarda kuvvete müsaade edilmekteydi. Ayrıca devlet tarafından verilen maaşın tam ve vaktinde verilmiyor oluşu savaş sonu firarları dolayısıyla rağbet görmemesi bu sayıyı değişken kılıyordu. Oysa ki ihtiyaç, her zamankinden daha fazlaydı çünkü savaş sonrası durumun getirmiş olduğu -yağma, hırsızlık, eşkıyalık ve gayri müslim azınlıkların faaliyetleri- acı bir şekilde deneyimleniyordu. Hal böyle iken iktidara gelen Damat Ferit Paşa Hükümeti idari bir değişiklik yaparak 15 Mart 1919 yılında yayınladığı "Jandarma Umum Kumandanlığı'nın Her Türlü Umur ve Muamelatının Dahiliye Nezareti'ne Rabtı Hakkındaki Kararname" ile Jandarma'yı Dahiliye Nezareti'ne bağladı. Bu girişiminin ardında Jandarmayı kendi isteği doğrultusunda kullanmak arzusu yatmaktaydı[257].

Öte yandan Harbiye Nezareti'nde yaşanan ve önlem alınması gereken bazı durumlar tesbit edilmiş ve bu noktada önlem almak istenmiş de olabilirdi. Eğer farklı bir ihtimal mevcut olsaydı Polis Teşkilatını kuvvetlendirerek asayişi sağlama yoluna gidebilirdi. Harbiye Nezareti'nin bu girişimle ilgi tereddütleri yersiz değildi çünkü Jandarmanın vazifeli olduğu işler sadece Dahiliye Nezareti'nin sorumluluğunda olan

---

[257] *Madde 1- Umum Jandarma Komutanlığı her türlü umur ve muamelatıyla Dahiliye Nezareti'ne rabt olunmuştur.Madde 2- Jandarmanın ve zayıf ve teşkilât-ı asliyesiyle ahed- i merbuyeti hakkında13 Teşrin-i evvel 1333 tarihli kararnamenin bu muhalif ahkâmı mülgadır. Madde 3- Jandarma Zabitan ve efradının usul-i tayin ve terfileriyle inde'l-hâce muhakemeleri ve hususat-ı sairesi diğer bir kararname ile tespit olunacaktır. Madde 4- İşbu kararname tarihi neşrinden itibaren maliü'l-icradır.Madde 5- İşbu kararname icrasına Dahiliye Nazırı memurdur. Meclis-i umuminin içtimaında kanuniyeti teklif olunmak üzere işbu kararnamenin mevki-i meriyete vaz'ını irade eyledim*. BOA., MV., 250/59_1 (Jandarmanın Dahiliye Nezaretine rabtı hakkında kararnâme) Belgede tarih bulunmamaktadır. Necdet Koparan, "Türk Jandarma Teşkilatı 1908-1923", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.70.

işler değildi. Harbiye Nezareti de, başta ordunun teşkilat ve işlemleriyle ilgili olarak Jandarmaya ihtiyaç duymaktaydı. Jandarma *Ordunun iç işlerine karışmasıyla doğabilecek sakıncaları ortadan kaldırmak gibi görevlerle* Genel idare ve Dahiliye Nezareti emrine verilmiş kanuni mahiyeti olan bi kuvvetti lakin bu kuvveti bahsedilen noktada konumlandıran en önemli özelliği şüphesiz askeri yapısıydı.Şayet Jandarma Dahliye Nezareti'ne bağlanırsa politik bir kuvvet haline gelerek bu askeri yapısından uzaklaşabilirdi.[258]

Kararın uygulanması safhalarında Harbiye Nezareti kendisine yapılan silah temini ile ilgili konulardaki müracaatların Dahiliye Nezareti'ne yapılması ile ilgili yönlendirmelerde bulundu. 5 Mayıs 1919'da Harbiye Nazırı namına Mustafa adıyla Kastamonu vilayeti'ne gönderilen telgrafta, jandarmanın silah ihtiyacı için İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunmak üzere Dahiliye Nezareti'ne yazılması istendi. Ayrıca bu ihtiyacın temini için de jandarmaya kafi gelecek miktarda silahın sevkinin ertelenmesi konusunda Kastamonu Ahz-ı Asker Riyaseti'ne bildirildiği yazıldı[259].

2.3.1.2. Milliyetçi Propagandanın Oluşmasını Önleme

2.3.1.2.1. Nasihat Heyetleri Kurulması Yoluyla Milliyetçiliğe Karşı Osmanlıcılık Politikası[260]

Mütareke imzalandıktan sonra azınlıkların neden oldukları taşkınlar gün geçtikçe artmaktaydı. Rumlar İstanbul'da bir çok bölgede Büyükada, Arnavutköy, Kumkapı ve Yenikapı'da büyük katılımlı gösteriler düzenliyorlardı[261].Bu gösterilerde Yunan bayraklarını da kullanarak bir bakıma gövde gösterisi yapıyorlardı.Bu noktada Türkler de, etkiye tepki ile karşılık vermeye ve örgütlenerek düşman karşısında birleşmeye başlamışlardı. Hükümet için meselenin iki tarafı da

[258] Koparan, a.g.t., s.70..
[259] BOA., DH.ŞFR., 99/117 (8 Mayıs 1335 /8 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nazırı namına Mustafa adıyla Kastamonu Vilayetine gönderilen telgraf.)
[260] Mevlüt Çelebi, Heyetlerin oluşturulma nedenlerinden birinin ,hükümetin Osmanlıcılık politikası olduğunu belirtmektedir. Mevlut Çelebi, "İzmir'in İşgali'nden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığı'nda Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti", (Anadolu Heyet- Nasihası:16 Nisan-18 Mayıs 1919), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C:VI**, Temmuz 1990, s.566.
[261] Turan, a.g.e., , C.I, s.113.

oldukça tehlikeliydi. Hele ki bu hükümet memleketi siyaseten müdafaa etmek yolunu seçen bir hükümetse mevcut durumdan tedirgin olmak kaçınılmaz bir hale geliyordu. Alınacak ilk önlem, halkın sakinleşmesini sağlamaktı.Bildiriler yayınlamanın istenen sonucu vermemesi üzerine Hükümet, 31 Mart 1919'da Heyet-i Nasiha[262]'nın kurulmasına karar verdi[263].Anadolu ve Rumeli için iki ayrı grup oluşturuldu. Bu heyetlerde Ermeni ve Rum unsurlar da görev almaktaydı. Bu heyetlerin oluşturulmasında halkın yavaş yavaş örgütlenmeye başlayarak düşman karşısında birleşmesi etkili oldu. Başlarına Şehzade Abdurrahim ve Şehzade Cemalettin'in görevlendirildi[264].Bu gruplar gittikleri yerlere padişah'ın selamını ileterek farklı ırk ve mezheplere mensup kişiler arasında barışı tesis etmek amacıyla toplumsal birlik mesajları verdiler. Halka bildiriler dağıtan bu heyetler yaklaşık bir aylık süre içinde Trakya[265], Aydın, Antalya, İzmir, Balıkesir ve Bursa'yı dolaşarak İstanbul'a geri döndüler. Gittikleri bölgelerde okudukları bildirilerde on yıldır Osmanlı Devleti'nin başına gelenlerin nedeni olarak bazı devlet adamlarının kanunların dışında ve ileriyi görmeden hareket etmiş olmaları gösterilmekte ülkenin her yerinde yaşanmakta olan bu felaketlerin incelenip kendisine rapor edilmesi için Padişahın heyetler oluşturduğu bilgisi yer almaktaydı. Osmanlı Devleti daha önce de benzer durumlardan geçmişti. Geçmişte olduğu gibi şimdi de refah ve huzur içinde yaşayabilmek için herkesin çaba sarf etmesi gerekecekti.Herkesin kanunlara riayet etmesi gerekmekteydi.[266]

[262] Heyet-i Mahsusa, Heyet-i Fevkalade olarak da adlandırılmışlardır.

[263] Heyet-i Nasihaların kurulması ile ilgili farklı fikirler vardır. Bunlardan ilki, bu heyetlerin Sait Mollanın önerisi ile diğeri ise İngilizlerin yönlendirilmesi sonucu Damat Ferit Paşa tarafından kurulduğuydu. Çelebi, a.g.m., s.566.

[264] Bu heyetlere dahil edilen kişilerle ilgili değişiklikler yapıldı ve ödemelerle ilgili Maliye Bakanlığı'na gerekli yazılar yazıldı. Ayrıca heyetlerin fakirlere dağıtmak için beşyüz lira ödeneği vardı. BOA., BEO., 4567/ 342455_2 (15 Nisan 1919 tarihinde Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.), BOA., BEO., 4567/342521_1 (19 Nisan 1335 /19 Nisan 1919 tarihli Daire-i Sadaret Umur-ı İdariye Kaleminden Maliye Nezaretine gönderilen yazı.), BOA. BEO., 4570/ 342693 (26 Nisan 1335/ 26 Nisan 1919 tarihinde Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kaleminden Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

[265] Bu bölgeye giden heyette Eski Harbiye Nazırı Cevat Paşa ve Fevzi Paşa da vardı. 28 Nisan'da Şehzade Cemalettin ile Trakya'ya geçerek 9 Mayıs'ta Edirne'den İstanbul'a döndüler.Edirne'de Askeri ve mülki yetkililer, Rum Metropoliti, Ermeni Temsilcisi ve Bulgar Piskoposu ve Hahambaşı tarafından karşılandılar. Kırklareli, Lüleburgaz ve Tekirdağ'da ise durum Edirne'deki gibi değildi. Bu karşılamalara Rumlar katılmadı. Başer, **a.g.e.**, s.156.

[266] Lütfi Simavi, **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, s. 497–499.

Seyahatin daha fazla uzatılmadan kesilmesinin nedeni, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olmasıydı. Sonuç itibariyle, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bu girişimi, beklenen başarıyı sağlayamadı yani azınlık unsurlar Osmanlı Devleti aleyhine davranışlarına var güçleriyle devam ettiler. Ne azınlık hakları gözetilmesine rağmen Paris Barış Konferansı'ndan Türkler lehine bir karar çıktı, ne de yurdun birçok bölgesinde kendini göstermeye başlayan milli hareketler engellenebildi. Öte yandan Heyet-i Nasihalar kanalıyla hükümetin arka planda amaçladığı şey, Anadolu'nun fikr-i atmosferini anlamak ve nabzını ölçmekse ya da yurdun bir çok bölgesinde yaşanan işgallere karşın - bu heyetler dolaşıyorlarken uğradıkları yerlerden biri de İtalyanların işgal ettiği Antalya'dır- kurtuluşun, sadece selamını ilettikleri padişahın arzusu istikametinde bir yol tercih edilmesiyle gerçekleşeceği düşüncesini empoze etmekse bu stratejinin de işe yaramadığını zaman gösterecekti. Hükümet, bu şekilde heyetler oluşturarak Anadolu'ya gönderme yoluna çok yakın bir zamanda yeniden baş vuracaktı.

Öte yandan Damat Ferit Paşa, kelimenin tam anlamıyla bir karmaşanın yaşandığı bu dönemde, İtilaf Devletleri isteği ile Balıkesir'de bulunan Ses Gazetesi'nin kapatılması yönünde icraatta bulundu[267]. İtilaf Devletleri sadece gazetenin kapatılmasını değil başka bir isimle yeniden ortaya çıkmamasını ve sahibinin de yakalanmasını istiyorlardı çünkü onlara göre gazetenin 6 Mart 1919 tarihli sayısında verdiği, Amiral Caltorpe'un maiyetinde görevli bir zatın Ayvalık'taki Kaymakamlık binasında memurları toplayarak Türk halkına hakaret ettiği

"*Ey hırsız ve namussuz Türkler biz sizi evvelce kabahatsiz sanıyorduk .Halbuki başta Enverleriniz, Talatlarınız olmak üzere Almanya ile birleşerek medeniyeti kana buladınız. Artık buralarda hakkı hayat ve bekanız kalmamıştır*.."

şeklinde devam eden nutkuna

[267] 6 Mart 1919 tarihli ve 21 numaralı nüshanın başmakalesinin muhtevi olduğu ahvala dair serian izahat. BOA., DH.KMS., 50-1/33_1 (10 Mart 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Karesi Matasarrıflığı'na gönderilen yazı.), gazetenin kapatılmasına dair. BOA., DH.KMS., 50-1/33_4 _6 (12 Mart 1335 / 12 Mart 1919 tarihli Nazır Cemal Bey tarafından Sadrazam Ferit Paşa'ya gönderilen yazı ve 16 Mart 1335 / 16 Mart 1919 tarihinde Sadrazam namına Müsteşar tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.)

"Vakıa mağlubuz, bu gayr-ı münkerdir.Fakat hiçbir zaman hırsız ve namussuz olmadık Bu sıfatları müsaadeleriyle, söyleyene iade ediyoruz."

diyerek cevap veren gazetenin sahibi onlara göre elbette suçsuz değildi.

Çantayzade Hasan Basri Bey'in yakalanarak Divan-ı Harbe verilmesi konusunda Meclis-i Vükela'da karar verilmiş[268] olsa da bu karar uygulanamadan Hasan Basri Bey kaçmayı başardı[269].Esasen Mondros Mütarekesinde bu yönde bir madde yokken İtilaf devletlerinin bu teşebbüsü arkasında farklı bir niyet vardı. O da Türk direnişini başlamadan bitirmekti.

Konuya Sadrazamın Anadolu Hareketi'ne uyguladığı politika açısından bakıldığında akla şöyle bir soru gelmektedir. Bu boyun eğiş, gazeteyle ortaya konan "karşı koyma eyleminin" milliyetçi hareketin sinyallerini vermesinden kaynaklanan ön sezişin mi yoksa hükümetin İtilaf Devletleri karşısında yaşadığı aczin mi göstergesiydi?

Daha sonraki dönemlerde de kendi aleyhinde yayın yapan gazeteleri kapatacak ve hükümet yanlısı gazetelerin desteklenmesi politikasını izleyecekti[270].

2.3.2. Silahlı Mukavemet Fikrini Destekleme

Bu noktada nezaretlerin öne çıkan faaliyetlerine bakmak gerekir ancak bu yönde girişimlerin nezaretlerin kendi politikaları olduğunun altını çizmek ve hatta bu çalışmaların kurumsal değil şahsi çaba olduğunu belirtmek gereklidir.

---

[268] BOA., MV., 214/100 (15 Mart 1335 / 15 Mart 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı),15 Mart 1919 tarihli karar

[269]BOA., DH.ŞFR., 621/26 (16 Mart 1335 /16 Mart 1919 tarihinde Balıkesir Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.) Basri Bey'in takibi için tahsisat-ı mesture'den para talep edilmiştir.BOA., DH.ŞFR., 624/110 (5 Nisan 1335/ 5 Nisan 1919 tarihinde Karesi Mutasarrıfı Hasan Vassaf tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifre telgrafname.),Gönderilen emrin Hasan Basri Bey'in kongreye katılmak üzere İzmir'e gitmiş olmasından dolayı uygulanamadığı.

[270] Ses gazetesi gibi Zaman, Hadisat ve Tasvir-i Efkar Gazetelerini kapatılması BOA., MV., 214/111(23 Mart 1335/23 Mart 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı), BOA., MV., 214-113 (25 Mart 1335/25 Mart 199 tarihli Meclis-i Vükela kararı), Hükümet aleyhine yayın yapan İkaz Gazetesi. BOA.. MV.216-110 13 Ağustos tarihli Meclis-i Vükela toplantısı ve BOA., DH. KMS., 54-2 /48 (11 Ağustos 1335 /11 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıflığına yazılan yazı .) Hükümet aleyhine yayın yaptığı gerekçesiyle İdrak ve İstanbul Gazetelerinin kapatılması. BOA.,MV., 216/111(23 Temmuz1335/23 Temmuz 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

Dönemin iki önemli nezaretinden biri şüphesiz Dahiliye Nezaretidir. Bu dönemde belirgin bir politika izlenmemiştir. Dahiliye Nezareti'ne Cemal Bey'in istifa etmesi üzerine 6 Nisan 'da Mehmet Ali Bey geçmiştir[271]. Mehmet Ali Bey, Posta ve Telgraf Nazırıyken Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'dan bahsederek Anadolu'da bir görev ricasında bulunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın ittihatçı olmadığı konusunda sadrazamı ikna etmiştir[272].

Bu dönemde yapmış olduğu çalışmalar, bir Dahiliye Nazırı'nın görev alanı içine giren asayişi sağlama[273], iaşe temin etme ve atama işleriyle ilgili konulardır. Ancak Damat Ferit Paşa'nın üçüncü hükümetinden sonra iktidara gelecek Ali Rıza Paşa zamanında yapılan yazışmalarda Mehmet Ali Bey'in mutasarrıflara gönderdiği şifrelerde Mustafa Kemal'e yardımcı olunması talimatını verdiği ve mülki görevlilerin bu talimat dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya destek oldukları yazılmıştır[274].

18 Mayıs 1919'da 26576 no'lu şifre telgrafnamede "Gayet mahrem" ibaresiyle yazılan telgrafta Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis-i Vükelaca onaylanan yetkilerinin sadece askeri olmadığı aynı zamanda mülki olduğu belirtilmiş, kendisine *tevfik-i muamele* de bulunulması gerektiği yönünde talimat verilmiştir[275].

Elbette Dahiliye Nazırı, Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Anadolu'nun büyük bir bölümüne emir verme yetkisi ile hükümet tarafından görevlendirilen bir paşaya yardımcı olunmasını isteyebilir yani bu normal bir

[271] (150lilikler listesindedir.) BOA.İ.DUİT., 9/58 (7 Nisan 1335 / 7 Nisan 1919 tarihi İrade-i Seniyye)

[272] Cebesoy, a.g.e., s.60.

[273] Bu kritik dönemde asayişi sağlayabilmek son derece önemliydi.İtilaf Devletleri askerilerinin ülkeye girmesi ve işgallerin de ardının kesilmeyerek devam edeceği sinyallerinin alınması gayrimüslim azınlıkların da durumdan güç bularak Türklere karşı harekete geçmelerini sağlıyordu. Değişen durumdan fayda sağlayabilmek için her fırsatta ayaklanıyorlar ve bu eylemlerinin nedenleri olarak Türkleri gösteriyorlardı. Bu faaliyetlerin engellenmesi gerekiyordu. Bu noktada Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey ve Harbiye Nazırı Şakir paşa bazı tedbirler aldılar. Bunlardan ilki, jandarma sayısını artırmak, diğeri ise ülke çapında silahsızlandırmaya gidilmekti. 6 Mayıs'ta Meclis-i Vükela bir toplantı yapmış ve bu konuda bir karar alınmıştı. Her hangi bir yerden silah toplanacağı zaman askeri birliklere İngilizlerden de birkaç subay eşlik edecekti. Akşin'e göre, bu karar gayri müslim unsurlarla alakalıydı aksini düşünmek çok da mantıklı değildi. Akşin, a.g.e. C:1, s.224-225.

[274] **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, (1911-1921 Tarihleri arasına Ait 106 Belge**), s.62-63; Yazışmaların tam metni için bkz. Ali Rıza Paşa Hükümeti

[275] TİTE, kutu:333 belge: 8 , Dahiliye Nezareti'nden 15. Kolordu Kumanlığı'na, Polis Müdüriyeti'ne, Jandarma Alay Kumandanlığı'na Sıhhiye Müdüriyeti'ne gönderilen şifre telgraf

durumdur. Ancak bu mutasarrıflar Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde anlatılacağı üzere sıkıyönetim mahkemelerince Kuva-yı Milliye'ye yardım ettikleri için yargılanan mutasarrıflardır ve bu yardımı yapma nedeni olarak Mehmet Ali Bey'in gönderdiği şifre telgrafnameyle kendilerini aklamak istemektedirler.

Bu konuda farklı bir husus daha mevcuttur. Şehzade Abdürrahim Başkanlığındaki Heyet-i Nasiha, İzmir'in işgal sonrası Konya'dan İstanbul'a döndüğünde onu karşılayanlar arasında bulunan Mütareke Komisyonu başkanı Galip Kemali Bey ile şehzade arasında geçen konuşmada Galip Bey, İzmir'in işgalinden duyulan üzüntülü bu zamanda şehzadeye İstanbul'a dönmemiş olsaydı liderliğini yaparak yeni bir oluşumu başlatabileceğini vurgulamış, bunun üzerine şehzade, geri dönme arzusunu padişaha iletmişti. Padişah da kendisini sadrazama yönlendirmiş ve pek de şaşırtıcı olmayacak şekilde Damat Ferit Paşa bu fikri uygun bulmamıştı[276]. Öte yandan Şehzade ile konuşan ve onu yönlendiren kişinin Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey olduğu da ifade edilmektedir[277].Dahiliye Nazırı'nın şehzadeyi karşılamakla meşgul olduğu zamanda Ferit Paşa tekrar sadrazam olmuş ve kurulan kabinde Mehmet Ali Bey'in yerini Ali Kemal Bey almıştı.

Bu yönde özellikle Harbiye Nezareti'nin faaliyetleri dikkat çekmektedir. Harbiye Nazırları Önce Nafia Nazırı Avni Paşa (Vekâleten), ardından Abuk Ahmet Paşa ve 2 Nisan'dan sonra da Şakir Paşa'dır[278].

Bu dönemde Harbiye Nezaret'nin ufukta görülen işgallere karşı önlem alınması gerektiğine inandığı ve mevcut şartlar altında İtilaf Devletleri'ne hissettirilmeden ne yönde tedbir alınacağı konusunda Cevat (Çobanlı) ve Fevzi (Çakmak) Paşaların bazı çalışmalarının olduğu ifade edilmektedir. Nisan ayında yapılan bu toplantılara Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı ve nihayetinde üç paşanın ortaya koyduğu eylemsel ilkelerle milli mücadelenin esaslarının belirlendiği ve Üçlü yemin olarak da adlandırılan bu esaslar,

[276] Mevlüt Çelebi, a.g.m., s.588
[277] Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955, s.166, ayrıca bkz. Çelebi, a.g.m., s.588 (116 numaralı dipnot)

[278] Atama belgeleri için bkz. Kabinenin Kurulması

1.Öncelikle daha önce çalışmaları yapılmış olan üç müfettişliğin hemen oluşturulması ve ordudaki emir ve kumandanın yeniden tesis edilmesi,

2.Silah ve cephanelerin Anadolu'da toplatılması ve İtilaf Devletleri'ne kesinlikle teslim edilmemesi,

3.İstanbul'un işgal altında olması sebebiyle verdiği emirlerin yapılıyormuş gibi gösterilip eyleme dökülmemesi, Anadolu'da bir milli irade vücuda getirilmesi

4.Kuva-yı Milliye teşkil edilmesi ve milli iradenin bu temele dayandırılması

5.Bundan sonra sadece savunmada kalınmayarak taarruz planları yapılmasıydı[279].

Rapor haline getirilen bu kararlar, Fevzi Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne sunuldu ve 30 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti tarafından onaylandı. Bu noktadan hareketle Ordu müfettişliklerin kurulması ve bu müfettişliklere Fevzi Çakmak[280], Mersinli Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilmeleri[281] Harbiye Nezareti'nin Anadolu'nun mukavemet yuvası olması konusunda gerekli teşkilatlanmayı sağlama çalışmalarının neticesiydi.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın talebiyle Cevat Paşa tarafından Ali Fuat Paşa'nın başında olduğu 20. Kolordu'nun Ankara'ya[282] yaya olarak nakledilmesi için gerekli emri vermiş aynı zamanda Nezaretle gizli görüşmelerde kullanılmak üzere yine Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle bir şifte miftahı da vermişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın dışında yine bu dönemde Erzurum'da bulunan 15. Kolordu'nun başına geçen Kazım Karabekir Paşa'nın görevlendirilmesi Anadolu Hareketi'ne öncülük edecek kadrolara görev verildiğini göstermekteydi. Bu

---

[279] Zekeriya Türkmen, **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)**, **ATAM**, Ankara, 2002, s.43.; Koca- Yalçın, *"*Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne Tayininde Osmanlı Genel Kurmayı'nın Rolü*"*, **ATAM Dergisi**, Sayı:.29, 1994, s.414-415.

[280] BOA., BEO., 4573/342951_1 (14 Mayıs 1335/ 14 Mayıs 1919 tarihinde Daire-i Sadaret Umur-ı İdariye Kaleminden Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

[281] Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilmesine daha önce yer verilmiştir. Ancak gerek ordu müfettişliklerinin oluşturulmasında gerek görevlendirmelerde padişahın ve Damat Ferit Paşa'nın onayı olduğunun altını çizmek gerekir. Bakınız Mustafa Kemal Paşa'nın Görevlendirilmesi.

[282] Ali Fuat Paşa ve Mustafa Kemal Paşa'ya göre , Ankara her türlü yeni başlangıç için seçilebilecek stratejik bir mevkiydi ve bu mevkiyi İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nden önce ele geçirmek son derece mühimdi. Cebesoy, a.g.e., s.48

görevlendirmelerin rastlantı sayılamayacağı, yurdu kurtarmak isteyen bir irade tarafından yapıldığı ortadadır[283].

Birinci ordu müfettişi Fevzi Çakmak 15 Mayıs 1919 tarihinde günlüğüne "*Ben, Cevat ve Mustafa Kemal Anadolu'da melama karar verdik"*[284] diye yazdı. Cevat Bey, dönemin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi idi. Anlaşılan o ki İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anlayan hükümet mensuplarından bazıları çözümü Anadolu'ya geçmek ve Mustafa Kemal'in etrafında toplanmakta buldular.

2.4. II.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (19 MAYIS 1919 - 20 TEMMUZ 1919)

2.4.1. Kabinenin Kurulması

Damat Ferit Hükümeti, İtilaf Devletleri'nin izlemiş oldukları siyasete karşı sessiz kalmayı tercih etmişti çünkü içinden geçmekte olduğu zorlu süreçte çözümün sadece siyasi yollarla sağlanabileceği inancındaydı. Bu inanç beraberinde kuvvetli bir endişeyi de barındırıyordu. Bu endişe, Osmanlı Devleti'nin hakkını savunacağı mecrada yani ocak ayında açılmış olan Paris Barış Konferansında karar alıcıların, ülkede meydana gelen silahlı direniş hareketleri sebebiyle olumsuz bir tutum takınmalarıydı ki bu tutum memlekete topyekün zarar verebilirdi. Damat Ferit Paşa'nın kurduğu bu hükümet, mütareke döneminde kurulan diğer hükümetler gibi hem İtilaf Devletlerini memnun etmeye hem de onların kararları ve müdahalelerine rağmen yönetimle halk arasında güveni tesis ederek asayişi bozucu hallerin yaşanmamasını temin etmeye çalışıyordu. Bu iki çıkmaz, hükümeti uygulayacağı politika konusunda oldukça zora sokuyordu. Zaten Ermeni tehciri ile ilgili kusurlu bulunması nedeniyle Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamı, halk arasında büyük bir tedirginliğe neden olarak tansiyonu yükseltmişti ve hükümetin bu kararına tepki olarak halk, İngilizlerin dikkatini çekecek ölçüde görkemli bir cenaze töreni

[283] Bu noktada bu iradenin Cihet-i Askeriye olduğunun altını çizmek gerekir.

[284] Hatemi, a.g.e., C:II, Yapı Kredi Yayınları, s.650. Cümle içinde kullanılan "melam" kelimesi zemmolunmuş, çekiştirilmiş anlamındadır.Bkz.: Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat; muhtemelen kelime mel'eme yani cem etmek, toplanmak anlamında kullanılmıştır; Taha Akyol bu ifadeyi mukavemete diye çevirmeyi uygun bulmuştur.TahaAkyol, **1919-1920 Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye**, Doğan Kitap, I. Baskı, 2016, s.138.

düzenlemişti. Ayrıca bu dönemde yine İttihatçıların yargılanmaları ve sürgün edilmeleri gibi tüm gelişmelerde hükümetin ne denli hassas bir çizgide gitmesi gerektiğini gösteriyordu. Hal böyle iken İzmir gibi bir şehrimizin işgal edilmesi hükümeti izlemeye çalıştığı o hassas yolda dengenin tamamen kaybolmasına neden oldu. Damat Ferit Paşa'nın İngilizlere duyduğu güvenin sarsılması gibi[285] kurduğu bu hükümetin de halkın gözünde prestiji yok oldu. Kabinede meydana gelen tartışmalardan dolayı istifa etmek durumunda kalan Damat Ferit Paşa, yeniden iktidara gelmekten geri durmayıp ilk hükümeti döneminde kendisini istifaya zorlayan nazırları görev dışı bırakarak ikinci hükümetini kurdu[286].

19 Mayıs'ta bütün vilayetlere telgraf göndererek[287], Yunanlıların İzmir'in işgali neticesinde kendisinin bir notayla siyasi teşebbüste bulunduğunu ve bu yolla mukaddes hukuku korumayı çalıştığını yazdı.Ayrıca, işgal olayını metanetle karşılamak gerektiğini, yapılan girişimlerden olumlu netice alınmazsa bütün milletin oylarıyla Türklerin soylu tıynetlerine muvafık bir karar ittihazının doğal olduğunu da sözlerine ekleyen sadrazam telgrafın devamında "*Necat ve saadet haris ile haris ise cesaretle istihsal edilir."* [288] dedi. Telgrafın sonunda hükümeti kurduğunu ancak "*gerekirse yarın vatanın bir neferi olarak ifa-yı vazifeye hazır olduğunu"* belirtti. Sadrazam kabineyi kurması ile ilgili olarak 20 Mayıs 1919'da ziyaret ettiği İngiliz Amirali Webb'e kendisinin görev almama kararı olmasına rağmen öbür yüksek

[285] Damat Ferit Paşa daha sonra kuracağı hükümetlerinde İngilizlere güven duymaya devam etmeyi tercih edecektir.

[286] Sadrazam ve Hariciye Nazırı: Ferit Paşa, Harbiye Nazırı: Eski Nafia Nazırı Şevket Turgut Paşa, Meclis-i Has Vükela Memuriyeti: Eski Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Şura-yı Devlet Riyaseti: Diğerinin tayinine kadar vekaleten Ethem Bey, Ayandan eski Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey (24 Mayıs), Vasfi Efendi (Vekaleten)Dahiliye Nazırı: Eski Maarif Nazırı Ali Kemal Bey, Adliye Nazırı: Eski Evkaf Nazırı Vasfi Efendi Maliye Nazırı: Tevfik Bey Nafia Nazırı: diğerinin tayinine kadar vekâleten Şevket Turgut Paşa, Eski Kütahya Mebusu Ahmet Ferit Bey, (21 Mayıs), Ticaret ve Ziraat Nazırı: Edhem Bey Maarif Nazırı: Eski Nazırlardan Said Bey Evkaf Nazırı: Eski Darül-hikmet-i İslamiye Reisi Hamdi Efendi Meşihat: Mustafa Sabri Efendi Bahriye Nazırı: Avni Paşa (ibkaen); BOA., İ.DUİT., 9/60 (19 Mayıs 1335/19 Mayıs 1919 tarihli İrade) Şakir Paşa ağır hasta olduğu için Harbiye Nazırı olamamıştı.Akşin, a.g.e., C:I, s..596. ayırca bkz.Ş.Can Erdem,"Sadrazam Damat Ferit Paşa", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul,2002
;Damat Ferit Paşa 19 Mayıs 1919'da kendisni istifa etmeye zorlayan nazırlara yeni kabinde görev vermeyerek devre dışı bıraktı Turan, a.g.e, C.I, s.:142.

[287] BOA., BEO., 4574/343047_1 (19 Mayıs 1335/ 19 Mayıs 1919 tarihinde Daire-i Sadaret Umur-ı İdariye Kaleminden umum vilayat ve mutasarrıflıklara gönderilen telgrafname.)bütün vilayetlere gönderilen telgraf; Akşin, a.g.e. C.I, s.271.

[288] Akşin bu sözlerin transkripsiyonunda azim-hırs ve çalışmak anlamına gelen "Haris" kelimesini "özgürlük" olarak çevirmeyi uygun bulmuştur.Akşin, a.g.e., s.271.

komiserlerin ülkenin uzun süre hükümetsiz kalmasının sonucunda dağılabileceğini söylemeleri üzerine görevi kabul ettiğini ifade etti.[289]

Aslında I. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nden anlamlı bir farkı olmayan Hürriyet ve İtilafçılardan oluşan bir hükümet iş başına geçmişti. Yine tutuklamaların ve Malta sürgünlerinin yaşandığı bu dönemde, hükümetin kamuoyunu sakinleştirmesi gerekiyordu[290].Bu nedenle kabineye ulusçu duruşları ile tanınan namuslu devlet adamları sandalyesiz nazır olarak atandılar. Bu kişiler, Reşit Akif Paşa, Birinci Ferik Ali Rıza Paşa, Tevfik Paşa, İzzet Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi, Haydarizade İbrahim Efendi, Ferik Ahmet Abuk Paşa, Ferik Çürüksulu Mahmut Paşa, eski Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa, Ferik Rıza Paşa idi. [291]

Özellikle Tevfik Paşa ve İzzet Paşa gibi daha önce kurulan hükümetlerde görev almış ve mütareke şartlarını bilen ve siyaset ilmi ve dış politika hususunda deneyim sahibi devlet adamlarının Meclis-i Vükela'ya nazır edilmiş olmaları önemli bir gelişmeydi[292]. Ancak gelişen olaylar gösterdi ki bu sandalyesiz nazırlar, Damat Ferit Paşa hükümetinde pek de söz sahibi olamadılar.

Bu hükümet görev aldığı ilk günden itibaren milli mücadelede çok önemli bir yere sahip olan hem başkent hem de Anadolu'nun diğer şehirlerinde düzenlenen mitinglere şahit oldu. Mevcut durum halkın bu işgalleri ve işgallere karşı uygulanan pasif politikayı kabul ederek sessizce beklemeyeceğini göstermekte ve hatta öfkesini eyleme dönüştürerek gittikçe artan kitlesel bir karşı gelişin sinyallerini vermekteydi. Ancak görüldü ki 18 Mayıs'tan itibaren düzenlenmeye başlanan mitinglere binlerce

[289] Sina Akşin, a.g.e., s.270.

[290] Bu dönemde Malta'ya gönderilenler arasında Ali Fethi Okyar da vardır. Talat, Enver ve Cemal Paşaların yurtdışına geçmelerini kolaylaştırmış olmakla suçlanmış ve Divan-ı Harb'e verilmişti.Bekirağa Bölüğündeki 67 eski tutuklu ile bereber sürgün edilmiş,Ankara Hükümeti'nin İngilizlerle esir değişimi ile ilgili anlaşma yapmasına kadar yani iki yıl süre ile Malta'da kalmıştır.Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997, s.24.

[291]BOA., MV., 260/54 (20 Mayıs 1335/20 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye), BOA., İ.DUİT., 9/65(24 Mayıs 1335/24 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye),BOA., İ.DUİT., 9/67 (24 Mayıs 1335/24 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye),BOA., İ.DUİT., 9/68 (24 Mayıs 1335/24 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye), BOA., İ.DUİT., 9/69 (25 Mayıs 1335/25 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye), BOA., İ.DUİT., 9/70 (20 Mayıs 1335/20 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye) Akşin, a.g.e. , s.270.

[292] Nurten Çetin Tevfik Paşa'nın Damat Ferit Paşa'nın ilk sadaretinde bu göreve atanmış olduğunu yazmıştır. Oysa belirttiği 22 Mayıs, İzmir'in işgalinden sonra istifa eden Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin ardından kurulan İkinci Damat Ferit Paşa Hükümeti dönemidir.Çetin,a.g.e.,s.345Tevfik Paşa'nın ataması için BOA., İ.DUİT.,9/64 (22 Mayıs 1335/22 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

kişinin katılması bile hükümetin siyasetinde herhangi bir değişikliğe neden olmadı[293].

Damat Ferit Paşa 22 Mayıs'ta yüksek komiserliklere bir nota gönderdi. Bu notada, Yunan askerinin bir an önce geri çekilmesini istedi onların yerlerine büyük devlet askerinin gelmesinin memnuniyetle kabul edileceğini beyan etti[294]. Muhtemelen bu teklifin arkasında işgalci kuvvetlerden kim gelirse gelsin Yunanlılardan iyidir düşüncesi hakimdi.Malum İtalyanlar da Anadolu'da işgallere başlamışlardı ancak izledikleri işgal politikası Yunanlılara nazaran daha yumuşaktı ama sadrazam daha öncede belirttiğimiz gibi İngiliz yanlısı bir siyaset izlemekteydi.[295]

Tam da bu açıklamaların yaşandığı dönemde onun gibi kurtuluşu sadece İngiltere Hükümeti'nden bekleyenler de boş durmadılar ve resmi adıyla "Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti" olan derneği kurmak için Dahiliye Nezareti'ne başvuruda bulundular. Derneğin fikri anlamda zeminini oluşturan Damat Ferit Paşa ve Sait Molla yönetim kurulunda yer almadılar[296]

---

[293] 18 Mayıs Fatihte, 19 ve 20 Mayıs Üsküdarda, 22 Mayıs Kadıköy'de 23 Mayıs Sultanahmette düzenlenen mitinglerle milli heyecan yeniden uyandı. Katılımı sağlamak için dağıtılan davetiyelerde kullanılan dil de durumun ne denli nazik olduğunu gösterir:
"*Müslüman,*
.....gözlerini aç düşmanlarını, milletini düşün! İzmir facialarını öğren! Anadolu senin de kararını bekliyor.Haksızlıklara karşı feryat et! Alemin vicdanına hitap eden heyecanlarla hakkını müdafaaya ve parçalanan vatanın imdadına koş! Bu mitingte kurtarıcı kararını ver ve halasın için çalışmaya yemin et!"
detaylı bigi için Mehmet Şahingöz,Milli Mücadelede Protesto ve Mitingler,**Türkler Ansiklopedisi** C:XV, s.726-744.

[294] Ancak bu yolla da ezici barış şartlarını dikte edecek büyük bir kuvvet Anadolu'ya girecekti.Akşin, a.g.e., s.273.

[295] Bu noktada ilave etmek gerekir ki sadrazam bir denge politikası uygulamaktaydı."*İngiltere ile Fransa arasında mevcut anlaşmazlıktan yararlanmak isteyen Ferit Paşa ingilizler'den beklediği desteği alamayınca Fransızlar'a yanaştı ve Fransız himayesinin kabul edilebileceğini bildirerek onların aracılığı ile Paris Konferansı'na katılmak üzere tekrar müracaatta bulundu. ingilizler'i kuşkulandırmamak için de onlara, konferansta Türkiye'nin manda idaresine verilmesi kararlaştırılması halinde bunun ingiliz veya Amerikan mandası olmasının isteneceğini, Fransız himayesinin ise katiyen kabul edilmeyeceğini söylüyordu. Fakat sadrazarnın bu gibi sözleri İngilizleri pek etkilemedi*." Küçük, "a.g.m. s.437.

[296]Onursal Başkan : Adil (Defter-i Hakani Emini) Birinci Başkan M. Nazım Paşa (Selanik eski valisi) İkinci Başkan Tümgeneral Hamdf Başkanvekili Nazım Paşa (Suriye eski valisi) Üyeler ise Asaf. Suphi (eski Şehremini), Nebil Ziya. Em. Orgeneral Enver. Ömer Ziyaeddin. Albay Abdurrauf. Safiyüddin (İşkodra eski valisi), Cemal (Amasya eski mutasarrıfı), Vahit. Mahmut Celalettin (Gümüşhane eski mutasarrıfı) idi.Şerafettin Turan, **a.g.e**., s.13.

2.4.2. Saltanat Şûrası

Diğer taraftan hükümete olan güveni yeniden tesis etmek ve artık tahammülü son safhaya ulaşmış olan kamuoyunu sakinleştirmesini sağlamak hususunda adım atmak gerekiyordu. Belirsizlikten oluşan mevcut havayı dağıtmak için padişah, bir Mili Şura yani saltanat şurası düzenleme kararı aldı[297].Bu şûra vasıtasıyla kamuoyunun düşünceleri yoklanacaktı. İzmir'in işgali sonucu yaşanan durum ortaydı. Nasıl tedbirler alınmalıydı? Öncelikle mevcut durumu düzeltecek ortak bir kanının olup olmadığına bakılacaktı. Bu meclisin toplantısının nasıl yapılacağı konusu gündeme gelmiş ve bu konuda Maliye Nazırı Tevfik, Abdurrahman Şeref Bey ve Çüruksulu Mahmut Paşa görevlendirildiler. Şura'ya katılacak olanlar sayıları 131 olarak şu şekilde belirlendiler[298]:

Bakanlar Kurulu ve Ayan Meclisi üyeleri, Yargıtay başkanları, Danıştay ikinci başkanı olan. Sayıştayın birinci ve ikinci başkanları, Eski bakanlar ve elçiler, Şeyhülislam seçeceği "6" bilim adamı, Denizişleri Bakanınca seçilecek yüksek rütbeli "4" deniz subayı. Üniversiteden seçilecek "15" kişi. Basın Derneğinden "8" kişi, Ticaret Odasından ve Darül-Hilafet-i Aliye Medresesinden "4" er kişi Barodan "3" kişi, Hürriyet ve İtilaf, Sulh ve Selamet. Milli Ahrar Partileri ile Vahdet-i Milliye. Trabzon, İzmir, Doğu illeri. Paşaeli, Adana Müdafaa-! Hukuk-ı Milliye ve Kürt Teali dernekleriyle Milli Kongreden "2" şer kişi.

26 Mayıs 1919'da Vahdettin ve Damat Ferit Paşa'nın konuşmalarından sonra söz alanlar İzmir işgali karşısında neler yapıldığına dair hükümetten bilgi istediler. Ayrıca manda sorunu , Wilson ilkeleri, Ermenistan meselesi, daha geniş bir tabana yayılmış güçlü bir hükümet ve 21 Aralık 1918'de kapatılmış olan Meclis-i Mebusan gibi bir milli bir meclisin açılması konuları gündeme geldi ancak sadece bir danışma meclisi olduğu için hiçbir karar alınmadı.[299].

---

[297] BOA., ŞD., 2841/59 (25 Mayıs 1335/25 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret-i Uzma Umur-ı Mühimme Kaleminden Şura-yı Devlet Riyaseti'ne gönderilen yazı.); Detaylı bilgi için bkz. Kemal Yakut, "Mütareke Döneminde Yapılan Saltanat Şûraları,"**ATAM Dergisi**, C:XX1, Mart-2005, S.61, s.77-120

[298] Turan**, a.g.e**., s.143.

[299] Aynı yer.

Bu danışma meclisi ile olarak 2 Haziran 1919'da Havza'dan Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'e şifre telgrafta,

"İçişleri Bakanlığı eski müsteşarı yeni Samsun mutasarrıfı Hamit Bey, padişahın açmış olduğu Danışma meclisinde hazır bulunmuş idi. Adı geçenin getirdiği bilgiler de iç açıcı değildir. Hükümete güvensizliği kapalı bir biçimde belirtilen demeçlerle son bulan , adı geçen mecliste kesin bir karar alınamamıştır. Şu durumda hükümetin yine eski hükümet olduğu,fazla olarak yıprandığı ve İstanbul'da yeniden bir inkılap ruhu uyandığı anlaşılmaktadır efendim"

demekteydi. Anlaşılan o ki Mustafa Kemal Paşa bu meclisi şûradan hükümetin değişmesi kararının çıkacağının beklemekte idi. Hükümet değişmemişti fakat telgrafında bahsettiği İstanbul'da yeniden uyanan inkılap ruhu bu değişimin sinyallerini vermekteydi[300].

Diğer yandan hükümet de Anadolu'dan farklı sinyaller almaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da örgütlenmeye yönelik çalışmaya başladığını asayişi ve düzeni sağlamak yerine bu hareketleri desteklediğini farkeden İngilizler Paşanın biran evvel Dersaadet'e geri çağrılmasını istediler. Paşanın geri çağırılmasına dair bilgi istemesi hususunda gerçekleşen telgraflar hükümeti bir hayli meşgul etti.

2.4.3. Paris Barış Konferansı

Hükümet her fırsatta Yunanlıların yaptıkları işgallere ve zulümlere karşı halkın sessizliğini koruması gerektiğini, bu haksızlıkların Paris Barış Konferansı'nda dile getirileceğini ifade ediyordu ve ülkenin istikbali ile ilgili önemli kararların alındığı barış konferansına davet edilmek hususunda gerekli çabalar daha önce de bahsettiğimiz gibi Tevfik Paşa sadaretinden beri devam ediyordu.

Bu konferansa katılmak İzmir'in işgalinden sonra daha da önem kazandı ,Oysaki ortada hiç de iç açıcı olmayan bir portre vardı. Savaştığın ve savaşın sonucunda mağlup ayrıldığın devletlerle, ülkenin menfaatine bir fikir birliği sağlanabileceği düşüncesi fazla iyimserdi. Ayrıca, bu portreye 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Mütarekesi deneyimi de eklenirse .Paris Barış Konferansı'nın

[300] Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, **ATAM**, s.32-33.

haklıya hakkının teslim edildiği bir yer olmayacağını tahmin etmek pek de zor değildi fakat anlaşılan o ki hükümet, bu daveti bilhassa İzmir'in haksız bir şekilde işgal edildiği anlatabileceği bir fırsat olarak görmekteydi bu nedenle olumlu bir hava içinde olan sadrazam Damat Ferit Paşa 1 Haziran'da resmi bir tebliğ yayınlayarak halka duyurdu[301].

Bu tebliğden sonra 3 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Havza'dan 9. Ordu bölgesine gönderdiği telgrafta Paris'e gidecek heyetle milletin görüşleri arasında tam anlamıyla bir uyum olması gerekliliğini belirtti. Paris'e gidecek olan sadrazamın daha önce beyan ettiği Ermeni özerkliğini kabulünün doğal olarak Doğu vilayetlerini çok üzdüğünden bahisle gidecek heyetle ilgili olarak Müdafaa-i Hukuk-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri sadarete başvurarak devletin ve milletin istiklaline dokunulmaması ve çoğunluk haklarının azınlıklara feda edilememesi gerektiğinin en önemli şart olduğunu söylenmeli ve buna göre gidecek heyetin savunacağı esasların millete resmen ve açıkça bildirilmesini talep etmeliydi[302].

Aynı gün yapılan Meclis-i Vükela toplantısında Paris Barış Konferansı'na murahhas olarak kimlerin gideceği belirlendi. Osmanlı Devleti'ni temsil etmek üzere konferansa katılacak kişiler Sadrazam Damat Ferit Paşa, Şûra-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Paşa ve Eski Sadrazam Tevfik Paşa olarak belirlendi. Ayrıca Ali Kemal ve İzzet Fuat da konferansa katılacaktı ancak bazı çevrelerin eleştirileri nedeniyle kuruldan çıkarıldılar[303]. 6 Haziran'da Damat Ferit Paşa Maliye Nazırı Tevfik Bey ve Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Paşa ile beraber Demokrasi Kruvazörü ile yola çıkarken Eski Sadrazam Tevfik Paşa'da 14 Haziran'da hareket etti. Damat Ferit Paşa 17 Haziran'da yani Tevfik Paşa'nın henüz Paris'e ulaşmadığı bir zamanda ilk muhtırayı sundu. Acele davranmaktaki amacı Tevfik Paşa henüz gelmeden konferansta muhtıra sunup başarı sağlamak ve Tevfik Paşa'ya kendisine ihtiyaç duyulmadığını göstermekti.[304]

[301] BOA., DH.İUM.EK., 53/10 (2 Haziran 1335/ 2Haziran 1919 tarihli Mülhakâta Tamim)
[302] Atatürk, .a.g.e., 35-36
[303] BOA. MV. 251/1 _1 (3 Haziran 1919 tarihli İrade-i Seniyye)
[304] Erdem, a.g.t. s.82.

Sunulan ilk muhtırada dile getirilen hususlar şöyleydi ; Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden dolayıdır. Bu cemiyet mensupları İstanbul'da kurulan Divan-ı Harb-i Örfi'de hüküm giymişlerdir. Bu durum Osmanlı milletinin beraati demektir. Milletin iktisadi ve fikri alanda gelişmesi için çalışması gerektiğinden işgallere son verilmelidir. Barış, savaş öncesi sınırlar üzerine yapılmalıdır ki ki böylece üçyüz milyon müslüman halkın faydası gözetilmiş olur. Üçyüz milyon İslam halife hazretlerini onaylamakta ve Torosların öte tarafındaki tüm müslüman halk Osmanlı'ya bağlı bulunmaktadır.[305]

Ferit Paşa'nın 23 Haziran'da sunduğu ikinci muhtıra yine yetersiz ve On'lar meclisini iknadan uzaktı. Bir komisyon tarafından hazırlanan ve Meclis-i Vükela'nın da onaylamış olduğu muhtıranın maddeleri, hükümetin resmi anlamda kendini savunmasına dayanak olması bakımından önemliydi. Bu muhtırada, Damat Ferit Paşa, aslında istikbale yön verecek olan heyette bulunanlardan bazıları ile hiç savaşılmamış olduğunu belirtmiş ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın zorlaması ile savaşa katılan milletin Ruslarla savaşacağını zannettiğini ifade etmişti. Savaş sorumlularının hükümet reisleri olmalarına rağmen fatura millete kesiliyordu. Ermeni meselesine gelince Ermeni çetelerinin İslam ahalisine karşı girişmiş oldukları katliamlar neticesinde hükümet tarafından çare olarak düşünülmüş muamale dolayısıyla teessüflerini bildiriyor bu noktada Rum'ları ayırmak gerektiğinin altını çiziyordu. Osmanlı Devleti'nde yüzyıllardır hristiyanlara hiçbir şekilde haysiyet ve şeref kırıcı hareketlerde bulunulmamıştı. Onlar sahil kesiminden daha içeriye alınmışlardı.Bu da bir harp hali sonucunda, başvurulan bir çareydi. Adana, İçel, Antalya, Konya, Menteşe, İzmir ve Karesi (Balıkesir) 'de gerçekleştirilmiş işgalleri kınamış ve bu yerlerin boşaltılması konusunu talep etmişti. Bu maddelerin dışında verilen muhtırada Osmanlı vatanı için sınır çiziliyordu ancak daha öncesinde "*..İstiklal-i tam ve tamamiyet-i mülkiye şeriatı dahilinde müstakil bir Türk Vatanı'nın tesisi"*nden bahsediliyordu[306]. Kapitülasyonların kaldırılması gerektiği ve iç ve dış

[305] Erdem,a.g.t., s.87.
[306] Mustafa Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, s.78. ; .Erdem, a.g.t., s.91.

ticaretin özgürce yapılabilmesi için gerekli şartların oluşturulması konusunda da talepte bulunuyordu[307].

Bu muhtıranın dayanak noktası Wilson prensipleriydi. Yeni bir uluslararası düzenin kurulmakta olduğunun farkında olan hükümet, bu düzen oluşturulurken Osmanlı Devleti'nin müdafaasını siyaseten dile getirmişti ve bu maddelerin kabul edilmesi ile ilgili olarak da medeni milletlerin adaletine güvendiklerini belirtiyordu.Sonuç itibariyle Damat Ferit Paşa, 17 Haziran ve 23 Haziran'da sunmuş olduğu iki muhtıraya da olumlu yanıt alamamış ve elleri boş bir şekilde İstanbul'a geri dönmüştü.

2.5. ANADOLU HAREKETİ'NİN GELİŞME SÜRECİ

II..Damat Ferit Paşa Hükümeti adı konulmuş, yöntemi belirlenmiş ve hızla örgütlenen Anadolu Hareketi ile karşılaşacaktı.

Genel olarak baktığımızda Milli hareketleri birleştirecek bir lider vardı. Samsun'a geçmişti ve görünen o ki resmi görevine son vermek de onu durdurmaya ve etkisini silmeye kafi gelmeyecekti ve ayrıca aynı amaç için elini taşın altına sokan gerek sivil gerek resmi görevli milli hareket taraftarları, hem doğuda hem batıda seslerini çıkarmaya başlamışlardı.

15 Mayıs 1919' İzmir'in işgali sonrasından Erzurum Kongresi öncesine uzanan ve Anadolu Hareketi'nin Amasya Genelgesi ile yol haritasının da çizildiği bu süreç, bölgesel nitelikte olsalar da Erzurum Vilayet Kongresi'nin ve Birinci Balıkesir Kongresi'nin düzenlenmesi açısından son derece mühimdi.

Bu çerçevede, Anadolu Hareketi'nin Gelişim Sürecini Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki ilk faaliyetlerine kısa bir bakışla başlatmak hem kabine ile kurduğu münasebetlerin ve hem de mevcut durumun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

[307] Budak, a.g.e , s.75-83. ; Muhtıranın farklı metinleri mevcuttur.

2.5.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki İlk Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a geçmeden önce Anadolu'da milli mücadele hareketleri başlamış ve bu amaca hizmet eden birçok kongre yapılmıştı. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz üzere sınırlarda örgütlenme faaliyetleri başlamış ve Kars ve Ardahan'da Kars İslam Şûrası[308], Birinci Kars Kongresi[309], Kars İslam Şûrası Büyük Kongresi[310], Birinci Ardahan Kongresi[311], İkinci Ardahan Kongresi[312], Büyük Kars Kongresi[313] düzenlenmişti. Ayrıca yine Birinci Trabzon ve İzmir Büyük Kongresi de bu dönemde düzenlenen kongreler arasındaydı[314].

Mustafa Kemal Paşa da Samsun'a geçtikten sonra hemen çalışmalara başladı. Öncelikli hedefi; jandarma kadrolarının takviye edilmesini sağlamaktı. Bu doğrultuda 24 Mayıs 1919'da, Sadaret'e ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği yazıda , Mondros Mütarekesi'nin beşinci maddesinde Osmanlı jandarma kuvveti sayısı ile ilgili belirlenen kararın "*asayişi koruyabilme kaydına bağlı"* olduğunun altını çizdi. Hükümet tarafından talep edilen yetmiş bin jandarmanın yerine İtilaf Devletlerince kabul gören kırküç bin jandarmanın iç asayişi sağlayacak düzeyde olmadığını bildirerek jandarma sayının arttırılmasını talep etti .

Ayrıca Paşa, 4 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Canik Sancağı'nın asayişi ve buradaki icraatları ile ilgili bilgi verirken son üç ayda jandarma firari sayısının yediyüz olduğuna dikkat çekti. Bu konudaki girişimleri mevcut hükümetçe destek gördü ve halkın jandarmaya kaydı konusunda çalışmalar yapıldı[315].Yazıda değinilen diğer bir husus ise bazı bölgelerde jandarma süvarisi

---

[308] 5 Kasım 1918 tarihinde düzenlenmiştir. Devam eden dipnotlarda verilen Kongre tarihleri için Bkz.: Tanör, a.g.e., s.97-98.
[309] 14 Kasım 1918
[310] 30 Kasım -2 Aralık 1918
[311] 03-05 Ocak 1919
[312] 07-09 Ocak 1919
[313] 17-18 Ocak 1919
[314] İkinci Trabzon (22 Mayıs 1919) ve Birinci Balıkesir Kongresi (27 Haziran) Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra düzenlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu kongrelerle doğrudan bir bağı yoktur.
[315] BOA., DH.ŞFR., 99/385 (29 Mayıs 1335/29 Mayıs 1919 Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Samsun'da Dokuzuncu Ordu Kıtatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf.)
"Devletin halen muhtaç olduğu jandarmaya kayıt keyfiyetinin de bir vazife-i vataniyye ifasından ibaret olduğunun icab eden mahallerde ahaliye hüsn-i suretle ifhamı temin-i maksada hadim olacağına binaen cihet-i mülkiye ve askeriye tarafından ana göre tedabir ve teşebbüsat-ı lazimenin

olmak isteyenlerin bulunduğu ancak kendilerine hayvan alacak kadar paralarının olmadığıydı.Mustafa Kemal Paşa, çözüm olarak gerekli hayvanı hükümetin tedarik etmesini ancak paralarının da kişilerin maaşlarından taksitle kesilmesini öneriyordu[316].Yazışmadan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Hükümeti, hem yeterli sayıda jandarmaya hem de jandarma için gerekli olan donanıma sahip değildi. Bu halin doğal sonucu ise asayişsizliğin gittikçe artması ve halkın tahammülün azalmasıydı.

Jandarma ihtiyacı ile ilgili yazışmalar sürerken Mustafa Kemal Paşa, daha rahat hareket edebilmek için 25 mayıs 1919 da Havza'ya geçti[317] ve kendisini karşılayan sivil idareciler ve eşrafla toplantılar yaparak ülkenin durumunu ve yapılması gerekenleri görüştü. Havzadayken Havza Kaymakamlığı'na gönderdiği telgraf, Mustafa Kemal Paşa'nın ne derece hassas çalıştığının bir kanıtıydı. Gönderdiği telgrafta nahiyelerdeki müslüman ve hristiyan halkın nüfus sayısı- halkın aşar borcu, ordu adına ambarlarda neler bulunduğu ve hükümetin davranışları dahil bölgede son iki ayda gerçekleşen olaylar ve hatta ulemadan sevilen ve güzel konuşan kişilerin isimlerine kadar bilgi istiyordu[318].

Halkla yaptığı toplantıda ümitsiz olmamak gerektiğini ve işgalleri protesto etmek için ülkenin her yerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulması gerektiğini belirterek ve 28 Mayıs tarihinde Havza Genelgesi'ni yayınlandı.[319]

---

ifasıyla icabı miktar jandarmanın kayd ve istihdamı esbabının istikmali, Hey'et-i Vükela'ca kararlaştırılmış ve Harbiye ve Dahiliye Nezarteleri'ne tebligat yapılmıştır ."29 Mayıs 1335 tarihli Vükela kararını bildiren cevabi yazı. Türkmen ise belgenin tarihini 27 Temmuz 1919 olarak göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlikten istifasından sonra olması ilginçtir notuyla, Türkmen, "Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması", DoktoraTezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul ,1995 s.73

[316] **Atatürk'ün Bütün Eserleri** , C:II, s.326,359

[317] BOA., DH.ŞFR., 631/106 (24 Mayıs 1335/ 24 Mayıs 1919 tarihinde Dokuzuncu Ordu Kıtat Müfettişi Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mir-liva Mustafa Kemal'in Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgraf.) 24 Mayıs 1335 tarihli Mustafa Kemal Paşa'nın bazı incelemelerde bulunmak üzere karargahını Havza'ya nakledeceğine dair Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafı

[318] **Atatürk'ün Bütün Eserleri** C:II, s.329.

[319] Mevlanzade Rıfat, Mustafa Kemal'in Havza'daki nutkunda Milli bir teşkilatın Zat-ı Şahanece irade edildiğini ve kendisinin Zat-ı Şahane ve Bab-ı Ali tarafından bu hususun teminine memur edilmiş bulunduğunu söyler.Havza'da cereyan eden bu hadiselerden İtilaf Devletleri'nin haberi olunca taşkınlıkların devamı halinde bölgenin işgal edileceği haberini alan Bab-ı Ali bir taraftan galip devletler temsilcilerini sakinleştirmeye çaba sarfederken diğer taraftan Mustafa Kemal'e bir telgraf gönderir.Telgrafta yazılanlar oldukça dikkat çekicidir.

Bu genelge ile mitingler akdiyle tezahürat-ı milliyeye çağrı yapıldı.Genelge; valilere, komutanlara, bağımsız mutasarrıflıklara gönderildi ve kısa sürede etkisini gösterdi. Tüm vatanda büyük mitingler ve protesto gösterileri tertip edildi.[320] Mustafa Kemal Paşa, Havza'dan Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya gönderdiği şifre telgrafta, İstanbul'a gönderilen protesto telgraflarının halkın İtilaf Devletleri'nin zalimce davranışları karşısında hissettiği üzüntünün eseri olduğunu ve bu duygunun memleketin her yerine sirayet ettiğini , şimdilik hükümet memurları ve askerlerin tarafsız kaldığını belirtti. Telgrafın sonunda Paşa, bu davranışların metanetle yapıldığını da dikkat çekti.[321]

Havza Genelgesinden hemen sonra 29 Mayıs 1919 'da gizli olarak Üçüncü, Onbeşinci ve Yirminci Kolordu Kumandanlıklarına gönderdiği telgrafta bağımsızlığın savunabilmesi için teşkilat kurmanın gerektiğini ve bu teşkilatın dışarıya hissettirilmeyecek bir yolla ve askerler tarafından oluşturulması gerektiğini yazdı.[322]

Mustafa Kemal Paşa, böyle bir atmosferde yani bir taraftan örgütlenme çalışmaları yapılarak zaten kendini göstermeye başlamış olan milli mücadele hareketleri için sağlam bir zemin oluşturmaya başlamış diğer taraftan da hükümetle olan ilişkilerinde bu hareketlerin engellenemeyeceğinin sinyallerini vermeye çalışmıştır. Bu durum hükümet ile ilişkilerinde yeni bir süreci başlatmış ve Ordu Müfettişliği görevinden azlini hızlandırmıştır. Havza'dan Harbiye Nezareti'ne Sivas'ta bulunan Ermenileri ve mültecileri tehdit edecek herhangi bir durum olmadığını ifade eden 3 Haziran 1919 tarihli cevabi bir yazı[323] ile asayiş hakkında bilgi verirken,

---

Müdafaa emriyle ilgili hazırlıkların henüz başlangıcındayken galip devletleri endişeye düşürecek taşkınlıklardan kaçınılmasını ve devletin resmi bir ordu müfettişi tarafından böyle aleni tahrikatı Bab-ı Ali'yi zor durumda bırakacağının bildirmiş basiret ve ihtiyat dairesinde hareket edilmesini tavsiye edilmiştir. Mevlanzade Rıfat, **İttihat ve Terakki İktidarı ve Türk Inkılabı'nın İçyüzü**, İstanbul, Yedi İklim,1993 ,s.297-298.

[320] Nuran Kılavuz, "*Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadara Milli Mücadelenin siyasal gelişimi*" **Ekev Akademi Dergisi** Yıl: 16 Sayı: 51 (Bahar 2012), s.66.

[321] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:II, s.344.

[322] ATTB,**ATAM**, s.29

[323] BOA., HR.SYS., 2606/2_3 (3 Haziran 1335/3 Haziran 1919 tarihli Dokuzuncu Ordu Kıtatı Müfettişi Mustafa Kemal'in Havzadan Harbiye Nezaretine gönderdiği şifre.),**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Ankara 2003, s.27.

"ne İzmir Havalisinde yaşayan halkın işgal hadisesinden dolayı duyduğu heyecanın, ne de bu heyecanın neden olduğu milli tezahuratın engellenemeyeceğini, kendisinde ve hiç kimsede durumu önleyebilecek takat ve kudret olmadığını, ortaya çıkacak olayların sorumluluğunu üstlenecek hadiseler karşısında mesuliyet kabul edebilecek ne bir kumandan , ne bir mülkiye memuru ne de hükümet tasavvur edebildiğini"

yazmıştır. Bu sözlerle hala emri altında olduğu Harbiye Nezareti'ne açıkça tutumunu göstermiş ve işgallere karşı halkın duyduğu tepkinin önlenemezliğine dikkat çekmişti. Öte yandan Samsun'a gittiği andan itibaren hareketleri İtilaf Devletleri tarafından takip edilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadelerinden üç gün sonra 6 Haziran'da Karadeniz Orduları Generali Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal'in bulunduğu yerden uzaklaştırılması isteğini bildirdi[324].

Bu tarihten sonra İngilizler, hükümete sürekli baskı yapacaklardı. Mustafa Kemal Paşa'nın resmi görevine devam edilme şansı her geçen gün daha da azalmaktaydı. Ancak diğer yandan İtilaf Devletleri'ne silahla karşı koyabilmek için gerekli hazırlıklar son hızla yapılmaktaydı. 16 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Kazım Karabekir'e gönderdiği telgrafta, Konya'da Cemal Paşa'nın Yunan işgaline , İtalyan Fransız ve İngiliz birliklerinin saldırılarına silahla karşılık vereceğini yazdı. Cemal Paşa, kafi miktarda silah, mühimmat ve yiyeceğin varlığından bahsetmişti. Halkın yedek subaylar kanalıyla hazırlandığını, tren yolu üzerinde bulunan sanayi kuruluşlarının gerektiğinde yıkılacağını bildirmişti. Doğu illerinin doğudan ya da kıyı tarafından saldırıya uğranması ihtimali de gözönüne alınmıştı. Bu noktada birlikte hareket etmek gerekecekti. Ortak hareket için böylesine bir saldırıyı mı beklemek yoksa siyasi duruma göre bu olaya mani olabilmek için erkenden bir adım atmak mı gerekecekti[325].

Bu yazışmalardan anlaşılacağı üzere Anadolu, böylesine kısa bir zamanda düşmana karşı koyabilecek ölçüde bir güce ulaşmıştı. Ancak şaşırtıcıdır ki çok kısa bir zaman sonra 21 Haziran'da İstanbul'da Harbiye Nazırı, daha önceden bilgi

[324] BOA., HR.SYS.2606/2_**9** (İngilizcedir)

[325] **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, ATAM**, Ankara,2006, s.39. ; Hükümet ise meselenin siyaseten halledilmesi gerektiğini İtalyanların Konya ve civarında bulunmalarının İslam ahalisine karşı bir tecavüz olarak nitelendirilmemesi gerektiğini düşünmekteydi. BOA., MV., 216/72 (12 Temmuz 1335/ 12 Temmuz 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı.)

verilmeksizin gerçekleştirilen Yunan İşgaline mukavemet yönünde karar alan Meclis-i Vükela'ya yazdığı raporda, İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı koyabilecek bir askeri gücün olmadığını ifade etmekteydi.[326].

2.5.2. Erzurum Vilayet Kongresi

İngilizlerin Doğu Anadolu'da ayrıştırma politikası izlemeleri ve Kars'ın işgal edilmesi[327], aynı tehlikenin Erzurum'da da yaşanacağı sinyallerini vermekteydi. Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin çalışmaları neticesinde 12 Haziran 1919 tarihinde düzenlenen kongreye Erzurum ve kazalarından gelen 21 temsilci katıldı. Kongrede bölgenin sorunlarına dair hazırlanan raporlar okundu. Bu raporalarda,Vilayet-i Şarkiyye'de yapılan propagandalar ve hedeflerinin ne olduğu belirtildi. Aynı başlığı taşıyan rapora göre, bu propagandalar, üç kaynaktan yardım görmekteydi. Bu kaynaklar, "Avrupalıların telkinleri", "Ermeni propagandası" ve "ikbal peşinde koşan bazı kimselerin çalışmalarıydı[328]"

Bu propaganda faaliyetlerine karşın,

"1.Bölgeden katiyen göç edilmemeli: Osmanlı Devletinin Balkanlardan çekilirken halkın da ordu ile birlikte çekilmesinin tarihimiz açısından büyük bir hata olduğunu ileri süren rapor, aynı hatanın bir daha tekrarlanmasının Doğu Anadolu'yu Ermenilere terk etmek demek olacağını örneklerle anlatmaktadır. 2- Derhal ilmî, iktisadî ve dini teşkilat meydana getirmek: Devletlerin ayakta kalabilmelerinin her alanda gösterecekleri faaliyete bağlı olduğunu ileri süren rapor, top-yekün savunmanın da bu alanlarda gösterilecek çalışmalara dayandığını kaydetmektedir. 3- Saldırılara karşı konmalıdır: Vilâyât-ı Şarkiyyenin herhangi bir yerine saldırı olursa derhal bütünlük içerisinde karşı konulması ve bunun için silahlı teşkilatların oluşturulması tavsiye edilmektedir."

[326] BOA., BEO.,4584/ 343730_2(8 Temmuz 1335/8 Temmuz 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Ferit Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen yazı.)ATASE ,ISH 2 , kutu:31, gömlek 95AA-AB-AC

[327] BOA., DH.ŞFR., 626/15 (20 Nisan 1335/20 Nisan 1919 tarihli Erzurum Valisinin Dahiliye Nezaretine gönderdiği şifre telgraf.)

[328] Rahmi Çiçek," *Erzurum Kongresi'nde Alınan Kararlar ve Etkileri"*, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt II, Sayı: 7, s.516-517

şeklindeki maddeler ışığında Doğu Anadolu'nun bütünlüğünün korunması için tedbirler alınması kararlaştırıldı[329].

Bu kongrede alınan kararlardan biri de vilayette bekçi teşkilatının yaygınlaştırılmasıyla ilgiliydi.[330]Hem asayişin sağlanması hem de bu yöntemle hükümetten silah temin edilmesi planlanıyor olmalıydı ki zaten Mayıs ayında Dahiliye Nezareti'nin bu yönde çalışmaları olmuştu[331]. Kır bekçileri jandarmanın bir alternatifi olarak görülüyordu[332], bu nedenle mülki yetkililer, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak kendi bölgelerinde görev yapan kır bekçililerine dağıtılmak üzere silah gönderilmesini talep etmeye başlamışlardı[333].Nezaret de silah gönderiyordu[334]. Nitekim 17 Haziran 1919 tarihinde Hüdavendigar valisi İsmail Hakkı[335], Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta kendisine gönderilen bin silah için teşekkür

[329] Rahmi Çiçek, a.g.m., s.517. ; Mustafa Bostancı, Milli Mücadele'de Erzurum Kongresi ve Kararları, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4(2015), s.187.

[330] Haluk Selvi, **Milli Mücadele'de Erzurum**, ATAM, Ankara ,2000, s.84

[331] Dahiliye Nazırı adına müsteşar imzasıyla hazırlanan bir genelgeyle Kır Bekçileri hakkında kanuna itina ile uyulması, ahalisi gayri müslim olan karyelere gayri müslim ve müslüman olan karyelere müslüman kır bekçilerinin görevlendirilmesi ve hemen seçim yapılarak sonucun nezarete bildirilmesin istenmekteydi. BOA., DH.ŞFR., 99/153 (14 Mayıs 1335/14 Mayıs 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Karesi Mutasarrıflığına gönderilen yazı.)

[332] Köylerin ve kasabaların dışında asayişi sağlamak üzere görev yapan Kır Bekçileri, jandarmanın gözetiminde çalışmakta ve 20 Temmuz 1330 tarihli kanuna tabi olarak görev yapmaktalardı bahsi geçen kanunun yedinci maddesinde Dahiliye Nazırı'nın kanunun uygulayıcısı olduğu belirtilmişti. 2.maddede bekçilerin yaş sınırı olan 25 ve 45 arası, 1915 senesinde harb halinin devam etmesinden dolayı 17-65 arası olarak değiştirilmişti.Silah kullanacaklarından sicili temiz namuslu insanlardan seçilmeleri kararlaştırılmıştı.

[333] Bu genelgenin akabinde 24 Mayıs 1919 tarihinde Bursa Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Vali Vekili Şefik imzalı şifre telgrafnamede, kır bekçiliği teşebbüsatının itası ve bu teşebbüsatda kullanılmak üzere bin yüz mükerrer ateşli silahın n gönderilmesi talep edilmişti.

[334]Belgeler de gönderilerin yapılabilmesi için İngilizlerden şifahen izin alındığı bilgisi de yer almaktadır. BOA.DH.ŞFR 100-127 24 Mayıs 1919 tarihli telgrafa cevaben 16 Haziran 1919'da Dahiliye Nezareti'nden Hüdavendigar Vilayeti'ne gönderilen yazı.

[335] Gümülcineli İsmail Hakkı'dır. 150'likler listesinde yer almıştır. Kuva-yı Milliye'ye bakışı ortadadır. Ancak V.Damat Ferit Paşa Hükümeti döenminde Kuva-yı Milliye'ye yardım ettiği gerekçesiyle yargılanacaktır. Polis müdiriyeti umumiyesince tevkif edilen Gümülcineli İsmail Bey'in Hüdavendigar Valiliğinde bulunduğu sırada çektiği telgrafnamelerin suretlerinin takdim edildiği BOA., DH.KMS., 59 1/55 (5 Ağustos 1336/5 Ağustos 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Harbiye Nezareti Vekaletine gönderilen yazı.) Gümülcineli İsmail Bey'in kefalete rabtıyla tahliyesi ve haklarında bir sebeb-i maznuniyet gösterilmeksizin Divan-ı Harbde mevkuf bulundurulan zevatın tahliyeleri edib etmeyeceklerin tedkiki BOA., BEO., 4654/348995_1 (22 Eylül 1336/22 Eylül 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Adliye Nezaretine gönerilen yazı)

ederek bu yardımın ne derece önemli olduğunu *vatan size medyun-u şükran olacaktır efendim* sözleriyle ifade etmekteydi [336].

Kongre kararlarından devam edersek yani tekrar Doğu Anadolu'ya döndüğümüzde Türk ve Kürt unsurların birbirinden ayırarak bu bölgede Ermeni devleti kurulmasına bölge halknın sessiz kalmayacağını ve Bu kongre ve zeminini hazırladığı Erzurum Kongresi'nin bu karşı koyuşun ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönemde Hükümet, bu bölgelerde oluşan Bolşevik tehlike üzerinde durmaktaydı. Haziran 1919'da Erzurum Vilayeti'ne sonradan bir tahsisat-ı mesture (örtülü ödenek) tertibi yapıldığı ve hem Erzincan'a hem de Erzurum'a bir miktar para gönderileceği yazılmıştı[337].Mustafa Kemal Paşa'nın da bu ödenekten haberi vardı. 23 Haziran 1919'da Kazım Karabekir'e gönderdiği telgrafta, Bolşevizm ile ilgili hedefler için kullanılacak paradan ve sonradan tertip edilen bu ödenekten kullanılıp kullanılmayacağını sormaktaydı[338].

2.5.3. Amasya Tamimi

Havza Genelgesi sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağrılması[339] Paşa'ya bundan sonraki tavırlarını daha da net olarak ortaya koyabilme imkanı sağladı.Doğu bölgeleri için durum ortaydı.Yaklaşan Ermeni tehlikesine karşı halk ve ordu bir aradaydı yani kutsal bir amaç etrafında Doğu Anadolu'da hiç de küçümsenmeyecek bir birlik oluşturulmuştu.Yine aynı yolla memleketin diğer bölgelerinde de insanların kenetlenmesini sağlayacak bir amaç oluşturulmalı ve birlik sağlanmalıydı. Gerçi ardı arkası kesilmeyen işgaller, milliyetçi hareketin ihtiyaç duyduğu "hedef"i en doğal ve vurucu şekilde ortaya koyuyordu.Hedef, vatanı kurtarmaktı.

---

[336] BOA., DH.ŞFR., 634/71(17 Haziran 1335/17 Haziran 1919 tarihinde Hüdavendigar Valisi İsmail'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf

[337]BOA., DH.,ŞFR., 100- /31 (17 Haziran 1335/ 17 Haziran 1919'da İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdiriyetinden Erzurum Valiliği'ne ve Erzincan Mutasarrıflığı'na gönderilen yazı.)

[338] **Atatürk'ün Tüm Eserleri**, C:III. s.114.

[339] Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması Hükümetin Anadolu Politikası bölümünde detaylandırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'le beraber Havza'dan Amasya'ya geçerek Rauf bey ve Ali Fuat Paşa ile buluştu ve Konya'daki Mersinli Cemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa ile temasa geçerek ihtilalin yol haritası niteliğindeki Amasya Genelgesini 22 Haziran 1919 da yayınladı.Tüm yetkililere,mülki amirler ve askeri komutanlara telgrafla Abdurahman Rahmi Efendi vasıtasıyla ulaştırılan[340] genelgenin maddeleri Anadolu Hareketi'nin dayandığı esasları ve bu esaslar doğrultusunda atılacak adımları göstermesi bakımından oldukça mühimdir.Bu esaslar

"Vatanın bütünlüğü milletin bağımsızlığı tehlikededir.

İstanbul Hükümeti üzerine aldığı görevin icaplarını yerine getirememektedir.Bu hal milletimizi yok olmuş gibi gösteriyor

Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

Milletin hal ve şartlarını dikkate almak ve haklı sesini dünyaya duyurmak için her türlü tesir ve kontrolden uzak bir milli heyetin varlığı zaruridir.

Anadolu'nun her bakımdan en güvenilir yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin derhal toplanılması kararlaştırılmıştır[341].

Bunun için vilayetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan süratle yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.

Her ihtimale karşı keyfiyetin bir milli sır halinde tutulması ve temsilcilerin lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin kimliklerini gizleyerek (mütenekkiren) yapılması lazımdır.

Doğu vilayetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir Kongre toplanacaktır.O tarihe kadar diğer vilayetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse Erzurum Kongresinin üyeleri de Sivas Umumi Kongresine katılmak üzere hareket eder[342]."

---

[340] Semih Yalçın, "Milli Mücadele Dönemi", **90.Yılında Milli Mücadele,** Yay.Haz: H.Aytuğ Tokur, **ATAM**, Ankara,2011, s.20.

[341] Kazım Karabekir Paşa'nın bu noktada bir itirazı olmuştur. O, Sivas umumi Kongresi'nden evvel Erzurum'da bir kongrenin toplanmasını istemekteydi. Erzurumda bulunan farklı isimler altındaki teşekkülleri birleştirerek burada bir mukavemet merkezi oluşturmak arzusunu İstanbul'da bulunduğu esnada da Mustafa Kemal Paşa'ya iletmişti.Kurtuluş için yerel değil umumi çareler aranmasını daha doğru bulmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa ve diğer paşalar Kazım Karabekir'in bu arzusunun kabul etti. Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s.71.

[342] TİTE, kutu: 29, belge: 2. Mustafa Kemal Paşa'dan Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına gönderilen yazı.

şeklinde maddelendirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Genelgenin tarihinden bir gün önce de İstanbul'da bulunan bazı kişilere özel bir mektup göndererek sadece mitinglerle amaca ulaşılamayacağını belirtti[343].Bunların

"Artık İstanbul Anadolu'ya hakim değil tabi olmak mecburiyetindedir. "sözleriyle artık Anadolu'nun İstanbul'un yerini alacak güce ulaştığının altını çizdi[344].Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubuna İstanbul'dan cevap gecikmedi.Dersaadet'ten Kara Vasıf kanalıyla gelen mektup, Ahmet İzzet Paşa, Nafia Nazırı Ferit Bey, Ahmet Rıza Bey gibi kişilerin Anadolu'da izlenmesi gereken yolla ilgili tavsiyelerini içeriyordu[345].Ahmet İzzet Paşa, gayr-i müslimlerin şikayetlerini önlemek adına onlara karşı herhangi bir saldırıya meydan verilmemesini İstanbul' a daima hürmet edilmesi gerektiğini , İtilaf Devletleri'nin Bolşevizmle ilgili düşünceleri bilindiğinden Trabzon vesair mahalle asker çıkarmak teşebbüslerine karşı mukavemet edilirse bu davranışın Memalik-i Osmaniye'nin taksimine ve Dersaadet'te Müslümanların da katliama uğramasına neden olacağını ifade ederken Nafia Nazırı Ferit Bey, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'yı bölme teşebbüsleri gerçekleştiği zaman meydana çıkmak ve mücadeleye girişmek gerektiğini savunuyordu. Ancak Ferit Bey'in tavsiyede bulunduğu iki mühim nokta daha vardı. Bunlardan ilki, Mustafa Kemal Paşa'nın durumu ile alakalıydı. Kara Vasıfın aktarımıyla mektupta şu sözler yer almaktaydı:

."İngilizlerin tazyikleri artmış Mustafa Kemal Paşa'nın azline bu zaruret karşısında tahtında emir verilmiştir fakat bu emirde İstanbul'a gelmesi meşrut olmadığından vatani vazifesine bir ordu müfettişi sıfatıyla değil bir ferd-i millet olarak çalışması mümkün ve münasiptir."

Diğer maddede ise kabine hakkında bilgi veriyor ve Ferit Paşa'nın yokluğunda kendisinin kabineyi milli hareket lehine çevirmeye gayret edeceğini aksi halde kabinenin Hürriyet ve İtilafa geçerse derhal Mustafa Kemal Paşa, Mersinli Cemal Paşa ve Yusuf İzzet Paşa'lara karşı düşmanca hareketlerin başlayacağını ve hatta İtilaf

[343] Kendilerine mektup yazılan kişiler Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa,Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey,Halide Edip Hanım,Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nazırı – Bayındırlık Bakanı idi), Sulh ve Selâmet Fırkası Başkanı Ferit Paşa (sonradan Harbiye Nazırı oldu), Câmi Bey,Ahmet Rıza Bey'dir.
[344] Atatürk**, a.g.e,** 40
[345] Cebesoy, a..g.e, s.91

Devletleri'nden asker göndermeleri talep edilebileceğini ve memlekette her fenalığı yapmalarının mümkün olacağını ifade ediyordu[346].

Mektupta Ahmet Rıza Bey'in de önerileri yer almaktaydı.O da milli arzunun salatanat ve hilafeti muhafaza gayesinin her fırsatta dile getirilmesi gerektiğini ve bunu yaparken diktatörlükten ve ihtilalcilikten kaçınılmasının lazım geldiğini, meşru ve milli arzuyu ifade eden bir tarz belirlenerek ve eylemsel olarak da bu şekle uygun davranmanın doğru olacağını söylüyordu[347].

Mustafa Kemal'in Nutuk'da da belirttiği Amasya Genelgesi'ni yayınlamaktaki amacı, Anadolu'da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak geçirdiği yaklaşık bir aylık süre içinde görevinin elverdiği ölçüde yaymaya çalıştığı milli teşkilatı şahsi mesele halinden çıkarak heyete dönüşmesini sağlamaktı.[348]

Amasya Genelgesi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının niyetlerini tam olarak ortaya koyması sebebiyle İstanbul Hükümeti Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in 23 haziran 1919 da karşı bir genelge yayınlamasına ve Mustafa Kemal'in görevden alındığını bildirmesine neden oldu. Artık iç çekişmelerin başlayacağı muhakkaktı çünkü Anadolu'da başlayan direniş hareketinin kendisine destek bulmaya başladığı bu kritik dönemde, direniş karşıtı olan ve yüzyıllar boyu padişaha ile hükümetin almış olduğu kararlara sadakatle bağlı kalan kesim de varlığını korumaktaydı.Bu hal sebebiyle, Dahiliye Nezareti'nin ilgili genelgesinden sonra Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın muzır bir adam olduğuna dair bir propaganda yapılmaya başlandı. Mustafa Kemal Paşa Amasya genelgesinin yayınlanmasından sonra Sivas'a geçti ve burada daha önce belirttiğimiz propagandanın öncülerinden olan ve Paşayı tutuklamak niyetiyle Sivas'ta bulunan Elaziz Valisi Ali Galip ile karşı karşıya geldi.Durumu daha önceden öğrenen Mustafa Kemal Paşa Ali Galip'i ve beraberindekileri Kolordu Komutanlık Dairesine getirterek bu tehlikeyi bertaraf etti[349].

[346] Cebesoy, a.e. s. 92
[347] a.e,.s. 93
[348] Atatürk, a.g.e., s 37
[349] Atatürk, a.g.e., s.42-45

Öte yandan Amasya Genelgesi'ni müteakip 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa da Kuva-yı Milliye'nin Reddi İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurulmasını teşvik edici çalışmalar yaptı[350]. Eskişehir Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazıda Kuva-yı Milliye teşkil etmenin önemine değinmiş ve bu faaliyetlerin vatanı korumak gayesinden başka bir amacının olmadığını ifade etmişti.Yazının devamında

"…*Müdâfa'a-i Hukûkiye-i Milliye ve Redd-i İlhâk Cemiyetleri'nden teşekkül etmişlere müzaheret ve teşkil etmeyen yerlerde sür'at-i teşkiline azami muavenet edilmesini bilcümle kumandanlara emir ve memurin-i mülkiyeden rica ederim.*" demekteydi.

Dahiliye Nezareti, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın bu emri karşısında ne yönde davranacağını bilemeyerek yazıda beyan edilen hususların hükümetin emri mi yoksa kumandanın kendi isteği mi olduğuna dair bilgi talebinde bulunan Eskişehir mutasarrıfı Mehmet Sami'ye 14 Temmuz da gönderdiği cevapta, Hükümetin Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri teşkilatı kurmaya izin vermediğini yazmıştır[351].

[350]Bu yazı sadece Eskişehir Mutasarrıflığına gönderilmeyip Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevat Paşa'ya malumat verilmek üzere Üçüncu ordu müfettişliğine, İkinci Ordu Müfettişliğine, Üçüncü Kolordu Kumandanlığına, On ikinci Kolordu Kumandanlığına, On dördüncü Kolordu Kumandanlığına,Kastamonu,Çorum "Kırşehir "Kütahya"Afyonkarahisar Isparta Burdur Muatassarlıklarına Çorum ve Yozgat Ahz-ı asker Şu'besi Riyâseti'ne"Mıntıka 1 ve 24 Fırka Kumandanlığına Mıntıka 2 Eskişehir Mevki' Kumandanlığı Vekâletine"Mıntıka 3 ve 23. Fırka Kumandanlığına "17. Fırka'ya gönderilmiştir.Ali Fuat Paşa'nın bu emrinin tam metni şu şeklidedir:
"…*Binâenaleyh dûçâr-ı ta'arruz olan vatan ve mukaddesâtı müdâfa'a maksadıyla teşkîl ve günden güne tezyîd-i azm ve kuvvet ederek çarpışan bir avuç kahraman milletdaşlarımızın îcâbında imdâdına koşmak ve başka tarafda çıkması muhtemel dâhilî bir fesad veyâ hâricî bir işgâli karşılamak üzere kuvâ-yı milliyenin şimdiden tertîb ve tanzîmi hayâtî ve millî bir vazîfe olduğu bütün vilâyâtda takdîr ve teemmül ile her tarafda [Müdâfa'a-i Hukûkiye-i Milliye ve Redd-i İlhâk] cemiyetleri teşkîl ve mevcûdiyeti i'lân edilmekde bulunmuşdur. Gerçi sırf vatan ve mukaddesâtın muhâfaza-i endîşesinden mütevellid bu azm ve irâde-i milliyenin icrââtını dûçâr-ı sekte edecek sûretde Dahiliye Nâzırı ve Ali Kemal Bey Efendi tarafından teblîgâtda bulunulduğu gazetelerde gösterilmiş ise de vatan ve milletin günden güne uğradığı felâket karşısında şüphesiz her hamiyetli ferd millet gibi yüreği sızlayan mûmâileyhin de ma'a't-teessüf imzâ ve i'lân edilen bu emirnâme menfa'at-i vatana sarâhaten mugeyir tebligâta mecbûr kaldığından başka sûretle tasrîh edilemez. Zâten bunun netîcesi olarak harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa da vazîfe-i nezâretden çekilmişdir. Müdâfa'a-i Hukûkiye-i Milliye ve Redd-i İlhâk Cemiyetleri'nden teşekkül etmişlere müzaheret ve teşkil etmeyen yerlerde sür'at-i teşkiline azami muavenet edilmesini bilcümle kumandanlara emir ve memurin-i mülkiyeden rica ederim…"*BOA. DH.KMS 53-2/13_6 Eskişehir mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.
[351] BOA., DH.KMS., 53-2/13_1 (14 Temmuz 1335/ 14 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti'nden Eskişehir Mutasarrıflığı'na gönderilen yazı.)

2.5.4. Birinci Balıkesir Kongresi

I.Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin düzenlemiş olduğu büyük kongreyi müteakip bu dönemde Batı Anadolu'da kongreler düzenlenmeye başladı[352].

Haziran başlarında Ayvalık bölgesinin Kozak Nahiyesinde, bölgedeki işgaller karşısında nasıl hareket edileceğinin belirlenmesi amacıyla bir kongre düzenlendi..Bir gün sürdüğü tahmin edilen bu Kongre haberlerine ve 12 Haziran 1919'da Bergama'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi[353] haberleri eklenince Balıkesir'de de bir kongre düzenlenmesi kaçınılmaz oldu. Ayvalık, Soma ve Akhisar'da küçük Kuva-yı Milliye birliklerinden kurulan cepheleri merkezileştirmek gerekliydi. Kuva-yı Milliye'nin organize edilmesi ve mesuliyetlerinin de daha geniş kitlelerce karşılanabilmesini sağlamak için düzenlenen Birinci Balıkesir Kongresi'nin tarihi Amasya Genelgesinin yayınlanmasından altı gün sonra 28 Haziran 1919[354]'dur. Ayvalık, Soma, Akhisar mıntıkaları ile Balıkesir'e bağlı diğer ilçelerin temsilcilerinin katıldığı kongre 12 Temmuz 1919 tarihine kadar sürdü.[355]

Kongreye Karesi Mebusu Vehbi Bey başkanlık etti .Aslında Balıkesir'deki kongreler düşünüldüğünde akla ilk gelen isim Hüseyin Hacim Muhittin Bey'[356]dir

---

[352]Batı Anadolu Kongre Sistemi TBMM'nin açılmasından sonra da devam etmiş, ülkede tek etkin güç olan TBMM artık bu durumun nihayetlendirilmesini istediği için 2 Ağustos 1920'de düzenlenen Afyon Kongresi ile sona ermiştir. Tanör, a.g.e., 101

[353] BOA., DH.KMS., 52 2/43_1 (15 Haziran 1335/15 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdiriyetinden Aydın Vilayetine yazılan yazı.)

[354] Mücteba İlgürel Birinci Balıkesir Kongresi'nin tarihinin yanlış olarak İkinci Balıkesir Kongresi'nin tarihi ile intibak ettirildiğinin altını çizmektedir.Kongerenin tarihini doğru şekilde belirlemek için Kazım Özalp , Hasan Basri Çantay ve Hayrettin Karan'ın eserlerini ve 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yayımlanmış olan Yirmiüç Nisan Takvimi adındaki resmi kitapçıkta kronolojik olarak yer alan Kongreler bölümünü inceleyerek ortak ifade edilen 28 Haziran 1919 tarihi'ni Birinci Balıkesir Kongresi'nin tarihi olarak doğrulandığını ifade etmiştir.Mücteba İlgürel,**Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, **ATAM**,İstanbul,1999, s.89-91.; Sina Akşin birinci kongrenin tarihi olarak 26 Temmuz 1919 tarihini vermektedir ki bu tarih aslında İkinci Balıkesir Kongresinin tarihidir. Akşin, a.g.e**.** C.I ,, s.449.

[355] Ali İhsan Gencer,-Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s.108.; Sina Akşin birinci kongrenin tarihi olarak 26 Temmuz 1919 tarihini vermektedir ki bu tarih aslında İkinci Balıkesir Kongresinin tarihidir.

[356]Hüseyin Hacim Muhittin Bey, Karamanoğulları ahfadından olup Aydın Livası Aşar Müdürlüğü'nden emekli Nevşehirli Ahmet Muhittin Efendi ile İzmir'de Camgözoğullarından Nafia hanımın oğludur.10 Ekim 1881'de Uşak'ta doğmuştur.Çeşitli illerde(Kula, Burhaniye, Ayvalık, Gönen, Bergama, Tavas, Çeşme, Akhisar kaymakamlık , Havran Livası ve Karesi Sancağı Mutasarrıflığı yapmış ayrıca Aydın Vilayeti Polis Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Hacim Muhittin

fakat kendisi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünce yayımlanan günlüğünde kongreye hiç değinmemiş olup vefatının ardından yayımlanan hatıralarında daha sonra düzenlenecek olan ikinci ve üçüncü kongrelerin reisliğini yapmış olmasından bahsetmektedir yani Birinci Balıkesir Kongresinde Hacim Muhittin Bey katılımcıdır ancak bu kongrenin sonunda alınan kararlar neticesinde oluşturulan Heyet-i Merkezi'nin başkanlığına seçilmiştir.[357]

Kongre'de Yunan Kuvvetleri ile savaşmak için düzenli birliklerin kurulması ve doğum yılı 1903'e kadar olanların da askere çağırılması gibi önemli kararlar alındı.[358]. Ayrıca yeni Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulması, bir merkez kurulunun oluşturulması ve Kuva-yı Maliye'yi desteklemek için gerekli olan maddî kaynakların tesbit edilmesi gibi konularda fikir birliğine varıldı.

Kongrede kurulan Heyet-i Merkezi'ye öncelikle nahiyelerde heyet-i milliyeler oluşturulması yönünde karar almış ve böylelikle hareketin daha rahat bir şekilde organize olmasını sağlamayı amaçlamıştır.Bu heyetlerin görevleri, hem savaşacak askerleri toplayarak insan gücünü oluşturmak hem de onlar için gerekli iaşeyi sağlamaktır.Bu işleyişte her hangi bir aksamaya mahal vermemek için askerlerin toplanmaları ve nasıl idare edilecekleri dağıtılacak paraların miktarının tesbiti ve dağıtılma usüllerinin ne olduğu gibi konulara dair detaylar belirlenmişti[359].

Bey, İzmir'in Yunan işgali altına girmesinden sonra İstanbul'daki bazı arkadaşları ile beraber Aydın Vilayeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti'ni kurmuş ancak bu cemiyetin umulan gayeyi gerçekleştirmek hususunda yeterli olmayacağını anlayarak 11 Haziran 1919'da Bandırma'ya geçmiş ve teşkilat yapmak gerektiğine karar verirmiştir.Çalışmaları sonunda Balıkesir'de ve Alaşehir'de Batı Anadolu için çok önemli kararların alındığı Kongreler düzenlemiştir. Sivas Kongresi ile Doğu ve Batı Anadolu'daki teşkilatların birleştirilmesinden sonra son Osmanlı Mebusanı'na Karesi Mebusu olarak katılmıştır.İstanbul'un işgali üzerine firar ederek Ankara'ya geçmiş olan Hacim Muhittin Bey 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iştirak etmiştir.**Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920**),Tite Yayınları, No:46, Ankara, 2014, s.1-2.; Mesut Yavaş,"Hacim Muhittin Çarıklı Bey ve Balıkesir Kongreleri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) ,Atatürk Üniversitesi, Erzurum,2006 ,s.19-48.

[357] Yavaş, a.g.t, 112-113.

[358] Zeki Arıkan, Milli Mücadele'de Balıkesir, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergis**i ,Sayı: 24,Ankara, 1999-2003 .s.472.

[359] Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920**), ATAM, Ankara, 1998, s.126

2.6. II.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKASI

I.Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Anadolu Hareketi'ne ilişkin politikalarını incelerken öncelikli olarak ittihatçıların yakalanması ve soruşturulması ile ilgili bir siyaset izlediğini belirtmiştik.Birinci hükümetinden farklı olarak bu hükümet döneminde durdurulamayan bir Yunan işgali yaşanmış[360] ve bu işgal karşısında ne yönde tavır alınacağı hükümeti ziyadesiyle meşgul etmişti.Öyleyse bu dönemde hükümetin Anadolu Hareketi'ne uyguladığı politikayı Yunan işgali karşısında batı bölgelerinde uyguladığı politika ve Mustafa Kemal Paşa ve onun nezdinde doğuda gün geçtikçe daha da büyüyen harekete uyguladığı politika şeklinde incelemek daha doğru olacaktır.

2.6.1.Yunan İşgaline Karşı Mukavemeti Destekleme

Özellikle İzmir işgali dolayısıyla milli bir irade ortaya koymak isteyen halk sürekli mitingler düzenlemişti ve bu mitinglere binlerce kişi katılmıştı.Her işgal karşısında halk sürekli mitingle tepki vermeyecek ve doğal olarak hem öfkesini İtilaf Devletlerine ve hem de İtilaf Devletleri ve yunan işgal kuvvetlerine karşı gerekli savunmayı yapmayan hükümete karşı gelerek gösterecekti.Bu noktadan hareketle hükümetin işi oldukça zordu.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Sadrazam Damat Ferit Paşa silahlı bir mücadele yanlısı değildi daha doğru bir ifadeyle o, ülkenin siyasi teşebbüslerle kurtarılabileceğine inanıyordu. Öyleki İzmir işgal ertesi protesto amacıyla Amiral Webb'e gönderdiği notada Ne Osmanlı Hükümeti'nin ne de Türk Milleti'nin bu işgali kabul etmeyeceğinden bahseden Sadrazam, Ayvalık'ın işgal edileceğine dair haberler almaya başladığında Meclis-i Vükela toplanmasının beklemeden Balıkesir

[360] Bu işgallerden dolayı Halk Yunanlılardan öyle bıkmıştı ki Aydında İngilizlerin zabitlerini azaltmaları bile Yunanlılara fırsat verildiği endişesini yaratıyordu.BOA., DH. KMS., 52-3/4_1 (15 Haziran 1335/ 15 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Sadaret gönderilen yazı).Bu yönde İngilizler de halka Yunanlılara karşı kendi taraflarında bulunmasını istediklerini belirtiyorlardı. Görünen o ki İngilizler insanlara ölümü gösterip sıtmaya razı etme siyaseti uygulamaya çalışıyorlardı.BOA., DH.KMS., 52-3/38_3_4 (12 Temmuz 1335/ 12 Temmuz 1919 tarihinde Denizli Mutasarrıfı Faik'in Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgraf.)

Mutasarrıflığı'na, Ayvalık Kaymakamı ve diğer kaymakamlara Dahiliye Nezareti kanalıyla 27 Mayıs 1919'da bir telgraf göndermiş[361],

"*merkezden sarih bir emir ve İngilizlerden konferansın mukarreratına dair bir tebliğ almadıkça asla Yunanlılar tarafından asker çıkarılmasına ve işgale müsaade edilmemesi ve iktiza ederse her türlü kuvvetlerele mukavemet olunması*"

Meclis-i Vükela'ya bakıldığında Yunan işgalleri[362] karşısında alınacak tedbirleri belirlemek için öncelikle bir komisyon kurma kararı almışlardır 4 Haziran'da kurulan bu komisyonda Dahiliye Nazırı, Nafia Nazırı, Ayan Heyet-i azasından Rıza Paşa, Cevat Paşa ve Mütareke komisyonu Safa Bey üye olarak görevlendirilmişlerdir[363].

Genel alamda da Yunan işgaline silahla karşı koyup koymama konusunda tereddüt yaşandığını görmekteyiz. III.Kolordu'nun mukavemete karar vermesi üzerine Harbiye Nazırı Ferit Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen yazıda bu kararın dayanağının 21 Haziran tarihli Meclis-i Vükala kararı olduğu yazılmıştı. Bu kararın tebliğ edilmesinin kumandanların hareket tarzını belirlediğini şu sözlerle ifade edilmişti:

"Adres: Makâm-ı Sadâret'e,[364]

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan mevrûd şifre ile buna yazılan cevâbı ve bu cevâb üzerine tekrâr vârid olan iki şifreyi nazargâh-ı fahîmâneye arz ediyorum.

---

[361] **Türk İstiklal Harbi** II.Cilt Batı Cephesi I.Kısım (15 Mayıs-4 Eylül 1919) Genelkurmay Basımevi , Ankara, 1963, s.101.

[362]Yunan işgalleri durmamış İzmir'i mütaeakip Bayındır-Ayasluğ- Yaylacık (25 Mayıs) , Aydın (27 Mayıs) Ödemiş (1 Haziran), Nazilli (3 Haziran) işgal edilmiş ve bu işgallerin iç bölgelere yönelmesi tehdidi halkı oldukça telaşlandırmıştı.Silahlı Rumların da bu işgallerde Yunan ordusuna yardım etmeleri yaşanan zulümleri artmıştır. Beynelmilel Tahkik Komisyonu'nun İzmir'in işgalinin ardından hazırlamış olduğu raporda bu işgaller detaylı olarak verilmiş ve işgal esnanısda Yunanlıların ve Rumların tutumları madde madde anlatılmıştır. Rapor için Bkz.: Furgaç**,** a.g.e. C:II, Yay. Hazırlayan: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yay. İstanbul,1993, s.296-305. ; Ayrıca bu işgaller esnasında dikkate değer farklı bir durum da ortaya çıkmıştır., Halk Yunanlıların zulümlerinden öyle bıkmıştır ki onların yerine daha yumuşak bir işgal politikası uygulayan İtalyanları tercih etme yönünde eğilim göstermeye başlamıştır. BOA., BEO., 4580/343431_9 (Aydın'da 57. Fırka Kumandanı Ş
efik Beyden 23 Mayıs 1335/23 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen yazı.)

[363] BOA., MV., 216/ 11 (4 Haziran 1335/ 4 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

[364] BOA., BEO., 4584/343730_2 (8 Temmuz 1335/8 Temmuz 1919 tarihinde Harbiye Nâzırı Ferit Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen yazı.)ATASE, ISH 2, kutu:31, gömlek 95AA-AB-AC

Kolordu kumandanının mukâvemete karâr vermesine ***saik 21/6/35 târîh ve 428 numara ile makâm-ı âcizîye teblîğ buyurulan hey'et-i vükelâ karârının üçüncü mâddesi netîcesidir.*** *Gerçi gayr-i kâbil-i tatbîk görülen bu mâddenin bir kere daha Meclis-i Vükelâca tezekkür olunmaksızın kıta'âta teblîğ olunmamasına nezâret-i âcizîce karâr verilmiş ve bu güne kadar henüz teblîğ olunmamış ise de Dahiliye Nezâreti'nden vilâyetlere ve müstakil mutasarrıflıklara bu telgraf teblîğ edilmiş bulunduğundan tabî'i olarak kumandanlar buna âgâh olmuşlardır. Nezâret-i âcizî ordunun bu günkü mevcûd ve hâliyle mütârik bulunduğumuz düvel-i i'tilâf-ı mu'azzamaya karşı hiçbir şey yapamamak aczinde bulunduğu kanâ'atindedir. Her hangi bir mahalli işgâl eyleyecek İ'tilâfiyyûna karşı askerle mukâbele, fesh-i mütâreke ve i'lân-ı muhâsama demek olacakdır. Ordu hâl-i muhâsamada bir şey yapmak iktidârında bulunmadığından fesh-i mütârekeye sebebiyet vermemeği bir vecîbe olarak telakkî ediyor. Binâen-aleyh hükûmet-i merkeziyenin haberi olmaksızın i'tilâfiyyûnca bir mahallin işgâli karşısında mukâvemet için verilen karâra nezâret-i âcizî muzır ve gayr-i kâbil-i tatbîk buluyor ve bu karârın bir kere daha nazar-ı tedkîkden geçirilmesini istirhâm ediyor. Gerçi memleketin muhtelif aksâmında bilâ-sebeb Ecnebi askerleri görmek gayr-i kâbil-i tahammül bir hâl ise de bunun önüne siyâseten geçmek lâzımdır. Mütârekenâmede böyle sellemehü's-selâm memleketin her istenilen tarafında hiçbir kimseye haber verilmeksizin işgâl olunacağına dâir bir kayd yokdur. Bu işğâllerin vukû' bulduğu mahallerde bol para ve vâsi' propaganda ile câhil olan efkâr-ı umûmiyemiz o derecede zehirlenmektedir ki bunun âkıbeti herhâlde iyi netîcelenmeyecekdir. Bu gün Antalya'dan Konya'ya kadar tevsî' eyleyen İtalyan işgâli altındaki mıntıkada meskûn müslüman ve Türk halklarındaki tahavvül-i azîmi görmek kadar elîm ne tasavvur olunabilir. Yarın Samsun ve dâhile doğru vukû'bulacak bir işgâlde aynı mâhiyette netîce verecekdir. El-yevm devlet her tarafına kurdlar hücûm etmiş ağaç hâlinde bulunuyor. Bunların dâhildeki serî' tahrîbâtı bu ağacı birdenbire kurutuverecektir. Bu tahrîbâtın önüne kuvvetle geçecek bir hâlde değiliz. Bunun siyâset ilâcıyla tedâvîsi arz ve istirhâm eyledim."*

Ancak toplantıda mukavemet yönünde çıkan ilk kararın bir kez daha tartışılması yönünde hemfikir olunmasına rağmen vilayetlere ve müstakil mutasarrıflıklara gönderilmesi düşündürücüdür[365].

[365] Sina Akşin Meclis-i Vükela'nın bu kararını "*Kuva-yı Milliye'ye karşı resmen cephe almak"* olarak değerlendirmektedir.Akşin, a.g.e., s.347, Tansel ise Bu kararı Harbiye Nezareti'nin yanlış anladığını, İtilaf Devletleri işgallerine karşı koyabilecek ölçüde askeri güce sahip olunmadığı ifade eden Harbiye Nazırı'na silahlı hareket için sadece Yunanlıların hedef alındığını yeniden altını çizdiklerini ifade etmiştir.Tansel, **a.g.e.** I, s.287-288.

Yine 23. Fırka, 24 Fırka ve Eskişehir Ahz-ı Asker Riyasetine gönderilen farklı bir yazıda

Dahiliye Nezareti'nin 28/29 Haziran tarihinde tebliğ edilen Meclis-i Vükela mukarreratında (ordunun mümkün olan tecavüz ve taaruzata karşı müdafaa) ve ikinci fıkrasında ise hususi teşkilatın ve ahaliden nakden ve bedenen mutalebatın meni emredilmiştir. ***Gerçi Kuva-yı Milliye'nin müzaheretine ihtiyacı tabii bulunduğu müstağni-i beyandır. Binaenaleyh ikinci fıkradaki meni emredilen teşkilat münferid çetelerle ahaliden mutalebatta bulunacakları Meclis-i Vükela kararıyla müstelzim-i matlub olan ve müdafaa-i vatan gayesine matuf bulunan arzu-yı milli tecelliyatına mani olunmaması tamim ve tebliği ve bu hususu Harbiye Nezareti'ne de arz edilmiş ve Kolordu mıntıkasındaki bilumum vilayet ve sancaklara da yazılmış olduğunda malumat husulü mercudur***

sözleri yer almaktaydı.[366].

Belgelere yansıyan haliyle Kuva-yı Milliye ile ilgili ne yapılacağına net olarak karar verilemeyen bir durum söz konusuydu.

Damat Ferit Paşa da eş zamanlı olarak 23 Haziran'da Paris'te sunmuş olduğu notada , halkın iradesi karşında hiçbir hükümetin duramayacağından, birlik ve beraberlikten dahi bahsetmiştir[367].

Sadrazam kabinesini doğal olarak kendi görüşünde olan kişilerden oluşturmaktaydı. Dah önce de altını çizdiğimiz üzere aldıkları sorumluluklar açısından bazı nezaretlerin özellikle Dahiliye Nezareti ve Harbiye Nezaretinin önemi diğerlerden daha fazlaydı ki bu nezaretlerin kimlere teklif edildiği ince hesaplar konusuydu.Bu nedenle bahsi geçen nezaretlerde görev alan nazırların ve üst düzey yetkililerin Anadolu'da başlayan ve yurdun bütününe sirayet eden bu bağımsızlık hareketine nasıl baktıkları son derece önemliydi.

Sadrazam Damat Ferit Paşa, bu kabinede Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gitmesine vesile olan Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'i[368] ve ağır hasta olması sebebiyle Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı liste dışı bıraktı[369].

[366] TİTE, kutu:298, belge :80
[367]Metin için bkz. Erdem, a.g.t., s.91.

Yeni Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa mukavemet yanlısıydı ve ilk icraatlarından biri, Albay Bekir Sami Bey'i[370] başsız kalan 17' neci Kolordu Komutanlığı'na ve 56. Tümen Komutanlığı'na tayin etmekti.[371]. Nazır, "*vatanım ne emrediyorsa onu yapmaya gidiyorum"* diyen Albaya bin lira vermiş ve her devirde aziz ve mübarek olmasını temenni ettiğini söylemişti[372].

Ayrıca, I.Kolordu Kumandanlığı'na telgraf göndermiş ve İzmir'den sonra Trakya Bölgesi'nde de Yunan tehlikesi alarmı çalmakta olduğu için Trakya işgal edilirse kolordunun merkezle bağlantısının kesilmesi halinde

"*hiçbir silah ve malzeme bırakmayarak halin gösterdiği şekle göre hareket etmek gerektiği[373],"*

emrini vermişti. Ayrıca Harbiye Nazırı, ufuktaki tehlikeleri sezerek ilerleyen dönemlerde gönderdiği emirlerde Yunanlıların propaganda yoluyla askeri kuvvetle elde edemediği kazanımları siyaseten elde edebilme ihtimallerinin varlığına dikkat çekerek temkinli davranılması gerektiğinin altını çiziyordu[374].

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa'da Harbiye Nazırı adına 16 Mayıs 1919'da gönderdiği emirle

---

[368] Mehmet Ali Bey'in kabine dışı kalmasının nedeninni, sarraf Panciri olan ilişkisi ve örtülü ödenek harcamaları olduğunu ifade edenler de mevcuttur. Akşin, a.g.e., C:I, s.596, (5 no'lu dipnot)

[369] Meclis-i Has Vükela memuriyetine atanmıştır. BOA., İ.DUİT., 9/60 (19 Mayıs 1335/19 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

[370]Milli Mücadelede önemli hizmetleri bulunan üç Bekir Sami Bey vardır.Bu kişiler Bekir Sami (KUNDUK) Bekir Sami (BARAN), Albay Bekir Sami (GÜNSAV) Bey'lerdir. Bekir Sami Kunduk Hariciye Nazırlığı görevinde bulunmuştur. Bekir Sami Baran Bey ise Ödemiş Kaymakımıdır.8 Temmuz 1919'da Damat Ferit Paşa tarafından azledilecektir.Şevket Turgut Paşa'nın görevlendirdiği Bekir Sami Günsav'dır. Hamdi Gürler, **Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami Günsav , (Mayıs-Haziran 1919),** Ankara,Genel Kurmay Basımevi, 1994, s.7.

[371] BOA, İ.DUİT., 158/82_1 (20 Mayıs 1335/ 20 Mayıs 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

[372]ATASE., kutu:428, gömlek: 129 **TİH.Cilt II.Batı Cephesi 1. Kısım**, s.68.

[373] Kazım Özalp, **Anılar ve Belgeler**, Der: Atilla Oral, Demkar Yayınevi, İstanbul,2011, s.23; Ayrıca Şevket Turgut Paşa 172 nci Alay Komutanı Ali Bey'in Ayvalıkta Yunanlılara mukavemetiyle ilgili olarak 8 Haziran 1919'da gönderdiği telgrafta; "*Pek nazik ve hatırnaz zamanlarda hükümeti ve orduyu maruz-ımüşkilat etmeksizin Ayvalık mıntıka kumandanının sırf kendi teşebbüsat-ı zati veiçtihadı ile yaptığı icraatdan bütün kumanda heyetlerince numune-yi imtisal olmasını temenni ederim.*" demiştir. Bu sözler hükümeti ve orduyu İtilaf Devletleri nezdinde zor durumda bırakmadan mukavemetin yapılmasının münasip görüldüğünü göstermektedir.

[374] Özalp,a.g.e., s.2.

"*her kıtanın toplu ve silah başında ve disiplinli bir halde bulundurulmasını, en küçük silahlı kıtanın dahi bu yolda hareket etmesi için bütün komutanlar ve askere alma teşkilatı başkanlarınca her kıtaya tebligat yapılmasını"*

bildiriyordu[375].

Yine Cevat Paşa, Menemen'in işgali üzerine gönderdiği telgrafta "*Devletin Yunanlılara kaptıracak fazla ne bir silahı ne de bir fişeği vardır."* diyerek hiçbir şekilde silah çekiciydi ki Ege'de Yunanlılara karşı yapılan güçlü ve örgütlü bu harekete ilham verdiğini düşünenler bile vardı. Sadece onun değil, Harbiye Nezareti'nin de bu işin baş aktörü olduğu ortadaydı.[376]

Harbiye Nezareti ayrıca oluşturulacak mukavemet merkezleri için gerekli hazırlıkları yaparak işe girişmişti. Bu durum 18 Mayıs 1919 tarihinde 57. Fırka Kumandanlığına 12. Kalem Reis'i İsmail imzasıyla gönderilen telgrafta[377] şu sözlerle ifade ediliyordu:

"*Her şu'be dâiresinde cihet-i mülkiye ve askeriye ma'rifetiyle gizli yapılacak mukâvemet-i milliye merkezleri teşkîlâtının çekirdeği ber-vech-i zîrdir.Fırka, ahz-ı asker dâiresinde yüz yetmiş kadar ihtiyât zâbiti ve üç yüz dokuzdan yukarı tevellüdâtdan tâlib fedâiler ve Isparta ve Burdur'da iskân edilmiş Kürd muhâcirlerinin gönüllüleridir. Her kazânın bir ahz-ı asker şu'be ittihâzı hakkında Harbiye Nezâretince kabûl edilmiş ve tatbîki akd-i sulha ta'lîk edilmiş teşkîlatın şimdiden tatbîki müte'emmildir. Hâlen iki üç zâbiti olan şu'beler zâbitânından tahrîk olunacak zâbitânın her kazâ dâiresinde şu'be ve mukâvemet-i milliye merkezi teşkîli mümkün görünmektedir. Fırkanın kadro taburlarından fazla birkaç zâbitin mümkünse gönderilmesi mûceb-i muhassenâtdır. Te'kîden mercû ve ma'rûzdur."*

Yine Harbiye Nezareti, 17 Kolordu Komisyon Reisi Binbaşı Ali Kemal Bey'e Haziran ayında bir telgraf göndermiş ve gerek İzmir gerekse diğer merkezlerde bulunulan Cihet-i Askeriye'ye ait silahların ve cephanenin korunması emrini veriyordu. Bunlardan taşınabilir mahiyette olanların Yunanistan'a sevk edilmelerinin engellenmesi gerektiğinin altını çizerek, bu hususta Hariciye Nezareti'ne müracaat

---

[375] "*Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nce verilen bu emir ilk mukavemet işareti sayılabilirdi*."TİH .s.68.; Özalp, a.g.e., s.18.
[376] Akşin, a.g.e., C I, s.345.
[377] ATASE,İSH 8-A , kutu:433, gömlek:42

edildiğinden bahsediyordu.İstanbul'daki teşebbüsattan bir netice edilinceye kadar bu bölgede bulunan malzemenin devri ile ilgili çalışılması gerektiği de ekleniyordu[378].

Mehmet Ali Bey'in yerine Dahiliye Nazırı olan ve daha sonra görevinden istifa etmek zorunda kalan Ali Kemal Bey, başlangıçta Hukuk-u Milliye'nin müdafaa edilmesinden yanaydı.Nazır Ali Kemal Bey, 25 Mayıs 1919'da Konya'ya gönderdiği şifrede,

"*Hâlimiz vahimdir, fakat bildiğiniz gibi değil, hükûmetimiz o nisbetde her tedbîre baş vurmakdan bir lahza geri kalmadı ve kalmıyor, zât-ı sâmîlerinden böyle müşkil bir demde daha ziyâde temkîn beklemek de haklıyız. Mâzînin seyyiâtından mesûl olmadığımız için hâlde sizde ve biz de vazife kurbanlarıyız. Tedbîr ve i'tidâl ile hareket buyuracağınızdan eminiz. Hukûk-ı Milliyeyi müdâfa'ada hiçbir ferdin azim ve gayretine mâni' olmamakla berâber heyecân-ı ahâlînin teşkîni cemiyetinizden muntazırdır. Ahvâlimizde ümîd etdiğimiz inkişâf hâsıl olunca derhâl sizi haberdâr eyleriz*[379]."

demektedir.

27 Mayıs 1919'da bu kez Balıkesir Mutasarrıflığı'na telgraf göndererek hiçbir surette Yunanlılar tarafından asker ihracına izin verilmemesini ve işgale her türlü kuvvetle karşı konulmasını emretmiş ve durumdan Ayvalık kaymakamlığının ve diğer sahillerin de haberdar edilmesini bildirmiştir[380].

1 Haziran 1919'da Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na davet edilmesi Dahiliye Nazırı'nın işgale mukavemeti destekleyen tutumunda değişikliği neden olacak ancak yine de 4 Haziran 1919'da, 25 Mayıs'da Manisa'yı işgal ederek Yunan askerlerinin Akhisar istikametine ilerlemeleri ve şayet Demirci kazası işgal edilirse burada bulunan mühim miktarda silah ve cephanenin düşman eline

[378] BOA., DH.ŞFR., 100/134 (17 Haziran 1335 /17 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nazırı namına Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Cevat imzasıyla İzmirde 17. Kolordu Komisyon Reisi Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Ali Kemal Bey'e gönderilen cevabi telgraf.)

[379] BOA., DH., ŞFR., 99/338 (25 Mayıs 1335/ 25 Mayıs 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Konya Vilayetine gönderilen yazı.)

[380] BOA., DH.KMS., 53-4/54_5 (27 Mayıs 1335/ 27 Mayıs 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Karesi Mutasarrıflığına gönderilen yazı.)Bu noktada eklemek gerekir ki Ayvalıkta Yunanlılar Kuva-yı Milliye karşısında büyük kayıplar vermişlerdir.Telgrafta Aynı durum Denizlide de olursa tecavüze mukavemet edilmesi yönünde emir verildiği, gerekli silah ve cephanenin sağlanacağı yazmaktadır. BOA., DH.ŞFR., 634/ 24 (24 Haziran 1335/24 Haziran 1919 tarihinde Konya Valisi Cemal tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.)

geçmemesi için Simav'a nakli hususunda nasıl hareket edilmesi gerektiğini soran Kütahya Mutasarrıfı Fevzi'nin telgrafı üzerine Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya gönderdiği yazıda kuvvetli bir jandarma müfrezesi izamı ve gerekirse cephenin Simav'a sevki için Şarköy'e vesaiti nakliye hususunda gereğinin yapılmasına müsaade buyurulmasını istemiştir[381].

Görülen o ki, Mondros Mütarekesi'nin silahların teslimi ile ilgili maddesi gereğince hükümetin elindeki tüm silahlar teslim edilmemiş ve olası bir tehlikeye karşı Dahiliye Nezareti'nin bilgisi dahilinde daha emin mahallere sevk edilerek korunması sağlanmıştı.Öyle ki cihet-i askeriyenin işgale mukabele etmek amacıyla hazırlıkta bulunduğu ve hatta bu hususta ahalinin de öne sürüleceği duyumlarını alan[382] Dahiliye Nezareti, silahların korunması dışında ihtiyaç halinde mutasarrıflara dağıtımını da yapmıştı[383].

2.6.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Örgütlenme Faaliyetlerine Karşı Politika

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gittiği andan itibaren hem hükümet hem de İngilizler tarafından takip edilmekteydi. Havza genelgesi ile düşmana karşı mukavemet çalışmalarına başlaması ve 3 Haziran 1919'da İstanbul'a gönderdiği telgrafta kullandığı ifadeler, hükümetle arasındaki ilişkiyi farklı bir boyuta taşımaya başladı[384]. Öte yandan bahsi geçen telgraftan üç gün sonra 6 Haziranda Karadeniz Orduları Generali Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal'in bulunduğu yerden uzaklaştırılması yönünde talimat verdi[385].

---

[381] BOA., DH.KMS., 52 2/18_1 (4 Haziran 1335/4 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdiriyetinden Nazır Ali Kemal Bey ve Harbiye Nazırı Şevket Tuğrul Paşa'ya gönderilen yazı.)

[382] BOA., DH.KMS., 53-1/42_2 (9 Haziran 1335/ 9 Haziran 1919 tarihinde Konya valisi Cemal Bey'den Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.)

[383] BOA., DH.ŞFR., 634/71(17 Haziran 1335/17 Haziran 1919 tarihinde Hüdavendigar Valisi İsmail'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf.)

[384] BOA., HR.SYS., 2606/2_3 (3 Haziran 1335/3 Haziran 1919 tarihli Dokuzuncu Ordu Kıtâtı Müfettişi Mustafa Kemal'in Havzadan Harbiye Nezaretine gönderdiği şifre.),**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Ankara 2003, s.27.

[385] BOA., HR.SYS, .2606-2 _9 (İngilizcedir.) 2 Temmuz 1919 tarihli "acil" notuyla İngiliz Dışişlerine gönderilen yazı.Yazıda Mustafa Kemal'in görevinden uzaklaşmasının Harbiye Nezareti'ne bildirilmesine rağmen azlin gerçekleşmemiş olduğunun altı çizlimişitr. 6 Haziran 1919 tarihli talebin gerçekleşmemesi üzerine 17 Haziranda İngiltere Dış İşleri'ne gönderilen 4 maddelik raporda Mustafa Kemal'in görevinin iyi sonuçlar doğurmadığı ve hükümetin bundan sonra ard arda emirler vererek Generali acilen geri çağırılacağı bildirilmiştir. HR SYS 2606-1 _ 28

Anadolu'da başlayan Milliyetçi hareket hızla yayılıyordu[386]. Bu hızlı yayılmayı sağlayan en önemli etken telgraf haberleşmesiydi. 8 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'nin Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a geri çağırmasıyla[387] Mustafa Kemal Paşa ve Hükümet arasında zaten başlamış olan gerginlik, 16 Haziran 1919'da Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi'nin Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak heyetlerinin telgraflarının çekilmemesi hakkında verdiği emirle derinleşti.. Bu emirle bahsi geçen cemiyetlere ait telgrafların kabul edilmemesi kabul edilse dahi keşide edilmemesi bildirilmişti[388].

Dahiliye Nezareti 18 Haziran 1919 tarihli bir bildiri daha yayınlayarak Hükümet-i Osmaniye'nin asla savaşamayacağını, Paris Sulh Konferansı'na giden heyetten ümidinin günden güne arttığını, asayişi memleketi ihlal eylememek memleketimizdeki İtilaf Devletleri mümessillerini hoşnutsuzluğunu celp etmemek, milli ordu kurmak ve müdafaa-i milliyeyi hazırlamak gibi felaketlerden uzak durmak gerektiğini bu doğrultuda davranmayanları sözle ikaz etmek olmazsa zorla yola getirmek için çalışmanın vatana hizmet olduğunu belirterek "*mahiyetinizdekileri ikaz eyleyiniz aksi takdirde davrananlara pek şiddet gösteririm."* diyerek hareket karşısındaki son tavrını göstermiş oldu[389].

---

[386] Hükümete her tarafta nizamiye ve jandarma zabitanı idaresi altında çete teşkil edildiğini bildiriyorlar.BOA., DH.İUM.EK., 53/97 (21 Haziran 1335/21 Haziran 1919 tarihinde Sadaret,Dahiliye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen yazı.)Kütahya'da jandarma kumandanlığı milli kuvvetlerin isteği üzerine asker topluyor. BOA., DH.KMS., 52-2 38(15 Haziran 1335/15 Haziran 1919 tarihinde Kütahya Tabur Vekili Mustafa tarafından Umum Jandarma Kumandanlığına gönderilen yazı.)

[387] Mustafa Kemal Paşa Kömür ve benzin yokluğunu bahane ederek İstanbul'a dönmeyeceğini bildirmiş ve neden İstanbul'a gelmesinin istendiğini Harbiye Nezaretinden öğrenmek istemiştir ATASE, İSH, kutu: 24 gömlek: 79 -1. 11 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan Harbiye Nezaretine gönderilen şifre telgraf. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa , bu davetin , Hükümetin kararı olduğunu söylemiştir. ATASE, İSH kutu :24 gömlek 81-1 15 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraf.Ancak geri çağırılmasının nedenin İngilizler olduğunu öğrenmiştir. ATASE, İSH kutu:24 gömlek 83-1 15 Haziran 1919 tarihinde Basri imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen şifre telgraf.

[388] Cemiyetler adına ücretsiz telgraf çekilmeyecek , hükümetçe tanınmamış cemiyetler adına hiçbir surette telgraf çekilmeyecekti. .BOA, MV., 216/53 (23 Haziran 1335/23 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı), BOA., DH.ŞFR., 101/19 080 (14 Temmuz 1335/14 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Eskişehir Mutasarrıflığına çekilen telgraf.), BOA., DH.ŞFR., 101/19 050 (10 Temmuz 1335/10 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Konya Vilayetine çekilen telgraf)

[389] Ali Kemal, **Ömrüm**, İstanbuL, Hazırlayan: Zeki Kuneralp,İsis Yay. l,1985, Sayı:182-183

Hükümetin üst üste yayınladıkları bu bildiriler, bilhassa İstanbul'daki milliyetçi hareket taraftarlarının moralini bozdu.Onların da artık sadece Anadolu'dan bir hareket beklemeleri [390] ve azledileceğinin de kesinleşmesi gibi nedenlerle Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran 1919'da Amasya'dan Sadaret Makamı'na, Harbiye Nezareti'ne, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne telgraf göndererek bu durumu,

"*sada-yı milliyi boğmak ve vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine mani olmak gayesine ma'tuf bir teşebbüs-i caniyane"*

olarak nitelendirdi[391] Valilere gönderdiği telgrafla da cemiyetler delaletiyle halkın mitingler akdetmesini ve hükümet nezdinde şiddetle protesto edilmesini tamim etti[392] .Ayrıca Paşa, bu telgrafta sadece protesto etmeyi yeterli görmüyor hemen telgrafhanelerin işgal edilmesini emrediyor ve Dahiliye Nazırı'nın emrini uygulayan telgraf memurları derhal Divan-i Harbe vereceğini de ekliyordu[393].

Mustafa Kemal'in bu sert tutumu ile İstanbul'a Anadolu'nun gerektiğinde ciddi yaptırımlar uygulayabileceği sinyalleri verilmiş oldu. Bu şartlar altında, Meclis-i Vükela'nın 23 Haziran tarihli toplantısında Mustafa Kemal Paşa'nın , halkı hükümete karşı kışkırtmış olduğundan ve Harbiye Nezaretinden bildirildiği halde İstanbul'a gelmeyi kabul edememesinden dolayı görevinden alınmasını, bildiri ve emirlerinin resmi karşılığı olmadığının gereken vilayetlere bildirilme işinin Dahiliye Nezareti'ne verilmesi kararlaştırıldı[394]

---

[390] ATASE, ATAZB 1, kutu:1, gömlek:17. 22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından Cemal Paşa'ya gönderilen şifre.

[391] **Atatürk'ün Bütün Eserleri** Cilt:II, s.40.1; Telgrafın başlığında Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne ifadesi yer alıp Sadaret ve Harbiye Nezareti'ne ifadeleri yoktur.Ancak yazının sonundan aslında o makamlara da sunulduğunu anladığımız için başlık eksik yazılmıştır.**Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, ATAM**, s.45.

[392] **Atatürkle ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 yıllarına ait 106 Belge)** s.38.

[393] BOA., DH .ŞFR ,634 -16 (25 Haziran 1335 /25 Haziran 1919 Diyarbakır Vali Vekili Mustafa'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı) ; Mustafa Kemal Paşa Valilere, Posta ve Telgraf Baş Müdürlüğü ve Kolordulara ve Sadaret Makamı-Harbiye Nezareti ve Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne hitaben üç ayrı tamim göndermiştir.Ayrıca Mustafa Kemal Paşa 24 Haziran 1919'da padişaha gönderdiği telgrafta da Ali Kemal Bey'i ve Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisini şikayet etmiştir.**Atatürk'ün Bütün Eserleri** C: III, s.121.

[394] BOA., MV., 216/54 (23 Haziran 1335/23 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı) , **Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921tarihleri arasına ait 106 Belge),** s.41.

Bu kararın ardından Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey de bir bildiri yayınlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir asker olduğunu ancak tüm gayretine rağmen dönemin siyasetini bilmediği için yeni görevinde başarısız olduğunu bu nedenle de İngilizler tarafından azli istendiğini ve azledildiğini yazdı. Nazır, bildirinin devamında Mustafa Kemal Paşa'nın azlini haklı nedenlere bağlayarak, hatalı olduğunu Reddi İlhak cemiyetleri gibi Aydın ve Karesi'de müslüman halkı haksız yere kırdırtan ve para alan heyetlerle ilgili telgraflar gönderdiğini yazdı. Aynı bildiriye paşayı azletmek Harbiye Nezareti'nin sorumluluğundadır ancak Dahiliye Nezareti olarak azledilmiş olduğunu bildirdiğini ve kendisi ile hiçbir şekilde bir münasebette bulunulmaması gerektiğini yazdı[395] .

Bu dönemde Anadolu'da bulunan en kuvvetli ordu daha önce de belirttiğimiz üzere 15. Kolordu idi. Komutanı Kazım Karabekir Paşa da gelişen olaylar karşısında tepkisini koymaktan geri durmuyordu. Öyle ki Kazım Karabekir Paşa Ali Kemal'in Konya Vilayetinde Karesi ve Kütahya dolaylarında bazı yerlerde ordu müfettişlerinin emri ile 311-316 doğumlular askere çağırılmakta , başka doğumlular gönüllü yazdırılmakta ve seferberlik harcamaları için para toplanmakta olduğundan *bu fesatların önünü almak için ne lazımsa yapınız* dediği 26 Haziran 1919 tarihli valilere göndermiş olduğu[396]

"Ordu müfettişleri bu seferberliği hazırlamaya kalkışırlarken düşünmüyorlar ki teslîmât ve techîzâtı son derece mahdûd ve mütâreke ahkâmıyla elimiz ayağımız bağlıdır. Biz bu gün Yunan ve İtalya ve herhangi devletle olursa olsun harbe giremeyiz, girersek hem halkımızı ezdiririz, hem de donanmamızı siyâseten gâib etmiş oluruz. Her musîbeti göze alarak her ne olursa olsun fedâ-yı nefs etmeğe

[395] BOA., DH.ŞFR., 100/174 (23 Haziran 1335/23 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Diyarbekir,Ankara,Erzurum,Sivas,Trabzon,Van,Kastamonu,Bitlis,Mamuratü'l-Aziz vilayetleriyle Erzincan ve Canik Mutasarrıflıklarına çekilen telgraf.);ATASE, ATAZB 1, kutu:8, gömlek:32aa, Ali Kemal, ömrüm,s.183 Dahiliye Nazırı bu tamimi gönderimişti ancak Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiğini gösteren bir padişah iradesi yoktu.Zekeriya Türkmen, **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)**,s.121.;Bu arada belirtmek gerekir ki milli mücadele yanlısı mülki memurlar Ali Kemal Bey'in bu bildirilerinin yayılmasını önlemeye çalışmışladır. Bunlaradan biri de Kastamonu Vali Vekili İbrahim Bey'dir.7 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta Dahiliye Nazırı'nın mahremane tamimlerinin hiçbirisini tebliğ etmeyerek sakladığını bildirmektedir.İlerleyen zamanlarda da aynı hareket tarzı İstanbul Hükümeti'nde göreülecek Kongre kararlarının yayılmasını engellemek amacıyla bildirler saklanacaktır.

[396] TİTE, kutu,: 295, belge:26; Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s.80.

gelince onun için de konferansın karârını beklemeğe ve son ümîdimizin söndüğünü görmeğe mecbûruz. Yoksa bu ümîdi elimizle söndürmek cinnet olur."

sözlerinin yer aldığı bildiriye karşı bir bildiri yayınladı ve bir tehlike vuku bulursa seferberlik ilanına kanunen yetkisinin bulunduğunu seferberlik emrine uymayanların Divan-ı harbe verileceğini ifade etti[397] .

Kazım Karabekir'in dışında Ali Fuat Paşa da 27 Haziran 1919 tarihinde Batı Anadolu'daki kumandanlara mülki amirlere ve milli teşeküllere şifre ile bir beyanname neşrederek Ali Kemal'in düşmanla beraber milletin direnişini kırmak istediğini bu amaçla elinden gelen her türlü fenalığı yaptığını belirtti.Böyle bir beyanname yayınlayarak aslında her şeyi tehlikeye atma ihtimali olduğunu bildiğini ancak bu icraatı vicdanının emrettiğini ifade eden Ali Fuat Paşa'nın bu beyannamesi Mustafa Kemal Paşa tarafından da memnuniyetle karşılandı [398] .

Bu arada hükümette bu son derece mühim öneme haiz iki nezaret arasında yaşanan gerginlikler ve fikir ayrılıkları dolayısıyla istifalar başladı. Oldukça kritik bir dönemde Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey ve Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'lar istifa ettiler.Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in görevini bırakması Anadolu Hareketi lehine bir gelişme olurken Şevket Turgut Paşa'nın istifası bir o kadar üzüntü yaratmıştı.Hatta bu istifa Harbiye Nezareti'ndeki tek istifa değildi. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Reisi Cevat Paşa'da istifa etmek durumunda kalmıştı.Ancak Cevat Paşa milli mücadele döneminde yeniden önemli görevler alacak ve kaçınılmaz olarak yeniden istifa etmek zorunda bırakılacaktı. Dahiliye Nezaretine vekaleten Ticaret ve Ziraat Nazırı Ethem Bey, Harbiye Nezareti'ne ise Ferit paşa geçti[399].

---

[397] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1920)**,Ankara, 2003, s.135.; Dahiliye Nezareti Sivas Valiliğine Ermeni kuvvetlerinin taaruzu halinde orduya müdafaa etmesi için gerekli tebligatın yapılacağı ancak bu durumdan sefrebelik ilanına selahiyet verilmesi anlamı çıkartılmaması gerektiğinden bu yolda vuku bulacak tebligatın dinlenmemesi gerektiğini bildirecektir. BOA., DH.ŞFR., 101/ 19 072 (13 Temmuz1335/13 Temmuz 1919'da Dahiliye Nezareti'nden Sivas Vâliliğine gönderilen yazı.); Yine Temmuz ayında Ordu Müfettişlerinin yetkileri gündeme gelecek ve Dahiliye Nezareti bu kez de onlara verilen yetkilerin Mülki teşkilata müdahale edebilecekleri anlamına gelmediğinin altını çizecekti. BOA, .DH. ŞFR., 101 / 19 080 (14 Temmuz 1335/14 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Eskişehir Mutasarrıflığına gönderilen yazı.)

[398] Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 80-82.

[399] BOA., MV., 260/70 (29 Haziran 1335/29 Haziran 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

Tüm bu gelişmeler yaşanıyorken dönemin diğer güç odağı İtilaf Devletleri de İstanbul'un Anadolu'ya söz geçirememesinden rahatsızlık duymaya başlamışlardı. Bu rahatsızlıkları sadece Mustafa Kemal Paşa ile ilgili değildi.2 Ekim 1919'da kurulacak Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırlığı yapacak olan, bu dönemin II. Ordu müfettişi Cemal Paşa'nın milliyetçi faaliyetleri de İngilizlerin dikkatinden kaçmamıştı. İstanbul'daki İngiliz yetkilisinin Dışişlerine bildirtildiği "acil" notuyla yazılan raporda, Konya ve Sivas'ta önemli olayların olduğu bu olayların Sivas'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Konya'da bulunan Cemal Paşa tarafından örgütlendiği, ardında bulunanların ise Osmanlı Devletinin bağımsızlığını düşünen İttihat ve Terakki ajanlarının olduğu, 6 Haziranda Mustafa Kemal'in bulunduğu yerden uzaklaştırılması ile ilgili Karadeniz Orduları Generali Harbiye Nezareti'nden istemiş ancak şu ana kadar buna uyulmadığı bildirdi[400].

Ayrıca bu iki kişinin şartlara bağlanmadan ve ertelenmeden acilen geri çağırılmaları gerektiği ifade edildi[401].

İngilizlerin Harbiye Nezaretine yapmış olduğu baskının etkisiyle olacak ki Cemal Paşa 1 Temmuz 1919'da İstanbul'a döndü[402]. Ancak Mustafa Kemal Paşa'yı geri döndürmek kolay değildi.O Hükümetin İtilaf Devletleri ile iyi geçinme politikasını acizlik olarak nitelendiriyordu[403]. Ayrıca İstanbul'dayken bu konudaki tehlikeyi sezmiş ve Padişah Vahdettin'le yaptığı konuşmada memlekete hizmet edebilecek kişilerin yabancılar tarafından ortadan kaldırılmaya çalışıldığını, bu görevle ilgili olarak da bazı bozguncuların arayı bozabileceklerini ifade etmiş ve sadrazama da sonunun Yakup Şevki Paşa ve Ali İhsan Paşa gibi olmasını kabul

[400] BOA., HR.SYS. ,2606-2_ 9 (İngilizcedir.)
[401] Aynı belge.
[402]Milliyetçi hareket tertip ettiği şüphesiyle İngilizler tarafından İstanbul'a çağırılan Cemal Paşa'nın İstanbul'a döndükten sonra hakkında bir işlem yapılmaması şaşırtıcıdır."Mekâtib-i Askerî Müfettişliği Umumiliği" olarak görevlendirilecektir.BOA., İ.DUİT., 159/8_1 (24 Temmuz 1335/24 Temmuz 1919 tarihli İrade-i Seniyye); Ayrıca bu dönemde Erzurum Valisi Münir Bey ve Canik Mutasarrıfı Hamid Bey de azledileceklerdir.Atatürk, a.g.e.., s.51
[403] İngilizlerin hükümete müdahalelerinin ardı arkası kesilmiyordu. Haziran ayında 13. Kolordu'nun kaldırılmasını istemişlerdi. Cevat Paşa ve Mustafa Kemal Paşa bu kolordunun tamamen jandarma kadrosuna dönüştürülmesini istiyorlardı.Mustafa Kemal Paşa bu konuyla ilgili gelişmeleri Kazım Karabekir'e bildirirken Hükümetin İngilizlerin her teklifi ve müdahalesi karşısında boyun eğmesini şaşırtıcı ve üzücü bulduğunu ifade etti.Kazım Karabekir**, İstiklal Harbimiz,**Türkiye Yayınevi**,** İstanbul, 1960 s.47

etmeyeceğini bildirmişti[404].Daha açık bir ifadeyle, İstanbul'a geri dönmeyeceğini henüz İstanbul'dan ayrılmadan bildirmişti. 6 Temmuz'da, geri dönmesi için ısrarcı olan Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya

"*Ermenistan'a vaad edilen Doğu vilayetleri arasından çıkıp gelmek konusunda şahsi iradesini kullanmaktan manen ve madden yasaklanmış bulunduğunu"* yazdı [405]

7 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa Sadaret'e kati kararını gösteren bir telgraf gönderdi ve İngilizlerin Samsun'a yüzelli Hint askeri getirdiklerini, bu sayıdan çok daha fazlasını da Batum'dan getireceklerini bildirdiklerini bu durumun protesto edildiğini ve bundan sonra bir askerin dahi karaya çıkmasına izin verilmeyeceğinin bildirildiğini ifade etti.Yazının devamından anlaşıldığı üzere sahilden dahile hiçbir kuvvet giremeyecekti.Teşebbüs edenler de sonucun müsebbibi olacaklardı.[406].

Bu arada Anadolu Hareketi'nde önemli bir karar alındı ve her ne surette olursa olsun birlik ve dayanışma net olarak ortaya kondu.7 Temmuz 1919 tarihli bu karar, Mustafa Kemal Paşa tarafından Ali Fuat Paşa'ya, Refet Paşa'ya, milli mücadelede ön saflarda yer alan tüm komutanlara gönderildi[407].Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan bu maddelere göre Milli teşkilat ve askeri teşkilat kesinlikle ilga edilmeyecek, kumanda terk edilmeyecek, silahlar elden çıkarılmayacak, bir işgal hareketinin meydan gelmesi durumunda ordu müdahale edecek, gerçekleşecek vaziyete göre memleketin müdafaası için beraber hareket edilecek , bu nedenle kumandanlar bir an evvel birbirlerini haberdar edeceklerdi.

Görüldüğü gibi bir taraftan padişah ile haberleşilmekteyken diğer taraftan Anadolu Hareketinin sağlam bir zemine oturtulması yönünde çaba sarfediliyordu ancak II. Ordu Müfettişi Cemal Paşa on gün izin alarak bazı kişiler ve ailesi ile

[404] Bu ifadeler 14 Haziran 1919'da padişaha gönderdiği telgrafta yer almaktadır. **Atatürk'ün Bütün Eserleri**,C: II, s.375-376.
[405] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:III, s.148
[406] **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 tarihleri arasına ait 106 Belge)**,s.45-46.
[407] Belgede Cemal Paşa'nın da adı bulunmaktadır.ATASE, ATAZB1 , kutu:17, gömlek:15 ve 15 aa 7 Temmuz 1919 tarihinde

görüşmek üzere İstanbul'a gitmiş ve bir daha dönmemişti[408].Ayrıca bu karara rağmen III. Kolordu Kumandanı Refet Bey de kumandayı devretmiş ama İstanbul'a dönmemişti.

Öte yandan padişah da İstanbul'da ince hesaplar yapmaktaydı. Reşid Akif Paşa'dan İtilaf Devletleri'nin Karadeniz iskele ve sahillerini işgal etmeleri halinde Anadolu Hareketi'nin yayılmasının ne dereceye kadar önlenebileceği hakkında bir muhtıra istedi.Reşid Akif Paşa, yayılmanın derecesini bilmediğini ancak padişaha duyulan itimadın azalmasından endişe ettiğini söyledi.Ona göre Mustafa Kemal Paşa'dan bir heyet istenmeli milli hareketin emelini anlamak gerekliydi. İngilizler ise padişah aleyhine bir durum oluşmayacağını çünkü işgalin kendilerince yapılacağını ifade ediyorlardı[409].

Bu gelişmeleri değerlendiren padişah 8 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya , Devletin durumunun taşrada düşünüldüğü kadar kötü olmadığını, merkezden Anadolu'yu kurtarmanın kolay olduğunu yazdı. Telgrafın devamında ise Mustafa Kemal Paşa için kabul edilmesi pek de mümkün görünmeyen bir cümle daha yer alıyordu. Padişaha göre İstanbul'da tehlikeli bir durum meydana gelirse, Anadolu'da bulunanlar merkezi kurtaramazdı.[410]. Ayrıca padişah, "*iki ay hava değişimi alması ve barış yapılıncaya kadar tercih edeceği bir şehirde istirahat etmesi"* tavsiyesinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa'ya Saray Başkatibi Ali Fuat Paşa kanalıyla ikinci kez telgraf gönderildi ve daha önceki telgrafta İstanbul'a gelmemesi kabul ediliyorken İngilizlerin kendisine onur kırıcı harekette bulunmayacaklarına dair söz verdiklerini bu nedenle İstanbul'a gelmesinin münasip olduğu yazıldı. İstanbul'a döndüğünde başka bir göreve tayin olabileceği hatta Erzurum'a dönmesinin de etraflıca düşünüleceği yazıldı.Hakkında istenmeyen bir muamelenin yapılmaması için buyruğa uyulması istendi.Bu telgrafı Harbiye Nazırı Ferit ve Sadrazam Vekili

[408] Cemal Paşa, daha sonra kurulacak Ali Rıza Paşa Kabainesinde Harbiye Nazırı olarak karşımıza çıkacak ve Kuva-yı Milliye'ye hiç de azımsanamayacak ölçüde yardımlar yapacaktır.
[409] Muhtıranın tam metni için ATASE ATAZB1, kutu: 6, gömlek:49 ve 49 AA
[410] **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 tarihleri arasına ait 106 Belge)** , s.46-47.

Mustafa Sabri'nin imzalarının bulunduğu "*Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verilmiştir."* diyen padişah buyruğu izledi[411].

Mustafa Kemal Paşa'da aynı gün askerlik mesleğinden istifa ettiğini açıkladı ve kendi deyişiyle bir aydır devam eden oyun sona erdi.Azledilmiş olmanın dışında sahip olduğu nişanlar ve fahri yaverlik rütbesi de geri alınan Mustafa Kemal Paşa kendisine irade-i seniyye ile tebliğ yapılmadığı gerekçesiyle müfettişlik görevine devam etmişti.Azledildikten sonrada görevine devam edeceği sinyallerini henüz haziran ayında iken 15. Kolordu kumandanı Kazım Karabekir'e gönderdiği şifrede hükümetin kensini aldatmak suretiyle İstanbul'a davet etmek gibi bir plan yapmış olduğunu, bu şartlar altında kendisininden zaman kazanabilmek ve karargahını dahile sokabilmek için aynı şeklide haberleştiğini bildirdi.[412] Mustafa Kemal Paşa'nın, Üçüncü Ordu Müfettişi ünvanını kullanmaya devam ederek Anadolu'da bir kafa karışıklığı yaratmak ve bu yolla zaman ve taraftar kazanmak niyetinde olduğunu anlayan Hükümet, mevcut adımı ortadan kaldırmak için silki askeriyeden ihracının da resmen ilan edilmesine karar verdi[413]

Hükümetin attığı bu adım, amacının tam da aksine milliyetçi hareket için bir dönüm noktası oldu.Yerel mukavemet hareketlerinin tek elden birleşmesi gerekiyordu bunun için de güçlü bir lidere ihtiyaç vardı.O lider, üniformasını üzerinden çıkararak merkezi hükümetle resmi bağlarını kesen fakat her durumda haberleşmeye devam eden Mustafa Kemal Paşa oldu.

Anadolu'da başlayan direniş hareketinin kendisine destek bulmaya başladığı bu kritik dönemde, direniş karşıtı olan ve padişah ile hükümetin almış olduğu kararlara sadakatle bağlı kalan kesim de varlığını korumaktaydı. Bu hal sebebiyle,

---

[411] Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alınmasıyla ilgili olarak bkz Ahaliyi hükümete karşı tahrik ettiğinden dolayı görevden alınması gerektiği BOA. MV.216-54 .(24 Haziran 1335/24 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela mazbatası.); BOA.MV.251/ 34 8 Temmuz 1335/8 Temmuz 1919 tarihli Meclis-i Vükela mazbata sı ve ekinde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a İngilizler tarfından asker çıkarılmasına mani olacağı hakkında Erzurum Vilayeti'nden Sadaret'e gönderdiği yazı.) Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya vilayetçe iştirak edilmemesi gerektiği BOA.DH.KMS.54-1 /12 _5 (9 Temmuz 1335/9 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Sivas Vilayetine yazılan yazı.) **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 tarihleri arasına ait 106 Belge)**, s.51.

[412] ATTB**, ATAM**,s.35

[413] BOA., BEO., 4585/343858 (6 Ağustos 1335/6 Ağustos 1919 tarihli Sadaret-i Uzma Mektuba Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

Dahiliye Nezareti'nin ilgili genelgesinden sonra Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın aleyhinde bir propaganda yapılmaya başlandı ancak bu durum milliyetçi hareket taraftarlığını körüklerken diğer yanda müteredditi, ne yapacağını bilemeyen devlet görevlilerin sayısını arttırıyordu[414]. Bu nedenle Dahiliye Nezareti, Kuva-yı Milliyecilere nasıl cevap verilmesi gerektiği ile ilgili malumat bekleyen mutasarrıf ve valilerden gelen telgraflarla uğraşıyorlardı.[415].Milli mücadele taraftarları boş durmuyorlar ahzı asker şubeleri, ulema,eşraf ve zabitandan kuvvetler meydan getirmek için çaba sarfetmeye devam ediyorlardı.Vatanı müdafaa etmek amacıyla eli silah tutabilecekler mücadeleye davet ediliyorlardı. Teke Ahz-ı Asker Şubesi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgrafnamede Muradköy müdafaası için beşyüz nefer istendiği ve vatanı müdafaası ve haysiyet-i milliyeyi korumak amacıyla oluşturulan heyetlerin mülhakata gönderildiği bildirilmişti[416]. Dahiliye Nazırı engel olmaya, Anadolu Hareketi de yayılmaya kararlıydı.Bu nedenle , arada kalan mutasarrıf ve valileri kazanmak öncelikli hedef olmuştu.

Öyle ki, Mustafa Kemal Paşa görevinden alınmadan ve Cemal Paşa henüz İstanbul'a gitmeden önce bir plan yapılmıştı.1919 Haziran sonunda Mustafa Kemal Paşa tarafından Cemal Paşa'ya gönderilen yazıda plandan şu sözlerle bahsediliyordu:

"Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Sivas valileri Erzincan, Canik müstakil mutasarrıfları ve eskiden hukûk ve mu'ârefetim olmak hasebiyle efkârını tamâmıyla anladığım Kastamonu valisi ve Bolu müstakil mutasarrıfı bizim için kıymetdâr hedeflerdir. Ankara valisine gelince tereddüdüne ve parti temâyülüne rağmen son günlerde tamâmıyla gâye-i milliyemize tâbi' bir şekle girdiğini ve daha ziyâde ihzâr edileceğini Fuad Paşa söyledi. Bursa valisine bu gün başka bir zeminde tevhîd-i mesâ'i teklîf ettim. Arada mühim olarak Konya valisi kalıyor. Bu zâta karşı mutlaka mütehakkim bir vaz'iyet ihdâs etmemiz elzemdir. Henüz mâhiyetini anlamadığım Kayseri mutasarrıfı da bu miyâna idhâl

[414] ATASE. ATAZB 1, kutu:1, gömlek:17ve 17 aa, 22 Haziran 1919 tarihi'nde Mustafa Kemal Paşa tarafından Cemal Paşa'ya gönderilen yazı.
[415] Bu telgraflarda genel olarak yer alan diğer konular ise İşgal kuvvetlerinin davranışları, bölgenin jandarma ve para ihtiyacıydı.
[416] BOA., DH.ŞFR., 634/5 (11 Haziran 1335/11 Haziran 1919 tarihinde Teke Mutasarrıfı Cemal tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgrafname.)

edilmelidir. Tedrîcen yola gelmeyenler nihâyet tereddüd karşısında kalmağa mecburdurlar[417].”

Harbiye Nezareti’nde durum nasıldı?

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Şevket Turgut Paşa’nın Anadolu Hareketi’ne azımsanmayacak ölçüde desteği sözkonusuydu. Meclis-i Vükela’nın 22 Haziran’da Mustafa Kemal Paşa’nın resmi görevi olmadığı bu nedenle azledilmiş olduğunu vilayetlere bildirilmesi işinin Dahiliye Nezareti’ne bildirilmesi kararını imzalamayarak Mustafa Kemal Paşa’ya zaman kazandırmaya çalıştı[418]. Yine Şevket Turgut Paşa Mustafa Kemal Paşa’nın azledilmesi gündeme geldiğinde onun yerine Kazım Karabekir Paşa’yı önermiş ve böylelikle milli mücadele taraftarı kuvvetli bir kumandanı başa geçirmek istemiştir[419].29 haziranda Şevket Turgut Paşa istifa ettiğinden yerine Harbiye Nazırlığı’na Ali Ferit Paşa geçti.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yaptığımız çalışmalarda milli mücadele dönemi sonunda Ali Ferit Paşa ile ilgili Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla Adnan Bey tarafından tahkikat yapıldığını ve tahkikat sonucunda Kuva-yı Milliye aleyhtarı olmadığının anlaşıldığı yazılmaktadır[420]. Ayrıca Ferit Paşa padişaha 20 Temmuz 1919’da bir rapor sunarak Anadolu’daki milliyetçi hareket liderleri ile anlaşmak gerektiğini yazdı. Bu rapor da onun Kuva-yı Milliye taraftarı olduğu tezini kuvvetlendirmektedir[421].

Damat Ferit Paşa’nın bu ikinci kabinesinde Anadolu’ya yardımlar yapan kabine mensuplarının olduğunu biliyoruz. Mustafa Kemal Paşa Konya’da bulunan

---

[417] ATASE ATAZB kutu:1 , gömlek:17 -17 aa **.**22 Haziran 1919’da Amasya’dan Mustafa Kemal Paşa tarafından Konya’da bulunan Cemal Paşa’ya gönderilen yazı.

[418] Gerçi Dahiliye Nazırı Ali Kemal hiç vakit kaybetmeden Mustafa Kemal’in emirlerinin dinlenmemesi için genelgesini yayınladı.

[419] 21 Haziran tarihinde bu teklifi yapmıştır.Ancak Kazım Karabekir Paşa Mustafa Kemal Paşa’nın görevinde kalması gerektiğini savunmuştur. Falih Rıfkı Atay, **ÇANKAYA**, s.208; ancak Kazım Paşa’nın vekaleten atama işlemi yapılmıştır.BOA.DH. KMS.54-2 16 (21 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen yazı.)

[420] BOA., HR.İM., 16/ 124_1_2 (22 Şubat 1339/22 Şubat 1923 tarihli Başkumandan Gazi Mustafa Kemal’in Adnan Bey’e yazısı ve 24 Şubat 1339/24 Şubat 1923 tarihli Adnan Bey’in Mustafa Kemal Paşa’ya yazısı.) ; Mustafa Kemal Paşa Ferit Paşa ile ilgili yazışmalarda Ferit Paşa’nın onun önerisi neticesinde Harbiye Nezaretini bıraktığını yazmıştır.Ayrıca kendi arzusu dışında Nigahban Cemiyeti’ne kaydedildiği ortaya çıkmıştır.BOA., HR.İM., 16/147 (25 Şubat 1339/25 Şubat 1923 tarihli Başkumandan Gazi Mustafa Kemal ve Adnan Bey arasında yazışmalar.)

[421] Tansel **,** a.g.e**.** C:II, s.50.

İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya yazdığı telgrafta bazı temaslardan sonra İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş olan Rauf Bey'den almış olduğu bilgiler ışığında "*bugünkü kabineye dahil bazı yurtsever kişilerin bile Anadolu'ya ve milletin bağrına koşmaya hazır olduğunu"* yazdı.[422]

Bu kişilerden biri de şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Sivas'a mektup göndererek izlenmesi gereken yolla ilgili önerilerde bulunan, o dönem Nafia Nazırı olan Ferit Paşaydı. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Mustafa Kemal Paşa ve milli hareket aleyhine Hürriyet ve İtilaf mensuplarının İtilaf Devletlerinden asker talep edebilecek düzeyde kin ve düşmanlık beslediklerini, bu kişilere meydan verememek için Damat Ferit Paşa'nın yokluğunda sadarete vekalet etmeyi istediğini yazıyordu. Ayrıca İngilizlerin baskısından dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın istifa etmesini ancak Dersaadet'e gelmeden resmi görevi olmadan milliyetçi hareketi yönetmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunuyordu[423].

Ayrıca Ali Fuat Paşa,14 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında[424] Dersadet'ten haberler verirken

"*kabine kariben değişecek, şimdilik kabineden Nazım, Ahmet Abuk, Tevfik Paşalarla Adliye Nazırı Mustafa Efendi harekat-ı Milliyeyi lekedar etmiyorlarmış .Kabinede cerayan-ı milliye lehinde şiddetli mücadele ediyorlarmış."*

ifadesini kullanması Rauf Bey'in bahsetmiş olduğu zatlar oldukları sonucunu çıkarmaktayız.

[422] ATASE ATAZB1, kutu:1 gömlek:17 ,**Atatürk'ün Bütün Eserleri** C:III, s..109.
[423] Cebesoy, **a.g.e** s. 92
[424] ATASE ATAZB 1, kutu:5; gömlek:51 Bu telgrafta Ali Fuat Paşa Tümurlenk adını kullanmış. Muhtemelen 15 Ağustos tarihli şifreli haberleşme yasağından kaynaklanmakta.

2.7. III.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (21 TEMMUZ -1 EKİM 1919)

2.7.1. Kabinenin Kurulması

Damat Ferit Paşa, Paris Barış Konferansı sonrasında istifa kararını saraya sundu. Sadrazamın gerekçesi, kabine üyeleri arasında bir uyumun olmamasıydı. Muhtemelen, izlediği politikayı uygun bulmuş olmasından dolayı padişah, kabine kurma görevini üçüncü kez yine Damat Ferit Paşa'ya verdi. İstanbul'daki siyasi zümrenin bu görevlendirmeye taraftar olmamasına rağmen[425] Sadrazam Damat Ferit Paşa, 21 Temmuz 1919'da tekrar iktidar mevkine oturdu[426].

Kabinenin siyasal anlamda hangi şartlar altında kurulduğu ortadaydı. Sadrazam, bu görevi kabul ederken katılmış olduğu Paris Konferansı sonrası yaşadığı hayal kırıklığı, döndüğünde karşılaştığı manzara ve siyasi teşebbüslerle yurdun kurtulamayacağı tezini savunanların haklı çıkmış olması gibi gerçekleri bir tarafa koymuş ancak bir noktayı atlamıştı. Bu nokta, görmezden gelmeye çalışsa da onu o iktidar koltuğunda aynı politika ile oturtmayacak bir iç kuvvetin varlığıydı ve bu kuvvet günden güne güçleniyordu.

Ayrıca farklı bir paltformda içinde bulunulan şartlardan yani millet ve hükümet arası ayrılıklarından faydalanmayı bekleyen İtilaf Devletleri gerçeği de vardı. Onlar da boş durmayacaklardı. Öncelikle Yunanlılar hızlarını alamamışlar, Megali İdealarına ulaşmak için farklı stratejiler geliştirmeye başlamışlardı ki

[425] Partiler, Hürriyet ve İtilaf'ın genel merkezinde toplanarak bu kabinenin ne meşruti, ne devletin dış siyasetini ve iç işlerini yürütebilecek ehliyet sahibi ve ne de milletin hakkını müdafaa edecek mahiyette itimada sahip olmadığına bu nedenle milletin yüksek menfaatlerini koruyan bir kabinenin iş başına geçmesine karar verdi ve bu kararlarını padişaha bildirdiler ancak durum değişmedi. Tansel, a.g.e., s. 50.

[426] Sadrazam ve Hariciye Nazırı: Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazırı: Emekli Ferik Mustafa Nazım Paşa, Şeyhülislam: Mustafa Sabri Efendi, Dâhiliye Nazırı: Adil Bey, Maliye Nazırı: Tevfik Bey, Adliye Nazırı: Mustafa Efendi, Bahriye Nazırı: Salih Paşa (vekâleten Ali Rıza Paşa) Evkaf Nazırı: Hamdi Efendi, Maarif Nazırı: Sait Bey, Nafıa Nazırı: Eski Harbiye Nazırı Abuk Ahmet Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı: Vekâleten Abuk Ahmet Paşa, Şura-yı Devlet Reisi: Vekâleten Mustafa Sabri Efendi (11 Ağustos 1919'dan itibaren Mısır Fevkalede Komiseri Rauf Paşa), Meclis-i Vükela Azaları: Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa ve İzzet Paşa. BOA., BEO., 4583/343704_1_2 (21 Temmuz 1335/ 21 Temmuz 1919 tarihinde Sadaret-i Uzmâ Mektuba Kaleminden Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendiye yazılan yazı ve 21 Temmuz 1335/21 Temmuz 1919 tarihli İrade-i Şeniye sureti), Hükümet hiçbir fırkaya bağlı olmayan kişilerden oluşmuştu. Akşin bu nedenle hükümeti partiler üstü bir hükümet olarak nitelendirir. Akşin, a.g.e**.,** s. 391.

Haziran-Temmuz- Ağustos aylarında yani işgali izleyen üç aylık periyotta Osmanlı Devleti'nin kanamaya devam eden yarası İzmir- Aydın Bölgesi'nden sitemkâr telgraflar geliyordu.

Aydın Valisi Ahmet İzzet, 8 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Yunanlıların amaçları için her türlü fedakârlığı yaptıklarını belirtiyordu. Gerçi bu fedakârlıkların, yaptıkları zulümlerin yanında işe yaramayacağını ama yeterli bütçeye sahip olduklarını ve kendilerinin beş kuruşu bile olmadığını ifade ederek İzmir'le kıyas bile kabul etmeyecek öneme haiz yerlere tahsisat-ı mestureden para gönderildiğinin de altını çiziyor bu durum sebebiyle duyduğu üzüntüyü de sözlerine ekliyordu.[427]. Daha önce belirttiğimiz gibi, Yunanlılar sadece İzmir'de değil Denizli ve havalisinde de gizli faaliyetler yürütmekteydiler. Bölgeye ajanlar gönderip kendi propagandalarını yaptırmakta bir nevi İtalyanlar ve İngilizlerin halk üzerinde yaratmak istediği olumlu havayı engellemeye çalışmaktaydılar[428]. Kendi işgallerinin diğerlerine göre tercih edilebilirliğinin zeminini oluşturmaya çaba sarfediyorlardı.

Yunan idaresi propaganda yapılması amacıyla Aydın ve Nazilli taraflarına iki yüz elli bin lira göndermişlerdi[429]. Halka para dağıtarak yokluk içinde olanları zayıf noktalarından yakalayarak kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı[430]. Osmanlı Hükümeti'nin memurlarına bile maaş ödeyemeyecek durumda olması Yunanlıların işlerini kolaylaştırıyordu. Buna karşın hükümet,

"*Yunanlılar halkı kendi taraflarına çekmek için para sarf edebilirler, İslam ahalisinin vatanına ve devletine olan sadakat ve bağlılığını göstermek için para harcamaya ihtiyaç olmadığı açıktır.*"

[427] BOA., DH.ŞFR., 640/140 (8 Ağustos 1335/ 8 Ağustos 1919 tarihinde Aydın Valisi Ahmet İzzet tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen telgraf.) İzmir'den Dahiliye Nezaretine gönderilen telgraf.
[428] BOA., DH.KMS., 52-2/25 (9 Haziran 1335 / 9 Haziran 1919 tarihinde Denizli Mutasarrıfı Faik tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazı.) Erdem, a.g.t., 72
[429] BOA., DH. ŞFR., 102/70 (8 Ağustos 1335 / 8 Ağustos 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Aydın Valiliğine çekilen telgraf.)
[430] ATASE, İSH 3-A, kutu:105, gömlek:101 aa

diyerek vali ve mutasarrıflardan müslümanların Yunan propagandasına kapılmamalarını önlemek için tedbir almalarını istiyordu[431]. Diğer yandan hükümetin içinde bulunduğu acziyeti Kuva-yı Milliye Reisleri de değerlendirmeye çalışıyordu.

19 Ağustos'ta Denizli'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Aydın Vilayeti'nden alınan şifre telgrafta, Aydın jandarması maaşlarının ödenmemesi halinde vazifesini bırakacaklarını Kuva-yı Milliye'ye iltihak edeceklerini bildirdikleri yazıyordu[432].

Halihazırda elden ele dolaşan bildirilerde Kuva-yı Milliyeciler tarafından kendi taraflarına geçenlere Osmanlı ordusundaki kadar maaş verileceği vaad ediliyordu. Aydın Havalisi Fedai-yi Milliye'den Hacı Şükrü bildirilerinde maaşın kalbi vatan aşkıyla dolu olan, Osmanlı'nın geleceğini her şeyin üstünde tutan ihiyat zabitlerine verileceği, bu şartları kabül edenlerin kendisine bağlı şekilde istihdam edileceğini bildiriyordu.[433].

Aydın Vilayeti'nden müşkül durumlarını bildiren telgraflar gelmeye devam ediyordu. Vilayetten bildirildiğine göre dörtyüz jandarmaya ihtiyaç vardı. Dahiliye Nezareti'nden bu telgrafa verilen yanıt ise oldukça dikkat çekiciydi[434]. Telgrafta talep edilen jandarmanın oralarca kaydının mümkün olup olmadığı ve Teşkilat-ı Milliye için toplanan şahıslardan jandarma ihtiyacının giderilip giderilemeyeceğine dair görüş sorulmaktaydı. Bu durum hükümetin aczini de göstermekte ve asıl kuvvetin Kuva-yı Milliyecilerde olduğunu hükümetin zımmen kabul ettiğini göstermesi açısından da önemlidir. Devletin siyasetine aykırı olarak milli teşkilat kuran fertlerin devlet kadrosunda görevlendirilmeleri isteniyor olması Kuva-yı Milliye'nin düzenli birlik hâline getirilip devşirilmeye çalışılması gibi bir niyetin varlığını da sorgulatmaktadır.

---

[431] BOA., DH.ŞFR., 102/106 (11 Ağustos 1335 /11 Ağustos 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Aydın Valiliğine çekilen telgraf.)

[432] BOA.,DH.ŞFR., 642/69 (19 Ağustos 1335/19 Ağustos 1919 tarihinde Denizli Mutasrrıfı Faik tarafında Dahiliye Nezaretine gönderilen Aydın Mutasarrıflığı Vekaletinden alınan telgrafnamenin sureti.)

[433] BOA., DH.KMS., 53-2/20_2 (27 Temmuz 1335/ 27 Temmuz 1919 tarihli Konya Valisi Cemal tarafından gönderilen telgrafnamedeki 20 Temmuz 1335 /20 Temmuz 1919 tarihli Aydın Havalisi Kuva-yı Milliye'den Hacı Şükrü'nün beyanname sureti.); ATASE, İSH 1, kutu: 20, gömlek: 67

[434] BOA., DH.ŞFR., 102/136 (14 Ağustos 1335/ 14 Ağustos 1919'da Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Aydın Vilayeti'ne gönderilen yazı.)

Yunanlıların işgal etmiş oldukları yerlerde uygulamış oldukları mezalim karşısında halkın sabrı kalmamıştı. Düşmanın onur kırıcı davranışları yetmiyormuşçasına hükümetin bu bölgelere atadığı kimi mutasarrıflar da *vazifelerini vicdan-ı milli hilafında bir Yunanlı gibi* ifa ediyorlardı[435]. Bu noktada halk sessiz kalmamış ve Reddi-i İlhak Cemiyetleri vasıtasıyla hükümete şikâyet telgrafları göndermişti. Ayvalık kaymakam-ı sabıkı Osman Nuri Bey'in Karesi Mutasarrıflığına tayin olunması da bu minvalde bardağı taşıran son damla olmuştu. Damat Ferit Paşa'ya gelen telgrafların tutulduğu hususi kayıt defterinde yer alan, 4 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne havalesini yapmış olduğu, Sındırgı'dan Redd-i İlhak Heyeti Reisi Mehmet Emin'den gelen bir telgraf durumu gözler önüne sermekteydi. Bu telgrafta Osman Nuri Bey'in Karesi Mutasarrıflığına tayin olunmaması gerektiği yazıyordu. Bu istek üzerine atama işlemi geri alınmış[436] ve Karesi mutasarrıflığına Mehmet Behiç Bey görevlendirilmiştir.[437]

Ahali aynı zamanda Osman Nuri Bey'e de bir yazı göndermiş ve göreve başlamaması konusunda tavsiyede bulunmuştur. Görünen o ki, Yunanlıların yanında yer alacak mahiyette davranacak kişilere ne halkın ne de hükümetin tahammülü vardı.

Atamalar, mutasarrıf ve valilerden gelen şikayet ve talepler gibi günlük işleri dışında Eylül ayına gelindiğinde hükümet içine düştüğü durumla ilgili çözüm üretmeye çalışıyor; ancak kabine mensupları arasında fikir ayrıkları baş gösteriyordu. Sadrazam için oldukça tehlikeli bir dönem başlamıştı. İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gelen istihbarata göre Sadrazamın Dahiliye Nazırı Adil Bey ile girdiği rekabetten dolayı arası açılmıştı. Mevkiini muhafaza etmek istemesinden dolayı da

[435]BOA. A.D_1046_4_20 (Damat Ferit Paşa'ya gelen evrakların kayıt olduğu defterde bulunan ifadeler)

[436] Tayin yazısı yazılmış olmasına rağmen Osman Nuri Bey'e, Yunan Harekâtı nedeniyle yerinden ayrılmaması için ayrıca bir yazı gönderilmiştir. 16 Ağustos'ta ise Dersim'e tayini yapılmıştır. BOA., BEO., 4584/343755 (29 Temmuz 1335/ 29 Temmuz 1919 tarihi Sadaret-i Uzmâ Mektubi Kaleminden Dâhiliye Nezaretine yazılan yazı.),Damat Ferit Paşa'nın Redd-i İlhak Heyeti reisinin şikâyetini önemsemesi ve milli vicdandan yoksun olduğu söylenen bir mutasarrıfın atamasını durdurması ve bu durumun ataması yapılan kişiye hissettirmeden uygun bir dil kullanılarak yapılması dikkate değerdir.

[437]

istifa kararı almıyor ancak onu yok etmek adına her şeyin yapıldığı ve yakında başarılı olunacağına dair bilgiler yer alıyordu[438].

İşgal kuvvetleri ise başlı başına problemdi ve bu kuvvetlerin baş aktörü olan İngilizlerin hükümete müzahir olsalar bile ne yapacakları belli değildi. İngilizlerin Anadolu'da bir işgal planı uygulamayacakları düşünülüyordu; ancak Eskişehir istikametine doğru Hint alayları göndermeleri düşündürücüydü. Bu sevkiyatın amacının İzmir ile Doğu Anadolu'nun irtibatını kesmek olduğu açıkça ortadaydı. Yine İngilizlerin İstanbul'da gizli bir yapılanma içinde oldukları, Konya ve Ankara'ya valiler namına bu maksatla külliyetli miktarda para gönderdikleri de rapor edilmekteydi[439].

İngilizler'in İran ile yaptıkları anlaşma, Yunanlılar ve İtalyanların İzmir konusunda vardıkları ortak karar, Fransa ve Amerika'nın yaklaşımları gibi üzerinde hassaslıkla durulması gereken meseleler de hükümetin faaliyetlerini şekillendirmekteydi. Anadolu'da bir hükümetmiş gibi davranan kongreler ve dahası bu kongrelerin tertipleyicisi olan zatların destek görmesi hükümeti İtilaf Devletleri nazarında daha da zor durumda bırakıyordu[440] .

2.7.2. Anadolu Hareketi'nin Süreci

Milli mücadele hareketinin hızlandığı bu dönemde yurdun doğusunda ve batısında birçok kongre yapılmış ve bu kongrelerle Osmanlı'nın işgaline karşı halkı bilinçlendirme ve halkın desteğini sağlama amaçlanmıştır. Bu kongrelerin bazıları bölgesel olmasına rağmen alınan kararlar itibariyle ulusal nitelikteydi. Merkezi hükümetin gücünü muhafaza ettiği bu dönemde kongre düzenleyebilmek ve bu kongreye katılımı sağlayabilmek oldukça güçtü; çünkü hükümet kongreye katılacaklara ihtar vererek özellikle memurların siyasetle ilgilenmelerinin kesinlikle yasak olduğunun altını özellikle çiziyordu.[441] Bu konuyla ilgili olarak 4 Mayıs 1910

[438] ATASE., ATAZB 1., kutu: 12 gömlek:5 ve 5AA. 4 Eylül 1919'da Ankara'dan Dersaadet İstihbaratı olarak Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraf.
[439] ATASE., ATAZB 1., kutu: 12, gömlek:5. 4 Eylül 1919'da Ankara'dan Dersaadet İstihbaratı olarak Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen rapor.
[440] Aynı rapor.
[441] BOA., DH.KMS., 53-1/90_1 (25 Haziran 1335/25 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezareti'nden Erzurum Vali Vekili Fahir Efendi'ye gönderilen cevabi yazı.)

tarihli Devlet Memurlarının Cemiyetlere Üye Olamayacakları Hakkında Tamim vardı ve bu tamim,

"herhangi bir cemiyet-i siyasiyede riyaset ve kitabet veyahut meclis-i idarede azalık gibi bir hizmet yani bir vazife ve mesuliyet deruhte etmek ve böyle bir unvan ve sıfatla hareket eylemek, sıfat-ı memuriyetle gayr-i kabil-i telif bulunmakla, o sıfat ve unvanla hareket, memuriyet ve müstahdemiyet-i devletin, ya o vazifeden çekilmeleri, yahut memuriyetle kat-ı alakaları icab etmektedir[442]*"*

hükmünü içermekteydi ayrıca 25 Eylül 1912 tarihli Ümera, Zabitan ve Erkanın Cemiyetlere Üye olamayacaklarına Dair Kanun da bütün memurların kati suretle cemiyetlere üye olmalarını yasaklıyordu[443].

Tüm bu çabalara rağmen Damat Ferit Paşa Hükümeti, kongrelerin yapılmasına mani olamadı; çünkü onun karşısında da yaşadığı işgallere sessiz kalmak istemeyen bir halk ve bu halkı örgütleyerek direnişçi kimliğini taşımasını sağlayan askeri ve mülki yetkililer vardı. Onların önderliği ile gerçekleşen bu kongreler neticesinde milli mücadele hareketi olgunlaşmaya başlamıştır.

2.7.3. Erzurum Kongresi

12 Haziran'da Erzurum'da düzenlenen Vilayet Kongresi'nde ve ardından 22 Haziran'da yayınlanan Amasya Genelgesi'nde belirtildiği üzere Doğu Anadolu'da umumi bir kongre düzenlenecekti. Bu kongrenin toplanmasını ve Doğu Anadolu'da Ermeni tehlikesinin bertaraf edilmesini Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kazım Karabekir Paşa çok önemsiyordu. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa da çağrıldığı halde İstanbul'a gitmemiş, istifa ederek vatanın kurtuluşu yönünde istikametini belli etmiş olması sebebiyle artık İstanbul Hükümeti'nin almış olduğu bağlayıcı kararlara karşı sessiz kalmayacak ve hatta İstanbul'un karşısında durabilecek bir güç yaratmak için çalışacaktı[444]. Ayrıca, Amasya Genelgesi'nin

[442] BOA., DH.SYS., 65/3_2 (23 Mayıs 1326 / 5 Haziran 1910 tarihli Cezayir-i Bahr-ı Sefid Valisinin Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazı.) detaylı bilgi için bkz. Cengiz Dönmez, **Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet-İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, ATAM, Ankara, 1999.
[443] BOA., DH.HMŞ., 19/20 (25 Eylül 1328 / 8 Ekim 1912 Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Mevtada-ı Kanuniye sureti**.)** ; Dönmez, a.g.e**.**, s. 70.
[444] Bu noktada belirtmek gerekir ki Mustafa Kemal Paşa bu kongreye istifa etmiş/azledilmiş bir ordu kumandanı olarak destek vermektedir. Anadolu'da bir güç yaratmak için gerekli maddi kaynağa da

ardından, mevcut milli mücadele taraftarlarını aynı çatı altında toplayıp kuvvetli bir birlik oluşturabilmek ve genelge ile ortaya atılan mücadele ilkelerini eyleme taşımak gerekiyordu. Bu nedenlerle, Kazım Karabekir'in davetiyle Erzurum Kongresi'ne katıldı[445]. Kongrenin hazırlık safhalarında da yer alarak vilayetlere gönderdiği telgraflarla katılımla ilgili bilgi toplamaya çalıştı. Diyarbakır Valisi Faik Ali Dahiliye Nezareti'ne Her taraftn yola çıkan Erzurum Kongresi üyelerinin iki güne kadar isimlerinin belirlenmesiyle hangi tarihte Erzumda olacaklarının tebliği Mustafa Kemal Paşa tarafından şifre ile onüçüncü Kolordu Kumandanlığı'na ve yine kumandanlıktan da şifre suretinin vilayete tevdi edilerek üyenin ne zaman yola çıkarılacağı sorulduğu bildiriliyordu.[446]

Dahiliye Nezareti gönderdiği cevapta, Mustafa Kemal Paşa'nın azledilmiş olduğunu, bu nedenle emirlerinin yerine getirilmemesi gerektiğini belirtti. Ayrıca Erzurum Kongresi'nden maksadın ne olduğuna dair acele bir bilgi istendi.. Görülen o ki azaların yola çıkmış oldukları zamanda Dahiliye Nezareti'nin kongreden bir haberi yoktu ve bu tarihten itibaren vilayetlere telgraf gönderilerek Mustafa Kemal Paşa'nın nerede, ne ile meşgul olduğu sorulacak ve takip altına alınması istenecektir. 19 Temmuz 1919'da Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Sivas, Bitlis, Van,

---

sahip değildir. Bu konuda Dersaadet'ten yardım almaktadır. Dersaadet'ten bu parayı kim ya da kimlerin gönderdiği belli değildir; ancak aracılık eden şahıs, Osman Bey'dir. Mustafa Kemal Paşa Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta Dersaadet'ten yedi bin olarak bildirildiği halde üç bin lira teslim edilmesinin nedeninin araştırılmasını istemektedir. Belgenin üzerinde "Nazmi Bey'e" ve "para" notları bulunmaktadır. TİTE, kutu: 298, belge: 24, Erzurum'dan Mustafa Kemal Paşa tarafından Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderilen şifre telgrafa cevaben Ali Fuat Paşa paradan Osman Bey'in beş bin lira aldığını, meydanda olmadığı için iki bini neden teslim etmediğinin bilinmediği yazmıştır. ATASE., ATAZB 1., kutu: 5, gömlek: 51.; Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi düşmanları onun padişahtan yüklüce para alarak Anadolu'ya geçtiğini söylerler bu söylenti ile ilgili en ufak bir delile rastlanmamıştır. Selek, a.g.e., s. 130. Kanaatimizce de durum böyledir; Mustafa Kemal Paşa'nın yazışmalarında yaşadığı para sıkıntısı ortadadır.

[445] Mustafa Kemal Paşa bu kongrede katılımcıdır. Dahiliye Nazırı adına müsteşar Keşfi, Sadaret'e gönderdiği telgrafta bu durumun altını çizmiştir. Paşa'nın Erzurum'da oluşan milli teşkilatın yaratıcısı olmadığı ancak bölgenin korunması ile ilgili girişilen bu harekâta iştirak etmesi ve hazırlanmasına çalışmasından dolayı Erzurum halkının kendisine hürmet beslediğini ifade etmiştir. **Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)**, , s. 70.

[446] BOA., DH.ŞFR. 636/126(8 Temmuz 1335/ 8 Temmuz 1919 tarihli Diyarbakır Valisi Fâik Ali'nin Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgraf.)**, Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 48-49.

Erzurum Vilayetlerine gönderilen yazıda Mustafa Kemal Paşa'dan bahsederken "*Mustafa Kemal Bey yahud Efendi el-yevm nerededir"* diye sorulmaktaydı[447].

İstanbul Hükümeti'nin ve İtilaf Devletleri'nin kongrenin toplanmasını engelleme çalışmalarına rağmen Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis ve Van Vilayetleri ile Erzincan Sancağı temsilcilerinden oluşan 17 çiftçi ve tüccar, 5 emekli subay, 5 hukukçu, 4 emekli memur, 2 mühendis, 1 doktor, 6 din adamı, 4 gazeteci, 5 öğretmen, 3 eski milletvekili, 1 general, 1 eski bakan olmak üzere 54 delegenin[448] katılımıyla Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 23 Temmuz[449] 7 Ağustos tarihleri arasında gerçekleşen kongrede milli mücadelenin temel ilkelerini belirleyen kararlar alınmış[450] ve bu kararlar vakit kaybetmeden yurdun her tarafına dağıtılmıştır[451]:

Şarkî Anadolu vilâyâtının Erzurum Kongresi beyânnâmesidir[452]

Mütâreke'nin akdini müte'âkib gittikçe artan ahd-şikenâne mu'âmelât ve İzmir, Antalya, Adana ve havâlîsi gibi aksâm-ı mühimme-i memâlikimizin fi'ilen işğâli ve Aydın Vilâyeti'nde îkâ' edilen tahammülsüz Yunan fecâyi'i ve Ermenilerin Kafkasya dâhilinde hudûdlarımıza kadar dayanan katl-i âm ve imhâ-yı İslâm siyâsetiyle istîlâ hazırlıkları ve Karadeniz sâhilinde Pontus hayâlini tahakkuk ettirmek gâyesiyle hâzırlıklar yapılması ve sırf

---

[447] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s. 51.; Erdem, a.g.t., s.114; Bu noktada belirtmek gerekir ki Konya Valisi Cemal Paşa zaten gerekli havadisleri nezarete gönderiyordu Hatta mevcut durumu çok tehlikeli bulması dolayısıyla hükümete fırka kumandanlıklarının kaldırılması yönünde tavsiyelerde bulunuyordu. 24 Temmuz 1919'da gönderdiği şifre telgrafta belirttiği önemli noktalar vardır. Askerler tarafından Anadolu'da bir askeri hükümet kurulmaya çalışılıyordu ve Mustafa Kemal Paşa ve İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa tarafından sorumluluk alanlarına teşmil ettirilmeye gayret ediliyordu. Esasen bu teşkilat Konya'da kurulmuş olsaydı İstanbul'da merkezi hükümeti tanımayacak bir hükümet kurulmuş olacaktı. **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)** s. 52-53.

[448] Semih Yalçın, "Milli Mücadele Dönemi", s. 20. Günümüz idari bölümlerine göre kongreye katılanlar Erzurum, Trabzon, Sivas, Erzincan, Giresun, Amasya, Tokat, Artvin, Bitlis, Van, Gümüşhane, Bayburt, Rize, Ordu, Tunceli, Ağrı, Siirt, Bingöl, Hakkari, Şırnak illerinden gelmekteydiler ve katılım sayısı birçok kaynakta farklı verilmiştir. Erzurum Kongresine katılan delegelerin kimlikleri için Bkz.: Yücel Çil, "Erzurum Kongresi Delegeleri", **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum 1. Uluslararası Sempozyumu**, Yay Haz: Yavuz Arslan, Salim Gökçen, s. 225-229.

[449] Kongrenin başlangıç günü olan 23 Temmuz, İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği gündür.

[450] "*Alınan bu kararlar arasında bu kongrede ilk defa tam olarak bir demokrasi zihniyetinin bütün memlekete şamil bir harekette ileri sürüldüğünü görmekteyiz*." Celal Bayar, **Atatürkten Hatıralar**, . İstanbul, Sel Yay. 1955, s. 33.

[451] Hükümet bu kararların yazılı olduğu telgrafları muzır olarak nitelendiriyor ve kabul eden telgraf memurlarının Divan-ı Harb'e verileceğini bildiriyordu. **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, s. 92.

[452] ATASE, ATAZB 1, kutu:4, gömlek: 102 ve 102 aa; Telgrafın arkasına Bab-ı Ali tarafından şu not düşülmüştür: İmzasız bu telgrafa cevap verilmesi gereksiz görüldüğünden Müsteşar Beyefendi'ye iadesi. **Atatürkle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihlerine Ait 106 Belge**), s. 57

bu maksadla Rusya sâhillerinden akın akın muhâcir nâmı altında gelen yabancı Rumların ve bu miyânda da müsellâh eşkıyâ çetelerinin sevk ve celb edilmesi gibi hâdisât karşısında mukaddes vatanm inkısâm ve inhilâl tehlikesini gören milletimiz hiçbir irâde-i milliyeye istinâd etmeyen hükûmet-i merkeziyemizin bu âlâm ve fecâyi'a çâresâz olamayacağına emsal-i meş'ûmesiyle kâni' ve birçok mü'essirât tahtında ihtimâl ki daha elîm ve gayr-i kâbil-i hazm ve kabûl mukarrerâta da serfürû edeceğinden tamâmıyla endîşenâk bulunuyor. Binâen-aleyh kendini en yakîn ve en hûnîn tehlikeler karşısında gören Şarkî Anadolu vilâyâtınm mukaddesâtını bizzât muhâfaza gâyesiyle her tarafdan vicdân-ı millîden doğmuş cem'iyetlerin iştirâkiyle ahîren mün'akid olan Erzurum Kongresi 7 Ağustos 335 târîhinde mesâ'îsine hitâm vererek bi-lutfihî te'âlâ ber-vech-i âtî mukarrerâtı ittihâz etti:

1- Trabzon vilâyeti ve Canik sancağıyla vilâyât-ı Şarkiye nâmını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Ma'mûretü'l-azîz, Van, Bitlis vilâyâtı ve bu saha dâhilindeki elviye-i müstakille hiçbir sebeb ve bahâne ile yekdiğerinden ve câmi'a-i Osmâniye'den ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir külldür.

Sa'âdet ve felâkette iştirâk-i tâmmı kabûl ve mukadderâtı hakkında aynı maksadı hedef ittihâz eyler. Bu sahada yaşayan bi'l-cümle anâsır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı mütekâbil bir hiss-i fedâkâri ile meşhûn ve vaz''iyyet-i ırkıye ve ictimâ'iyyelerine ri'âyetkâr öz kardâşdırlar.

2- Osmanlı vatanının tamâmiyyeti ve istiklâl-i millimizin te'mîni ve makâm-ı saltanat ve hilâfetin masûniyeti için Kuvâ-yı Milliye'yi âmil ve irâde-i Milliye'yi hâkim kılmak esâstır.

3- Her türlü işgâl ve müdâhale Rumluk ve Ermenilik teşkîli gâyesine ma'tûf telakkî edileceğinden müttehiden müdâfa'a ve mukâvemet esâsı kabûl edilmiştir. Hâkimiyet-i siyâsiye ve muvâzene-i ictimâ'iyeyi muhill olacak surette anâsır-ı Hıristiyâniye'ye yeni bir tâkım imtiyâzât i'tâsı kabûl edilmeyecektir.

4- Hükûmet-i merkeziyenin bir tazyîk-i düvelî karşısında buraları terk ve ihmâl-i ıztırârında kalması ihtimâline göre makâm-ı hilâfet ve saltanata merbûtiyetini ve mevcûdiyet ve hukûk-ı milliyeyi kâfil tedâbîr ve mukarrerât ittihâz olunmuştur.

5- Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız anâsır-ı gayr-i müslimenin kavânîn-i Devlet-i Osmâniye ile mü'eyyed hukûk-ı müktesebelerine tamâmıyla ri'âyetkârız. Mâl ve cân ve ırzlarının masûniyeti zâten mukteziyât-ı dîniye, an'anât-ı milliye ve esâsât-ı kânûniyemizden olmağla bu esâs kongremizin kanâ'at-i umûmiyesiyle de te'yîd olunmuştur.

6- Düvel-i i'tilâfiyece mütârekenin imzâ olunduğu 30 Teşrîn-i evvel 334 târîhindeki hudûdumuz dâhilinde kalan ve her mıntakasında olduğu gibi [4-102AB] Şarkî Anadolu vilâyetlerinde de ekseriyet-i kâhireyi İslâmlar teşkil eden ve harsî, iktisâdi tefevvuku Müslümanlara âid bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kâbil-i infikâk öz kardeş olan dîn ve ırkdâşlarımızla meskûn memâlikimizin mukâsemesi nazariyesinden bi'l-külliye sarf-ı nazarla mevcûdiyetimize, hukûk-ı târîhiye, örfiye ve dîniyemize ri'âyet edilmesine ve bunlara mugâyir teşebbüslerin tervîc olunmamasına ve bu sûretle tamâmıyla hakk ve adle müstenid bir karâra intizâr olunur.

7- Milletimiz insanî, asrî gâyeleri tebcîl ve fennî, sınâ'î ve iktisadî hâl ve ihtiyâcımızı takdîr eder. Binâen-aleyh devlet ve milletimizin dâhili ve hârici istiklâli ve vatanımızın tamâmîsi mahfûz kalmak şartıyla altıncı mâddede musarrah hudûd dâhilinde milliyet esâslarına ri'âyetkâr ve memleketimize karşı istîlâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınâ'î, iktisadî mu'âvenetini memnûniyetle karşılarız ve bu şerâit-i âdile ve insâniyeyi muhtevî bir sulhun da âcilen takarruru selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem nâmına ahass-ı âmâl-i milliyemizdir.

8- Milletlerin kendi mukadderâtını bizzât ta'yîn ettiği bu târîhi devirde hükûmet-i merkeziyemizin de irâde-i milliyeye tâbi' olması zarûrîdir. Çünkü, irâde-i milliyeye gayr-i müstenid herhangi bir hey'et-i hükûmetin indî ve şahsî mukarrerâtı milletce mutâ' olmadıktan başka hâricen de mu'teber olmadığı ve olamıyacağı şimdiye kadar mesbûk ef'âl ve netâyîc ile sâbit olmuştur. Binâen-aleyh milletin içinde bulunduğu hâl-i zucret ve endîşeden kurtulmak çârelerine bizzât tevessülüne hâcet kalmadan hükûmet-i merkeziyemizin Meclis-i Millî'yi hemen ve bilâ-ifâte-i ân toplaması ve bu sûretle mukadderât-ı millet ve memleket hakkında ittihâz eyliyeceği bi'l-cümle mukarrerâtı Meclis-i Millî'nin murâkabesine arzetmesi mecbûridir.

9- Vatanımızın ma'rûz kaldığı âlâm ve hâdisât ile ve tamâmen aynı maksadla vicdân-ı millîden doğan cem'iyetlerin ittihâd ve ittifakından hâsıl olan [4-102AC] kütle-i umûmiye bu kere "Şarkî Anadolu Müdâfa'a-i Hukûk Cem'iyeti" ünvânıyla tevsîm olunmuştur. İşbu cem'iyet her türlü fırkacılık cereyânlarından külliyen ârîdir. Bi'l-cümle İslâm vatandâşlar cem'iyetin a'zâ-yı tabî'iyesindendir.

10- Kongre tarafından müntehab bir "Hey'et-i Temsiliye" kabûl ve köylerden bi'l-i'tibâr vilâyât merâkizine kadar mevcûd teşkîlât-ı milliye tevhîd ve te'yîd olunmuştur.

7 Ağustos 335, Perşembe.

İmzâ: Kongre Hey'eti

Bu kararların alınma aşamasında kongrede çeşitli çatışmalar yaşanmıştır. İstanbul Hükümeti, 23 Temmuz tarihinde bir bildiri yayınlayarak kongreye iştirak edenlerin asi ilan edileceğini duyurmuş ve Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere kongreye katılanların tevkif edilerek İstanbul'a gönderilmesini Erzurum Valiliğine bildirmiştir. Ancak dönemin Erzurum Vali Vekili Hacı Hurşit Efendi bu karara uymayarak emri yerine getirmemiştir[453].

Kongrede yaşanan diğer bir çatışma ise muhalefet grubundan kaynaklanmakta idi. Trabzon delegelerinden Ömer Fevzi, Ali Naci ve İbrahim Hamdi Beylerden oluşan grup Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in kongreye usulsüz ve sıfatsız bir şekilde katıldıklarını ileri sürdüler. Bu sorun, Kâzım ve Cevat Beylerin istifa etmeleri sonucunda yerlerine Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in seçilmeleri neticesinde hallolundu; ancak muhalefet bu kez de Mustafa Kemal'in kongreye askeri üniforması ile katılmasına tepki gösterdi. Sivil kıyafetler giyerek sorunu çözen paşa 38 oyla kongre başkanlığına seçildi[454]. 9 kişiden mürekkep Temsil Heyeti'nin diğer üyeleri ise şu şekildeydi:

Eski Bahriye Nazırı Rauf Bey, Eski Erzurum Milletvekili Raif Efendi, Eski Trabzon Milletvekili İzzet Bey, Eski Trabzon Milletvekili Servet Bey, Erzincan'da Nakşi Şeyhi Şeyh Fevzi Efendi, Eski Beyrut Valisi Bekir Sami Bey, Eski Bitlis Milletvekili Sadullah Efendi ve Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey'dir[455].

Daha önce de belirttiğimiz üzere İstanbul Hükümeti'nin kongreye karşı takındığı tutum oldukça katıydı. Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda Erzurum Kongresi Heyeti imzalı telgrafların kabulünün yasaklandığı ve telgraf memurlarının aksine hareket etmeleri halinde Divan-ı Harb'e gönderilecekleri ifade edildi. Ayrıca Hükümet Kongre

[453] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk**, 1916-1922, s.64.
[454] Hikmet Öksüz, "Erzurum Kongresinde Meşruiyet Anlayışı", **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum 1. Uluslararası Sempozyumu**, **ATAM**, Yay Haz: Yavuz Arslan, Salim Gökçen, s. 408.
[455] Öksüz, a.g.m., s. 409.

Beyannamesini saklayarak hiçbir yere göndertmedi. Ali Fuat Paşa şifre ile almış olduğu beyannameyi kurye ile Dersaadet'e göndermiştir[456].

Kongre devam ederken Konya'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifrede gazetelerde kabinenin düşeceğine dair haberlerin çıktığını ve bu durumun nedeninin de fırka kumandanlarının almış oldukları vaziyet olduğu yazıldı.[457] Kabine düşmedi ancak kongre bitiminden yaklaşık bir hafta sonra 13 Ağustos 1919'da Nazım Paşa'nın yerine Ferik Süleyman Şefik Paşa geçti[458]. Dönem itibariyle son derece öneme haiz bir nezarette Harbiye Nezaretinde nazır değişikliği yapıldı[459].

Teşkilat-ı Milliye ve hükümet arasında kalan mutasarrıflar için doğrunun ne olduğu ile ilgili belirsizliklerin yaşandığı bu dönemde, yetkili makamlardan birbirinden farklı emirler gelmekteydi. Denizli Mutasarrıfı Ali Faik, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 3-4 Ağustos 1919 tarihli şifre telgrafta[460], Kuva-yı Milliye'yi hükümetin onaylamamasına rağmen men edilmesi için kuvvet gönderilmediğini, İkinci Ordu Müfettişliği'nin Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti'ne göndermiş olduğu telgrafta Hareket-i Milliyenin men'i değil her şekilde desteklenmesi gerektiğinin vatan vazifesi olduğunu, Harbiye Nezareti'nin de yardımlarının bulunduğunu ve bunu Meclis-i Vükela'nın da onayladığını yazdığını fakat iki önemli nezaretin birbirlerine zıt tebligatlar yayınlaması nedeniyle payitahtın emirlerinin anlaşılamadığını yazmıştır. Daha önce de benzer şekilde cihet-i mülkiye ve askeriyeden verilen Kuva-yı Milliye hakkındaki emirlerin tevhidi lüzumu ile ilgili olarak Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığı'ndan alınan bilgiye istinaden Dahiliye

[456] ATASE., ATAZB 1 ., kutu: 5, gömlek: 54. Ali Fuat Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderildiği anlaşılan yazı. (Başlık yok)
[457] BOA., DH..ŞFR., 635/117 (28 Haziran 1335/ 28 Haziran 1919 tarihli Balıkesir Mutasarrıfı Vekili Şükrü tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen telgraf.)
[458] BOA., İ.DUİT., 9/80 (13 Ağustos 1335/ 13 Ağustos 1919 tarihli İrade-i Seniyye)
[459] Süleyman Şefik Paşa, Anadolu'daki milli teşkilatın kuvvetli olmadığını ve kendisi Harbiye Nazırı olursa bu teşkilatı dağıtabileceğini söylediği için Damat Ferit Paşa onu Harbiye Nazırı yapmıştır. Ancak Tevfik Paşa, padişaha Süleyman Şefik Paşa'nın meşhur İttihatçılardan olduğunu ve onun tayini münasebetiyle Vükela Heyeti'nden bazı istifalar olabileceğini söylemiştir. Bu bilgiler Ali Fuat Paşa tarafından *padişaha yapılan bir emrivaki* başlığı altında yer almaktadır. Bkz. Cebesoy,**Milli Mücadele Hatıraları**, s. 147.
[460] BOA., DH.KMS., 53-2/63_2/1_2/2_2/3_2/4 (3-4 Ağustos 1335/ 3-4 Ağustos 1919 tarihli Denizli Mutasarrıfı Ali Faik tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.)

Nezareti Harbiye Nezareti'ne yazı yazmış ve bu ahenksizliğin memlekete zarar verdiğini bildirmişti[461].

Görülen o ki kongrelerle ülkede milli mücadele son hızla teşkilatlanırken hükümet görevlileri merkezden aldıkları birbiri ile bağdaşmayan emirlerden dolayı oldukça güç durumda kalarak ne yapacaklarını bilemez olmuşlardı. Bu ahenksizlik Anadolu Hareketi'nin güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Ayrıca kongrenin düzenlendiği Erzurum'da da farklı kaygılar yaşanmaktaydı. Bu kongrenin bilhassa merkezde yani İstanbul'da uyandırdığı etki son derece mühimdi. Hem Mustafa Kemal Paşa'nın hem de Rauf Bey'in kongreye katılmış olmaları -ki hükümetle aralarındaki malum durum ortadaydı- kongrenin onlar tarafından düzenlendiği ve dolayısıyla bir başkaldırı niteliğinde olduğu düşünülebilirdi. Bu durumdan mütehassis olan Kâzım Karabekir Paşa, Sadaret'e bir telgraf göndererek kongreyi Doğu Vilayetlerinin halkının topladığını vurgulayarak Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in henüz İstanbul'da oldukları ve hatta Erzurum'da isimleri bile işitilmemişken kongrenin kararlaştırıldığını İstanbul'a yazdı. Bu toplanmada siyasi ve şahsi hiçbir tesirin var olmadığının altını özellikle çizdi. Telgrafın devamı oldukça dikkat çekiciydi. Karabekir Paşa, Can ve namus endişesiyle ortaya çıkan milli hareketlerin sükûnete erdirilmesi için tek çarenin milli meclisin toplanması olduğunu söylüyordu[462].

Erzurum Kongresi aslında doğuda Anadolu Hareketi'nin kendi mevcudiyetini siyasi olarak ortaya koymasını sağlamasından dolayı oldukça önemli bir adımdır. Çünkü bu adım kendisinden önce atılmış askeri adımları farklı bir platformda tamamlıyordu. Sonuçları açısından bundan sonraki süreci derinden etkilemekle kalmıyor, âdeta yeniden şekillendiriyordu.[463]

---

[461] BOA., DH.KMS., 54-1/9_1 (7 Temmuz 1335 1335 /7 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Harbiye Nezaretine yazılan yazı) 7 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.

[462] BOA., BEO., 4583/343693_2 (6 Ağustos 1335 / 6 Ağustos 1919 tarihinde Üçüncü Ordu Müfettişi Vekili Kâzım Karabekir'in Makam-ı Sadaret-i Uzma'ya gönderdiği telgraf.) Bu belgenin tarihi 6 Ağustostur ancak 16 Ağustos olarak çevrilmiştir. **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)**, s. 60-61.Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbimizin Esasları**, s.77-78.

[463] Lord Kinross'a göre: *"Mustafa Kemal Havza ve Amasya'da askeri direnişin temelini atmıştı. Şimdi de Erzurum'da bunun siyasi karşılığını kuracaktı. Kongreyi açış söylevinde, devrimin iki temel*

2.7.4. II. Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz)

Bu dönemde doğuda kongreler devam ederken batıda da kongreler düzenlenmekte ve milli mücadele hakkının yasal bir zemine oturtulması ve meşrulaştırılması için çalışmalar yapılmaktaydı. Sonuçta Batı Anadolu, savaşın mağlubiyetinin ağır faturasını ödemeye başlamış ve durdurulamayan bir Yunan işgali ile karşı karşıya kalmıştı. Oluşturulan Kuva-yı Milliye birlikleri sahada çarpışmaktaydı; ancak bu Kuva-yı Milliye birliklerine gereken her türlü yardımı sağlayabilmek adına arka planda düzenlenmeler yapılmalıydı. Bu nedenle, Anadolu Hareketi'ne en güçlü direnci gösteren sadrazam Damat Ferit Paşa'nın bu hükümeti döneminde, batıda da kongreler tüm hızlıyla devam etti.

Bu kongrelerden biri de II.Balıkesir Kongresiydi. Erzurum Kongresi'yle eş zamanlı toplanmış ve Asıl Balıkesir Harekât-ı Milliye Kongresi olarak isimlendirilmiş ve kongreye bu defa üniformalı subaylar da katılmıştı..Bölgesel bir nitelik taşımasına rağmen kongrede belirlenen amaçlar Erzurum Kongresi'ndeki gibi daha geniş kapsamda oluşturulup daha çok ses getirmesi sağlandı.. Hacim Muhiddin Bey başkanlığında toplanan kongreye 48 delege katılmıştır. Bu delegeler Karesi ve Saruhan Livaları Redd-i İlhak mümessilleri ve Kuva-yı Milliye kumandanlarıdır. Mutasarrıf Hilmi'nin[464] Dahiliye Nezareti'ne kongrenin yapıldığı gün bildirdiğine

---

ilkesini ortaya attı. Bunlardan biri milletin hakları, öteki de halkın iradesiydi. İlki, ikincisine dayanılarak yeni bir hükümet kurulmasıyla gerçekleşecekti. Çevrelerini saran kara ve korkunç tehlikeden, milli harekete ilham veren ve bir elektrik akımı gibi ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılan yenilmez ruh gücünden söz etti. Türk milletinin kendi kaderine sahip çıkma kararı ancak Anadolu'dan doğabilirdi. Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareket, Jön Türklerinki gibi tepeden inen ve iktidarın birkaç kişinin elinde toplanmasıyla sonuçlanan, sırf bir askeri hareket olmayacaktı. Aksine şimdiye kadar ne Türkiye'de ne de başka bir Doğu ülkesinde uygulanmamış biçimde, milletin bağrından çıkmış bir çoğunluk idaresi hareketi olacaktı. Türkiye'nin, Türk halkının bütünü tarafından seçilmiş bir rejimi, gücünü halk çoğunluğunun dilek ve kararlarından alan bir hükümet olmalıydı. Mustafa Kemal'in Erzurum'dan sonra bütün Anadolu'da durmadan yineleyeceği mesaj işte buydu. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı unsurlarıyla bir arada yaşamış, Batı demokrasisi prensiplerini incelemiş ve demokrasinin, Türkiye'nin buguünkü dünya içerisinde varlığını sürdürebilmesi için gereken tek siyasi temel olduğunu anlamış bir insanın mesajıydı." Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, 2009, s. 219-220.

[464] 1 Ağustos 1919 tarihinde Mutasarrıf Hilmi Bey görevinden azledilmiş, ayrıca hakkında da tahkikat icrasına karar verilmiştir. Bu azlin ardında Dahiliye Nezareti'ne verilen yanlış bir bilgi vardır. Aydın Valisi Ahmet İzzet, Mutasarrıf Hilmi'nin kazalara giderek Kuva-yı Milliye'ye gönüllü topladığını bildirmiştir. Aslında gönüllü toplayan 1 Mart 1919 tarihine kadar Balıkesir mutasarrıflığı yapan Hacim Muhittin Bey'dir. Bu yanlışlığın üzerine Hacim Muhittin, 12 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne durumu açıklayan bir telgraf göndermiş kendisinin Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Reisi olması sebebiyle Kuva-yı Milliye'yi teftiş etmek için yaptığı seyahatin yanlış olarak jurnallendiğini bu

göre rüesadan bazıları çağırılmış ve kendilerine nasihatta bulunulmuştur. Ancak düşmanın zulmü karşısında ıstırap çekmekte oldukları ve vatan müdafaasından vazgeçmeyecekleri cevabı alınmıştır. İki aydan beri düşman karşısında Aydın, Salihli ve Akhisar cephelerinde ortaklaşa bir mücadele verdiklerini ve bu mukaddes mücadeleye son nefeslerine kadar devam edeceklerini bildirmişlerdir. Mutasarrıfın tahminine göre bölgede on beş-yirmi bin Kuva-yı Milliye mevcudu bulunmaktadır ve bu kişiler hükümet ve asayiş aleyhinde bir harekette bulunmamışlardır[465].

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti bu bilgiler karşısında, kongre akdinin kanuna mugayir olduğunun altını çizerek gereken önlemlerin alınması hususunda Mutasarrıf Hilmi'ye talimat vermiştir[466]. Ayrıca mutasarrıfın Dersaadet'e gelme isteği karşısında gerek olmadığı cevabı verilmiştir[467].

Kongrede 29 madde kabul edilmiştir. 3. ve 4. maddeler oldukça dikkat çekmektedir:

"Teşekkül eden kongremiz… teşkilat-ı muntazama dahilinde Yunanlıları Anadolu'dan tard etmeğe azmetmiştir" ve "Kongrenin maksat ve gayesi istihlas-ı vatandı.[468]*."*

Bu maddeler Yunanlılar memleketten tamamen boşaltılıncaya kadar savaşın sürdürülmesi anlamına geliyordu. Ayrıca Yunanlılarla kesinlikle müzakere yapılmamalı, cepheden kaçanların veya askere çağırılmasına rağmen gelmeyenlerin

---

durumdan dolayı müteessir olduğunu belirtmiştir. **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, s.26-27.; İlgürel, a.g.e., s.113. Hilmi Bey, Ali Rıza Paşa Sadaretinde Kırkkilise Mutasarrıfı Vassaf Bey'in görevinden azl edilmesi üzerine onun yerine atanacaktır. BOA., BEO., 4605/345309 (13 Kânun-ı Evvel 1335 /13 Aralık 1919 tarihinde Sadaret-i Uzmâ Mektubi Kaleminden Dâhiliye Nezaretine yazılan yazı.)

[465] BOA., DH.KMS., 53-2/40_2/1_2/2 (27 Temmuz 1335 /27 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Şifre Kaleminde Karesi Mutasarrıfı Hilmi'nin gönderdiği telgraf.) 27 Temmuz 1919 tarihinde Karesi Mutasarrıflığı'ndan Mutasarrıf Hilmi'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı ve cevabı. **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, s. 89-91.; Mücteba İlgürel, **Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, **ATAM**, İstanbul, 1999, s. 110.

[466] BOA., DH.KMS., 53-2/40_1(28 Temmuz 1335/ 28Temmuz 1919 tarihli Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Karesi Mutasarrıflığına yazılan cevap.) ; İlgürel, a.g.e**.,** s.113.

[467] Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarda mutasarrıfların bu yönde taleplerine rastlamaktayız. Yazılı olarak beyan edemeyecekleri konuları şifahen arz etme isteklerine Dersaadet genellikle olumlu yanıt verilmemiştir.

[468] Her ne suretle olursa olsun siyasetle iştigalin reddedilmesi, halk arasında bölünmeler yaşanmasını önlemek amaçlıdır. İttihatçıların ve İttihatçı karşıtı olanları ortak bir hedefte birleştirmektir. Arıkan, a.g.m., s.472.

ailelerine dokunulmaması ancak kendilerinin ülke dışına gönderilmesi ve alınan kararların İstanbul'da bulunan hükümete ve padişaha bildirilmesi kararı alınmıştır[469]. Bu kongrede daha çok askeri ve mali konular ön plana çıkmıştır. Vatanın kurtulması için askere çok fazla ihtiyaç olduğundan asker kaçakları için sert kararlar alınmıştır. Milli güçlerin teşkilatlanıp organize olması için olağan üstü çaba sarf edilmiştir.

Kongreye katılan 48 delege[470] İtilaf Devletleri temsilciliklerine Wilson Prensipleri ile tarihi gerçeklere dayanılarak, Yunanlıların işgallerinin haksızlığını ve işgaller esnasında neden oldukları vahşeti anlatan protesto telgrafları çekmişler ve memleketin kurtulması yönünde her türlü çabayı sarf edeceklerini belirtmişlerdir[471].

İtilaf Devletleri temsilcilerine Anadolu Türklerinin haklarını savunmak için çektikleri telgrafın sonunda:

"*Aksi takdirde Türk, son zerre-i hayatını da sarfedecek ve fakat hiçbir kuvvet ve tehdit karşısında hiçbir zaman işgalleri kabul etmeyecektir*."

cümlesinin yer alması kongrede alınan kararların özünü ifadeye etmeye yeterlidir.

Birinci Nazilli Kongresi (6-9 Ağustos 1919)

Aydın ilinin işgale uğramasının ardından Yunanlılara karşı direniş göstermek ve milli güçlerin ihtiyaçlarını karşılamak için birçok heyet kurulmuştur. Bu heyetlerin iş birliği içinde hareket edebilmesi için Nazilli'de bir kongre düzenlenmesine karar verilmiştir. Nazilli, cepheye yakın olması ve Kuva-yı Milliye kontrolünde olmasından dolayı seçilmiştir. Kongre engellemelerle karşılaşmadan 6 Ağustos 1919 tarihinde başlar[472].

---

[469] Madde 18. padişaha, Sadarete ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine gönderilen bu telgrafların tam metinleri için Bkz.: İlgürel, a.g.e., s. 105-108.

[470] Reis, Hacim Muhittin [Çarıklı] Bey'dir. Kendisi hatıratında reis seçilmesini *"Bugün beni reisi-i umumi de yaptılar. Şimdi vatanın bütün mesuliyeti benim üzerime yükleniyor*." sözleriyle ifade etmektedir. Çarıklı, a.g.e., s.16.

[471] **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi I. Kısım**, , s. 207.

[472] Mevcut bilgilere göre Birinci Nazilli Kongresine katılan delegeler ve bölgeleri şu şekildedir: Bozdoğan kazası/Aydın: Birgili Mehmet, Çal Kazası/Denizli: Mehmet Emin, Tevfik ve Derviş Beyler, Garbikaraağaç/Acıpayam Kazası/Denizli: Mehmet Hilmi Gülbeyli, Mustafa Kâzım, Buldan Nahiyesi/Denizli, Hilmi (Eyüp Hilmi), Isparta/Merkez: Hacı Hüsnü Efendi, Uşkurcuzade Ali Efendi,

Katılımcıların sayısının tespit edilip kaynaklara geçirilenden daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kongrenin amacı Yunan mezalimine karşı kendini savunan milli güçleri idare etmek, ortaya çıkacak asayiş dışı durumları kontrol etmek ve mili hareketi kuvvetlendirmektir. Bu kongre diğer kongrelere göre daha bölgesel nitelikli ve hükümete yakın duracak nitelikte kararlar alınmıştır.

Bu kongre ile eş zamanlı olarak İkinci Ordu Müfettişliğinin Ahz-ı Asker Şubesine yazdığı şifreli telgrafta Milli Hareketin desteklenmesinin hem mülkiye, hem askeriye hem de halk için bir vatan vazifesi olduğu bildiriliyordu. Harbiye Nezareti'nce her tarafta bu şekilde emirler verildiği ve Meclis-i Vükela'nın da onayının alındığı ifade ediliyordu[473].

2.7.5. Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos)

Batı Anadolu'daki bütün Kuva-yı Milliyecileri birleştirmek amacıyla toplanan Alaşehir Kongresi bu bölgede toplanan diğer kongrelerden aldığı kararlar açısından farklı olup kongreler üstü bir özellik taşımaktadır. Hacim Muhittin Bey tarafından toplanan kongreye Batı Anadolu'daki 22 merkezden 45 delege katılmıştır.

Alaşehir Kongresi'nde çok sayıda Kuva-yı Milliye merkezi bir araya gelmiştir. Kongre, Batı Anadolu'daki direnişi ve askeri gücü birleştirme ve bunları Kuva-yı Milliye çatısı altında bir araya getirme gayretini göstermiştir[474].

20 Ağustos 1919 tarihli Alaşehir Milli Kongresi Beyannamesinde padişaha ve saltanat makamına sadakat bildirilirken her türlü fırkacılıktan uzak, vatan tehlikesi karşında bir araya gelen kardeşlerin bir kongre düzenledikleri beyan edildi. Bu kongrenin gayesinin harekatı milliyenin birleştirilmesi, zalim düşmanın yurttan

---

Kadıköy/Babadağ-Sarayköy Kazası Nahiyesi/Denizli: Mehmet Cemal, Mehmet Sabri, Mehmet Hilmi. Karacasu Kazası/Aydın: Mehmet Vehbi, Mustafa Hulusi, Mustafa Talat, Mehmet Lütfü, Muğla/Merkez: Hacıkadızade Hafız Sabri Bey, Müftüzade Sadettin Bey, Nazilli Kazası/Aydın: Zühtü, Tavas Kazası/Denizli: Hacı Hüseyin Mazlum Baba Yenipazar-Bozdoğan Kazası Nahiyesi/Aydın: Kâzım Kadri Bey. S. Esin Dayı, **Nazilli Kongreleri 1919**, Erzurum, 1998, s. 65-66.

[473] **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, s. 92-95**

[474] Göktuğ İpek, "Alaşehir Kongresi'ne Katılanlar ve Sosyal Statüleri", **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C: XI, Sayı: 3, Manisa, 2013, s.239.

gönderilmesi ve işgalden beri Yunanların yapmış oldukları zulümlerin tetkikinin yapılarak tüm dünyanın gözleri önüne sermesinden ibaret olduğu belirtildi[475].

Bu kongrede teşkilatı yaygınlaştırmak amacıyla "*Hareket-i Milliye Talimatnamesi*" hazırlanarak cephede ve cephe gerisindeki idari yetkiler yeniden düzenlenmiş ve bu yolla silahlı direnişlere kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca kongrede direnişte üzerine düşeni yapmayanların cezalandırılmasına dair bir talimatname daha kabul edilmiştir. Bu ceza talimatnamesinde cephede ya da cephe gerisinde sirkat ve gasba cüret edenlerin yaptıkları eylemlerin şiddetine göre on değnekten elli değneğe kadar cezalandırılmaları, hareketleri tehdit ederek akçe talebi suretiyle gerçekleşmişse idam edilmeleri, bedeni hizmetten ve nakdi yardımdan kaçınanların beş yüz liraya kadar ceza-yı nakdi ödemeleri, tekrar etmesi halinde ihanet-i vataniye ile itham ve idam olunmaları gibi ağır cezalar yer almıştır[476].

Bu kongrelerle alakalı olarak mutasarrıflar vakit kaybetmeden Dahiliye Nezareti'ni bilgilendiriyorlardı.[477] Dahiliye Nezareti de aldıkları istihbarat üzerine mülki yetkililerden kongrelerin düzenlenmesini engellemek amacıyla lazım olan tedbirlerin alınmasını istiyordu[478]. Ancak bu istek, merkezden uzak olan ve az miktarda askeri kuvveti bulunan -ki bu kuvvetlerin çoğuna maaş ödeyemeyen- yetkililer için pek de uygulanılır gözükmüyordu.

Yurdun uzak bir yerinde yine aynı amaca hizmet etmek için kongreler düzenleyen Mustafa Kemal Paşa Batı Anadolu'da gerçekleşen bu kongreye de duyarsız kalmamıştı ve Ali Fuat Paşa vasıtasıyla Kongre Başkanlığı'na bir telgraf gönderdi. 24 Ağustos 1919 tarihli bu telgrafta kongrenin bütün doğu vilayetlerindeki

[475] 20 Ağustos 1919 tarihli Hacim Muhittin imzalı beyannamenin tam metni için TİTE. kutu:331 belge:30

[476] Koltuk, a.g.t., s. 284; Kongrede alınan 26 maddelik kararlar için Çarıklı, a.g.e., s. 218-221.

[477] BOA., DH.ŞFR. 639/40 (27 Temmuz 1335/ 27 Temmuz 1919 tarihli Karesi Mutasarrıfı Hilmi'den Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.)

[478] Batı Anadolu'daki Teşkilat-ı Milliye'nin dağıtılması için Dahiliye Nazırı Adil Bey'in 8 Ağustos 1919'da Karesi Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgraf; BOA., DH.ŞFR. 102/121 (13 Ağustos 1335/ 13 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nazırı Adil Bey'in Kütahya,Karesi,Karahisar-ı Sâhib,Menteşe,Aydın,Denizli ve Manisa Mutasarrıflıklarına gönderdiği telgraf.)

ahali üzerinde içten bir etki yarattığını ve halkın bu girişime tüm ruhuyla yardımcı olduğunu belirtmiştir[479].

Alaşehir'de kongre devam ederken Konya'dan Dahiliye Nezareti'ne, Dahiliye Nezareti'nden de Harbiye Nezareti'ne gönderilen Seydişehir Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'nden kura halkına tebliğ edilmek amacıyla Süvari 7. Alay Kumandanlığı mührüyle silahlı mücadeleye çağrı bildirisinden bahsedilmekteydi. Bildiride,

" Silah altından bazı askerlerimiz kaçıyor. Bu dine, millete zarardır. Milletimizin şerefine, şânına, tarihine lekedir. Bu işe göz yuman kimseler ellerini vicdanlarının üstüne koyup bir avuç toprağımızın göğsünde bir zehirli delik olduklarını düşünsünler. Köy büyükleri, imam ve ihtiyarlar, ana-babalar, jandarmalar şubeler, neferinden zabitine, yazıcısından reisine kadar bu hakîkatleri anlatmalıdırlar. Harbden evvelki kadar elimizde kalan top ve silahlarımız yerlerde kalmasın. Kur'ân-ı Kerîm'in kuvvet üzerine yazılmış âyetleri hatırlardan çıkmasın! Çünkü biz müslümanlar dünyada her küçük milletin bile bir ordusu, bir kuvveti vardır. Sonra asayiş, intizam, her şey bozulur. Köyden köye gidilemez, her gücü yeten zayıf ve acizi ezer. Düşman da dalımıza biner! Her büyük devletin harbde gördüğümüz gibi Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan, Avusturya hepsinin müslümanlardan da askerleri vardır. Kuvvetsiz devlet olmaz. Hükûmetimizin elinde, emre âmâde bulunacak bir kuvvet, dâhilde selamet, hariçte îcâb-ı sulh için birinci vâsıta olduğunu insafı olanlar bilirler. İzinsiz, kâğıtsız, haksız sebeplerin bir adım vazifesini bırakmaz. Bu günahtır. Bir handan çıkarken hesap görülür. Bir devlet evinden, kışladan hırsız gibi çıkmak ayıpdır. Bu güzel nasîhatin sonu acıdır. Bir daha afv-ı şâhâne ümidiyle, devletin varlığını tehliyeye düşürmek maazallâh saltanat makamını da kolsuz, kanatsız tehlikede bırakmak aklın kârı değildir. Uzak müslümanlar hâlimize ağlarlar. İçimizdeki dışımızdaki düşmanlar da gülerler. Düşmanların para ile askerlerimizi kaçırmağa çalıştıkları muhakkaktır. Askerden kaçan düşman demektir. Kaçıranların cinsiyetini kabul etmek sayılır. Sonra başka yerlerde olduğu gibi firar edenler idam edilir. Ailesi sürülür. Anası babası tedirgin olur. Belki de evi yıkılır, göz yumanlar, müsamaha edenler, firariye yatak olanlar ağır ceza görür. Her tahammülün bir haddi vardır. Ne vakte kadar bozukluk devam edecek? Ne vakit düzelecek? Belki de "Bir musîbet bin nasîhatden evlâdır" diyecek bir hâl olur, yazıkdır. Sebepsiz bir ev yıkılıyor. Herkes kendisine düşen vazîfeyi yapsın şubesine gitsin, ben geldim desin, zaman

[479] ATTB, **ATAM**, s. 66.

çabuk geçer, sıdk ve sadakatle iş göreni Allah muvaffak eder. Allah'a inananlar böyle yapar ve böyle yaptırır. Doğru yol karanlık olmaz, doğrunun anası ağlamaz[480]*"*

sözleriyle mücadelenin haklılığına dikkat çekilerek halkın katılımının arttırılması amaçlanmştı.

Kongrelerde başkan olarak seçilen kişilerin ya da heyetlerin kongreyi temsilen söz söyleme hakkı olmasından dolayı milli harekete zarar veren kişi veya kişileri engellemek adına Hacim Muhittin Bey'de Alaşehir Kongre Reisi olarak harekete geçti.

Kongreden hemen sonra milli faaliyetlere karşı olumsuz tavır takınan Karahisar-ı Sahib Mutasarrıfı Mehmet Mahir Bey'e bir telgraf gönderdi. 26 Ağustos 1919 tarihli telgrafta mutasarrıfa, evlad-ı vatan sıfatıyla girişilen bu milli harbe karşı takındığı tavrı düzeltmesini tavsiye etti Mehmet Mahir Bey ise Hacim Muhittin'den aldığı telgrafı Dahiliye Nezareti'ne göndererek şikâyette bulunur. Ona göre Harekât-ı Milliye *Selanik İttihatçılığı siyaseti* ile idareye başlamıştı ve kendisi de hem İttihatçıların hem de ecnebilerin isyanları arasında çok vahim bir durumdaydı[481].

Yalnız mutasarrıfın Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği farklı bir telgrafta[482] daha dikkat çekici hususlar mevcuttu. Telgrafında bölgesinde yaşanan buhranlı dönemin nedeninin sadece Alaşehir Kongresi'nden gelen telgraftan kaynaklanmadığını livanın en ücra köylerine ve köşelerine kadar yayılan farklı bir haberden kaynaklandığını ifade etmekteydi. Bu haber, Sadrazam Damat Ferit Paşa Hazretleri'nin İngilizlerden iki milyon lira almış olması nedeniyle mili hareket aleyhinde bu derece şiddetli bir siyaset izlediğiydi[483].

Görülüyor ki dönem oldukça nazik ve mutasarrıflar her ne kadar merkeze bağlı kalsalar da kendileri gibi padişahı, hilafeti ve vatanı koruma gayesinde olan

---

480 BOA., DH.KMS., 53-2/90_3 (20 Ağustos 1335/ 20 Ağustos 1919 tarihli Seydişehir Ahz-ı Asker Şubesi Riyasetinden tebliğ edilmek üzere Süvari 7. Alay Kumandanlığı'nın ilanatnamesi.)

481 **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Atatürk**, s. 102.

482 A.e., s. 105

483 İlerleyen zamanlarda da Ferit Paşa'nın İngilizlerin yardımı ve parası ile iktidarda olduğunun altı çizilecek ve Anadolu Ajansı'nda bu hususta haberler yer alacaktır. TİTE, kutu: 24, belge: 46. Bilumum kaza ve vilayetlere gönderilen 11 Nisan 1920 tarihli haber. Haberin yayınlandığı tarih Damat Ferit Paşa'nın Milli Mücadele'ye katılanların aleyhine son derece ciddi ataklarda bulunduğu tarihtir.

fakat hükümetin dışında kararlar alan direnişçiler, sadece Kuva-yı Milliye oluşturup cephelerde savaşmıyor, bunula beraber kongreler yaparak halk nazarında meşrulaşmaktan başka milli müdafaanın her türlü propagandasını yaparak halkın katılımını sağlamaya çalışıyorlardı.

Bu propagandaların arasında Bab-ı Ali'nin de kendileriyle hemfikir olduğu iddiasını yaymak da vardı[484]. Bu yolla aslında Meclis-i Vükela'nın milli hareketi desteklediği ancak İtilaf Devletleri ile sorun yaşamamak için sessiz kaldıkları kanısı oluşturulmaya çalışılıyordu.

2.7.6. Sivas Kongresi

Mustafa Kemal Paşa, 29 Eylül 1919 tarihinde Erzurum'dan yola çıkarak 2 Eylül'de Sivas'a geldi. Kongre arifesi, bir yandan hükümetleşmeye giden fakat diğer yandan korku ve tereddüdün yaşandığı bir dönemdi. Fransızların Vali Reşit Paşa'ya kongrenin düzenlenmesi halinde Sivas'ın işgal edileceğini bildirmesi ve ayrıca İstanbul'dan alınan istihbaratlarda Mustafa Kemal Paşa'ya suikast tertip edileceğinin haber alınması[485] yaşanan tereddüdü artıyorken İstanbul'la iplerin tam anlamıyla kopması -ki görünen ihtimal- uyuşmacı milli hareket komutanlarını da asi pozisyonuna düşmelerini sağlar mıydı? Zihinlerde böyle sorular dolaşmaktayken Mustafa Kemal Paşa net bir tavır ortaya koydu. Vali Reşit Paşa'ya Fransızların Sivas'ı işgallerinin yeni bir savaş kararı vermelerine bağlı olduğu için blöf sayılması gerektiğini, İngilizlerin Samsun'da karşılaştıkları kararlı tutum üzerine çekilmek zorunda kaldıklarını hatırlattı[486]. 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi toplandı. İstanbul Hükümeti'nin Anadolu Hareketi için yaydıkları kara propagandalardan biri

[484] Bu durumun önlenmesi ile ilgili olarak BOA., DH.KMS., 53-2 /109_1_2 ((25 Ağustos 1335 /25 Ağustos 1919 tarihli Kayseri Mutasarrıflığından gönderilen telgrafname ve 25 Ağustos 1335 /25 Ağustos 1919 tarihli Dâhiliye Nezaret-i Kalem-i Mahsus'dan Müdiriyetinden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.)

[485] İstanbul'dan alınan istihbarata göre İngilizler, Safi Ziya Paşa ve Ahmet Nuri Bey namında iki zat ve yanlarında yirmişer otuzar kişi ile beraber suikast tertiplemek için Ankara yoluyla Sivas'a gönderilecekleri haber alınmıştı. Mustafa Kemal Paşa'yı canlı y ada ölü şekilde getirmeleri yönünde emir aldıkları yazmaktaydı. İşin ilginç tarafı Rauf Bey'le ilgili İngilizlerin farklı planlarının olmasıydı. Rauf Bey'in İstanbul'daki akrabaları arasından üzerinde tesiri olabilecek birine ulaşıp onu İstanbul'a getirmeye çalışacaklardı. Rauf Bey'e Dersaadette önemli bir mevkiinin teklif edilmesine karar verilmişti. Anlaşılan o ki İngilizler Anadoludaki hareketi yok edebilmek için her çareyi ince ince hesaplamaya başlamışlardı. TİTE., kutu:300, belge:15.

[486] Atatürk, a.g.e.,71

de bunların İttihatçı oldukları yönündeydi. Bunu bertaraf etmek için kongreye katılanların

"Vatan ve milletin saadet ve selametinden başka kongrede hiçbir şahsi maksat takip etmeyeceğime vatanın bugün uğradığı zorlukların ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışılmayacağına ve mevcut siyasi partilerden hiçbirisinin siyasi emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi, billahi…"

sözleriyle yemin etmesi zorunluluğu getirildi[487]. Kongrede Erzurum Kongresi'nin kararları esas alındı ve kongre 11 Eylül 1919'da tamamlandı. Kongrede alınan kararlar oldukça önemlidir.[488] Bu Kongrede Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Heyet-i Temsiliye seçilmiş ve bu heyet BMM açılana değin bir yürütme organı olarak görev yapmıştır. Ali Fuat Paşa'nın Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye birliklerine komutan olarak görevlendirilmesi bunun en çarpıcı örneğidir[489].

Kongrenin önemli sonuçlarından biri de Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin varlığına son verilerek bütün vatandaki milli cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında birleşmesidir[490].

Milli Mücadele'nin bu dönemine kadar milliyetçilerin izledikleri politika şuydu: Padişah, İtilaf Devletleri elinde esirdir, yanlış yol izleyen sadrazamın kendisidir. Bu nedenle padişaha bağlılık ve sadakat her fırsatta dile getirilmiştir.

Sivas Kongresi'nin ikinci günü, 5 Eylül Kurban Bayramı arefesine denk gelmekteydi. Bu sebeple padişahın bayramını kutlamak amacıyla Ankara'dan İstanbul postanesine telgraf göndermek istediler. Sadrazam Damat Ferit Paşa, padişahla vasıta olmadan görüşülemeyeceğini bildirdi. Sadrazamın bu tavrı başta Ankara Müftüsü Rıfat Efendi olmak üzere Ankaralıları sinirlendirdi. İşte bu noktada

[487] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:III, s.364.
[488] Kongre Beyannamesi için Bkz.: **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk**, a.83-86
[489] Dinçer, a.g.m., s. 106.
[490] Anadolu kitle halinde bir cemiyet teşkil eyledi. ATASE ,TİH, kutu: 346, gömlek:43-1 (19 Eylül 1919).

izlenen politika farklı bir boyuta taşınmaya başladı. Ankaralılar telgraflarında ne padişahı ne de onun hükümetini tanımadıklarını bildirmişlerdir[491].

Kongreden sonra Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesine ve hatta meşru bir hükümet iş başına gelene kadar İstanbul ile Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine karar verildi[492]

Anadolu'nun bir çok bölgesinden İstanbul'a protesto telgrafları gönderildi. Bu telgraflarda Meclis-i Mebusan'ı toplamayan hem de millet ile padişahı arasına giren hükümete artık güvenilmediği belirtilmektedir[493].

Öte yandan hâlen merkezi hükümeti destekliyor olmalarına karşın İngilizler Anadolu Hareketi ile de uzlaşmak istemekteydiler. Ali Fuat Paşa'nın 21 Eylül tarihinde 3. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta[494]:

---

[491] Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay**,** Ankara, 1988, s.61. Bu durum**,** Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Eylül 1919 tarihinde neşrettiği beyannamede: *"Şimdiye kadar bu hâli nazar-ı itibâra alan millet pâdişâhına mürâcaatla derdini anlatmak istemiş, fakat hükûmet-i merkeziye milletle pâdişâhın temâsına elinden geldiği kadar mümâna'at etmiştir. Hatta dün gece kongremiz tarafından pâdişâha vaziyeti arz ve îzâh için tertîb olunan telgraf İstanbul merkezinin saray-ı pâdişâhi hattını set etmesi yüzünden Atebe-i Aliyye'ye vâsıl olamadı*." sözleriyle ifade edilmiştir. TİTE., kutu: 24, belge:12. Umum Kongre Heyeti tarafından Malatya Vak'ası Üzerine Millete Neşrolunan Beyanname.

[492] 12 Eylül 1919'da verilen bu kararın milliyetçi hareket içinde de kabul edilmesi kolay olmamıştır. Erzincan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi kararların uygulanışından önce İstanbul Hükümeti'ne kırk sekiz saat süre verilmesini, Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey bu durumun muhalifler tarafından hilafete karşı isyan edilmiş gibi gösterilebilme ihtimalinin olduğunu ve bu şartlar altında memur ve asker maaşları için kaynak düşünülüp düşünülmediğini, Erzurum Heyet-i Merkeziyesi Heyet-i Temsiliye'nin başvurulacak merci olabilmesi için tüzüğe uygun olarak heyet-i merkeziyelerden olur alınması gerektiğini öne sürmüştür. Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi geçici bir idare kurulmasının cemiyet tüzüğüne hiçbir şekilde dayandırılamayacağı, Sivas Kongresi'nin Erzurum tüzüğünü değiştirmeye yetkili olmadığı yönünde kanaat bildirdi**.** Atatürk, a.g.e., s. 116.

[493] 20 Eylül 1919 tarihinden itibaren çeşitli vilayetlerden Sadarete gönderilen telgraflar BOA., A}.VRK..,839/58, 839/65, 839/76, 839/79, 839/82, 839/85, 839/88 özet metinleri için Bkz.: Bülent Bakar, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Sürecinde Kuva-yı Milliye Politikaları", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, 12-16 Kasım 2007 Bildirileri**, C:II, **ATAM**, Ankara, 2010, s. 1989-1991.

[494] Fuat Paşa aynı zamanda İngilizleri üzgün ve kuvvetsiz bulduğunu ancak hükümeti ve entrikalarını desteklediklerini hissettiğini belirtmiştir. ATESE, ATAZB, Kutu: 9, Gömlek: 10. Ali Fuat Paşa tarafından 21-22 Eylül 1919 tarihinde 3. K. Komutanlığı'na gönderilen yazı. Değişen şartlara göre İstanbul ve Anadolu arasında ilişkilerini belirleyen İngilizlerin Milli Mücadele'ye yaklaşımları düşündürücüdür. Bu tarihten yaklaşık iki hafta önce 27 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, annesi Zübeyde Hanım'a gönderdiği mektupta, İngilizlerin kendisine yalvardığını ve onu kazanmaya çalıştıklarını, görevden alınışı ile ilgili olarak tüm suçu hükümete attıklarını ve hükümetin gerçekten kendisiyle uğraşmak istediğinden bahsetmesi de dikkat çekicidir. **Atatürk'ün Bütün Eserleri** C:III,, s. 306. Mustafa Kemal Paşa Ali Fuat Paşa'ya durum değerlendirmesi yaparken son günlerde siyasi

"Eskişehir'de Kuvâ-yı İtilâfiye nâmına bulunan İngiliz generali Solly Flood tarafından gönderilen bir Erkân-ı Harb binbaşısı ile Eskişehir İngiliz kontrol askeri zâbitânından mürekkeb bir heyetle mülâkât ettim. Mezkûr mülâkâtta Kuvâ-yı İtilâfiyenin hükûmetin umûr-ı dâhiliyesine ve harekât-ı milliyeye müdâhale etmeyerek katiyyen bî-taraf kalacaklarını fakat İzmit, Eskişehir, ve Dersaâdet-Bağdad hattına tecâvüz edilmemesini ricâ ediyorlar ve İngiliz askerinin şimendifer hattından ayrılmayacaklarını bildirdiler. Karahisar'da bir tabur, Kütahya'da bir bölük, Eskişehir'de iki tabur ve İzmit'te kuvveti mechûl İngiliz kıtaâtı olduğu ve bunlardan başka şimendüfer imâlât-ı sınâiyesinde muhâfız bulunduğunu dermiyan ettiler."

sözleriyle ifade ettiği durum da, kongrenin ne denli başarılı olduğunu göstermekteydi. Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin Harekât-ı Milliyeye müdâhale etmeyerek katiyyen tarafsız kalacaklarını bildirdiklerini yayınladığı tamimle duyurdu[495].

Lefke Köprüsü'nün ve Dersaadet- Eskişehir telgraf hatlarının tahrip edilmesine engel olmak amacıyla Eskişehir'de bulunan İngiliz Generali Solly İtilaf Devletleri adına Ali Fuat Paşa'ya 25 Eylül 1919'da da bir nota verdi. Osmanlılara ait politika işlerinin kendisini alakadar etmediğini, Mütareke ahkâmının uygulamasından ve şimendifer hududunun korunmasından sorumlu olduğunu hatırlatarak daha önce yapılan anlaşmaya sadık kalınmasını istedi.[496] Bu şartlar altında fazla dayanamayan Damat Ferit Paşa istifa etmek zorunda kaldı. Zaten Desaadet'ten alınan istihbarata göre hükümet oldukça zor durumdaydı. Bir taraftan Dahiliye Nazırı Adil ile Sadrazamın aralarının açık olması, diğer taraftan İstanbul'da zabitanın açlık meselesinden dolayı isyan çıkarmaları ve Harbiye Nazırına gidip istifa etmesini istemeleri ve bunlara ek olarak milli hareket taraftarlarının sadrazamın

---

durumun iyi olduğundan bahseder. Çünkü kendisi de General Harbord'la Franz Layond'la görüşmeler yapmaktadır. ATASE., ATAZB., kutu: 9, gömlek: 10a-e. **(**23 Eylül 1919).

[495] ATASE., ATAZB 1., kutu: 9, gömlek: 10ah (23 Eylül 1919).

[496] ATASE., ATAZB 1, kutu: 9, gömlek: 10al. 27-28 Eylül 1919 tarihinde Eskişehir Mü'telife Kumandanı General Solly Flood tarafından Ali Fuat Paşa'ya verilen nota; Bu notada kullanılan ifadeleri Mustafa Kemal Paşa beğenmemiş ve nota Temsil Heyeti tarafından protesto edilmiştir. Hükümetin değişmesi akabinde yeni hükümetin Harbiye Nazırı Cemal Paşa vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya iletilen telgrafta; Karadeniz Orduları Komutanı General Milne'nin notanın düzgün tercüme edilmediğini, tercüme edenin ya da Mustafa Kemal Paşa'nın dile hakim olmamasından dolayı tabir sorunu yaşandığını belirtmiştir. ATASE ., ATAZB 1., kutu: 9, gömlek: 10a.m. (14 Ekim 1919).

imhası için her türlü önlemi almış olmaları çok yakın bir zamanda hükümetin düşeceğine dair beklentiler oluşturmuş ve kongre de bu düşüşü hızlandırmıştı[497].

Kongrede alınan kararlar sadece iç siyasette değişikliğe neden olmayıp işgal güçlerinin tedbir almalarını da sağladı. Yapılacak ilk iş asker sayısını arttırmaktı. İngilizler Eskişehir'deki kuvvetlerini iki misli arttırdılar[498].

2.7.7. III. Balıkesir Kongresi : 16-22 Eylül 1919[499]

Bir taraftan Sivas Kongresi sonunda oluşan durum, diğer taraftan Batı Anadolu bölgesinde yaşanan son siyasi gelişmeler ve Alaşehir Kongresi kararlarının her yerde uygulanmamış olması gibi sebeplerden dolayı Balıkesir'de Hacim Muhittin Bey'in başkanlığında yeniden bir kongre toplandı. Bu kongreye Bandırma, Erdek, Balya, Burhaniye, Gördes, Kırkağaç, Sındırgı, Soma, Bergama, Akhisar, Gönen ve Edremit'ten gelen delegeler katılmıştır[500].

İngiliz Yüzbaşısı Hadkinson Balıkesir'e geldi ve kongreye misafir olarak katıldı. Kongrede Mustafa Kemal Paşa'dan gelen 13 Eylül 1919 tarihli telgraf uzun müzakerelere neden oldu. Bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunmuş olduğu mevcut durumu gözler önüne sererek umumi bir Anadolu Kongresi'nin toplanmasına ve bu kongreye temsilci seçilerek bu temsilcilerin isimlerinin Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmesini istenmekteydi. Bu kongreye katılma konusu, Balıkesir İkinci Kongresi'nin: *"Kongrenin maksat ve gâyesi, istihlâs-ı vatandır. Her ne suretle olursa olsun siyasetle iştigâli nefretle reddeder."* 4. maddesinden dolayı sakıncalı görülmüştü. Başkan Hacim Muhittin Bey'in sayesinde katılım kararı alındı; ancak devam eden müzakerelerde yeniden temsilci gönderilmemesi yönünde bir fikir birliği oluştu. Zaten Büyük Anadolu Kongresi de yapılmadı.Kongrenin 19 Eylül tarihli toplantısında iaşe ve geri hizmetleri yerine getirmek amacıyla *Kuva-yı Milliye Menzil Müfettişliği Vezaifi Hakkında Talimat kabul ile Hareket-i Milliye*

[497] ATASE., ATAZB1 ., kutu: 12, gömlek: 5 (4 Eylül 1919).
[498] Charles Sherrill, **Gazi Mustafa Kemal Nezdinde Bir yıl Elçilik,** Çev:Ahmet Ekrem, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 34
[499] Kongre'nin bitiş tarihi bazı kaynaklarda 27 Eylül olarak verilmiştir.Bkz.. Tanör,a.g.e., s.98.
[500] İlgürel, a.g.e., s. 123.

Redd-i İlhak Heyet-i Talimatnamesi okundu. Ayrıca kongrede Ayvalık Cephesi ve Akhisar Cephesi Milli Alay Kumandanları seçildi[501].

Kongre, İtilaf Devletleri'ne iki muhtıra göndermeye karar verdi. Birinci muhtırada, General Milne ve General Hanbury tarafından verilen teminata istinaden ateşkes sağlandığı ancak Yunan askerlerinin bu hâlden kaynaklanan askeri vaziyetlerini kendi lehlerine kullanarak yağma ve tecavüzlere kalktıklarının anlaşıldığını beyan edildi. Yunan kıtalarının tahkimatının hemen kaldırılması talep edilmiştir.

Dört maddeden oluşan ikinci muhtırada da Wilson Prensipleri'nin 12. maddesinin çiğnenerek yapılan işgallere bir an önce son verilmesi gerektiği, doğrudan doğruya Türk hakimiyetinin tanınması ve barışın bir an evvel tesis edilmesi konularına değinilmiştir. Kongre ayrıca 20 Eylül 1919 tarihinde Amiral Bristol'e de bir muhtıra gönderdi.[502] Bu muhtırada, Damat Ferit paşa hükümeti için;

"... matbuatı sansür ve itfa tehdidi ile ıskat eden kanunun bahşettiği hukuku tanımayarak ictimaat-ı siyasiyeyi isyan telakki eyleyen tecessüs usulünü ihya ile milletine karşı muharip vaziyetinde bulunan bir hükümet... Şarkta demokrasiyi imhaya kastetmiş bir hükümet... " ve "milletin arzusu hilafına fuzuli bir vekâletle müttefikin heyet-i aliyesiyle sulh akdine ve kendisini kabul etmeyen millet namına"

ifadeleri kullanılarak Türk Milleti'ne nefret ettiği bir hükümeti kabul ettirmek hususunda müdahale olunmaması isteği belirtildi. Öte yandan bu kongre diğerlerinden farklı olarak İstanbul Hükümetince de kabul görmüştür. Dahiliye Nazırı Adil Bey, Balıkesir'e gönderdiği Halil Ali Bey ile kongre heyetine bir mesaj göndererek Kuva-yı Milliye'ye yardım etmek istediğini bu nedenle İstanbul'a bir heyetin gönderilmesini istedi. Vasıf ve Hulusi Beyler kongreyi temsilen İstanbul'a gönderildi. Ancak 1 Ekim 1919 tarihinde yapılan görüşme ortaya koydu ki Dahiliye Nazırı'nın asıl amacı, Sivas Temsil Heyeti ile Batı Anadolu Milli Hareketi'nin arasında bir yakınlaşmanın yaşanmasını engellemektir. Bunun en büyük ispatı,

[501] Akhisar Milli Alayı'nın oluşturulmasının ardından bölgede bulunan Fransız taburuna 6 saat müddet verildi ve bu saat zarfında Fransız askeri Akhisar'ı terketti. Bu durum milli kuvvetlerin bir zaferiydi. Demek ki güçlenmiş ve işgal kuvvetleri nezdinde bir itibar kazanmıştı. İlgürel, a.g.e., s. 124.
[502] Muhtıranın tam metni için Bkz.: Hacim Muhittin, s. 71; İlgürel, a.g.e., s.131.

nazırın Mustafa Kemal Paşa'nın kendi mevkiini korumaya çalıştığını fakat Balıkesir Redd-i İlhak Teşkilatı'nın mukaddes gayelerle vatanı korumak istediğini belirtmesidir. Görüşmenin sonunda heyet, nazırın silah ve cephane yardımı karşılığında Sivas'ı tanımadığını beyan etmeleri isteğine red cevabı verdi.

2.7.8. II. Nazilli Kongresi: 19-23 Eylül 1919

I.Nazilli Kongresi 6-9 Ağustos 1919'da tarihinde gerçekleşmişti. Bu kongrenin ardından Harekat-ı Milliye'nin idaresini düzenlemek lüzumu görülmüş, bu nedenle II. Nazilli Kongresi toplanmıştır[503]. Kongre reisi Antalya Murahhası Nuri Bey'dir. Kongreye Apa, Akça, Eşme, Isparta, Alaşehir, Antalya, Eğirdir, Bademiye, Bayrambolu, Burdur, Buldan, Bozdağan, Çal, Çivril, Çardak , Honaz, Dalama, Sarayköy, Sultanhisar, Geçiborlu, Isparta, Günay, Sandıklı, Tavas, Garbi Karaağaç, Kadıköy, Karacasu, Karahayt, Kuyucak'dan gelen temsilciler katıldı.Bu kongrede de Heyet-i Merkeziyelerin oluşturulmasına önem verilmiş ve umum heyet-i milliyelerden birer aza gönderilmesi kararlaştırılmıştır[504].

Heyet-i Merkeziye'nin teşkiline değin, daha önce merkeziyeti kabul edilmiş olan Nazilli Heyet-i Merkeziyesi idari ve siyasi vazifeyi üstlenmiş bu görevlerinin yanı sıra azaların davet edilmesiyle sorumlu tutulmuştur. Bu Kongre'de yedi maddeden oluşan "*Heyet-i Merkeziye Vezaifi"* kabul edilmiştir[505].

Alaşehir Kongresi'nin tüm kararlarının aynen kabul edildiği Kongre'de siyasi bir Encümen kurulması kararlaştırılmıştır. Bu Encümenin yayınlamış olduğu bildiride Yunanlıların Aydın vilayetini işgalleri esnasında yapmış oldukları mezalimden duyulan üzüntü ile , her ferdin hukuk-i mukaddesesini korumak için silaha sarılmak durumunda bırakıldığının altı çizilmiştir[506].Alaşehir Kongresi'nin toplandığı zamanki siyasi hava ile mevcut dönemin şartları arasında mühim bir

---

[503] Celal Bayar,**Ben de Yazdım. Milli Mücadele'ye Giriş**, C: VII, 1969, İstanbul s. 2368-2376. **Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele ile İlgili Belgeler**, Haz.Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, (Göltaş Kültür Dizisi No:6) Isparta, 1998, s. 41-42.

[504] Bayar,a.g.e. C: VII, s. 2370.

[505] Bayar,a.g.e. C:VII, s. 2371

[505]Siyasi Encümen, bir ölçüde Heyet-i Temsiliye'ye benzetilebilir.Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri**, (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920) , **ATAM**, Ankara, 1998, s.116.

değişiklik olmamasından dolayı düşman tarafından mecbur bırakılmadıkça müdafaada bulunulup cephece taarruza geçilmemesi kararı alındı. Aksi takdirde her taarruza silahla mukabele edileceği ancak protestodan ve siyaseten alınabilecek her türlü önlemi almaktan vaz geçilmeyeceği konusunda da ortak karar alındı. Yunanlılar Anadolu'dan çekilene kadar silahlar bırakılmayacaktı. Kongre gündeminden bir diğeri ise Sivas Kongresi'nin , Damat Ferit Paşa Hükümeti ile her türlü irtibatın kesilmesini öngören kararı idi. Böylesine önemli bir konuda yeterli malumata haiz olunmaması nedeniyle hiçbir teklifte bulunamayacaklarını belirtmişlerdir[507].

Bu kongrenin, Anadolu ve Rumeli'deki tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini birleştiren Sivas Kongresi'nden bir izin alınmadan toplanmış olması ve Sivas Kongresi'nin Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne ilişkin kararlarını uygulamamaları İstanbul ile ilişkilerinin bozulmaması için çaba göstermekte olduğunun bir kanıtıydı.

2.8. III. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİNE DÖNÜK POLİTİKALARI

Bu dönemde gerçekleşen kongreler, Kuva-yı Milliye hareketinin yavaş yavaş tek elden yönetilmeye başlanacağı ve meşru bir harekete dönüşeceği sinyallerini vermeye başlamıştı. Batı Anadolu Kongrelerinin amacı Yunanlılarla mücadele etmekti ancak Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi ise farklı dinamikteydi ki bu noktada hükümet için sıkıntı başlamıştı; görünen o ki iktidar mevkiinden düşüş yakındı.

Belgelere yansıyan haliyle Hükümette bu kongrelerle alakalı "*...Erzurum'da birkaç kişi toplanarak karar almışlar , ne toplanmalarının ne de aldıkları kararların bir önemi vardır ...Sivas'ta beş on kişinin toplanmasından hiçbir şey çıkmaz lakin biz bunları Avrupa'ya anlatamayız."* düşüncesi hakimdi[508].Buradaki amaç kongreleri değersizleştirerek halkın temayülünü azaltmaktı, aksi takdirde hükümet kongrelerin toplanmalarını engellemek için ciddi tedbirler almazdı.

[507] Bayar, a.g.e.. C: VII, s. 2372.
[508] ŞD., 3165/6 (3 Eylül 1919'da Dahiliye Nazırı Adil ve Süleyman Şefik Paşa'lardan Elaziz Valisi Ali Galip Bey'e gönderilen şifre telgraf.)

Bu dönemde Anadolu Hareketi'nin görünürdeki hedefi; Damat Ferit Paşa'yı düşürecek halkın güveneceği bir hükümeti iktidar mevkiine getirmekti ama asıl amacı böyle bir hükümete destek olacak bir kuvveti meydana getirmekti[509]. Bu gerçek, milliyetçi harekete aleyhtar olanlar için oldukça tehlikeli bir durumdu ve mümkün olan her yola başvurularak bunun engellemeye çalışacaklardı.

2.8.1. Demokratik Yol (Seçim Çalışmaları)

Meclis-i Mebusan'ın feshinden sonra Kanun-i Esasi'ye göre dört ay içinde seçim yapılması gerektiği halde yaklaşık sekiz ay geçmiş olmasına rağmen yeni bir seçim yapılmamış ve meclis açılmamıştı. Öncelikle Erzurum Kongresi kararlarına ve ardından gelecek olan Sivas Kongresi'nde görüşülen konulara bakılırsa Anadolu'da milliyetçiler tarafından meşruti bir yönetim kurulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu kongreler Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak düzenlenmekteydi; ancak her ne kadar padişaha ve hilafete bağlılıklarını bildirmişlerse de padişaha ve merkezi hükümete karşı bir platform oluşturulduğu da ortadaydı. Hâl böyle iken bu durumun karşısına hükümetin de atağa geçmesi gerekiyordu. Milli bir kongre ancak Mebusan Meclisi olabilirdi[510]. Bu doğrultuda muhtemelen Erzurum Kongresi'ni arka planda bırakmak niyetiyle vükela heyetinin çoğunluğunun isteği üzerine yeniden seçim yapılmasına dair çalışmalarına başlandı[511].

30 Temmuz 1919'da Meclis-i Vükela seçim kararını yazılı hale getirdi. Bu karara göre seçimle ilgili Dahiliye Nezareti tarafından hazırlıklara girişilmesi temin edilerek tüm vali, mutasarrıf ve kaymakamların tarafsız olmaları sağlanacak, bu ilkeye uymayanlar olursa hemen değiştirilecek ayrıca 25 Eylül 1328 tarihli geçici kanun gereğince askerler oy kullanamayacaktı. Bu durum Harbiye ve Bahriye Nezaretleri tarafından tamimle duyurulacaktı. İşgale uğramış yerlerde işlerin daha

[509] Mustafa Kemal Paşa izlediği bu stratejiyi 21 Temmuz 1919'da Hamit Bey'e gönderdiği cevabi telgrafta belirtmiştir Atatürk, a.g.e., s.55
[510] Akşin, a.g.e., s. 394.
[511] Hükümet Erzurum Kongresi'nin kararlarının da yayılmasını önlemek amacıyla gizli tutma politikası uygulamıştı.

kolay ilerleyebilmesi için Hariciye Nezareti devreye girecek ve böylelikle seçim işlerinin kolaylıkla yürüyebilmesi sağlanacaktı[512].

Mustafa Kemal Paşa, seçimle ilgili olarak Heyet-i Temsiliye adıyla valiliklere sancaklara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyelerine bir tamim gönderdi. Nutuk'ta da belirtiği üzere Ferit Paşa Hükümeti'nin milletvekili seçimi ile ilgili göstermelik bir emir verdiği ve 12 Eylül'e yani Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısının kesildiği güne kadar konuyla ilgili herhangi bir icraatta bulunulmadığını vurguladı ve tamimde 13 Eylül itibariyle meselenin oldukça büyük bir ehemmiyet kazandığına dikkat çekti. Mustafa Kemal'e göre, Damat Ferit Paşa, Milli Meclis toplanmadan barışı imzalayarak milleti bir oldu bitti karşısında bırakacaktı. Bu nedenle, seçim hazırlıklarına hız verilmeli ve sancaklardan çıkarılacak vekillerin sayısı bir an evvel Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmeliydi[513].

Seçim çalışmaları devam ederken Hürriyet ve İtilaf Başkanlarından biri olan Zeynel Abidin Efendi, Anadolu'daki ahval dolayısıyla seçime katılmayacaklarını bildirmiştir. Gazetelerde de yayınlanan seçime gitmenin dirayetsizlik olacağı yönünde haberlerin çıkması üzerine gerçekleşen bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

2. Jandarma'yı Kuvvetlendirme

Mondros Mütarekesi'ne göre Osmanlı Devleti asayişi sağlamak için jandarma bulundurabilecekti. Ancak bu jandarma sayısı izin verilen miktarda değildi. Jandarmaların birçoğu firar ederek Kuva-yı Milliye'ye katılıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da vazifesine başladığı sırada Sadaret'e yazdığı bir yazıda gönüllü jandarma kaydedilmesi ile ilgili bir teklifte bulunmuştu. Damat Ferit Paşa konuyu Meclis-i Vükela'da görüşmüş ve Mustafa Kemal Paşa'ya oralarda silah altına alınacak askerlere bunun bir vatan hizmeti olduğunun anlatılması gerektiğini yazmıştı.

Milliyetçi hareketin zaman içinde iyice yayılması ve köylerde ihtiyat zabitleri ve öğretmenlerin yaptıkları propagandalar ile gönüllü kaydedilmesi üzerine

[512] Akşin, a.g.e., s. 399.
[513] Atatürk, a.g.e., s. 117-118.

Anadolu'da oluşan bu orduya karşı bir güç yaratmaya ya da var olan gücü kendi tarafına çekmeye çalıştı. Daha doğru bir ifadeyle Anadolu'da dayanacak bir kuvvete ihtiyaç vardı ve o kuvvet jandarmaydı.

Genel anlamda devlet çalışanlarının maaşlarının ödenemediği, hatta halkın devletten alacağının verilmeyip borçlarının tahsil edildiği, alacağının borcundan düşürülüp tahsil edilmesi isteğinin dahi kabul edilmediği mali açıdan son derece sıkıntılı bu dönemde jandarmaya zam yapıldı[514].

Öte yandan Dahiliye Nezareti 8 Ağustos 1919 tarihinde mutasarrıflara bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta İtilaf Devletlerinin çetelerin bir an evvel dağıtılması yönünde talepte bulundukları mutasarrıflara bildirildi[515]. Yunan işgalini soruşturmak üzere İzmir'e gelen komisyona gerekli kolaylıklar gösterilecek ve buralardaki çeteler yani Kuva-yı Milliye unsurları acilen dağıtılacaktı. Anlaşılan o ki hükümet bir taraftan jandarmaya zam yaparak etkisini artırmaya çalışıyor diğer taraftan da İtilaf Devletlerinin istekleri doğrultusunda Kuva-yı Milliye'yi yok etmeye çalışıyordu.

Bu yok etme politikası başarılı olamayınca Sivas Kongresi'nden sonra yeni bir tavır takınılarak bu unsurları dönüştürme politikası takip edildi. Bunun gereği olarak İstanbul Hükümeti, Kuva-yı Milliye'ye karşı farklı bir tutum takınmaya başladı. İç dinamiklerin hızla değiştiği ve Sivas Kongresi'nde alınan kararların bir ucunun Batı Anadolu'ya dokunacağı sinyallerinin alındığı hassas bir dönemdi. Dahiliye Nezaretinden Menteşe Mutasarrıflığına gönderilen 12 Eylül 1919 tarihli yazıda[516]: Hükümetin amacının mevcut Kuva-yı Milliye birliklerini yok etmek değil, jandarma kadrosuna geçirerek düzenli bir kuvvete dönüştürmek olduğu

[514] BOA., MV., 251/50 (29 Temmuz 1335 /29 Temmuz 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatası.)
[515] BOA., DH.ŞFR., 102/66 (8 Ağustos 1335 / 8 Ağustos 1919 tarihli Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Kütahya Mutasarrıflığına çekilen telgraf.) Aynı tarihte Kuva-yı Milliye'nin men edilmesi değil takviye edilmesi yönünde kafa karışıklığına neden olan emirler aldığını ifade eden mutasarrıflar vardı. 3-4 Ağustos 1919'da Denizli Mutasarrıfı Faik, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafnamede, bir yandan hükümetin onaylamadığı bu milli hareketi bastırmak için asker göndermemesinden diğer yandan İkinci Ordu Müfettişliği'nin Ahz-ı Asker Riyaseti'ne yazdığı şifreli telgrafta desteklenmesi gerektiğinin, bunun vatan vazifesi olduğunun bildirildiğinin ve ayrıca Harbiye Nezareti ve Meclis-i Vükela'nın da onayının alındığından bahsedildiği yazılmıştır. **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, s. 92-93.
[516] BOA., DH.KMS., 54-3/41_1 (12 Eylül 1335 / 12 Eylül 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Menteşe Mutasarrıflığına gönderilen yazı.)

belirtiliyordu. Böylelikle hem İtilaf Devletlerine karşı Kuva-yı Milliye meselesinin çözümü hususunda çaba sarf edildiği gösteriliyor hem de başarılı olması durumunda bu birlikler hükümetin denetimine geçmiş oluyordu[517].

2.8.2. Ordu Üzerinde Otorite Tesis Etme

2.8.2.1. Askeri Şûra Teşkili:2 Ağustos 1919

Temmuz ayının sonlarında Hükümet, bilhassa doğu merkezli Anadolu Hareketi'nin kendisi için yaratmakta olduğu buhranı iyice idrak etmişti. Belli ki bu hareket, doğru zamanda ve akıllıca planlanan bir stratejiye uygun önlemler alınmazsa durdurulamaz bir hal alacaktı. Çünkü hareketin arkasında niyetleri son derece açık, kararları da bir o kadar kesin olan askeri yetkililer vardı . Bu yetkililer hem merkezin kararlarına itaat etmiyor hem de mülki memurlar üzerinde baskı oluşturabiliyorlardı. Bu sorunu çözerken özellikle iki unsur göz önüne alınmalıydı. Dönemin hassasiyeti ve ordunun gücü.

Mevcut şartlar altında ılımlı bir siyaset izlemeyi tercih etmek, ordudaki asayişsizliği gidermek ve milliyetçi hareket içinde yer alan askerleri hükümetin çizdiği yola doğru yeniden yöneltebilmek en doğru çözümlerden biriydi. Askeri Şûra da böyle bir planın ürünü olarak 2 Ağustos 1919'da kuruldu[518].

Harbiye Nazırı'nın başkanlık yaptığı Şûra'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve ordu kumandanları olacaktı. Bununla beraber gerek emekli gerekse muvazzaf olsun Harbiye Nezareti'nde veya ordu kumandanlığı ve müfettişliklerinde bulunmuş olanlardan seçilecek kumandanlarla şuranın üye sayısı dokuza çıkabilecekti. Bazı uzmanların fikirlerinden faydalanılmak üzere davet edilenlerin oy verme hakları olmayacaktı. Askeri Şura haftada iki kez toplanacaktı. Ordu kumandanları İstanbul'da bulundukları süre içerisinde müzakerelere katılacak ve

[517] Bu birlikler hem ordunun hem de ulusal akımların dışında tutulmuş olacaktı. Akşin, a.g.e., C:I, s. 451.;Eylül ayında mutasarrıf olarak Balıkesir'e tayin olan Ali Rıza Bey'in bu konuda bazı girişimleri olmuştur. Konuşmalarında Kuva-yı Milliye'nin jandarma kıyafeti giymesini ve teşkilatın özelliğinin değiştirilmesi gerektiği sinyallerini veriyordu. Ancak bu fikir Balıkesir'de hiç rağbet görmemiştir. İlgürel, a.g.e., s. 132.

[518] .BOA, .İ. DUİT., 59-31_1 (2 Ağustos 1335 /2Ağustos 1919 tarihli Şura-yı Askeri Teşkilatına Dair Kararnâme),BOA.MV., 251- 53 (31 Temmuz 1335 / 31 Temmuz 1919 tarihli Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesinin kanun lâyihası.)

bulunmadıkları zamanlarda da gereken hususlarda kendilerinden yazı ile bilgi alınacaktı. Harbiye Nazırı, sorumluluğu üzerine alarak şura kararlarını kabul etmekte veya etmemekte serbest ve yetkili idi. Askeri Şura, Ordunun teşkilatı ile Harbiye Nezareti'nin bütçesini, ordunun seferberlik, yığınak ve harekât hazırlıklarını, eğitimini; silah, mühimmat, araç ve gereçlerinin değiştirilmesini, müstahkem mevkilerin kurulmasını veya lağvedilmesini, kıyıların korunması için alınması gerekli tedbirleri düzenleyecekti. Ayrıca Şura, tümen kumandanları ve bu makamın yetkisinde bulunan kişiler dahil olmak üzere daha büyük makamlarda bulunanların atanma, açığa alınma, emekliye sevk veya emekliden muvazzaf hizmete alınma gibi terfi işlerini de düzenleyecekti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin değiştirilmesi veya yenisinin atanması da Askeri Şura'nın görevleri arasındaydı.[519]

Askeri Şura ilk toplantısını 9 Ağustos 1919'da yaptı ve henüz bir ay geçmeden Şura'nın dağıtılacağı haberi çıktı. Şura'nın sahip olduğu geniş yetkiler, Harbiye Nazırı'nın yetkilerini sınırlandırınca Süleyman Şefik Paşa bu durumdan rahatsız olmuş ve Şura'nın kaldırılmasını talep etmişti. Harbiye Nazırı'nın yetkilerinin genişletilmesi yönünde bir karar alınma yoluna gidilmişse de Şura beklenen faydayı sağlayamama ve Eylül ayında kaldırılmıştır.[520]

2.8.2.2. Ordu Müfettişliklerinin Kaldırılması: 14 Ağustos 1919

Mustafa Kemal Paşa'nın Damat Ferit Paşa'nın ilk sadareti döneminde görevlendirilerek ikinci sadareti başlangıcında 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi sıfatıyla Anadolu'ya geçtiğini, bu görevlendirmeyle hem askeri hem de mülki geniş yetkilere sahip olduğunu daha önce belirtmiştik. Mustafa Kemal'in asıl niyetinin Anadolu'da bir ihtilal başlatmak olduğu çok geçmeden İstanbul tarafından anlaşılmıştı. Amasya genelgesinin altına atılan imzalar da Paşa'nın bu konuda yalnız olmadığını ve ordu mensuplarından destek aldığını göstermişti.

[519] Abdullah Cüneyt Küsmez, "Türk İstiklal Harbinde Askeri Talimatnamelerin Uygulanması (1918-1923)", Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü , Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2016, s. 183.
[520] Akşin, a.g.e.,C I, s. 408.

Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet ve Cemal Paşaların birebir içinde oldukları, sürekli fikir alış verişinde bulunup ortak kararlar aldıkları bu oluşumu elbette İstanbul Hükümeti'nin görmezden gelmesi beklenemezdi. Onlar görmezden gelseler dahi bu askerlerin milliyetçi hareketin yayılmasında baş rol oynadıkları açıkça ortada olduğu İtilaf Devletleri tarafından zaten bilindiğinden İtilaf Devletlerinin zorlamalarıyla karşı bir önlem alınması gerekecekti.

İkinci Ordu Müfettişi olan Cemal Paşa 1 Temmuz'da Harbiye Nezareti'nden izin alarak İstanbul'a gelmişti[521]. Bu durum hem İngilizlerin hem de hükümetin işini kolaylaştırdı. Cemal Paşa'nın gidişinden yaklaşık bir hafta sonra da Mustafa Kemal Paşa görevinden azledildi.

Bu azil sonrasında Kâzım Karabekir Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne vekâleten atandı[522]. Anadolu Hareketi açısından önemli olan bu atama fazla uzun ömürlü olmadı. Kâzım Karabekir İstanbul Hükümeti ile ortak hareket etmeyince İstanbul Hükümeti atağa geçerek Kâzım Karabekir'in yerine Abdullah Paşa'yı Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne atadı. Abdullah Paşa[523] siyasetin silahtan daha önemli bir araç olduğunu düşünen ,Vükela Heyeti'nde görev aldığı esnada mensubu olduğu kabineyi eleştirirken devleti hasta olarak nitelendiren ve hasta başında hekimlerin anlaşmazlığa düşmemesi gerektiğini ifade eden Harbiye Nazırlığı da yapmış bir paşaydı. Atamasına karşı çıkan Kâzım Karabekir'den dolayı istifa etmeyi gerekli gördü[524].

---

[521] Sina Akşin Cemal Paşa'nın kumandaya uyma içgüdüsünün ihtilalciliğini bastırdığını ve bu nedenle Paşa'nın İstanbul'a döndüğünü ifade etmektedir. Akşin, a.g.e.,C.I, s. 453.

[522] BOA., DH.KMS., 54-2/16_1 (20 Temmuz 1335/20 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Harbiye Nezaretine gönderilen yazı.)

[523] Abdullah Paşa daha öncede belirttiğimiz gibi silahtan çok siyasetin işe yarayacağı inancında olup I. Dünya Savaşı'nı galiplerin siyasetle kazandıklarını düşünmektedir. Tevfik Paşa döneminde görev aldığı kabineden istifa ederken milletin kudretli iki fırka dahi yetiştiremediğini, dahilde fırka galebesi yaşamanın büyük sorun teşkil ettiğini ve Meclis-i Vükeladaki arkadaşlarının muhterem zatlar olduklarını ama muhterem olmanın yeterli olmadığını belirtmiştir. Evlad-ı Vatan vasfı ile kabinede görev aldığını hizmet için koştuğunu ancak Vükelada yaşanan anlaşmazlıklar yüzünden üzgün olduğunu ifade ederek yerine biri gelince görevden ayrılacağını belirtmiştir**.** BOA., HSD.TVP., 1/42_1_2_3 (8 Ocak 1335 / 8 Ocak 1919 tarihli Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'nın mütalaamı.)

[524] Kâzım Karabekir bu atamayı Ali Nadir'in İzmir'e atanmasına benzetir. Halkın bu durumu bölgenin Ermenistan'a kaptırılması gibi algılayacağından sorun çıkaracağını belirtmesi üzerine Abdullah Paşa istifa etti. Akşin**,** a.g.e., C. I, s. 452.

Bu durum karşında yeniden atağa geçen Damat Ferit Paşa 3. Ordu Komutanlığı'nı kaldırdı ve böylelikle Kâzım Karabekir'in de müfettişlikle ilgili yetkileri elinden alınmış oldu. Hükümet ayrıca 15 Ağustos 1919'da Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Müfettişliklerini lağvetti. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik tarafından teklif edilen yazıda gerekçe olarak savaş zamanında kurulan bu müfettişliklere savaşın bitmiş olması dolayısıyla gerek kalmadığı yazılmıştı.[525] Oysaki bu müfettişlikler savaş bittikten sonra oluşturulmuştu.

Anlaşılan o ki hükümet ordu üzerinde kaybetmiş olduğu otoriteyi yeniden tesis etmek ve mülki idare mekanizmasını korumak amacıyla böyle bir karar almıştı.

2.8.2.3. Kolordular Arası Şifreli Haberleşme Yasağı: 15 Ağustos 1919

Milli Mücadele Hareketi'nin başarıya ulaşmasındaki en önemli faktörlerden biri izlenecek siyasetin yurdun her tarafına hiç vakit kaybetmeden ulaşmasını sağlamaktı. Bu noktada telgraf haberleşmesinin önemi oldukça büyüktü. Bu önem, dönemin şartları düşünüldüğünde telefonun henüz yaygın olmadığı ve şehirler arası haberleşmeyi sağlamak hususunda başvurulacak yegâne kaynağın telgraf olmasından kaynaklanmaktaydı.

Gerek batıda gerek doğuda Anadolu Hareketi'nin kendisine bu denli taraftar bulması, hükümetin değişen stratejilerine karşı kısa zaman içinde karar alarak organize olabilmesi, bu yegâne kaynağın etkin kullanımı sayesindeydi. Eğer bu haberleşme kaynağı kesilirse[526] Anadolu Hareketi'nin manevra gücü azaltılabilir ve hatta hareket tamamen yok edilebilirdi. Hükümet, Teşkilat-ı Milliye ve Kongre namıyla gelen telgrafların çekilmemesi yönünde radikal bir karar aldı. Eğer bu telgrafların çekilmesi konusunda baskı uygulanırsa bu telgraflar kabul edilecek ancak çekilmeyerek merkeze gönderilecekti. Bu telgrafları denetlemek amacıyla denetim merkezleri kurulacak ve buralarda görev yapan memurlara fazla maaş verilecekti.[527]

---

[525] BOA., İ.DUİT., 59/27_1 (16 Ağustos 1335/ 16 Ağustos 1919 tarihli İrade-i Seniyye) (15 Ağustos 1919). Belgenin tam metni için Bkz.: Türkmen, **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal Ekim 1918- Ocak 1920**, s. 262

[526] Daha önce ücrete tabi tutuma politikası uygulanmıştı ancak sonuç elde edilememişti.

[527] Akşin, a.g.e., C: I, s. 445.

Bu karar üzerine komutanlar arasında şifreli telgraflaşmaların sayısı artınca Harbiye Nezareti 15 Ağustos 1919'da askeri makamlar arasında şifreli muhabereyi yasakladı[528].

İstanbul'da Milli Mücadele aleyhinde alınan her türlü karara karşı Anadolu'da yeni bir tertibat yapılmaktaydı. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta Harbiye Nezareti'nin almış olduğu bu karar karşısında İstanbul'a telgraf gönderdiğini ve gayr-i kanuni bu emri ifa edemeyeceğini ve müsaade bulunmadığı takdirde tekmil telgrafhaneleri askeri işgal altına alacağını bildirdiğini söyledi[529].

Ali Fuat Paşa, İstanbul'a gönderdiği telgrafta bu kararın geri alınmasın için 24 saat süre koymuştu. Yine aynı tarihte Mustafa Kemal Paşa da Damat Ferit Paşa'ya şifreli bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta Mösyö Clemenceau'nun vermiş olduğu detaylı cevaplar karşısında ne derece üzüntü ve acı içinde İstanbul'a dönmüş tahmin ettiğini ifade etti. Sözlerine

"*şimdi pek eminim ki ki siz sadrazam hazretlerinin yüksek şahsiyetleri bugünkü genel vaziyeti, devlet ve milletin gerçek menfaatlerini üç ay önceki gözlerle görmüyorlar"*

diyerek devam eden Mustafa Kemal Paşa, iş başına geçen hükümetlerin izlemiş oldukları siyasetlerin işe yaramadığının altını çizerek İstanbul Hükümetlerinin milli irade karşısında ortaya koyduğu tavrın milleti istenmeyen hareketlere yöneltebileceğinin de sinyallerini verdi[530].

---

[528] Vatan menfaatine aykırı bulduğu için 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa telgrafhaneler işgal edilmeye başlandı. BOA., DH.ŞFR., 643/13 821 Ağustos 1335/21 Ağustos 1919 tarihinde Karahisar-ı Sahib Mutasarrıfı Mahir tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.); muharebeye yeniden izin verilmesi hakkında

[529] ATASE., ATAZB., kutu: 5, gömlek: 54 17 Ağustos 1919 tarihinde Ali Fuat Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraf.

[530] Atatürk, a.g.e., s.67 . Akşin Mustafa Kemal'in bu mektubu taktik amaçlı yazdığını, kendisine ve Rauf Bey'e karşı düzenlenecek suikast haberlerini alınca karşı tarafı şaşkın hale getirmek ve Damat Ferit Paşa'yı yumuşatmak niyeti ile kaleme aldığını söyler. Akşin**,** a.g.e., C:I, s. 625. Biz bu telgrafın özellikle gönderilme tarihinden ve hükümetin koyduğu tavırların milli mücadelecileri istenmeyen hareketlere sevk edeceği sözlerinden hareketle Mustafa Kemal Paşa'nın sadrazama ülke genelinde telgrafhanelerin işgal edileceği sinyallerini verdiğini düşünmekteyiz.

İstanbul'dan müsbet bir haber gelmemesi üzerine telgrafhaneler işgal edilmeye başlandı ve şifreli muhabereye devam edildi ve Süleyman Şefik Paşa bu emrini geri almak durumunda kaldı. Bu durum üzerine 23 Ağustos 1919 'da Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf gönderdi ve

"*Harbiye Nezareti'nin şifre meselesine sizin gibi ve Kâzım Paşa gibi arkadaşlarımızın azim ve haklı savunmaları karşısında boyun eğeceğine şüphe yoktu* " demiştir[531].

2.8.3. Doğu Ve Batı Merkezli Direniş Hareketlerinin Birleşmesini Önlemek (26 Temmuz 1919)

2.8.3.1. Jandarma Umum Kumandanı Kemal Bey'in Batı Anadolu Gezisi

Hükümet, bir taraftan Doğu Anadolu'da düzenlenen kongreleri takip ederken bir taraftan da merkeze daha yakın olan Batı Anadolu bölgesindeki Kuva-yı Milliye Hareketlerini İtilaf Devletleri ile sorun yaşanmayacak düzeyde tutmaya çalışıyordu. Padişaha sadakat bildirilmesine rağmen Doğu'daki hareketin mahiyeti az çok tahmin ediliyordu. Başında bulunan lider ve liderin arkasında bulunan askeri güçlerin hükümete yaptırımı kuvvetli olabilirdi; ama Batı'daki hareket ne merkeze ne de idari yapıya karşı yapılmıştı. Sadece Yunan işgallerine karşı yerini yurdunu korumaya çalışan vatanseverlerin başlattığı bir hareketti ve belirli bir lideri de yoktu. Çete reislerinin yönetiminde olan bu hareket Doğu Anadolu'daki ile karşılaştırıldığında zararsız sayılabilirdi; ancak Doğu'daki hareketin bu bölgeye tesir etmesi bu hareketi zararlı hale getirebilir, hükümet için ciddi bir tehlike oluşturabilirdi. Bu noktada alınacak ilk tedbir, doğru bilgi edinmekti. Merkezden uzak yerlerde neler yaşandığı, neler olduğu titizlikle araştırılmalı ve bu araştırma hükümet görevlileri tarafından yerinde yapılmalıydı. Bu bölgelerde hükümetin kaybetmiş olduğu güç yeniden gösterilmeli, meydanı boş bulan Kuva-yı Milliye reislerinin halktan zorla para ve yiyecek toplamalarının önüne geçilmeliydi. 26 Temmuz 1919 tarihinde yapılan Meclis-i Vükela toplantısında taşrada meydana gelen ve asayişin bozulmasına neden olan olayları yerinde ve tarafsız olarak incelemek ve merkezi bu konuda güvenilir

[531] ATASE., İSH., kutu: 346, gömlek: 176-1. (23 Ağustos 1919).

bilgiler göndermek amacıyla bazı şehirlere tahkik heyetleri gönderilmesine karar verildi[532].

Hüdavendigar, Karesi, Denizli, Karahisar-ı Sahip, Anakara, Konya, Erzurum, Sivas gibi yurdun dört bir yanına gönderilecek heyetlerin asıl amaçları gittikleri bölgelerde İstanbul Hükümeti'nin propagandasını yapmaktı.

Batı Anadolu Bölgesi'ne Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın[533] gitmesi kararlaştırıldı. Kemal Paşa'nın görevi bölgede asayişi sağlamak, halka nasihatlerde bulunmak, jandarma kadrolarını tamamlamaktı. Ayrıca Uşak ve Denizli'den gelen şikayetlerin gerçek mahiyeti hakkında da merkeze bilgi vermekti[534].

6 Ağustos 1919 tarihinde Ali Kemal Paşa'nın gezisi başladı. Enişteşi Mustafa Reha Bey'in de katıldığı [535] Bir ay sürecek bu seyahatte Ali Kemal Paşa, ilk önce Bandırma'ya ardından Balıkesir'e geçmişti. Balıkesir belediyesinde Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti idarecileri ile görüşmüş, Hacim Muhittin (Çarıklı), Vehbi (Bolak), Yörükzade İbrahim ve Vasıf (Çınar) Beylerle toplantı yapmış ve bu toplantı esnasında cemiyet idarecilerinin sadece Yunanlılara karşı savaştıklarını söylemeleri üzerine kendisinin de yardım edeceği cevabını vermiştir. Merkeze gönderdiği 9 Ağustos ve 13 Ağustos tarihli raporlarında Bandırma ve Balıkesir halkının sadakatinden bahsetmiş ve halkın ırz ve canını Yunanlılardan korumak için

[532] BOA., MV., 216/86 (26 Temmuz 1335 /26 Temmuz 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı),(BOA., MV., 251/59 (13 Ağustos 1335 /13 Ağustos 1919 tarihli Sadaret-i Uzmâ Ameldi-i Divan-ı Hümâyununda yazılan Kararnâme.)

[533] Mirlivadır. BOA., BEO., 4584/343745 (29 Temmuz 1335 / 29 Temmuz 1919 tarihinde Sadaret-i Uzmâ Mektubi Kaleminden Dahiliye ve Harbiye Nezaretine yazılan yazı.)

[534] Haluk Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye Hareketi'ni Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları", **ATAM**, C:XV. Sayı:. 44, Ankara, Temmuz 1999, s. 44.

[535] Selvi, a.g.m., s.44 Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız kaynak taramasında Ağustos ayında Dahiliye Nezareti'ne İstanbul'da bulunan bir cemiyetin Karahisar-ı Sahin'e gizli şekilde zabit sevk etmekte olduğu bilgisi yönünde haberler geldiği Mustafa adında bir zatın gelen zabitleri belli mahallere yönlendirdiği bu zatın Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın enişteşi olduğuna dair şüphelerin var olduğu bir belgeye rastladık . Bu zabitler kimdi ve nerelere sevk ediliyorlardı?. BOA., DH.KMS., 53-2/107_1_3 (19 Ağustos 1335 / 19 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığına yazılan yazı ve 22 Ağustos 1335 /2 Ağustos 1919 tarihli Karahisar Mutasarrıfının telgrafı.)

böyle bir harekete kalkıştıklarının altını çizmiş, Akhisar ve Salihli'de asayiş sorunlarının yaşanmadığını da raporuna eklemiştir[536].

Kemal Paşa'nın gezisi devam ederken merkezde bazı değişiklikler de yaşanmıştı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yerine Kuva-yı Milliye'ye karşı sert tutumlar içinde olan Süleyman Şefik Paşa geçmişti[537]. Sadrazamın attığı bu kritik adım Kuva-yı Milliyecilerin işini oldukça zorlayacaktır. Bu değişiklikle eş zamanlı olarak Alaşehir Kongresi'nin Dahiliye Nezareti'nce engellenmeye çalışılması üzerine Ali Kemal Paşa'nın, merkezi hükümetin görevlisi olarak uyguladığı ılımlı siyaset de gerçekliğini kaybetmişti.

Ali Kemal Paşa, Dahiliye Nezareti'ne Kuva-yı Milliye'yi haklı gösteren, aynı zamanda hükümete bağlılıklarını ifade eden telgraflar göndermiştir.[538]

Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey, Ali Kemal Bey'i Nazilli'de istirahat ve ikamete mecbur ederek eniştesi Mustafa Reha Bey'i İstanbul'a geri gönderdiler. Ali Kemal Bey'in salınması için 5.000 tüfek, 4 makineli tüfek, 15.000 sandık cephane, 1.000 bomba, bir kudretli cebel takımını bin atım cephanesi ile beraber verilmesini talep ettiler[539].

Ali Kemal Paşa'nın tutuklanması[540] hadisesi sonrası Dahiliye Nazırı Adil Bey, Ali Kemal Paşa'nın serbest bırakılması için teşebbüste bulunulmasını emretti ve Denizli Mutasarrıfı Faik Bey de gerekli temaslarda bulunmaya başlayıp Demirci

---

[536] Selvi, a.g.m., s.44 Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız kaynak taramasında Ağustos ayında Dahiliye Nezareti'ne İstanbul'da bulunan bir cemiyetin Karahisar-ı Sahin'e gizli şekilde zabit sevk etmekte olduğu bilgisi yönünde haberler geldiği Mustafa adında bir zatın gelen zabitleri belli mahallere yönlendirdiği bu zatın Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın eniştesi olduğuna dair şüphelerin var olduğu bir belgeye rastladık . Bu zabitler kimdi ve nerelere sevk ediliyorlardı?. BOA., DH.KMS., 53-2/107_1_3 (19 Ağustos 1335 / 19 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığına yazılan yazı ve 22 Ağustos 1335 /2 Ağustos 1919 tarihli Karahisar Mutasarrıfının telgrafı.)

[537] Süleyman Şefik Paşa aynı zamanda Yaver-i Ekrem'dir. BOA., İ.DUİT., 7/94 (11 Eylül 1335/11 Eylül 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

[538] Ali Kemal Paşa'nın 20 Ağustos 1919 tarihli raporu için BOA., DH.KMS., 53-3/1_11/1-2-3-4-5 (20 Ağustos 1335 /20 Ağustos 1919 tarihinde Umum jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafname.)

[539] **Türk İstiklal Harbi**, s. 200; Esasen İstanbul Hükümeti'nin propagandasının yapılmasının önlenmesi amaçlanmıştı. Selvi, a.g.m., s. 557.

[540] Bu tutuklama hadisesi için merkeze gönderdiği telgrafta birkaç gün kadar kalmam rica edildi ben de kabul ettim demektedir. BOA., DH. KMS., 53-3/1_10 (29 Ağustos 1335/ 29 Ağustos 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminde Denizli Mutasarrıfı Faik'in telgrafı.)

Mehmet Efe[541] ve Hacı Şükrü Bey ile görüşmüştür. Bu görüşmeler neticesinde Faik Bey'e kumandanın canına kast edecek bir durum olmadığı ve sadece silah ve cephane temin etmek istediklerini iletmişlerdir. Faik Bey hükümetin milli hareketle ilgili olumlu düşünceler içinde olduğunu çetecilere anlatarak Ali Kemal Paşa'nın salınması için uğraşmıştır. Bu uğraşlardan sonuç alamayan Faik Bey farklı bir çözüm yoluna daha başvurur. Demirci Mehmet Efe'nin ve ahalinin saygı duyduğu Tavaslı Hüseyin Ağa'yı aracı ederek kumandanın bırakılmasını talebini yineler.

Demirci Mehmet Efe, 25 Ağustos 1919'da Nazilli'ye çağırılır ve Efe, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan İlhami Bey ve Doktor Mazhar Bey tarafından ikna edilerek padişah tarafına çekildi. Esasen bu hareketin amacı, bölgeyi tamamen ele geçirmiş olan Kuva-yı Milliye'yi kendi içinden çökertmekti. Sonuç vermiş olsa gerek ki Demirci Mehmet Efe milli teşkilat için çalışanları tutuklatarak ve bölgeden uzaklaşmalarını sağladı[542].

Ali Kemal Paşa, 2 Eylül'de serbest bırakılarak 4 Eylül'de İstanbul'a gelir.[543] Daha sonra yeniden Batı Anadolu'da geziye çıkacağını belirtmesine rağmen gittiğine dair bir emare bulunmamaktadır.

Tabloya geniş bakıldığında daha önce de belirttiğimiz gibi Doğu'daki hareketin merkezi idareyi tehdit eden kat'i bir tutumu vardı ve şayet Batı Anadolu'daki milli hareketler ve çeteler birleşecek olursa ciddi bir tehlike arz edecekti. Hükümetin genel kanısı buydu. Öyle ki hükümet Doğu'daki hareketin önüne geçmek için önlemler aldığı halde Batı'daki direniş hareketine karşı askeri bir önlem almıyor ve yazışmalarda Kuva-yı Milliye'yi oluşturan kişilerin sadakatinden

[541] Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye hizmetine girmesi konusunda davette bulunmuştu. Demirci Mehmet Efe 11 Temmuz 1919'da 200 kişilik kuvvetiyle Üç yol ve ardından Umurlu bölgelerine gelerek Kuva-yı Milliye saflarına katılmıştı. İlk olarak Kuva-yı Milliye komutanı Hacı Şükrü Bay komutasına girmiş daha sonra da onun yerine geçerek Kuva-yı Milliye komutanı olmuştu. TİH. s. 199.

[542] Kâzım Nuri tutuklanmış ve Saraçoğlu Şükrü ile Celal Bayar bölgeden uzaklaştırılmıştır. Selvi, a.g.m., s. 562.

[543] Bu gezisinde neler yaşadığı hakkında basına verdiği beyanatta Batı Anadolu Kuva-yı Millîyesiniz öven ifadelere yer verdi. Bu davranışı Hükümet ile Batı Anadolu Kuva-yı Millîyesin arasındaki bağları kuvvetli tutmak ya da yeniden onarmak açısından değerlendirileceği gibi, Demirci Mehmet Efe'nin Şefik Bey ve Hacı Şükrü Bey ile arasının açılmaya çalışılması ve daha sonra da Mustafa Kemal Paşa aleyhinde doldurulmasıyla beraber ele alındığında hükümetin Batı Anadolu politikasını tamamlamaktadır.

emin olduklarını belirtiyordu. Dahiliye Nazırı, Denizli Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta*: "Vatanın bir karış toprağının zayi olmaması için ortak hedefleri olduğunu ancak bu mukaddes hedefe ulaşmak hususunda işin hükümete bırakılması"* gerektiğini ifade ediyordu.[544]

Batı'daki kongrelerin daha bağımsız bir şekilde hareket etmeleri, Sivas Kongresi'nin birleştirici misyonuna hemen iştirak etmemeleri, hükümeti Batı direniş hareketi üzerinde tasarrufta bulunulabileceği kanısına vardırmış olacak ki, bölgenin askeri şefi olan Kâzım Özalp Paşa'ya Heyet-i Temsiliye ile ilişkilerinin olmadığını beyan ederlerse karşılığında silah ve cephane yardımı verip mücadeleye destek olacaklarına dair teklifte bulundular. Kâzım Paşa'da cevaben Heyet-i Temsiliye ile beraber olmadıklarını ama bunu ilan etmeyeceklerini belirtmiştir[545].

Akşin'e göre Damat Ferit Paşa Doğu ve Batı Kuva-yı Milliye'si arasındaki tutum farkını[546] farketmiş ve bunu Doğu'daki hareketi engellemek için kullanmıştır.

2.8.3.2. Anadolu Hareketi'nin Lider Kadrosunu Tasfiye Etmek:

Milli Mücadele Hareketi'nin kendilerine katılmaları için davet amacıyla yazdığı bildirilerin elden ele dolaşması ve dört bir yanda kongreler düzenlemesi karşısında hükümet tavrını daha da sertleştirdi. Dahiliye Nazırı Adil Bey, Meclisi Vükela'ca alınan karara binaen hükümetin mukarrerat ve tebligatına muhalif hareket ve tahrikatta devam ve ısrar etmekte olmaları nedeniyle Milli Mücadele

[544] BOA., DH.ŞFR., 102/290 (27 Ağustos 1335 / 27 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretinin Denizli Mutasarrıflığına gönderdiği telgraf.); Erdem, a.g.t., s. 134.
[545] Selek, a.g.e., s. 99-100.
[546] Ülkenin kurtarılması için seçtikleri çözüm yolları bu farklılığı göstermektedir. Doğu'daki hareket, vatanın her yerinin kurtarılmasını istemekle beraber manda ve himayeye karşıdır; ancak Batı'daki hareket de durum pek öyle değildir. Batı Anadolu ulusal hareketi adına Alaşehir Kongresi kararı olarak 25 Eylül 1919'da İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderilen muhtıralardan ilkinde Yunan kuvvetlerinin yerine başka İtilaf Devletlerinin işgali talep ediliyordu. Diğerinde ise tam bağımsızlık talepleri sıralandıktan sonra mali ve idari bir müzaheret-i hariciye isteniyordu. Akşin, a.g.e., C:II, s. 63. Bu farklılıktan hareketle, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey aracılığıyla 3. Balıkesir Kongresi'ne Kuva-yı Milliye'ye yardım etmek istediklerini bildirmiş bu nedenle Balıkesir'den bir heyeti İstanbul'a davet etmişti. İlgürel, a.g.e., s. 134.

Hareketlerinin lideri konumunda bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri hususunda tüm vilayetlere telgraf gönderdi[547].

Hükümet bu kararı almıştı; ancak bunu uygulamak kolay olacak mıydı? Milli cereyanın hemen hemen her tarafa sirayet etmesi, Anadolu Hareketi'ne kaşı olan mutasarrıf ve valilerin ellerinde ise Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i tutuklayabilmek için yeterince asker ve polis gücünün olmaması kararın uygulanabilirliğini sorgulatmaktaydı. Konya Valisi Cemal tarafından 1 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraftan anlaşıldığı üzere askeri anlamda desteklenmedikten sonra verilen bu emir sadece kağıt üzerinde kalacaktı. Vali Cemal telgrafında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kuvve-i azime ile bulunduğu bölge yakınlarına gelmesi halinde mevcut kolordunun da onlara iltihak edeceği söylentilerinden bahsederek İkinci Kolordu Müfettişliği'nden böyle bir teşebbüsün olmayacağına dair teminat alınması gerektiğini ifade etmekteydi[548].

Dönem oldukça nazikti. Sadrazam Damat Ferit Paşa, milliyetçi hareketi ve lider kadrosunu hem küçümsüyor hem de hareketin etkisinden çekiniyordu. Biri Hamidiye diğeri Anafartalar kahramanı iki muteber zat olarak Anadolu'da giriştikleri bu mücadelede birçok askeri komutan ve halk tarafından desteklenen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i Harbiye Nezareti'ne yazdığı yazıda silk-i celil-i askerîden ihraç edilmiş bulunan Mustafa Kemal ve birkaç gün Bahriye Nezareti'ni işgal eden Rauf Bey olarak nitelendiriyor ve taşrada bulunan memurların bu nazik dönemde *hukuk-ı mühimme-i milliyeyi* ihlal edebilen ahvalden etkilenmemeleri için uyarılarda bulunuyordu[549].

Harbiye Nazırı Nazım Paşa, 15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir'e gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in yakalanmaları

[547] BOA., BEO., 4584/343763 (29 Temmuz 1335/ 29 Temmuz 1919 tarihinde Sadaret-i Uzmâ Mektubi Kaleminin Hariciye, Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine gönderdiği yazı) , BOA., MV., 216/95 (29 Temmuz 1335/ 29 Temmuz 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı), BOA., DH.ŞFR., 101/67 (29 Temmuz 1335/ 29 Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminden Erzurum,Ankara,Bitlis,Sivas,Trabzon,Mamuratü'l-Aziz,Van vilayetleriyle Erzincan Mutasarrıflığına gönderilen telgraf), BOA., DH.ŞFR., 101/70 (30 Temmuz 1335 /30Temmuz 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Edirne,Kastamonu,Konya vesair vilayetler ile Teke,İzmid,Niğde vesair mutasarrıflıklara çekilen telgraf.)

[548] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s. 64.

[549] A.e, s. 60-61

için Kolordu'nun ciddi yardımını talep etmekteydi[550]. Kâzım Karabekir Paşa ,bu emri yerine getirebilecek güce sahip, hâlen Harbiye Nezareti'nin emri altında bulunan bir kumandandı. Harbiye Nezareti'ne 1 Ağustos 1919 tarihinde gönderdiği raporda, Doğu vilayetlerinde Ermeniler ve Rumlardan dolayı yaşanan zulümleri özetledikten sonra silahları ellerinden alınan, değerli kumandanlarının tecrit, hapis tevkif edilerek tek tek uzaklaştırıldığının farkında olan, halk ve ordu nezdinde vatanın menfaatine aykırı hareketlerde bulunmamış bu zatların yakalanmalarının olumlu bir etki yaratmayacağının altını çiziyordu. Anadolu'ya Dersaadet'ten bu kadar yanlış ve hatalı bir nazarla bakılmamasını çünkü bu bakışın sonunun hiç de iyi olmayacağını da sözlerine ekleyen Kâzım Karabekir Paşa, İstanbul Hükümeti'nin vermiş olduğu bu emri yerine getirmeyeceğini bildirmiştir[551].

Hükümet Ağustos ayının başında askeriye ve mülkiye arasında hangi noktada uyuşmazlık çıktığını tesbit etmek, vatanın istikabilini tehlikeye sokacak şahıslarla ilgili yapılması gerekenlerin neden yapılamadığını ortaya çıkarmak amacıyla Anadolu'ya tahkik heyetleri gönderdi[552]. Kazım Karabekir Paşa, manda fikrinin

---

[550] Bazı çalışmalarda Rauf Bey'in adını Refet Bey'in aldığını görüyoruz.

[551] ATASE., İSH., kutu: 24, gömlek:101-1 ve 101-2, Kâzım Karabekir'in 1 Ağustos 1919 tarihli raporu 101-3, **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi** 1. Kısım, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1963, s. 226.

[552] Komisyonların görevleri :

1- *Her komisyon ta'yîn olunan mıntıka dâhilini sür'at-i mümkine ile dolaşarak oralardaki Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriye'ye evvel ve âhir icrâ edilmiş olan teblîğâtı tedkîk ve tatbîk ve bu teblîğât beyninde te'âruz ve Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriye arasında ihtilâf olup olmadığı ve olduğu hâlde menşe'i ve mâhiyetini tahkîk edeceklerdir.*

2- Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriye'den vazîfelerini teblîğât-ı vâkı'aya tevfîkan ifâ husûsunda tekâsül ve terâhî edenler olup olmadığı ve olduğu hâlde kusûrları neden ibâret bulunduğunu ve vazîfelerini hüsn-i îfâ etmemeleri ne gibi mahzûrâta sebebiyet verdiğini tahkîk ve ta'yîn edeceklerdir.

3- Gerek çete teşkîlâtına gerek kongre nâmı altında hilâf-ı kanun ictimâ'ât akdine ve beyânnâme ve tehdîdnâme neşrine kimler tarafından teşebbbüs ve kimler cânibinden mu'âvenet olunduğu ve bu teşebbüsât ve tahrîkâta Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriye'den bazıları tarafından müsâ'ade veyâhûd müsâmaha edilip edilmediğini ve bu me'mûrlardan bazılarının iştirâk ve mu'âvenetde bulunup bulunmadığını tedkîk eyleyeceklerdir.

4- Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile Demirci Mehmed Efe ve Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü nâm-ı müste'ârını isti'mâl edenlerin bu teşebbüsât ve tahrîkâtı tertîb ve idâre eden diğer eşhâsın nerelerde bulunduklarını tahkîk ve bir an evvel ahz u girift edilerek firârlarına meydân verilmeksizin muhâfaza-i kaviyye altında Dersaadet'e i'zâmları hakkında Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriye'ye teblîğât îfâ edildiğinden bu husûs hakkındaki icrâât tedkîk ve neticesinden ma'lûmât i'tâ eyleyeceklerdir.

5- Esnâ-yı geşt ü güzârda ileri gelen ve söz anlayanlar vesâtatıyla ahâlîye tefhîmât ve nesâyih-i lâzime îfâsıyla bu gibi harekât-ı gayr-ı marziyeden vatanımıza terettüb edecek mazarrât-ı azîmeye karşı umûm ahâlînin îkâzı ve bu harekâta itbâ' ve iştirâkden kat'iyyen mücânebet vücûbunun umûm Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriyece ve sunûf-ı ahâlîce teyakkun edilmesi vesâili istikmâl olunacakdır.

savunucusu olan Lazistan mutasarrıfı Ziya ve Erkan-ı Harp Mirlivası Ali Fevzi Paşa[553] ile Erzurum'da 26 Ağustos'da görüşme yaparak onların da milli harekete olumlu bakmalarını sağladı. Önce Ayrıca hükümetle ilgili malumatlar edindi[554].

9 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bir irade daha yayınlanmıştır. Bu irade ile askerlik mesleğinden ihraç edilmiş ve uhdesinde bulunan tüm nişanlar ile fahr-i yaverlik unvanı da geri alınmıştır[555].

Hükümet, Milli Mücadele'ye hizmet eden diğer liderleri de unutmadı. Mustafa Kemal ile Samsun'a çıkan Refet Bey, 6 Temmuz'da Samsun'daki bir İngiliz denetim subayına İngiliz askerini hükümetin haberi olmadan içerilere sokmayacağı, gerekirse karşı koyacağı şeklinde cevap vermiş ve bunun üzerine İngilizler, Merzifon'daki birliklerini geri çekmek durumunda kalmıştır. İngilizlerin talebi

---

6- Hakâyik-i ahvâlden ve fi'illerinin netâyic-i meş'ûme ve mühlikesinden bî-haber olup memlekete nâfi' bir hizmet-i vatan-perverânede bulundukları zannıyla bu harekâta iştirâk etmiş olan efrâd-ı ma'sûmeye bu harekâtda devâm etdikleri hâlde bunun vatanlarına ne gibi mazarrât-ı mühlike ve kendilerine kanunen mes'ûliyet-i azîme terettüb edeceğinin anlayacakları sûretde ifhâmıyla silâhlarını hükûmet-i mahalliyeye teslîm ederek peyderpey yerlerine avdet etmeleri için îcâb eden tedâbîrin Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriyece ittihâz ve tatbîki çareleri taharrî ve te'mîn edilecekdir.
7- Ale'l-âde azilleri yâhûd tebdîl-i mevki'leri îcâb eden Me'mûrîn-i Mülkiye ve Askeriye'nin isim isim ve me'mûriyetleri ve tebdîllerine ne gibi esbâbdan dolayı lüzûm görüldüğü şifreli telgraflarla peyderpey Dâhiliye ve Harbiye Nezâretlerine bildirilecekdir.
8- Hey'et her gittiği mahalde icrâ edeceği teşebbüsâtdan istihsâl edeceği netâyicin ve icrâât-ı mühimme ve âcilesinin hülâsasını şifreli telgraflarla ve tafsîlâtını muvazzah raporlarla Harbiye ve Dâhiliye Nezâretlerine muntazaman iş'âr edecekdir, telgraflar ve raporlar müştereken imzâ olunacakdır.
9- Muhtâc-ı istîzân mevâd şifreli telgrafnâme ile Harbiye ve Dâhiliye Nezâretlerine yazılacakdır.
10- Hey'et ikmâl-i tahkîkât edince keyfiyeti telgrafla Dâhiliye Nezâretine ve avdet için alacağı cevâba intizâr edecekdir.
11- Hey'ete me'mûr olan zevâtın ta'yîn olunan menâtık dâhilinde geşt ü güzâr için ihtiyârına mecbûr oldukları masârıfa mukâbil avans sûretiyle kendilerine verilecek mebâliğin sûret-i sarfını mübeyyin tanzîm ve müştereken tahtîm edecekleri müfredât defterleri Dâhiliye Nezâreti'ne tevdî' olunacakdır.
Dâhiliye Nâzırı (İmza: Adil), Harbiye Nâzırı (İmzâ: Nazım) TİTE. kutu: 31 belge:137-1

[553] Bu dönemde Ali Fevzi, Mustafa Fevzi , Ahnet Fevzi Paşa'lar birbirine karıştılmaktadır.

[554]Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.149-157

[555] BOA., BEO., 4586/343882 (9 Ağustos 1335 / 9Ağustos 1919 tarihli Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezaretine yazılan yazı.)

doğrultusunda[556] İstanbul Hükümeti 13 Temmuz 1919'da Refet Bey'i azlederek yerine Harbiye Dairesi Reisi Selahattin Bey'i tayin etmiştir[557].

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, Milli Mücadele'nin en önemli isimlerinden biri olarak hükümetin listesinde yer almaması mümkün değildi. Anadolu'da Mustafa Kemal'in her türlü ihtiyacını temin etmeye çalışan ve gerek milli cemiyetlerin oluşturulması konusundaki öncülüğüyle gerek milli hareketin telgraflarının çekilmesi kararı karşısında uyguladığı sert tedbirlerle önde olan bir komutandı. Bu durumun doğal neticesi olarak İstanbul Hükümeti tarafından azledildi. Ali Fuat Paşa'nın yerine 28 Ağustos 1919'da Erkan-ı Harp Mirliva Ahmet Hulusi Paşa atandı; ancak Paşa'nın vekalet etmemesi[558] üzerine iki gün sonra Ali Fuat Paşa'nın yerine Ahmet (Kiraz) Hamdi Paşa atandı; fakat görevi başına gidemedi[559].

Batı Anadolu'da faaliyet gösteren Demirci Mehmet Efe ve Aydın Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı namı ile hareket eden Hacı Şükrü için de Damat Ferit Paşa Hükümeti yakalama kararı çıkardı[560].

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Sadaret'e ve Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda bahsi geçen şahısların imzası ile Isparta'da neşrolunan ve Kuva-yı Milliye'ye asker toplamayı amaçlayan beyannamelerden bahsedilerek:

---

[556] İngilizlerin ilk olarak isteği Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesiydi. Harbiye Nazırı Ferit'e göre eğer vatanını seviyorsa bu emre uyarak İstanbul'a gelmeliydi. Refet Bey, Mustafa Kemal'in zararlı tek hareketini gördüğünü o hareketin de İzmir'in işgali sonrasında heyecana kapılmış halkı teskin etmek için miting telgraflarının telgrafhanelerce kabul edilmemesi üzerine yapıldığıydı. Mevlanzade Rıfat, **İttihat ve Terakki İktidarı ve Türk İnkılabının İç Yüzü**, İstanbul, Yedi İklim, 1993, s. 309-310.

[557] Osman Akandere, Hasan Ali Polat, **Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları**, ATAM, Ankara, s. 32.

[558] Ahmet Hulusi Paşa vazifeye hiç başlamadan hemen Dersaadet'e gitmiştir. BOA., DH.KMS., 53-3/12_2
(7 Eylül 1335/7 Eylül 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Şifre Kaleminde Ankara Vali Vekili'nin gönderdiği telgraf.); **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk**, (1916-1922) s. 75.

[559] Akşin, a.g.e., C. I, s. 453.

[560] Hacı Şükrü Bey, İhtiyat zabitlerine Kuva-yı Milliye'yi kumanda vazifesini üstlenmeleri için maaş vaat etmekte olduğundan tahkikat yapılması hakkında Bkz:. BOA., DH.ŞFR., 101-75 (30 Temmuz 1335/ 30 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Isparta Mutasarrıfı Talat Bey'e gönderilen telgraf.)

"Menafi'-i aliyye-i vataniyye ile asla kabil-i telif olmayan bu gibi harekât-ı hod-serâne ve bağıyenin süratle önüne geçilerek mütecasirlerinin derdest ve tedib edilmeleri için icab edenlere tebligat-ı şedide ifası lüzumu cevaben vilayete yazıldı ise de cihet-i askeriyede bu hususta vilayetle hem-dest-i vifak olmadıkça tebligat-ı vakıadan bir semere beklenemeyeceğinden taraf-ı âlî-i nezaret-penahilerinden kumandanlıklara ona göre tebligat-ı müessire ifasıyla taraf-ı aciziyede malumat itası hususuna müsaade buyurulması babında…"

sözleri yer almaktaydı[561].

2.8.3.3. Ali Galip Bey'in Sivas Kongresi'ni Basma Teşebbüsü

Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in 23 Haziran tarihli bildirisinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a getirilmesini sağlamak için Elaziz Valisi Ali Galip, Sivas'a giderek Sivas Valisi Reşid Paşa'ya şayet Mustafa Kemal Sivas'a gelirse tutuklanması gerektiği yönünde ikna etmeye çalıştı. Sivas'ta kendisini tutuklamak isteyenlerin gizli bir hazırlık içinde olduğunu daha önceden haber alan Mustafa Kemal Paşa, 26 Haziran sabahı Amasya'dan Tokat'a hareket etti. Beşinci Fırka Kumandanı, zabit ve neferlerden mürekkep kuvvetli bir atlı piyade müfrezesi teşkil etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan hareket ederek önce Tokat'a ardından aleyhinde yapılan tertibat tamamlanmadan Sivas'a gelmiş ve Ali Galip'i kolordu kumandanlık dairesine getirtmiştir. Ali Galip, görünürdeki vaziyetinin Elaziz Valiliği olduğunun ancak Milli Mücadele'ye hizmet etmek gayesiyle bu görevi kabul ettiğini Mustafa Kemal'e bildirmiştir[562].

Bu Ali Galip'in ilk hadisesiydi; ancak zamanla görülecekti ki Milli Mücadele'ye hizmet etmek bir tarafa kendisi İngiliz Binbaşısı Noel ve Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesinden korkan, bu noktada kışkırtılan Kürt liderlerle beraber kuvvetli bir milli mücadele karşıtı olarak çalışmalarına devam edecekti. Görüldüğü üzere Sivas Kongresi bölgedeki tüm dengeleri değiştiriyordu. Bağımsız

[561] **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, s. 89.
[562] Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Ali Galip'in sabaha kadar kendilerini oyalamayı başardığından ve inandırdığından bahsetmiştir Atatürk,a.g.e.,s.45

bir Kürdistan istememesine rağmen Damat Ferit Paşa, milli güçlere karşı koyabilmek adına İngiliz-Kürt işbirliğini dahi desteklemeye başlamıştı[563].

Elaziz Valisi Galip Paşa, daha sonra Sivas Valiliği ile Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na atandı[564]. Doğu Anadolu'da bu tarz propagandaların yapıldığını kendisinin ve Rauf Bey'in ölü ya da diri şekilde ele geçirilmesi adına otuz kadar küçük çete teşekkül ettirilerek Anadolu'ya gönderildiği ve bu çetelere 1000'er lira dağıtıldığı Kara Vasıf tarafından İstanbul'dan haber verilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa aldığı bu haber üzerine Diyarbekir'deki 13. Kolordu Kumandanı'nı uyardı. Elazığ'daki 15. Alay Komutanı İlyas, hareketi bastırmak için görevlendirildi. Esasen İngilizlerin bu işe karışmasındaki niyet, Kürtlerin de kışkırtılmasıyla Anadolu'da asayiş sorunun olduğunu göstererek işgal için neden yaratmaktı; ama onların bu politikası Fransızlar tarafından da kabul görmemişti[565].

10 Eylül 1919'da Elaziz ve Malatya'ya; Diyarbekir, Siverek ve Aziziye'den birlikler gönderilmesi üzerine Ali Galip ve Binbaşı Noel, Mutasarrıf Halil ve Kürt liderlerle beraber kaçmak zorunda kalmıştır. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey'e bir telgraf göndererek millet aleyhinde tertibatta bulunmanın sonuçları konusunda ikaz ederek "*güvendiğiniz şahısların akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle karşılaştırmayı unutmayınız"* dedi[566].

Malatya vakası üzerine Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye adına bir beyanname neşretmiş[567] ve bu beyannamede Ali Galip olayı ile ilgili halkı aydınlatmıştır. Harput Valiliği'ne taslît etmiş olduğu Ali Galip adındaki hainle Malatya Mutasarrıfı Halil ve Bedirhanî Kamran, Celadet ve Diyarbekirli Cemilpaşazâde Ekrem ve Mevlanzâde Rıfat'ın *vicdan yerine İngiliz lirası taşıdıklarını* belirterek her türlü insani hislerden mahrum olan bu zatların milli hareketi özellikle Sivas'ta toplanan Kongre azalarını cezlalandırmak için görevli Dahiliye Nazırı ve

[563] Şerafettin Turan, a.g.e, s. 245.
[564] BOA.,BEO., 4597 /344748_1 (25 Teşrin-i Evvel 1335 /25 Ekim 1919 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezaretine gönderilen yazı.)
[565] Turan, a.g.e., s. 247-248.
[566] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:III, s. 385.
[567] TİTE, kutu.:24, belge:. 121

İngiliz Muhipleri Cemiyeti Reisi Adil[568] tarafından milli iradenin aleyhine sevkedilmiş olduklarını, bunun ardındaki niyetin müslümanları biribirine kırdırmak ve bu sayede de işgal ettiği mevkiyi koruyarak memleketin işgalini sağlamak olduğunu ifade etti. Beyannamenin devamında Allah'ın yardımıyla milletin bu şahısların hıyanetini anladığını ve tutuklanmaları için harekete geçtiklerini, bundan sonra bu vatanda yerleri kalmadığını da kendilerine bildirdiğini mevcut durum karşısında firar etmekten başka çareleri kalmayarak Konya'ya kaçmış olmayı başardıklarını lakin çok yakın bir zamanda yakalanacaklarının kesin olduğunu ifade ederk olayın seyriyle ilgili bilgiler verdi.

Gerçekten de Ali Galip, Dahiliye Nazırı Adil ve Süleyman Şefik Paşa tarafından Sivas'taki kongreyi engellemek ve tertipçilerini tutuklamak için görevlendirildi. Kendisine verilen talimatnamede bu görevi nasıl yapması gerektiği hakkında ayrıntılı bir bilgi de verilmişti. Ali Galip'e verilen görev talimatnamesinde bu kişilerin tutuklanma işleminin zor olmayacağı ancak bölgede bulunan ümera ve zabitandan askeriyeye mensup kişilerin muhalefeti ile karşılaşma durumunun olabileceği gibi nedenlerden dolayı yanına iki yüz kişilik bir kuvvet alması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca görevlendirildiğinden güvendiği kişilere hatta ailesine bile bahsetmemesi istenmiştir[569].

Daha önce de bahsedildiği üzere tüm bu önlemlere rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın bu tehlikeyi erken öğrenmesinden dolayı Ali Galip, kaçmak zorunda kalmış bu durum onun hükümet nezdinde prestijini de yok etmiştir. Kendisi de ailesinden uzak bir yerde ikamet etmeye mecbur kalmış ve azl edilmiş olması gibi nedenlerden dolayı maaşı ve harcırahı ile ilgili sıkıntı yaşamıştır. Mağduriyetinin giderilmesiyle ilgili sadarete müracaata bulunacaktır[570]. Daha önce Anadolu'daki isyanı bastırmakla

[568] Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey'in İngiliz Muhipleri Cemiyeti Reisi olmasının gazetelerde ilan edilmesini istemektedir. ATASE., ATAZB., kutu:15, gömlek:10. 07.09.1919 tarihli belge

[569] BOA., ŞD., 3165/6_3 (3 Eylül 1335/ 3 Eylül sene 1919 tarihli Dâhiliye Nazırı Adil ve Harbiye Nâzırları Şefik taraflarından El-aziz Valisi Ali Gâlib Bey'e gönderilen şifre telgrafname.)

[570] BOA., ŞD., 3165/6_4 (29 Nisan 1336/29 Nisan 1920 tarihinde Sadrazam namına Müsteşar Cemal tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.)

ilgili görevlendirildiğini ve yine aynı şekilde devam eden isyan için görev beklediğini de sözlerine eklemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bu hadise ile ilgili Nutuk'ta, bu olayın padişahın ve Ferit Paşa Hükümeti'nin ve yabancıların ortak girişimi olduğunu bildiğini ancak açıktan açığa hücum etmeden ve odağı dağıtmadan Damat Ferit Paşa'yı hedef seçtiğini ve padişahın katkısını görmezden gelme yolunda bir politika izlediğinden bahsetmektedir[571].

Ayrıca Anadolu Hareketi, İstanbul Hükümeti'nin bu planı karşısında daha kuvvetli atağa geçerek, elindeki tüm imkanları kullanarak hakim güç olmaya çalışmıştır. Bu durumu bir fırsata çevirmek amacıyla İstanbul ile aralarında zaten çok gerilmiş olan ipleri koparacak altyapıyı hazırladı. Damat Ferit Paşa Hükümeti düşecekti; ikinci bir ihtimal yoktu. Bu nedenle padişaha telgraf gönderilmesine karar verildi ve telgraf sureti hazırlandı. Hazırlanan bu suret tüm kolordu kumandanlarına da gönderildi. Ordu, padişaha başvuracaktı. Ancak sadece ordu yeterli değildi; millet de aynı şekilde müracaatta bulunacak böylece Milli Mücadele Hareketi her kesimin arzusu olarak cereyan edecekti. Şayet Damat Ferit Paşa bu telgraflardan padişahı haberdar etmezse Anadolu Hareketi'nin eli hiç olmadığı kadar kuvvetli olacak ve hükümeti, padişahla millet ve ordunun arasına girmekle itham edecekti[572]. İstanbul'da hükümeti düşürmeye giden yol açılmıştı. Anadolu'dan telgraflar yağarken İstanbul'da bir kısım hükümet üyeleri ile saray arasındaki bağları kuvvetlendirmek için yeni atamalar yapıldı. Yedi kişiden oluşan bir grup Ayan Meclisi'ne tayin edildi. Bu grup Şura-yı Devlet Reisi Rauf Paşa, Adil Bey, Adliye Nazırı Mustafa Efendi, Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa, Evkaf Nazırı Hamdi, Adliye Nazırı Vasfi Efendi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İlmiye Müdürü Naim Bey'den oluşmaktaydı[573].

[571] Atatürk, a.g.e., s. 113.
[572] Selek, a.g.e., s. 291.
[573] BOA., İ.DUİT., 11/41 (15 Eylül 1335/ 15 Eylül 1919 tarihli İrade); Akşin, a.g.e., C:I, s. 520.

2.8.3.4. Padişah İradesi

Bu durum karşısında hükümetin aldığı ilk önlemlerden biri padişah iradesidir. 20 Eylül 1919 tarihli bu irade ile padişah Anadolu'da meydana gelen haberlerden gönderilen telgraflardan dolayı bilgi sahibi olduğunu, memleketin içinde bulunduğu durum itibariyle büyük bir üzüntü duyduğunu dile getirmekteydi. İradede belirtildiği üzere hükümetin İzmir faciası sonrası takip etmiş olduğu siyaset başarılıydı ve bundan dolayı İzmir'e özel heyet gelmiş ve incelemelere başlamıştı. Ayrıca asırlardan beri Avrupa siyasetinde önemli bir denge unsuru olan Osmanlı Devleti lehine gelişmeler vardı, Avrupa ve Amerika kamuoyu yumuşamıştı. Barışa doğru yol alınmaktaydı.

Şartlar bu haldeyken Anadolu'daki asayişi bozarak hükümet ve millet arasında sanki bir anlaşmazlık varmış gibi gösteren şahıslar vardı. Onların bu yöndeki davranışlarından dolayı Anadolu'da fikir birliği olmadığı düşüncesi yayılmakta bu da lehimize verilecek kararları etkilemekteydi. Bu nazik zamanlarda kanun dışı olaylardan kaçınmalı, hükümetin emirlerine uyulmalıydı. Aksi takdirde Meclis-i Mebusan toplanamaz ve seçimler yapılamazdı[574]. Görüldüğü gibi padişah bu düşüncelerini belirttiği iradesi ile halkın sessizliğini koruması gerektiğini, ülkede ayrılık varmış gibi gösterildiğini ancak böyle bir ayrılığın gerçekte olmadığını söyleyerek açıkça Damat Ferit hükümetinin tarafında olduğunu bildiriyordu.

Yayınladığı beyannamede Doğu illeri hakkında dolaşan rivayetler için duyduğu üzüntü, yerini iyimser bir hava içinde tüm halkı kucaklayan bir padişahın nasihatlarına bırakıyordu. Bu nedenle zaten tam olarak hangi safta bulunacağına karar veremeyen ancak padişahına bağlı şahıslar üzerinde etkisi düşünüldüğünde bu beyanname oldukça önemli ve etkiliydi. Anadolu Hareketi'nin padişahla halkın

[574] BOA., İ. DUİT., 1/27_1 (25 Eylül 1335 / 25 Eylül 1919 tarihli Beyanname-i Hümayun)

arasına girmekle ve padişahı olaylardan haberdar etmemekle[575] suçladığı Ferit Paşa da bu vesileyle aklanmış oluyordu[576].

Bu noktada Anadolu'da kongreler düzenleyerek merkezi hükümete karşı gelen hatta merkezi bir hükümet olduğu hâlde sanki ikinci bir hükümetmiş gibi davranarak Anadolu'ya karşı bir hamle daha yapılmış oldu.Durumun doğal neticesi olarak Anadolu Hareketi'nden karşı hamle gecikmedi. Zaten padişahın dilinden bir beyannamenin yayınlanacağı Anadolu Hareketi tarafından beklenmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye namına Erzurum Vilayeti'ne gönderdiği telgrafta neşredilen beyannameden haberi olduğunu ve

"*bu beyanname ile milleti bir kere daha iğfâl etmek istiyorlar, bunların mevki-i iktidârdan çekilmelerine çalışmak en büyük vazîfe-i vataniye"* olduğunu belirtiyor ve Zat-ı Şahane'ye gerekli maruzatlarda bulunulması yönünde talimat veriyordu.[577]

Beyannamenin Anadolu'da nasıl algılanmak istendiği sorusuna verilecek cevap 28 Eylül 1919 tarihli İrade-i Milliye gazetesinde "*Padişahımız ne emrediyor hükümet ne yapıyor*" başlıklı yazı ile şu şekilde duyuruldu

"En son ve mühlik felaketlerimizin Ferit Paşa Kabinesinden daha büyük bir müsebbibi olmadığını bütün delail-i feciasıyla anlayan milletin galeyan-i meşruunu Veliahd-ı Saltanat Hazretlerinin ne tarihi bir belagata tercüman olarak iştirak ettiklerini geçen nüshamızın başında neşrettiğimiz layiha bütün vuzuhuyla isbat etmişti; davamızın meşruiyetine karşı bir lutf-ı ilahi olarak, bugün de tekmil Anadolu efkâr-ı umumiyesine padişahımızın da aynı hissiyat ve mütehassis ve milletiyle beraber olduğunun isbat edecek bir beyanname-i hümayuna derdest olduk; filvaki zat-ı hazret-i hilafet-penahi, bundan evvel de, şeref-i mesule nail olan bir Ecnebi vaki olup bütün cihan matbuatına inikas eden beyanat-ı mülükânelerinde "milletle beraber olduklarını" ve "milletin mukaddesatını müdafaa için pençeleşmeye amade bulunduğunu" söyleyerek harekât-ı milliyeyi lütfen takdir etmiş ve hatta cereyanın başında bulunduklarını zımnen ilan "beyanname-i Hümayun ise

[575] 21 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan Erzurum Vilayetine gönderdiği telgrafnamede Ferit Paşa kabinesinin *"hakikat-i ahvalden zat-ı hilafet penahiyi haberdar etmediğini ve hıyanet-i vataniyesine devam ettiğini*" yazmıştır. TİTE, kutu:. 21, belge: 22-1

[576] Bu İrade ile Vahdettin, Damat Ferit Paşa'nın yanında yer alarak beklenen desteği vermiş olur. Edip Başer, "Mütareke'den Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları", (Doktora Tezi), IQ Yay, 2009, s. 142.

[577] TİTE, kutu: 21, belge: 22, (21 Eylül 1919).

hemen kâmilen bu mesele hakkındaki nokta-i nazarı millete tebşir etmek itibariyle umumun ibret ve minnetini tahrik edecek bir vesika-i tarihiye addolunabilir…[578] ,,

2.8.4. Uzlaşma Teşebbüsü

Anadolu ve İstanbul arasındaki gerilmeler sonucunda artık yapılacak bir şey kalmamıştı. Kongre bitmiş, padişahın 20 Eylül 1919 tarihli beyannamesi halk üzerinde etkiler yaratmış fakat bu beyanname istendiği ve beklendiği kadar etkili olamamıştı. Yaşanan hâlin neticesi olarak kabine içinde de anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Meclis-i Vükela'ya memur olan Ali Rıza Paşa bu şartlar altında kabinenin görevine devam etmemesinin daha iyi olacağı düşüncesiyle istifasını istemiş; fakat Damat Ferit Paşa bunu kabul etmemişti. Bu şartlar altında hem Mustafa Kemal Paşa'nın hem de Fuat Paşa'nın arkadaşı olan Abdülkerim Paşa, İstanbul Hükümeti'ni temsilen Anadolu Hareketi ile İstanbul Hükümeti arasında bir orta yol bulabilmek için görevlendirildi[579]. Bu görüşme ile ilk kez İstanbul Hükümeti Anadolu Hareketi'ne karşı ılımlı bir adım atmış oluyordu.

Taraflar arasında 27-28 Eylül 1919 tarihinde yaklaşık 8 buçuk saat süren telgraf haberleşmesi yaşanmıştır. 15 gündür herhangi bir şekilde haberleşme yaşanmamış İstanbul Hükümetinin sözcüsünün tedbirli ve siyasi denebilecek duruşuna karşı Anadolu'dan daha kararlı, kati ve şartlar ileri süren bir tavır konmuştur.

Görüşmede Abdülkerim Paşa, padişahın etrafında birleşmek gerektiğini vurgularken, Mustafa Kemal Paşa hem kendi hem arkadaşları adına her ne olursa olsun padişaha olan sadakatlerini koruyacaklarına dair yemin etti; ancak iş iktidardaki hükümete gelince aynı şeyin geçerli olmadığı açıktı. Anadolu, Damat Ferit Paşa'nın hıyanetini asla kabul etmeyecekti[580]. Abdülkerim Paşa görüşmenin notlarını sadrazama ve padişaha iletince görüldü ki Anadolu ile varolan gerginlik

[578] 28 Eylül sene 1335 Pazar Numara :4, **İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle**, Sivas Belediyesi Buruciye Yayınları, s. 39.
[579] Selek, a.g.e., s. 298-299.
[580] Mustafa Kemal Paşa'ya göre Abdülkerim Paşa'nın uzlaşmacı olarak araya konulması ve hükümetin Anadolu'ya bir heyet gönderme isteği Ferit Paşa'nın artık ümitsizlik içinde olduğunun bir göstergesidir. 25 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Cevat Paşa'ya gönderilen telgraf. ATESE., ATAZB., 8-99.

atılan bir yumuşak adım ile sonlanamayacak kadar büyük ve Anadolu'da yayından çıkan ok, İstanbul'daki hükümeti düşürecek derecede kuvvetliydi. Eylül ayından beri oldukça sıkı önlemler alınan Anadolu'da, hükümete sadık olan mutasarrıflar barındırılmıyor, bu mutasarrıflar ya kaçmak zorunda kalıyor ya da bulundukları mahallerden gönderiliyorlardı. Hâl böyle iken hükümetin tutuklayamadığı, üzerine Ali Galip Paşa gibi kuvvet gönderip ele geçiremediği ve hatta padişahın yayınladığı iradenin dahi yayılmasına engel olan bir Anadolu Hareketi'ne ellerini biraz daha kuvvetlendirecek "*hükümeti düşürmüş olma*" kozunu vermekten başka çaresi kalmadı. Anadolu Hareketi 30 Eylül 1919 tarihinde amacına ulaşmış oldu[581].

2.8.5. Direniş Hareketlerine Yönelik Algıyı Değiştirmek

2.8.5.1. Çete/Eşkıya Hareketi Olarak Suçlama:

Osmanlı Devleti son yıllarını savaşlarda geçirdiğinden asayiş bozulmuş ve bu nedenle her zamankinden daha fazla çetecilik faaliyetleri baş göstermişti. Silahını alıp yanına birkaç adam toplayan dağlara çıkarak eşkıyalık yapmaktaydı. Askerden kaçan, yol kesip halktan para toplayan ve köy basan bu asiler, zaten ardı ardına yaşanmış savaşlar dolayısıyla acı çeken halkı son derece rahatsız etmekteydi. Hrıstiyan çeteciler olduğu gibi bulundukları bölgelerde Ermeni, Kürt ya da Çerkez hükümranlığı kurmak isteyen azınlıkların oluşturdukları çeteler de vardı.

Tevfik Paşa, Mondros Mütarekesi'nden sonra kurmuş olduğu kabinelerde bu hususa önem vermiş ve umumi af ilan etmişti. Bu af sayesinde birçok çete reisi silahlarını teslim ederek aman dilemişti. Aralarında teslim olmayanlar da vardı, teslim olanların çoğunluğunun da zamanla yeniden dağlara çıkması ayrı bir konuydu. Ancak bir gerçek vardı ki ellerinden zorla paraları ve hayvanları alınan halk, kural tanımaz bu çetelere karşı nefretle doluydu.

Hükümet, milli direniş hareketlerinin Kuva-yı Milliye olarak değişik bölgelerde kendi kararlarına muhalif olarak faaliyet göstermesi karşısında bu hareketleri halkı soğutmak için çete faaliyeti olarak nitelendirme yolunu seçmişti. Ali

[581] Ali Fuat Paşa, hükümetin düştüğü gün için 2 Ekim tarihini verir ve bugün için "*İstiklal mücadelesi tarihimizde milli iradenin ilk defa tecelli ettiği ve milletin kendi mukadderatına bizzat hakim olmaya başladığı ilk gün olarak kabul olunmalıdır*," demektedir. Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 229.

Fuat Paşa'nın 4 Eylül 1919'da Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında hükümetin bu yöndeki çalışmalarından bahsetmekteydi[582].

Kuva-yı Milliye hareketini çetecilik faaliyeti olarak göstermiş "*Kuva-yı Bagiye*", "*Harekât-ı gayr-i marziye*" gibi kötü sıfatlarla isimlendirmiş ve harekete katılanları da "Şaki" olarak nitelendirmişti[583]

2.8.5.2. İttihat ve Terakki Uzantısı Olarak Suçlama

Sivas Kongresi hazırlıkları devam ederken eski Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Erzurum'a geldiği şayiaları yayıldı. Bu adım, kongreye katılmak üzere gelen zatları kongrenin aslında İttihatçı bir hareket olduğu konusunda tereddüde düşmelerine neden oldu[584].

Damat Ferit Paşa, Osmanlı Devleti'ni on seneden beri felakete sürükleyenlerin şimdi Anadolu'ya musallat olmaya başladıklarından dert yanıyor[585] ve Tan muhabirine verdiği beyanatta[586] Anadolu Hareketi'nin İttihatçı olduğunu şu sözlerle ifade ediyordu:

"Mustafa Kemal Paşa'nın hareketi hiçbir şekl-i askerîyi hâiz olmayıp milletin esâsâtına istinâd etmez. Hareket-i mezkûreyi îcâd etmeğe çalışanlar harb zamanında zâbit olup el-yevm herhangi bir san'atı icrâ etmek üzere Anadolu'nun ötesine berisine yayılan birtakım gençlerdir. Bu hareket alevleri sönmüş bir saman ateşi gibidir. Bununla beraber hareket-i vâkıayı teşdîd maksadıyla el-yevm Anadolu'ya gâyet cesîm mebâliğ sarf olunuyor. Bunda da İttihat ve Terakki'nin bir parmağı görülüyor. Hakîkatte bir İttihat ve Terakkî hareketidir. Mamâfih her tarafdan aldığımız telgraflar ahâlînin sadâkatine şehâdet ediyor. Ahâlî hükûmet-i merkeziyeyi kabûl ve evâmirine mutâva'at etmekde ve hânedân-ı saltanata ve devlete hulûs ve sadâkat göstermekte devâm ediyor. Şübhesiz bu hâl ve vaz-i yed

---

[582] ATASE., ATAZB., kutu:12, gömlek: 5, (4 Eylül 1919).
[583]Damat Ferit Paşa, Kuva-yı Milliye hareketini çetecilik faaliyeti olarak göstermiş "*Kuva-yı Bagiye*", "*Harekât-ı gayr-i marziye*" gibi sıfatlarla isimlendirmiş ve harekete katılanları da "Şaki" olarak nitelendirmişti. Bu durum daha sonra kuracağı hükümetlerde de aynı şekilde devam edecektir. BOA., BEO., 4648/348600_1 (25 Ağustos 1336/25 Ağustos 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezareti Vekâletine yazılan yazı.), BOA., BEO., 4648/ 348534_1(21 Ağustos 1336 / 21 Ağustos 1920 tarihinde Sadaret-i Uzmâ Mektubi Kaleminden Harbiye Nezareti Vekâletine yazılan yazı.)
[584] Cebesoy, a.g.e., s. 139.
[585] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s. 60-61.
[586] ATASE, ATAZB., kutu: 10, gömlek: 13.

Konya'nın ilerisi içindir. Beride ve İzmir cihetinde hükûmet-i mü'essese ile zıt olarak çeteler bulunuyor."

Sadrazam aynı zamanda

"*hiçbir kabine ve hiçbir Osmanlı hükûmeti manda sözünü bile işitemez. Biz tamâmen hür bir memleketiz ve öyle kalmak arzusundayız. Şimdilik mütâreke ahkâmına tamâmen riâyet etmekle iktifâ ediyoruz. Yakında Avrupa'ya şerefimizi muhâfaza edecek bir sulh akdi için davet edileceğimizi ümîd ederiz. Üzerimizde bir himâyeye gelince bunu kabûl edemeyiz,"*

diyerek kendileri dışında alınmış hiçbir karara uymayacaklarının sinyallerini veriyordu[587].

Anadolu Hareketi'nin liderleri de İstanbul Hükümeti tarafından kendilerine karşı uygulanan bu politikanın ardındaki niyetin farkında oldukları için[588] halk üzerinde yaratılmak istenen olumsuz imajı etkisiz kılmak amacıyla her fırsatta *İttihatçı olmadıklarını* dile getiriyorlardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Sivas Kongresi'ne katılan delegeler, İttihatçı olmadıklarına dair yemin etmişlerdi. Ancak bu yemin de milli hareketin İttihatçı hareket olarak nitelendirilmesine engel olamadı. Yani sadrazam bir cephe açmıştı ve bundan da vazgeçmeyecekti.

Mustafa Kemal Paşa 14 Eylül 1919'da kongre adına padişaha gönderdiği telgrafta Ferit Paşa'nın milli hareketi İttihatçı bir hareket olarak göstererek Anadolu'ya yabancı müdahalesini davet ettiğinden bahsediyordu[589].

Gerek hükümet gerekse Kuva-yı Miliye'yi ortadan kaldırmak isteyen milli hareket aleyhtarları Osmanlı'yı savaşa sokarak mevcut durumun müsebbibi olmakla

[587] Sadrazam bu beyanatında himaye kabul edemeyeceğini belirtiyordu; ancak 12 Eylül 1919'da Osmanlı ile İngiltere arasında yapıldığı söylenen gizli antlaşmada İngiliz himayesi kabul ediliyordu. Sina Akşin, İngiltere Hükümeti ile anlaşma yapmanın Tevfik Paşa ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın ortak amaçları olduğunu söylemektedir. Bu bilgiyi Caltorpe'un 6 Haziran raporuna dayandırmaktadır. Böyle bir anlaşma gerçekte var mı yoksa iki yönlü çalışan ajanların sadrazamı aldatmak niyeti ile ortaya attığı bir iddia mı bilinmez; ancak Aralık 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından sahte olduğu duyurulmuştur. Akşin, a.g.e., s. 514.

[588] Haziran ayının başında Miralay Şevket Bey, Üçüncü Ordu kumandanlığı kanalıyla Vasıf Bey'e gönderdiği telgrafta kurtuluşa dair son umudun bir ittihatçı hareket, bir ekmek kavgası olarak görülebileceği ihtimalinin varlığından duyduğu endişeyi dile getirmiştir. ATASE, .ATAZB.,. kutu:5, gömlek:30ab. 9 Haziran 1919 tarihli yazı.

[589] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:IV, s. 33-34.

suçladıkları İttihatçıların, savaş sonrası durumdan menfaat sağladıklarını da ileri sürdüler. Öyle ki Balıkesir bölgesinde şakilik yapan Ahmet Anzavur (Paşa) bile Kuva-yı Milliye kurarak insanların kanlarını boş yere akıtan İttihatçıların servet sahibi olduklarını milletin bunlara güvenmemesi gerektiği söyleyerek İngilizlerin halk arasında nifak çıkarma politikasına hizmet ediyordu[590].

İstanbul'da Bab-ı Ali'nin korkusu, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın tüm faaliyetlerinin İttihat ve Terakki hakimiyetini yeniden kurma temelli olmasındandı.[591] Hükümetin, milli hareketi Sivas'ta kongre akdedeceği zaman oraya bir vali gönderip önlem almaya çalışmasının ardında da bu tedirginlik vardı. Esasen milli harekete İttihatçılık yakıştırması Damat Ferit Hükümeti'nin sadece bir kararlama propagandası değil aynı zamanda gerçekten inandığı bir düşünceydi.

2.8.5.3. Bolşeviklik Suçlaması

Damat Ferit Paşa, iktidarda olduğu süre içinde Kuva-yı Milliye hareketinin ülkeyi felakete sürüklediğinden ve İttihatçılıkla suçladığından bahsettik. Sadece bu söylemle halk nezdinde harekete olan ilgilinin kısmi şekilde azaldığını ancak beklediği sonuca tam olarak ulaşamadığını görünce İttihatçılığın yanına "Bolşeviklik" suçlamasını da eklemiştir.

Dönemin matbuatı da Milli Mücadele hareketinin Bolşeviklerle olan temasını Bolşevik oldular şeklinde yorumlayarak Damat Ferit Paşa'nın bu yaklaşımına destek vermiştir. Bolşevikliğin dinsizlik olduğunun altının çizildiği bu dönemde ve memlekette bu usulün yayılmasının engellenmesi için önlemler alınması gerekiyordu. Milli Mücadele hareketini lekelemek Damat Ferit Paşa için kaçırılmaz bir koz olduğundan her fırsatı değerlendiriyordu. Onun bu kozu kullanmasına karşı çıkanlar "*millet-i necibe-yi İslamiye-yi Bolşevklikle ithama kalkışıyor"* sözleriyle Heyet-i Temsiliye'ye şikâyette bulunuyorlardı[592].

---

[590] Özcan Mert, "Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler", **Belleten**, C:LVI, S:217, s. 849.; İlgürel, a.g.e., s.140.
[591] Mevlanzade Rıfat, a.g.e., s. 372.
[592] ATASE, ATAZB 1., kutu:16, gömlek:57. (26 Eylül 1919).

Milli Mücadele hareketi sadece Doğu'da Mustafa Kemal hareketi değildi. İttihatçılar da hem İstanbul'dan hem de memleketin diğer vilayetlerinden Milli Mücadele'ye destek veriyor ve kurtuluş için çareler arıyorlardı. Kimi zaman Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi ve onayı olmadan da kararlar alıp uyguluyorlardı. Bolşeviklerle de bağlantıları vardı. Özellikle İttihatçıların etkin olduğu Trabzon[593] gibi Sosyalist Rusya'nın her daim hedefi olan Anadolu kentlerinde bu faaliyetler yüzünden Hükümet 19 Eylül 1919'da Trabzon Valisi Galip Paşa'ya çektiği telgrafta temasların engellenmesi ve propagandanın kuvvet bulamaması için önlemler alınması gerektiği konusunda uyarıda bulunuyordu[594].

Ayrıca Rusların da hem Batı Anadolu'daki milliyetçi hareket ve hem de Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmek üzere teşebbüsleri başlamıştı. Demokrasi ve Bolşeviklik fikirlerini yaymak amacıyla bir gazete çıkarmak istiyorlardı. Hatta bu gazete için 3.000 lira para ve Alman Erkan-ı Harbiyesi tarafından kendilerine bildirilen gizli bir bilgiyi de vereceklerini vaat ediyorlardı. Bu bilgi, Almanlar tarafından İstanbul'da gömülen 25 bin silahla alakalıydı. Niyetlerinin Bolşevikliği yaymak olmadığını İngiltere'ye karşı savaşanlara karşı yardım etmeyi kendilerine görev edindiklerini söylüyorlardı. Maddi anlamda desteğe ve cephede kullanılacak silahlara ihtiyaç duyulmasına rağmen onların bu cazip teklifleri Anadolu Hareketi tarafından kabul edilmemişti[595].

[593] Trabzon çok önemliydi Enver Paşa Trabzon'daki İttihatçı eşraf ile bağlantı halindeydi. Enver Paşa'nın Bolşevizm'e olan yaklaşımı Trabzon'daki Bolşevik propagandanın seyrini etkilemiştir. Enver Paşa, Halil Paşa'ya Berlin'den yazdığı mektupta İslam İhtilal Cemiyeti ve İttihadı Teşkilatı doğruca kendine bağlı olduğunu ve İstanbul'da teşkilatlanma yaptığını belirtmektedir. Teşkilatın merkezi ise Moskova'daydı. Enver Paşa bu faaliyetlerinde Sovyet Rusya ile ortak hareket etmiştir. Bunu yaparken de kendi hedefleri doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Sovyet Rusya'nın materyalist felsefeyi kendine temel almasına rağmen dini içerikli bir teşkilata yardımcı olması ancak politik gerekçelerle açıklanabilir. İttihatçılar 1920'deki Bakü'de toplanan kongreye kadar şehirdeki Bolşevik faaliyetleri desteklemişlerdir. Ali Akyıldız, "1920-1921 yıllarında Trabzon'da Bolşevik Propaganda Girişimleri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Trabzon, 2013, s. 23

[594] Akandere- Polat, **a.g.e.**, , s. 68.

[595] Çarıklı, s. 84.

III.BÖLÜM

SİVAS KONGRESİ'NDEN SONRA KURULAN İSTANBUL HÜKÜMETLERİ VE ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKALARI

3.1. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ (2 Ekim 1919-3 Mart 1920)

3.1.1. Hükümetin Kurulması

Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesi üzerine Ali Rıza Paşa[596] 2 Ekim 1919'da kabineyi kurdu.[597] Anadolu Hareketi, III.Damat Ferit Paşa Kabinesi'nde görev alan

[596] Ali Rıza Paşa 1860 yılında İstanbul'da dünyaya geldi.Babası Emekli Binbaşı Tahir Efendi'dir.1886'da Harbiye'yi Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle birinclik drecesiyle bitirdi. Bu mezuniyetden bir yıl sonra staj görmek amacıyla Almanya'yagiti.. Bu arada Kolağalığa ve Binbaşılığa terfi etti. 1890'da İstanbul'a döndüğünde ise Kaymakamlığa yükseldi. Türk-Yunan Savaşı zamanında Askeri Harekat Dairesi Müdürlüğü yapan Ali Rıza Paşa 1895 'de Miralay, üç yıl sonra da Mirliva oldu. Bu dönemde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye hoca tayin edildi.Feriklik rütbesiyle, Beşinci Nizamiye Üsküp Fırka-i Askeriyesi Komutanlığı'na, 1903'te Manastır Valiliği'ne atandı.. 1903'te, Manastır Rus Konsolosunun öldürülmesi üzerine, Rusyanın cezlandırılması talebinde ısrar etmesi üzerine Trablusgarp'ta mecburi ikamet cezası aldı. İki yıl sonra 1905'te Yemen'de çıkan isyanı bastırmasını müteakip Hamidiye Demiryolu İşletme Nezareti'ne tayin edildi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra , önce II. Ordu Müşirliğine getirildi ve ardından 14 Ağustos 1908'de ise Harbiye Nazırı oldu. Ancak İttihatçıların onun Nazır olmasını istemediler. İtirazlar üzerine Sadrazam Kamil Paşa tarafından, Mısır Yüksek Komiserliği'ne tayin olarak Ali Rıza Paşa, kabindene uzaklaşıtılmış oldu.. Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadareti sırasında tekrar Harbiye Nazırlığı'na getirildi; ancak bu sırada meydana gelen "31 Mart Vakası" nedeniyle istifa etti. III. Ordu Erkan-ı Harbiyesi'ne getirildi.Balkan Harbi sırasında Garp Ordusu Baş Kumandanlığı'na tayin oldu. Balkan Savaşı'ndan sonra Ayan Meclisi üyeliğine getirildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, mütareke kabinelerinde Bahriye Nazırlığı, Müfettişlik ve Meclis-i Vükela memurluğu yapmıştır.1923 yılında kısa bir süre Nafia ve İçişleri Bakanlığı yapmış, 14Mart 1923'de emekli olmuştur.Askeri safahat belgesi için bkz. Milli Savunma Bakanlığı Arşivi sicil no 299-4 Bk. Cevdet Küçük, "Ali Rıza Paşa", **İslam Ansiklopedisi,** C.II, TDV Yay. İstanbul, 1989, s.440.

[597] Sadrazam: Ali Rıza Paşa,Hariciye Nazırı: Mustafa Reşit Paşa ,Harbiye Nazırı: 2. Ordu Müfettişi Ferik) Cemal Paşa, Meclis-i Has Vükela Memuriyeti: Tevfik Paşa, Şura-yı Devlet Riyaseti: Abdurrahman Şeref Efendi Dâhiliye Nazırı: Damat Mehmet Şerif Paşa,Adliye Nazırı: Ayandan Mustafa Efendi, Maliye Nazırı: Tevfik Bey,Nafia Nazırı: Birinci Ferik Abuk Ahmet Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı: Birinci Ferik Hadi Paşa, Maarif Nazırı: Said Bey, Evkaf Nazırı: Vekâleten Said Bey,Şeyhülislam: Mustafa Sabri Efendi,Bahriye Nazırı: Ayandan Ferik Salih Hulusi Paşa BOA., İ.DUİT., 9 / 84(2 Teşrin-i Evvel 1335/2 Ekim 1919 tarihli İrade-i Seniyye**)** Damat Şerif Paşa'nın yerine 8 Şubat 1920'de Hüdavendigar Valisi Ebubekir Hazım Bey Hariciye Nazırlığı'na Sefir Sefa Bey, Harbiye Nazırlığına, 3Şubat'ta Şura-yı Askeri üyesi Ferik Mustafa Fevzi Paşa, Adliye Nazırlığına, 8 Şubat'ta Mahkem-iTemyiz Başmüddeiumumisi Kazım Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırlığına, 8 Şubat'ta vekaleten Abdurrahman Şeref Efendi tayin edildiler .BOA., İ.DUİT., 9/91(8

nazırlara milletin güveni olmadığı düşüncesiyle bu kişilerin Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde yeniden görev almamalarını istemekteydi.Ancak buna rağmen [598] bir önceki hükümette görev alan nazırların çoğu yeni kurulan kabinede de yer aldılar.Bu durum kabine ile ilgili eleştirilere neden oldu.

Karesi, Saruhan ve Havalisi Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi Reisi Hacim Muhittin günlüğüne 3 Ekim 1919 tarihinde, Salih, Abuk ve Hadi Paşalar ile Mustafa, Tevfik ve Said Beylerin yerlerini muhafaza etmeleri karşısında bu kabinenin *bir oyalama ve iğfal kabinesi* olduğunun anlaşıldığını yazdı. Ona göre kabine, İngilizlerin etkisinde kalan padişahın *diğer bir renk oyunuydu*[599]. Bu düşünce yeni kurulan kabinenin daha baştan şanısı olmadığını gösterir nitelikteydi.

Kabinenin en önemli faaliyeti; Anadolu Hareketi ile temas kurmasıydı. İngiliz basınında İstanbuldaki merkezi hükümetin, Anadolu hareketi ile iletişime geçme nedeni olarak artık yaptırım gücünü kaybetmiş olması ileri sürülmüştü.[600]

Öyle ki Ferit Paşa Hükümeti iktidarda daha fazla kalmış olsaydı, Sivas'da liderliğini Mustafa Kemal'in yaptığı bir Anadolu Cumhuriyeti'nin ilan edileceği ve İstanbul Hükümetinin tam anlamıyla atıl durumda kaldığı ve artık şehrin kırk mil ötesine dahi hükmedemeyecek bir durumda olduğu ifade ediliyordu.[601]. Dış basında Ali Rıza Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmaya iten nedenler bu şekilde sıralanırken içeride iletişimin nasıl gerçekleşeceği yolunda fikir birliği sağlanmaya çalışılıyordu[602].

Şubat 1336/8 Şubat 1920 tarihli İrade-i Seniyye), BOA.İ.DUİT.9/83((2 Teşrin-i Evvel 1335/2 Ekim 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

[598] ATASE ATAZB kutu:9, gömlek:30

[599] Fakat kabinedeki diğer nazırlar için durum farklıydı. 12.Ekim 1919'da günlüğüne şu notu düşmüştür:.*İzzet Paşa başta olduğu halde Cevad, Cemal ve Pertev Paşalarla Nabi , Fahri Bey'ler vesaire umumiyetle hareket-i milliye'yi tebcil ve takdis ve vatanı kurtardığını söylemekte ittifak ediyorlarmış.Yaşasın Hareket-i Milliye* Çarıklı**, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları**, s.78-85

[600] Ergün Aybars, "*Milli Mücadele'de İngiliz Basını"*,**ATAM Dergisi**, C:IV,Sayı:12,1988 s.616

[601] Aynı yer.

[602] Başlangıçta tereddüt yaşanan bu konu ile ilgili Meclis-i Vükela mazbatalarında kabinenin göreve başladığı 2 Ekim tarihinden itibaren bir hafta içinde herhangi bir şekilde yazılı karar alınmadı.

3.1.2. Hükümet ve Anadolu Hareketi Arasında İlk Temaslar

Anadolu Hareketi ile ilişki kurabilmek için elbette öncelikle bu hareketi tanımak gerekliydi. En basit haliyle, Hükümetin Anadolu'ya gönderilecek telgraflarda hitap bölümüne "Temsil Heyeti " yazması bile bu kabul edişin resmi bir emaresi olacaktı. Ancak Mustafa Kemal Paşa, bu kabinenin milliyetçi hareket ile ilgili şüpheleri olduğu kanısındaydı. İlk olarak 4 Ekim 1919 tarihi'nde Sadrazam tarafından gönderilen telgrafta onun hassaslıkla üzerinde durduğu meşruiyyet ilkesinin ihlal edilmiş olduğunu gördü. Bu telgrafta

"Taht-ı Riyasetimde teşekkül eden Hey'et-i Cedide-i milletimizin amali veçhile vatan ve memleketin sa'adet ve selametini temin için azm-i kat'i ile sarf-ı mesai etmek hususunda tamaıyla müttehidü'l-efkardır."

denilmekteydi yani hükümet, milletin istekleri doğrultusunda çalışmak için tam bir fikir birliği içinde olduğunu ifade ediyordu.Telgrafın devamında Meşrutiyetten dolayı millet egemenliğinin altını çiziliyor bu nedenle milletin onayı alınmadan milletin geleceği ile ilgili karar alınmayacağı belirtiyordu.Bu nedenle Meclis-i Milli toplananmalıydı, toplanana kadar da herhangi bir taahhüdde bulunulmamalıydı.Hükümetin benimsediği politikanın Kanun-u Esasi hükümlerine tam anlamıyla riayet etmek suretiyle buna aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmak olduğu da atlanmamıştı. Kanuni olmayan durumların devamı Osmanlı Devleti'nin Merkezi ile Anadolu'yu birbirinden ayırmak demekti. *Sadrazam ayrıca Heyet-i Temsiliye'den* Anadolu'da işgal edilen resmi binaların boşaltılmasını, seçimler hususunda halkın serbest iradesine hiçbir surette müdahale edilmemesini ve *asla sarsılmaması gereken hükümet otoritesine itaat edilmesini* talep ediyordu[603].

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafı aldığı zaman telgrafın altında sadrazamın adının yazılı olmaması ve hitap bölümünün boş bırakılmış olması karşısında telgrafın kime geldiğininin araştırılmasını istedi çünkü sadrazamın bu hareketi Sivas Kongresi sonucunda belirlenen Temsil Heyeti'ni tanımamak anlamına geliyordu. Yapılan

[603] *Sadrazam Paşa hazretlerinin cevabıdır* başlığı ile yazılmış olup *4 Teşrin-i Evvel sene 1335 doğrudan doğruya Sivas merkezine yazıldığı Bab-ı Ali telgraf müdiri efendi tarafından ifade edilmiştir şeklinde* belgenin üst kısmına not yazılmıştır.**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922**), s. 87.

haberleşmeler neticesinde aynı gün sadrazama ulaşılamadı. Hatta bu durum karşısında Sadrazamın evine telefon ettirildi. Ancak ertesi gün, telgrafın Sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından Temsil Heyeti'ne çekildiği bilgisi doğrulandı. Anlaşılan o ki sadrazam, haberleşmenin Temsil Heyeti'ne resmi bir mahiyet katmaması için bu yola başvurmuştu.

Sadramanın telgrafta özellikle kanunlar ve meşruti idare ile ilgili yazdıkları Mustafa Kemal Paşa'nın eleştirilerine konu oldu. Kanunlar kapsamında hareket ediliyor olsaydı Meclis-i Mebusan kapatıldıktan sonra dört ay içinde açılırdı. Bu, Kanuni Esasi'de açıkça belirtilmişti. Ayrıca açılmaması da Kanuni Esasi'yi ihlal demekti. Bu durum Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerine göre suç sayılmalıydı. Paşa, bu düşüncelerini 5 Ekim 1919'da oldukça uzun bir telgrafla sadarete bildirdi.Anadolu'nun hükümetten beklediği ilk işin milletin birleşerek sukün içinde meşru hukukunu savunmaya çalıştığını, Anadolu'nun hiçbir yerinde Anadolu Hareketi'nden kaynaklan bir asayişsizlik olmadığını hükümetin bir beyanname yayınlayarak *amali milliye'nin haklı ve meşru olduğunu* tüm dünyaya ilan etmesi gerektiğini ifade etti[604].

Telgrafında devamında sunduğu diğer beş madde ise özetle şu şekildeydi:

1.Eski hükümetin haince hareketlerine alet olmuş bulunan Mülkiye Amirlerini mahkemeye havale edip milli harekete karşı olan valiler hakkında devlet hizmetinde görevlendirilmemeleri için gerekli işlemlerin yapılması,

2.Sadece siyasi düşüncelerinden dolayı görev alan emeklilerin eski durumlarına döndürülmesi ve önemli askeri makamların işinin ehli olan kişilere verilmesi,

3.Eski nazırlardan Ali Kemal ve Adil Bey'lerle Süleyman Şefik Paşa'nın Meclis-i Mebusan açıldığında Yüce Divan'a verilmeleri için kaçma teşebbüslerine meydan verilmemesini, Posta Telgraf Müdürü Refik Halit Bey'in derhal tutuklanarak mahkemeye teslim edilmesi,

4. Milli harekete katılmış ya da destek vermiş olanlar aleyhinde başlatılmış olan kovuşturma ve baskılara nihayet verilmesi,

[604] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**,88-92, Atatürk, a.g.e., 163

5.Basının İtilaf Hükümetlerin sansüründen kurtarılması.

Bu arada merkezi hükümet Anadolu'ya bir telgraf göndererek milli teşkilatın gayesinin neden ibaret olduğunu bilmediklerini Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan karaların acilen bildirilmesini talep etti. Bu talebi, Mustafa Kemal Paşa oldukça şaşırtıcı buldu çünkü kabinenin içinde Kuva-yı Milliye'nin temsilcisi olarak hükümete girdiğini söyleyen Cemal Paşa vardı ve buna rağmen milli *amaçların* ne olduğu hala bilinmemekteydi. Ona göre bundan daha fazla dikkati çeken nokta, ise milli gayelere uyup uymamak konusunda karar verebilmek için öncelikle kongrelerin kararlarını istemiş olmalarıdır ki bu kongreleerin kararlarının bilinmeme durumu söz konusu bile değildi[605].

Merkezi hükümetin bu stratejisi, Mustafa Kemal Paşa tarafından *zaman kazanmak* ve bu süre içinde de *hiçbir taahhüde girmemek* olarak değerlendirildi.[606] O hükümetle aralarındaki bağların kopması söz konusu ise onların tüm iç yüzünü ortaya çıkararak milletin görmesini sağlayacak şekilde hareket etme kararı aldı. Bu düşüncesi Anadolu'daki Hareketin ne kadar kuvvet kazandığını gösteren ve artık nasıl ki Ferit Paşa Hükümeti'nin düşmesini sağlamış ise Ali Rıza Paşa Hükümeti ile de bağları koparabilecek bir kararlılıkta olduğuna bir kanıttı[607]. Planlı hareket edecek ve halka da merkezi hükümetin niyetini açıkça gösterecekti.Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa merkezi hükümetin talebini kabul etti ve Sadraret'e aynı gün gönderdiği telgrafla, Erzurum Kongresi'nin kararlarının Sivas Kongresi'nde aynen kabul görmüş olduğunu ve kararları beyanname ve nizamnamelerle ilan edilmiş olan bu iki kongrenin dışında kesinlikle herhangi bir kararın olmadığını belirterek Umumi Kongre Beyannamesi'ni ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi'nin Teşkilat Kısmını İstanbul'a gönderdi[608].

[605] Atatürk, a.g.e., 158.
[606] A.e., s.158.
[607] A.e., s.159.

[608] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1920)**, s.83-86.

3.1.3. Arabulucular Kanalıyla Uzlaşma Teşebbüsleri

Merkezi hükümet, Mustafa Kemal Paşa'nın göndermiş olduğu telgraflara karşı temkinli yaklaşmayı ve hemen cevaplamamayı tercih etti. Bu tavır, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete karşı duymuş olduğu şüphelerin artmasına neden oldu. Ortamın gerilmesi sonucunda ortaya çıkan kargaşayı engellemek için Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Anadolu ile orta noktada birleşmeyi sağlayabilmek için ara bulucu olarak Yunus Nadi'yi görevlendirdi.Yunuıs Nadi Bey, Anadolu ve İstanbul arasında yanlış anlamaların önlenmesi amacıyla Teşkilat-ı Milliye ileri gelenlerinden bir heyetle ve İstanbul Hükümeti'nden bazı kişilerin doğrudan doğruya temas kurmaları gerektiği düşüncesinde olduğunu beyan etti. Yunus Nadi bu temennisinin dışında hükümetin yayınlayacağı beyannamenin yanlış anlaşılmalara meydan vermesini önlemek amacıyla aralara sıkıştırılmış olan kelimeler üzerinde durulmaması gerektiğini çünkü beyannamenin resmi hükümet diliyle ve her tarafın dikkate alınarak hazırlanacığını söyledi[609].

Görüşmede ayrıca milli teşkilatın intikamcılıkla lekelenmekten korunmasının gerektiğni belirten Yunus Nadi Bey, Ferit Paşa Kabine'sinde görev alan nazırlardan bazılarının bu kabinede de görev almış olmalarından dolayı endişelenecek bir durum olmadığını, bu nazırlardan Abuk Paşa'nın, Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesini sağlayanlardan biri olduğunu, bu hükümetin milli isteklere hak veren ve olumlu bir netice alması için çalışacağından en ufak bir şüphe duyulmaması gereken bir geçiş dönemi hükümeti olduğunu zaten iktidar süresinin de Meclis-i Mebusan seçimlerinin sonuna kadar devam edeceğini söyledi[610].

Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi'nin bu düşüncülerine karşılık olarak gönderdiği 6 Ekim 1919 tarihli telgrafta yeni kabinenin gösterdiği tavırdan bahsettikten sonra Ali Rıza Paşa kabinesine bir geçiş hükümeti gözü ile bakmadıklarını, aksine barışı sağlayacak bir kabine olarak görmek istediklerini ifade etti. Bu noktada önemli bir husus daha vardı. Hükümet yayınlayacağı bildiride hiçbir surette milli teşkilatı eleştirecek kelimeler kullanmayacaktı eğer kullanacak olursa

[609] Atatürk, a.g.e., s.165.
[610] Aynı yer.

bildiri, sadece İstanbul'la sınırlı kalıp Anadolu'da dağıtılması engellenecekti[611].Yunus Nadi'ye iletilen bu bilgilerden sonra Mustafa Kemal Paşa,

"Heyet-i Temsiliye'nin hem dışarıya hem de içeriye karşı bağımsız hareket ediyor havasını vermeksizin kabineye yardımcı konumda kalmasını"

ifade eden Cemal Paşa'nın telgrafına cevap olarak gönderdiği 7 Ekim 1919 tarihli telgrafta

"Heyet-i Temsiliye ne içeriye ne dışarıya karşı hiçbir vakit bağımsız hareket ediyor havası vermeyecek aksine birlikte kabul buyurulan esalar çerçevesinde hükümetin kuvvet ve otoritesini sağlamlaştırmayı vazife sayacaktır. " dedi

Ayrıca Heyet-i Temsiliye tarafından yapılan tebliğlere temel oluşturması bakımından hükümetin yayınlanması beklenen bildirisinin daha önce Heyet-i Temsiliye'ye verilmesini ve böylelikle yanlış anlamalara neden olabilecek ifadelerin ortadan kaldırılmasını sağlayacaklarını söyledi. Ancak bu beyanname için hükümetin Anadolu'dan onay almayacağı belliydi. Hükümet yayınladığı beyannamesinde, Kanun-i Esasi'ye bağlı kalacağını, barışın imzalanması için çalışacağını ve hiçbir fırkaya bağlı olmadığını açıkladı[612].

7 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa padişaha bir telgaf göndererek sada-yı milleti boğarak padişaha milletin feryadını iletmemiş olan eski kabinenin düşmesinden ve yeni kabinenin iktidara gelmesinden duyulan memnuniyeti ifade etti ve hükümetin milli emeller uğruna çalışacağını ilan etmesinin bugünden itibaren milletle hükümeti ayrılmaz bir şekilde birleştirdiğinden bahsetti. Zaten bu zamana kadar Mustafa Kemal Paşa Anadolu Hareketi'ne karşı olumsuz tavır alanları bilhassa Damat Ferid Paşa'yı milletle devletin ve yine milletle padişahın arasına girme teşebbüsünde bulunmakla eleştiriyordu ve şimdi gönderdiği bu telgrafta bildirdiği gibi devletle millet görünürde de olsa birleşmişti.[613]

[611] Atatürk, a.g.e., 166-168
[612] Hükümetin beyannamesi için bkz. Furgaç, a.g.e., s.319-321
[613] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s.92 -93.

Bire bir sadaret makamıyla ve onun dışında Harbiye Nezareti ile yapılan yazışmalara zaman zaman Anadolu ile İstanbul'u orta noktada buluşturmak isteyen her iki tarafa da yakın olan kişilerle yapılanlar ekleniyordu. Daha önce bahsettiğimiz Yunus Nadi Bey gibi Ahmet İzzet Paşa da bu görevi üstlenmişti. Ancak kabine bu görüşmelerden beklediği neticeyi alamadı. Yazışmaların uzun sürmesinden dolayı Anadolu Heyet-i Temsiliyesi ile doğrudan görüşmeye karar verdi. İstanbul Hükümeti tarafından Bahriye Nazırı Salih Paşa görevlendirildi[614].

Bu noktada bahsetmek gerekir ki Hükümeti, Anadolu ile anlaşma aşamasında zora sokmak isteyen iç faktörler de vardı. Amaçları ülke içinde söz sahibi olan güçleri yok etmek ve iktidara gelmekti. Damat Ferit Paşa bir taraftan basın yoluyla Kuva-yı Milliye aleyhtarlığı yapmakla kalmıyor diğer yandan Kuva-yı Milliye'yi içerden parçalamak amacıyla bazı güçler birleşiyorlardı. Bu güçler Hürriyet ve İtilaf fırkası, askeri Nigehban Cemiyeti ve Kızıl Hançerliler Cemiyetiydi[615].

Ortak arzuları, Marmara bölgesinde kendilerine bir bölge yaratarak kendi hakimiyetlerini kurmaktı. Bu amaçla, Kuva-yı Muhammediye adında bir kuvvet oluşturacaklar ve bölgede yaşayan halkın arasına Kuva-yı Milliyeci kimliğini kullanarak sızıp aslında aleyhte faaliyet yürüteceklerdi. Bu faaliyetlerin ardındaki niyet, Mustafa Kemal Paşa ve sadrazam Ali Rıza Paşa arasındaki ilişkilerin bozulmasını sağlamak ve sadrazamın istifa etmesini sağlayarak Kiraz Hamdi Paşa başkanlığında yeni bir hükümeti kurmaktı. Bu teşkilatın ekonomik olarak silah-askeri teçhizatla desteklenmesinden de elbette İngilizler sorumlu olacaktı.Bu cemiyet, Ahmet Anzavur'un adından dolayı Kuva-yı Milliyeciler tarafından Cemiyet-i Ahmediye adı ile anılmaktaydı[616].

[614] Furgaç, a.g.e.,s 74.
[615] Mehmet Şahingöz, **Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Ankara, 1996, s.43.
[616] Cebesoy, a.g.e., s.298

3.1.4. İstanbul Hükümetince Anadolu Hareketi'nin Resmi Anlamda İlk Kabulü :Amasya Görüşmeleri

Amasya mülakatı olarak anılan bu görüşmeler 20 Ekim 1919'da başlamış ve üç gün sürdü.Açık ve gizli olmak üzere toplam beş protokol imzalandı. [617]

Bu müzakerelerde öncelikle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ana hedefinin *Makam-ı Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin temin-i beka ve mahfuziyeti gayesi* [618] olduğu belirtildikten sonra kongre beyannamesinin teşkil ettiği prensipler ve teşkilat nizamnamesinin önemli maddeleri okundu ve zapt olundu.

Beyannamenin birinci maddesinde Kürtlerin durumu, İtilaf devletlerinin Klikya'da bir tampon bölge oluşturma çabaları, Şarki Trakya meselesi tartışıldı. Ardından tartışılan dördüncü maddesinde ise müslüman olmayan azınlıklara asırlardan beri verilmiş olan imtiyazlar ele alındı. Sivas Kongresi'nin diğer kararları da *Meclis-i Mebusan'ın kabulüne iktiran eylemek kaydıyla* uygun görüldü.Tüm bu maddelerin dışında, Anadolu Hareketi açısından oldukça mühim bir konu daha vardı. O da hareketin meşru zeminini oluşturan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bundan sonraki vaziyetinin ne olacağı idi.

Cemiyet'in geleceği ile ilgili olarak milletin iradesine dayanan Meclis-i Milli'nin hukuka uygun ve emniyet içinde bulunmasından sonra kongre kararıyla belirlennmesi hususunda karar alındı.Beyannamenin maddelerinin ve Cemiyetin vaziyetinin tartışılmasının ardından Meclis-i Milli'nin nerede toplanacağı konusu gündeme geldi. İstanbul'da ecnebi işgali olması sebebiyle Meclis'in tam olarak serbest şekilde hareket edemeyeceği ve Anadolu'da Hükümet-i Seniyeye'nin uygun

[617] Mustafa Kemal Paşa Amasya Mülakatı adıyla yazdığı notta mülakata giderken kumandanların da fikirlerini belirtmesini talep ettiğini, önemli olanın hükümetin Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanığını onaylatmak olduğunu belirtiyor.Ayrıca notta Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya Tezahürat-ı fevkalade yapılması doğrultusunda emir verdiğini de yazan Mustafa Kemal Paşa kanaatimizce İstanbul'un dışında Anadolu Hareketi'nin ne derece desteklendiğini ve merkezi hükümetin bu hareketle uzlaşan adımlar atmasının Anadolu halkı üzerinde bıraktığı olumlu tesiri göstermek amacını güdüyordu. ATASE, ATAZB , kutu:17, gömlek: 107aa

[618] 20 Ekim 1919'dan n 22 Ekim 1919 tarihine kadar Amasya'da Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi a'zasından Mustafa Kemal Paşa Rauf ve Bekir Sami Beyefendiler arasında görüşme için bkz..**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk(1916-1922)** ,s.102

göreceği bir mahalde toplanması uygun görüldü.Meclis toplanacaktı ancak bu meclisde İttihat ve Terakki'ye mensup şahısların yer alması halinde İtilaf Devletleri'nin müdahalesi kaçınılmaz olacaktı. Bu şahısların mebus seçilmelerini engellemek için Heyet-i Temsiliye tarafından uygun bir surette nasihatte bulunulmasına karar verildi.[619]

İmzalar atıldıktan sonra Salih Paşa, özellikle Meclis-i Milli'nin İstanbul'dan farklı bir mahalde toplanması hususunda vekillerin muvafakat edeceklerine emin olmadığını, kabine adına bu görüşmelere katıldığını onların mütevakki davranacaklarını zannettiğini söyledi.Kendisinin buna ikna olduğunu da sözlerine ekleyen Paşa Hükümet üyelerini ikna edemediği takdirde kabineden çekileceğini söyledi.[620]Gizli olarak kabul olunan dördüncü protokol de şunları kapsıyordu[621]:

1.Ordudan çıkarılan ve Divan-ı Harbe verilen bazı komutanlar ve subaylarla ilgili olarak Padişah iradelerin düzeltilmesi

2.Kendi mahkemelerimizde yargılanmak üzere Malta'ya sürülmüş olan şahısların İstanbul'a gelmesinin sağlanması

3.Zulüm yapan Ermenilerin de yargılanmak üzere mahkemeye verilmesi (Mebusan Meclis'ne bırakılacaktır.)

4.İzmir Vilayeti'nin boşaltılması için hükümetin protestolarda bulunması, ihtiyaç duyulursa da gizli şekilde talimatlar vererek halkın mitingler düzenlemesinin sağlanması

5.Bazı şahısların değiştirilmesi gerektiği bilhassa Jandarma Genel Komutanı, Merkez Komutanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarı'nın değiştirilmeleri (Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince)

6.İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin zararlı faaliyetlerinin önüne geçilmesi

---

[619] Çift nüsha olarak düzenlenen zabıtname Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsilyesi namına Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf ve Bekir Sami taraından imzalandı.Tam metin için **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922),**s.99-102, Hikmert Özdemir, **Amasya Belgeleri'ni Yeniden Okumak**, Amasya Valiliğ Kültür Yay. No: 7, 2004, s.211

[620] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** I-III, ATAM,Ankara,2006,s.42

[621] Atatürk, a.g.e.; s.186

7.Yabancılardan parası ile vatan menfaatina aykırı hareketlerde olan cemiyetlerin ve aynı minvaldeki gazetelerin zararlı davranışlarının önüne geçilmesine (bilhassa subay ve memurların bu tarzcemiyetlere girmelerinin kesinlikle yasaklanması)

8.Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin ekonomik anlamda güçlendirilmesi ve iaşelerinin temin edilmesi (Bu konu Harbiye Nezareti ile ilgilidir. Donanma Cemiyeti'nin 400.000 lirasından gereken kadarı, hükümet tarafından, bu amaç için ayrılabilir)

9.Milli mücadeleye destek veren memurların güvenli bir ortam oluşana kadar yerlerinden uzaklaştırılmamaları ve karşıt düşüncede olup halk tarafından görevlerinden uzaklaştırılan memurların yeni göreve tayin edilmelerinden evvel özel olarak görüşülmesi

10- Batı Trakya muhacirlerinin sevk ve nakil işlemlerinin gerçekleştirilmesi

11- Acemî Sadun Paşa ve adamlarının desteklenmesi,

İmzasız diğer protokolde ise Sulh Konferansı'na gidecek kişilerin isimleri yer alıyordu.Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve Reşad Hikmet Bey de listede yer alıyorlardı. [622]

Salih Paşa, 22 Ekim 1919'da Sadarete gönderdiği telgraflarla Heyet-i Temsiliye ile yapılan müzakerelerde varılan noktaları bildirdi. Ayrıca Salih Paşa, mektup ve telgrafnamelere uygulanan sansür, yabancılarla yapılan siyasi münasebet[623], makale suretinde herhangi bir devlet aleyhinde yazı yazılmamasıyla[624] ilgili konulara değinildiğini ve Anadolu'da Mütareke hilafında olacak şekilde fazla kuvvet bulunması meselesi ile ilgili olarak da hiçbir mevcut ordu kadrosunun Kuva-yı Milliye mensubu tek bir neferle dahi takviye edilmiş olmadığını ve Kuva-yı Milliye adında gizli bir yerde toplu bir kıtanın bulunmadığını ifade etti[625].

[622] **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** Cilt:IV, s.349
[623] Burada Mustafa Kemal Paşa'nın bir ay kadar evvel Genaral Harbord, Binbaşı Labonne, Yüzbaşı Le Ander ile teması mevzu bahis olmuştur.
[624] İrade-i Milliye gazetesinde İngiltere alayhine yazılan bir yazı ve Malatya hadisesi ile alakalı İngiliz Yüzbaşısı Mister Noel hakkında ele geçirilen bir telgrafname söz konusudur.Bunların dışında Eskişehirde İngilizler tarafından derdest edilerek götürülen Kaymakam Atıf Bey'in ailesi tarafından İtilaf mümessillerine yazılan bir telgrafname mevcuttur.
[625] Aynı gün tarihli iki telgrafname göndermiştir.**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922**), s.102-104

3.1.5. Anayasal Düzen Öncesi Anadolu Hareketi'nin Mevcut Durumu

Bu dönemde Anadolu Hareketi, İstanbul Hükümeti tarafından tanınan siyasi anlamda güçlü bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır[626]. Hedefi, Sivas Kongresi kararlarını uygulamak ve Anadolu'da milli teşkilatlanmanın hızla devam etmesini sağlamaktır. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'da uyguladığı planın aşamalarını Milli teşkilat, Meclis, Meclis Hükümeti ve Hükümet olarak safhalara ayırmıştır[627].

Bu dönemde Anadolu Hareketi, birinci maddeden ikinci maddeye geçme aşamasındaydı ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni düşürürken ortaya koyduğu iradeyi, şimdi yüzyüze geldiği yeni durumu mümkün olduğunca iyi yönetebilmek için kullanacaktı.

Bazı çevrelerin etkisiyle Anadolu'da yeniden Büyük Anadolu Kongresi düzenlenmesi fikirleri üzerine düşünülmüş ancak Meclis-i Mebusan seçimleri dolayısıyla böyle bir kongre tertip edilmemişti[628]

Mustafa Kemal Paşa için Ali Rıza Paşa Hükümeti kötünün iyisiydi. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta izlediği politikadan bahsederken Kabine'nin aciz halinin düşündürücü olduğunu fakat yeniden bir vükela buhranı çıkarmanın bunlardan daha kötülerinin iş başına gelmesini sağlayabilme ihtimalinden dolayı şimdilik uygun olmadığını, önemli olan şeyin zaman kazanmak, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını sağlamak ve milli teşkilatın memleketin her yerine sirayet etmesini sağlamak için çalışmak olduğunu ifade ediyordu[629].

---

[626]Dönem itibariyle sadece siyasi olarak değil askeri anlamda da etkin olduğu belgelere yansımıştır. Mesala 30 Kasım 1919'da Haydarpaşa İstitlaat memurunun raporuna göre Mustafa Kemal Paşa Akhisar'a onbin asker gönderecektir ve bu askerlerin ikamet edeği mahallerle ilgili düzenlemeler için öncelikle 150 süvari göndermiştir.Görünen o ki, Mustafa Kemal Paşa ülkenin her yerinde yaşanan işgal ve mezalim hareketlerine karşı sessiz kalmıyor ve mevcut güçlerini yönlendirerek duruma el koyar vaziyettir. BOA., DH.EUM.SSM.,39/50_4 (30 Teşrin-i Sani 1335/30 Kasım 1919 tarihinde Haydarpaşa İstitlaat memurunun İstanbul Emniyet Müfettişliğine gönderdiği yazı.);

[627] Atatürk, a.g.e., s.173,

[628] Bu Kongrenin Sivasta Panislamist bir kongre olacağına dair duyumlar yayılmış ancak gelişmeler fikri aşamayı geçemediğini göstermiştir.Turan ,a.g.e., C:II, s.26.

[629] TİTE, kutu:28, belge:149 -1

Doğal olarak Anadolu Hareketi'nin ilk adımı, iktidara gelen her güç gibi, otoritesini kabul ettirmeye çalışmaktı. Bu nedenle Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'da lehine dönen durumu, Milli mücadele hareketine karşı olanları elemek ve devre dışı bırakmak üzere değerlendirdi.[630]. Lakin kabül etmek gerekir ki, değişiklik çabuk olmayacak ve gidenlerin yerine yine aynı yapıda yeni karşıt güçler gelecekti ve hareketin en zirveye ulaştığı anda, karşılaşacağı dirençin de her zamankinden fazla olacağını tahmin etmek zor değildi, daha Amasya Görüşmeleri devam ederken padişah yanlısı olduğunu ifade eden ve yanına topladığı adamlarla Sivas'a gelerek bir aleyhte bir hareket başlatmaya teşebbüs eden Şeyh Recep[631] ve ardından İstanbul'dan para ve talimat alan Bekir bey, Adapazarı'ndan Talüstan bey, Sapanca'dan Beslan Bey'in birleşerek Anadolu Hareketi'ni engelleme çalışmaları olmuştu.Arkalarındaki güçlerin kim olduğu belliydi.İstanbul'dan güvenilir kaynaklardan alınan istihbarata göre İngilizler, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Hristiyan unsurlar, Nigehbancılar ve Hürriyet-İtilaf mensupları ortak bir gaye etrafında birleşmişler Anadolu'ya bazı muhalif grupları göndererek hem milli teşkilatı dağıtmak hemde İstanbul'da merkezi hükümeti düşürmeyi amaçlıyorlardı[632].

Dersaadet'ten gelen raporlarda Mehmet Ali Bey'in, Ali Kemal'in, Sadık Bey'in ve Zeynelabidin Efendi'nin bu yöndeki çalışmalarına engel olunması için tutuklanmaları tavsiye ediliyor ve bu eylem için gerekli altyapının hazırlanması

[630] Öncelikle Anadolu'daki hükümet görevlilerine Milli harekete iştirak etmeleri hususunda davetler yapıldı.Özellikle hükümetin nüfuzunun yoğun olduğu ,İstanbul'a yakın bölgelerin mutasarrıf ve valileri öncelikli hedeflerdi.İzmit Mutasarrıfı bu listenin başında yer almaktaydı.Yine iki staratejik öneme sahp bölge daha vardı : Konya ve Eskişehir. Ancak, Konya valisi Cemal Bey ve Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey muhalif olmayı tercih etmişler hatta Hilmi Bey milli hareketin Eskişehir'e sirayet etmemesi hususunda her türlü önlemi almak için İdare-i Örfi dahi ilan etmişti.ve bu tercihlerinin sonucunda Kuva-yı Milliye taraftarlarınca görevlerini bırakmak zorunda bırakılmışlardı.Hatta Hilmi Bey sadece görevini bırakmamış, Kuva-yı Milliye taraftarlarınca katledilmişti; Zafer Koylu mutasarrıfa İdare-i Örfiyye ilanı için hükümetten cevap verilmediğini belirtmiştir.Aynı zamanda mutasarrıfın IV. Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında atanmış olduğunu ifade etmiştir. Zafer Koylu, "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 46, Güz 2010, s. 425-455. İdare-i Örfi'nin ilanının zaruri görüldüğünü ifade eden belge de aynı dosyada mevcuttur yani hükümet idare-i örfi ilanının elzem olduğunu kabul etmektedir. BOA.,DH.KMS., 53-3/32_2_1 (22 Eylül 1335/22 Eylül 1919 tarihli Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazı ve Dahiliye Nezaretinden de Eskişehir Mutasarrıflığına yazılan cevap yazısı.)

[631] BOA., DH.KMS., 56-2/7_12 (1 Teşrin-i Sani 1335/1 Kasım 1919 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.)

[632] Atatürk, a.g.e. ,s.775 (Vesika No:162).

konusunda İstanbul'da bulunan Miralay Şevket Bey'e yazılıyordu[633] çünkü hükümetin düşmesi demek yeniden sadrazam olmayı bekleyen Ferit Paşa ve onun gibi milli hareket aleyhtarı kişilerin başa geçmesi demekti.

Bu isyan hareketleri ile karşı karşıya kalmak, Anadolu Hareketi'nin mevcut durumunu zora sokmuştu ve bu durum İtilaf Devletleri açısından değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak nitelendirilmiş olmalı ki Fransa Hükümeti'nin temsilcisi Mösyö Picot Sivas'a gelerek Heyet-i Temsiliye ile görüşmek istemişti.[634] Kuva-yı Milliye Maraş, Urfa ve Antep'te bir milli birlik ortaya koymuştu.Dolayısıyla Fransızlar için halledilmesi gerek bir Klikya meselesi[635] vardı.Mösyö Pikot, bu görüşmede İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni parçalamak için fırsat kolladıklarından bahsedecekti. Bu nedenle bu ülkelerden biri ile uzlaşmanın doğru olacağını ve Paris Barış Konferansı'nda Türkiye ile ilgili kararlarda olumlu bir etki yaratacağını ifade edecekti.Ayrıca Ermeni askerlerinin geri çekilmeleri, Adana Valisi'nin görevine yeniden iade edilmesi, Adana'da Konsolosların durumu ve karşı taraftan herhangi bir ateş açılmadıkça silah kullanılmaması gibi konular görüşülmüş, bu görüşmelerin sonunda Mösyö Pikotta, Türk Milleti'nin düşünceleri ile İstanbul Hükümeti'nin siyaseti arasında fark olduğu, Mustafa Kemal Paşa'da ise Fransız Hükümeti'nin Milli mücadele hakkında malumat edinmek istediği hasıl olacaktı[636].

Sonuç itibariyle Mustafa Kemal Paşa vediği sözü tutmuş ancak bahsi geçen bölgede milli teşklatlanmaya devam etmişti. Mösyö Pikot'un Sivas'da alınan kararları Fransa Hükümeti'ne kabul ettirememesi[637] ve Ermenilerin taşkın hareketlerinden dolayı yeniden çatışmaların çıkmış olması Mustafa Kemal Paşa'nın ne derece doğru bir karar verdiğini göstermek açısından önemlidir.Bu mülakatın en

---

633 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C:V,s.122.

634 BOA., DH.ŞFR., 653-87 (7-8 Kanun-ı Evvel 1335/7-8 Aralık 1919 tarihli Sivas Vilayeti'nden Vali Reşid imzasıyla gayet mühim gayet müstaceldir notuyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf.)

635 Mustafa Kemal Paşa Klikya meselesi diye bir ayrımın olmadığını sadece Türkiye Meslesinin olduğunu ifade etmiştir.

636 Bu mülakatla ilgili detaylı bilgiler için Cemal Güven, "Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri, (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)", Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya, 2005, s.96-109.

637 Pikot'un tahmini Fransa'da seçimleri Briand'ın kazanmasıydı ancak 20 Ocak 1920'de Başbakan Millerand olmuştur.

büyük faydası, hükümet tarafından tanınan Anadolu Hareketi'nin artık İtilaf Devletleri nezdindeki Fransa Hükümeti tarafından da tanınmaya başlamasıdır[638]. Öyle ki ortaya koyduğu varlığın "anlaşma yapılması gereken bir kuvvet " statüsüne çıkması, çok değil Ekim ayının başında kazanmış olduğu itibarı daha da arttırmıştı. Anadolu'daki Müslüman askerler Kuva-yı Milliye'ye karşı silah kullanmayacaklarını ifade etmişlerdi[639].

Heyet-i Temsiliye, bu dönemde karargahını Sivas'dan İstanbul'a daha yakın bir bölgeye Ankara'ya nakletti. Daha öncede belittiğimiz üzere Ankara, daha milli mücadelenin başlarında hem Mustafa Kemal Paşa hem de Ali Fuat Paşa için ayrı bir öneme sahipti.Bulunduğu konum itibariyle merkez olabilirdi. Mustafa Kemal Paşa ve rüfekasının Ankara'ya gelişi büyük heyecen ve coşku yarattı.Ankara'dan Vali Vekili Defterdar Galip'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafnamede Heyeti Temsiliye'nin kimler tarafından ve nasıl karşılandığı bilgileri yer aldı [640]. Anlaşılan o ki hükümet her adımda takipteydi.

3.1.5.1. Meclis-i Mebusan'ın Toplanması ve Misak-ı Milli'nin Kabulü

Kanuni Esasi çercevinde hareket edeceklerini bildiren Ali Rıza Paşa Hükümeti Meclis-i Mebusan'ın toplanması işine öncelik verdi.Bunun için halledilmesi gereken iki önemli sorun vardı.Meclis-i Mebusan nerede toplanacaktı ve seçimlere kimler katılacaktı?

Bu konular Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hayet-i Temsiliyesi ile Amasya'da yapmış olduğu görüşmelerde ele alınmıştı ancak orada belirtildiği şekilde Meclis-i Mebusan payitaht dışında bir yerde toplanamazdı.Bu saltanat merkezinin farklı bir bölgeye kayması demekti.

---

[638] Burada bahsettiğimiz tanınma, resmi anlamda ilk tanınma değildir. Resmi anlamda ilk temas, Robert de Caix ile yapılacaktır.

[639] **BOA.,** DH.EUM.SSM., 39/30_1 (26 Teşrin-i Sani 1335/26 Kasım 1919 tarihinde İstanbul Emniyet Müfettişinden yazılan yazı.)

[640] Kuva-yı Milliye mensuplarının ve sayıları yüzbinlere ulaşan halkın uzak mahallerden gelerek kutlamalara katıldıklarını, Ankara zeybeklerinin kılıç ve kalkan oyunu oynadıklarını, heyetin Cemaleddin Efendi tarafından misafir edildiğini yazdı.**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922),** s.142

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 27-28 Ekim 1919 tarihli telgrafta, Amasya'da Salih Paşa ile yapılan müzakeratın Heyet-i Vükela tarafından memnuniyetle karşılandığını bildirdikten sonra Meclis-i Mebusan'ın nerede toplanacağı hakkında fikrini belirtti. Telgrafta, Meclis-i Mebusan'ın payitahtta içtima etmemesi için gösterilen sebebe yani İstanbul'da İtilaf Devleti askerlerinin bulunması bu nedenle de müzakeratın serbest bir şekilde gerçekleşmeyeceği düşüncesine karşı fikirlerini beyan etti. *Düvel-i İtilafiye'nin cümlesi meşrutiyetle idare olunduğu cihetle* Mecalis-i Milliye'nin her türlü müdahaleden uzak kalması gerektiğinin herkesçe kabul olunduğunu *böyle bir muamelenin alem-i medeniyet nazarında ne kadar su-i tesir hasıl edeceğinin* herkes tarafından bilindiğini ifade etti[641].

Ayrıca Cemal Paşa, sürekli irtibat halinde bulunması gereken Vükela ile Mebusan'ın aynı yerlerde olmasının lazım geldiğini söyledi. Özellikle Sadrazam, Harbiye ve Hariciye Nazırları'nın sürekli olarak Meclis'le münasebette olduklarının altını çizdi.Paşa'nın telgrafından anlaşıldığı kadarıyla Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında bir yerde toplanması Merkezi hükümeti zor bir duruma düşürecekti.Meclis'in Anadolu'da toplanması daha önce de belirttiğimiz gibi saltanat merkezinin nakli gibi algılanacaktı ya da İstanbul'dan farklı bir merkezin daha teşekkül ettiği anlamına gelecekti[642].

Seçilen Mebusların da kimi Anadolu'ya gidebilir kimi İstanbul'da kalabilirdi.Böyle bir zamanda meclis ikiye ayrılmış olacaktı. Durumun doğal sonucu olarak da İtilaf Devletleri'nin Türkler'in kendilerini idare etmeye muktedir olmayan ve kritik zamanlarda bile anlaşmazlık haline düşen bir millet olduklarını düşüneceklerdi.Zaten bunu ispatlamak için çabalıyorlardı. Cemal Paşa bu endişelerinde pek de haksız değildi. Memleketin bir çok bölgesinden gelen telgarflar da Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında toplanacağı haberlerine karşı yaşanan karışıklığı gösteriyordu.

[641] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**,s.106-108
[642] Aynı yer.

3 Kasım 1919'da Konya Valisi Subhi[643] tarafından Sadaret'e gönderilen telgrafta[644] böyle bir durumun yaşanmasının *vahdet-i milliye'yi ihlale sebebiyet vermesi* ihtimalinden bahs ediliyordu.16 Kasım 1919'da Diyarbakır Valisi Faik Ali de aynı görüşleri savunmakta idi.*Milletin payitaht-ı İslamiye'ye mümkün olduğu kadar manen ve maddeten daha ziyade sarılması* gerektiği bir sırada meclisin farklı bir yerde ictiması tahmin etmesi pek de güç olmayan sorunlara da neden olabilirdi.Mevcut durumda Belde-i Tayyibe (İstanbul) tamamiyle Osmanlı hakimiyetinden çıkabilirdi[645].

Alınan bu telgraflar üzerine de Harbiye Nazırı, Heyet-i Temsiliye ile temasa geçerek kararda ısrarlı olduklarını bildirdi.Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 30 Ekim 1919 tarihinde cevabi bir telgraf göndererek İtilaf Devletleri'nin meşruti hükümetler olmasına rağmen Meclis-i Milli aleyhinde bir müdahalede bulunmayacaklarının sadece bir iyi niyet olduğunu söyledi. Öyle ki bahsi geçen devletler, Mondros Mütarekesi'ne dahi sadık kalmamış sözlerini tutmamışlardı. Paşa, Meclis-i Milli'nin milleti temsil eden bir heyet olduğunu ve zat-ı hümayunun da bu heyete bir vekil tayin edebileceğini belirtti[646].

Ona göre burada *esas mesele fırak-ı siyasilerden bazılarının Anadolu'yu istememeleri bi't-tab Kuva-yı Milliye tesiri altında kalmak endişesinden* kaynaklanıyordu. Sonuçta diğer milliyetperver Mebuslar da İtilaf Devletleri müdahalesinden dolayı İstanbul'da toplanmak istemeyecekti. Bunların dışında işgal edilen vilayetlerin de mebus göndermesi gerekiyordu. İzmir Valisi'ne, Adana , Musul Vilayetlerine, Maraş, Antep ve Urfa sancaklarına merkezi hükümetin seçim konusunda emir vermesi gerekmekteydi.Gayr-i müslim unsurların Meclis-i Mebusan'a katılmaları da ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Mustafa Kemal Paşa onların Tevfik Paşa zamanında da yani Teşkilat-ı Miliye namı henüz ortada yokken dahi seçimlere katılmayacaklarını açıkladıklarını hatırlatıyordu[647].

---

[643] Vali Suphi Bey Konya'da Refet Bey'e İngiliz Muhipleri Cemiyeti İstanbul Heyeti İdaresi üyesi olduğunu ifade etmiştir.**Atatürk'ün Bütün Eserleri C:4 s.369**
[644] **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara,2007,s.120-121.
[645] A.e. , s.121-122.
[646] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk(1916-1922),** s.100-113
[647] Aynı yer.

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin ısrarı üzerine Mustafa Kemal Paşa salahiyet sahibi komutanlarla Sivas'ta bir toplantı yaparak durumu değerlendirdi[648]. Cevaplanması gereken bir çok soru vardı.Meclis Anadoluda mı, İstanbul'a yakın bir yerde mi yoksa İstanbul'da mı toplanmalıydı? Meclisi-Milli'nin İstanbul'da toplanması halinde, Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu Hareketi'nin diğer önderlerinin durumu ne olacaktı? Hükümet, onları koruyabilir miydi? Hükümet, aksini ifade ederse diğer mebusları nasıl koruyacaktı? Padişah, yasama genişletilirse Meclis'i dağıtma yoluna gider miydi? Ayrıca nisbi temsil meselesi meclisin dağıtılması için kullanılabilir miydi? İtilaf Devletleri hükümete Meclisin kapatılmayacağına dair nasıl bir söz vermişlerdi? Tüm bu sorulara ek olarak Kara Vasıf'dan da farklı bir soru gelmekteydi.

Kuva-yı Milliye ile aynı fikirde olan Meclis, Padişaha karşı husumet ilan ederse, Anadolu kimin arkasından giderdi ?[649]

Mustafa Kemal Paşa tüm ihtimallerin ele alındığı bu toplantıdan çıkan karara göre bir takım önlemler alınarak Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına razı gelecekti. Ancak seçimlerin tam bir serbestlik içinde yapılmasını isteyen ve Meclis'in tüm Osmanlı vatandaşlarının meclisi-i olduğunu her fırsatta dile getiren merkezi hükümetin müdahale olarak adlandıracağı bazı önlemler almaya başladı. Ona göre Mebuslar İstanbul'a gitmeden önce tanışmalı, birbirleriyle *müdavele-yi efkar ederek tenevvür etmelilerdi*[650].Bu maksadla Erzurum, Trabzon'da ve Samsun ve başka bölgelerde toplanıp mıntıka halinde İstanbul'a gitmeleri kararlaştıtıldı.Fakat her şeyden evvel bir grup meydana getirilmeliydi ki bu grup tam manasıyla Kuva-yı Milliye'ye müstenid olmalıydı[651]. Meclis, 12 Ocak 1920'de açıldı[652] ancak mebuslar Mustafa Kemal Paşa'ya söz vermelerine rağmen Müdafaa-i Hukuk yerine Felah-ı Vatan grubu kurdular[653]. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gitmeyecek olmasına

[648] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.48-49.
[649] Atatürk, a.g.e, s.208
[650] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III** ,s.49
[651] Aynı yer.
[652] Meclis'in açılışına Padişah katılmadı. Açılış konuşmasını onun adına Dahiliye Nazırı Şerif Paşa yaptı.Konuşmanın The Future of Turkey başlığı altında Daily News gazetesinde yayınlanan ingilizce metni için bkz.. BOA.,HR.SYS., 2637/63_2, Daily News Gazetesi'nin 13 Ocak 1920 sayılı nüshası.
[653] Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu grubun kurulmama nedeni mebusların Milli teşkilattan olmayı tehlikeli görmelerindendi. Atatürk, a.g.e., s.273

rağmen[654] Meclis başkanı seçilmek istedi. Buradaki maksadı, Meclisin fesh olma ihitimaline karşı Meclis Başkanı sıfatıyla emniyetli bir şekilde gerekli adımları atmaktı. Ancak bu isteği sakıncali görülmüş olacak ki Reşat Hikmet Bey Meclis Başkanı seçildi. Birinci Başkan Vekili Hüseyin Kazım Bey, İkinci vekil ise Hoca Abdülaziz Mecdi Efendiydi[655].

Meclis çalışmalarına başladı ve taslak metni Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulan, milletin arzusunun bir program dahilinde ifadesi olarak görülen Misak-ı Milli kararlarını kabul etti.Hükümetin İngilizlerle zaten iyi olmayan ilişkisini daha da ciddi boyuta taşıyan Beyannamenin maddeleri oldukça önemliydi:[656]

Zirde vaziül imza Osmanlı MeclİSi-i Mebusan Azaları istiklal-i Devlet ve istikbal-i milletin, haklı ve devamlı bir sulha na'iliyeti için ihtiyar edebileceği fedakarlığın hadd-i azamisini mutazammın olan esasat-ı atiyeye tamimi-i riayetle mümkün-ü temin olduğunu ve esast-ı mezkure haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve Cemiyyeti'nin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabül ve tasdik eylemişlerdir.

Madde -1-: Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arab ekseriyetiyle meskun olup 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihli mütarekenin hin-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı ahalisinin serbestçe beyan edecekleri araya tevfikan ta'yin edilmek lazım geleceğinden mezkur hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen örfen[657] ve emelen[658] müttehid ve yek- diğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakarlık hissiyatı ile meşhun ve hukuk-u ırkıyye ve ictima'iyyeleriyle (Şerait-i) muhitiyelerine tamamiyle riayetkar Osmanlı İslam ekseriyetile meskun bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabül etmez bir küldür.

---

[654] Gerçi Mustafa Kemal Paşa Ağustos 1919'da annesine yazdığı mektupta Meclis-i Mebusan toplanıp meşru bir hükümet başa geçtiğinde İstanbul'a geleceğinden bahsetmektedir.**Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:III**,.s.306

[655] Atatürk, a.g.e., s.283

[656] **Meclis-i Mebusan İ:**11 17 Şubat 1920 C:II,s.144-145; bazı metinlerde birinci maddedeki hariciye kelimesi yer almamaktadır. bkz. BCA.490.01.204.807.03 /02.11.1939 tarihinde Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede Misak-ı Milli'nin asıl metnini istemesi üzerine cevaben 07.12.1939 tarihinde C.H.P. Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Dr. A.F.Tuzer tarafından gönderilen suret.

[657]Bu kelime " Irken" olarak da okunmuştur.

[658] Bu kelime "aslen" olarak da okunmuştur.

Madde-2-:Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âra-yı ammeleriyle anavatana iltihak etmiş olan elviye-i selase için lede'l icap tekrar serbest-i tekrar âra-yı ammeye müracaat edilmesini kabül ederiz.

Madde-3-: Türkiye sulhuna ta'lik edilen Garbi Trakya vaziyet –i hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri araya tebe-an vaki olmalıdır.

Madde-4- : Makarr-ı hilafet-i İslamiyye ve pay-i taht-ı Saltanat-ı Seniyye ve merkezi Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara deniz emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır.Bu esas mahfuz kalmak şartıyle Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın ticaret ve münakalat-ı aleme küşadı hakkında bizimle sair bilumum âlakadar devletlerin müttefiklerin vereceği karar muteberdir.

Madde-5-: Düvel-i İtilafiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tekarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde akalliyetlerin hukuk-u memlik-i mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukukdan istifadeleri ümniyesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Madde-6-: Milli ve iktisadi inkişafımız daire-i imkana girmek ve daha asri bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbab-ı inkişafatımızda istiklal ve serbesti-i tamme mazhar olmamız üssü'l esas-ı hayat ve bekamızdır.Bu sebeple siyasi, adli, mali inkişafımıza mani kuyuda muhalifiz.Tahakkuk edecek düyünatımın şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır. 23 Kanunisani 1920

Bu maddelerin kabul edilmesinin ardından İtilaf Devletleri'nin daha ciddi yaptırımlara gideceğini tahmin etmek pek de güç değildi[659].

3.1.5.2. Akbaş Baskını

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Ordusunun savunma gücünün kaybedilmesi için, ordunun elindeki silahlar toplatılıp depolara götürülmüştü. Bu depolarda silahlar hem Osmanlı askeri hem de İtilaf Devletlerinden görevlendirilen nöbetçi askerler tarafından muhafaza edilmekteydiler. İtilaf devletleri depolardaki silahlarla ilgili düzenli olarak suiistimallerde bulundular hatta silah kaçırıldığına dair şüpheleri olduğu için zaman zaman depoların

[659] Geniş bilgi için bkz Mustafa Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**.

anahtarlarının kendilerine teslim edilmesini talep ettiler.[660] Silahların tutulduğu en önemli depolardan biri olan Gelibolu ve Eceabad arasında ve sahile yakın bir mevkii olan Akbaş deposu idi. Bu depoda 8000 bin Rus tüfeği, 40 Rus mitralyözü, 20.000 sandık cephane ve çeşitli muharebe malzemeleri bulunmaktaydı. İstanbul gazetelerinde Akbaş deposundaki teçhizatın Rusya'ya gönderileceği haberinin çıkması Kuva-yı Milliyecilerin dikkatini çekmişti. [661]

Yaşanan bu olaylara Hükümet görevlileri tepki gösterdi her ne surette olursa olsun silahların sevki engellenmeye çalışıldı.

Daha önceki dönemlerde de İtilaf Devletlerinin işgallerini sürdürdükleri zamanlarda da saklanan silahlarının olası tehlikelerde hangi şekilde ve nereye nakledilecekleri ile ilgili yazışmalar yapılmaktaydı.[662]. Malum bu dönemde silaha ve mühimmata ihtiyaç her zamankinden daha fazlaydı.

Anadolu Hareketi ki silahlı mücadeleyi vatanı kurtarmak için kaçınılmaz yol olarak görüyordu o zaman Kuva-yı Milliye'nin bu ihtiyacatına çözüm bulmak durumundaydı. Bahsi geçen depolardaki silahlara el koyacak, en kötü şartta onların İşgal kuvvetleri tarafından kullanılmasını engelleyecek hareketlerde bulunacaklardı.

Özellikle Batı Anadoluda yaşanan Yunan işgali bu hususda silaha duyulan ihtiyacın daha fazla olmasına neden oldu.Bir de Kuva-yı Milliye'nin geri çekilmesi ile ilgili Milne Hattı da gündemdeydi ve muhtemel bir silah teminini sağlamak için atılan önemli adımlardan biri de Gelibolu sancağına bağlı Eceabat kazasının Akbaş mevkiinde bulunan silah deposuna yapılan baskındı.

61. Fırka Kumandanı olan Albay Kazım Özalp bey tarafından bu depodaki silahların kaçırılması planlandı ve bu görev Köprülülü Hamdi Bey ve Dramalı Rıza Bey'e verildi. Kimsenin dikkatini çekmemek için bu bölgede faaliyette bulunan Kara

[660] Koltuk, a.g.t., ,s.83
[661] Mehmet Şahingöz, Ali Rıza Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri, Ankara 1996, s. 32.
[662] BOA., DH.KMS., 52 2/18_1 (4 Haziran 1335/4 Haziran 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdiriyetinden Nazır Ali Kemal Bey ve Harbiye Nazırı Şevket Tuğrul Paşa'ya gönderilen yazı.)

Hasan tutuklandığı sırada kaçan çete üyelerini yakalamak bahanesiyle geldikleri Akbaşta baskını gerçekleştirdiler.

29 Ocak 1920 tarihinde Çanakkale mutasarrıfı durumu Dahiliye Nezareti'ne bildirmek üzere bir telgraf gönderdi.Mevcut durumun üzerine ahalinin bir Fransız işgali ile karşı karşıya kalmaktan duydukları endişeyi dile getirdi.[663] Gerçekten de bu İtilaf Devletleri'ne karşı bir meydan okuyuştu ve bu meydan okuyuşu takip eden cezalandırmalar konusunda bahsi geçen devletler hiç de geç kalmayacaklardı.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Akbaş baskınının bir başarı olduğunun altını çizerek baskını gerçekleştiren kişileri tebrik etti. 29 Ocak 1920'de Balıkesir'de Tümen Komutanı Kazım Bey'e gönderdiği telgrafla[664] böyle başarılara fırsat tanıdığı için komutanı kutlarken aynı tarihte yayınladığı bir genelgeyle de baskının safahati ile ilgili edinmiş olduğu bilgileri paylaştı. Genelgede, Balıkesir merkez kurul üyelerinden ve fedakar arkadaşlarımızdan biri olarak tanımladığı Köprülü Hamdi Bey'in Kuva-yı milliyeden bir birlikle beraber Fransızların elinde depolarda bulunan silahların itilaf Devletileri tarafından Denikin ordusuna verilmesi kararına binaen Gelibolu'ya geldiklerini buradaki Fransız askerlerini tutuklayarak bölgenin muhabere kanallarını etkisiz hale getirdikten sonra mühimmatı Lapseki'ye tsşıttıklarını ve oradan da ülke içine yollattıklarını ve daha sonra da gözaltında tuttukları Fransız askerlerini geri gönderdiklerini belirtti[665].

Bu baskının ardından İngilizler burada meydana gelen olayları engelleyemediği gerekçesi ile Gelibolu mutasarrıfı Mehmet Recep Bey'i ve yanındakileri tevkif ederek Çanakkale Hapishanesi'ne gönderdiler.[666] Ayrıca Bandırma'ya iki yüz asker göndererek milliyetçe harekete göz dağı vermeye çalıştılar. 3 Şubat 1920'de Mustafa Kemal Paşa Kumandanlara gönderdiği tamimde Bandırma'nın dışında Eskişehir ve Afyon'da da İtilaf Devleti Askerleri'nin cephaneliklere suikast düzenleme ya da farklı bir bölgeye nakledebileceklerini bir

[663] BOA., DH.ŞFR., 657/122 (29 Kanun-ı Sani 1336/29 Ocak 1920 tarihinde Kale-i Sultaniye Mutasarrıf vekili Şevket tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf.)
[664] Atatürk, a.g.e., s. 832. (Vesika No: 239-b)
[665] **Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:VI.**,s.236
[666] BOA., DH.ŞFR., 658/59 (6 Şubat 1336/ 6 Şubat 1920 tarihinde Kale-i Sultaniye Mutasarrıfından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen şifre telgraf.)

oldu bitti karşısında kalmadan cephe gerisindeki silah ve cephanelerin ve mühim nakliyat noktalarının korunmasının lazım geldiğini bildirdi.[667]

3.1.6. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKASI

Ali Rıza Paşa Hükümeti diğer kabinelerden farklı olarak Anadolu'da çığ gibi büyüyen bir milliyetçi hareketle karşılaştı.Öyle ki bu hareket, memleketin geleceği ile ilgili can alıcı kararların alındığı kongreler düzenlemiş ve bu kanalla İstanbuldaki merkezi hükümet üzerinde ciddi yaptırımda bulunacak güce sahip olmuştu.Anadolu'nun kararı merkezdeki sadrazamı dahi değiştirecek bir etkiye ulaşmıştı. Yaşanan bu gelişmeler, hareketi gayr-i meşru bir statüden meşru bir statüye taşımıştı. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin iktidara gelmesiyle daha önceki hükümet döneminde kesilen ilişkiler yendien başlamıştı.

Bu hükümet iktidara gelince Kuva-yı Milliye'ye karıştıkları iddia edilenlerle ilgili yapılan incelemelerde bazı yargılar dikkat çekmektedir.Bu hususun daha kolay anlaşılabilmesi için aşağıda örnek teşkil eden vesikalar verilmiştir[668].

Belge-64

Bab-ı Âlî Dahiliye Nezareti
Kalem-i Mahsus

Belge-65

Sûret

SIKI YÖNETİM KOMUTANLIĞI SAVCILIĞI'NA

Ekli olarak yüksek makamlarına takdim edilen cetveldeki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, savcılığımızda, milli hareket ve teşkilatlara katılarak hizmet ve yardımda bulunma faaliyetlerinden dolayı, 4 takım evrakla 25 zanlı bulunmaktadır.

[667]Atatürk, a.g.e., s.833 (Vesika No: 240) , Utkan,a.g.e.,s.132
[668]**Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri arasına ait 106 belge),** s.63-65

3665 numaralı ve 7 Ekim 1919 tarihli Takvim-i Vakayi'de hükümet tarafından yayınlanan resmi beyannamenin üçüncü fıkrasında, sözü edilen teşkilat ve hareketlerin Osmanlı haklarını ve sınırlarını korumak gayesine dayandığı ve hükümetinde buna katıldığı anlatılmakta olduğuna göre, adı geçen zanlılar hakkında kanununi kovuşturmalara devam edilip, edilmeyeceğine dair hareket sınırımızın bildirilmesi hususunda müzekkere takdim kılındı.

18 Ekim1919

Sorgu
Hakimi
İsâî

Görüldüğü üzere artık hükümetin bildirisi ile yeni bir dönem başlamıştı. Resmi belgeler de bu durum gözler önüne serilmekteydi. Lakin Anadolu'daki güç, kavramsal olarak tanımlanmakla yetinmeyecek, tanınırlıklarını, sıraladıkları taleplerin kabul edilişleriyle ölçeceklerdi. Bu noktada onlardan gelen taleplere, Hükümet tarafından verilecek cevaplar oldukça önemliydi.Hareketin varlığını kabul etmek başka şey Anadolu Heyet-i Temsiliye'sinin kararlarlarıyla ülkeyi yönetmek farklı şeydi. Damat Ferit Paşa'nın sert siyasetinin ardından görevi devralan Ali Rıza Paşa ve kabinesinin siyaseti elbette İngilzlerin Muhipleri Cemiyeti, Damat Ferit Paşa, Hilafet Şurası planlayanlar gibi iç dinamikler bir tarafa , İtilaf Devletleri ve padişah gibi iki önemli faktörden de bağımsız değildi.

17 Ekim 1919 tarihli İtalyan Corrier Della Sera[669] gazetesi hem İtilaf Devletlerinin hem de Padişah'ın durumu ile ilgili bilgileri *Türkiye'de Milliyetçi Hareket* başlıklı yazıda özetliyordu.Bahsi geçen yazıda belirtildiğine göre İtilaf Devletleri İslam coğrafyasında tehlikeli bir hareketlilikten çekiniyorlardı. Gazete'nin muhabirinin İstanbul'dan kaydettiği haberde devletlerin kendi aralarında varolan rekabet ve müttefiklerinin belirsiz tutumlarının şark meselesinin çözümü konusunu zorlaştırdığı ifade ediliyordu. Ayrıca İngiltere'nin prestij kaybetme korkusundan

[669] BOA., HR.SYS., 2636/ 58 19 Ekim 1919 tarihli Türkiye Bern Elçiliği yazısı.Belge Fransızca'dır.Osmanlı Arşivi Personeli Şevket KAÇIR tarafından çevirisi yapılmıştır.

dolayı kurtuluş hareketini başlatanlarla müzakereye başlamakta tereddüt ettiklerinden bahsediliyordu.

Haberde padişah'ın durumu ile ilgili olarak da şu satırlar yer almaktaydı:

"*..Anadolu'daki milliyetçi hareket liderlerinin milliyetçi eylemde birliği sağlama ve daha güçlü kılmak için Sultan'ı indirip onun yerine yeni halifeyi çıkarma fikrini yaptıkları bir toplantıda tartıştılar."*

Görünen o ki Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu gelişmeler dış basında milliyetçilerin tamamen duruma hakim olduğunu gösteriyordu.Öyle ki milliyetçilerin sadece sadareti değil padişahı da değiştirebilecek bir kuvvete sahip oldukları ancak haberin sonunda *Sultan'ı yanlarına çekme umudundan vazgeçmedikleri* ilave ediliyordu.

Hal böyle iken başa geçen sadrazam mevcut şartlarda Anadolu Hareketi ile istikrarlı bir ilişki kurulabilir miydi? Ali Rıza Paşa sadarette kaldığı beş aylık bu kritik dönemde sadrazamı olduğu Devlet-i Aliye'nin gelenekçi tebasına karşı da sorumluydu.Kuva-yı Milliye'ye bakışı ne kadar farklı olursa olsun aylarca Anadoludaki teşkilat-ı milliye'ye karşı koymuş ve vatanın müdafaası için her türlü girişimde bulunduklarını mutasarrıflara valilere sivil toplum örgütlerine defalarca kez ifade etmiş bir makama gelmişti.Şimdi karşısında kendisinden isteklerde bulunma hakkını sonuna kadar değerlendirecek bir hareket vardı.Bu noktada hem prestijini koruyacak duruşu sergilemesi hem de bu isteklerin ardındaki yaptırım gücünü bastırabilcek manevralara sahip olması gerekiyordu.

İlk hamlesi, Anadolu Hareketi'ne ufak bir baskı da istifa edebileceğinin sinyallerini vermek oldu.Mustafa Kemal Paşa da olayların bu raddeye gelmesini istemiyordu. Ankarada 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye Amasya'dan 24.10.1919 tarihinde gönderdiği telgrafta .hükümete ayrı ayrı yerlerden müracaatta ve talepte bulunulduğunu, bir heyetle anlaşmanın kolay olduğunu fakat

böyle ayrı yerlerle anlaşmanın oldukça zor olduğunu bu noktada hükümetin üzerine gitmenin onu yıldıracağından bahsetmişti[670].

Daha önce'de değindiğimiz gibi seçimleri bir an önce tamamlatılan[671] Meclis-i Milli bu hükümet döneminde yeniden toplandı.Ancak bu durum ilk etapta Anadolu Hareketinin hükümete bir yaptırımı gibi görünse de durum daha farklıydı.Ali Rıza Paşa Hükümeti, Meclis açılınca Anadolu yaşanan kargaşanın sona ereceğine inanıyordu[672].Bu hülkümet dönemine kadar Anadolu Hareketi'nin elinde bulunan en güçlü sav, milletin sesi olmaktı.Şimdi milleti temsil eden bir meclis olduğuna göre durum değişecekti.Bu düşünce Ali Rıza Paşa'nın 14 Şubat 1920'de İllere ve Bağımsız Sancaklara gönderdiği telgrafta kendini belli etmekteydi.Sadrazam bu telgrafta Meclisin milletin ihtiyaçlarını temsil eden tek yer olduğuna dikkat çekiyor, meşrutiyet kurallarına göre Meclisin dışında, milletin iradesini temsilen bir takım isteklerde bulunmak ve millet adına söz söylemek için artık herhangi bir sebep kalmadığını bu tarz hareketlerde ısrar edenlerin cezlandırılacağını bildiriyordu[673].

Mustafa Kemal Paşa ise sessiz kalmayıp yine aynı ustalıkla Meclis'in açılmasıyla Anadolu'nun işinin bitmediğini belirten bir telgraf yayınladı. Meclis'in açıldığını ancak henüz barışın yapılmadığını bu nedenle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak ulusal isteklere uygun bir barış tesis edilinceye değin daha büyük bir gayretle çalışılacağını belirtti.Böylelikle, Mustafa Kemal Paşa, Meclis açılmış olsa da, sahneden çekilmeyeceğinin altını çizmiş oldu[674]

Sadrazamın dışında kabine mensuplarının tutumları da Anadolu'ya uygulanan politikayı belirleyeceğinden daha önce de bahsettimiz üzere özellikle Dahiliye ve Harbiye gibi etkin nezaretlere kimlerin getirildiği kilit noktaydı.

---

[670] **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** C:4,s.371

[671]Bu hususda özenli bir çalışma yapıldı.. Bütün vilayetlere 1325 seçimlerine nizamname ve 1293 tarihli seçim kararnamesi gönderildi.BOA., DH.İUM.EK., 115/37_4 (19 Teşrin-i Evvel 1335/19 Ekim 1919 tarihli Nazır Şerif Paşanın Umum telgrafı.) Seçimlerin Kanun dairesinde yapılmasına özen gösterildi, kanuna riayet edilip edilmediğini yerinde tetkik etmek üzere heyetler gönderildi. BOA., DH.İUM.EK., 114/114_2(6 Teşrin-i Sani 1335/ 6 Kasım 1919 tarihinde Sadaretten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

[672] Cebesoy, **Milli Mücadele Hatırları**, s.300.

[673] Atatürk, a.g.e.,s.286

[674] Aynı yer

3.1.6.1. Dahiliye Nezareti'nin Politikası

Dahiliye Nezaretine ilk olarak Damat Mehmet Şerif Paşa getirildi.Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'da kendisinden bahsederken "*milleti zehirliyor*[675]" dediği Paşanın göreve gelir gelmez bir genelge yayınlamış ve bu genelgede memlekette bozgunculuk ve bölücülük yapıldığını, bu durumun memleketin mefaatine aykırı olduğunu, başarının ancak hükümetin çizdiği yoldan gitmekle mümkün olabileceğini ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa, milli teşkilatın bu şekilde anılıyor olmasından son derece üzüntü duyduğunu belirterek Dahiliye Nazırı'nın bu tarz bir genelge yayınlamaktaki amacının milleti aldatmak olduğunu düşünüyordu[676].

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa tarafından talep edilmesine rağmen Sivas'ta milli teşkilat aleyhine hareket eden Şeyh Recep'e herhangi bir ceza verilmemiş olması da [677] Ankara ve İstanbul'un kurdukları ilişkinin temelinin sağlam olamadığını göstermekteydi.

Diğer taraftan Anadolu Hareketi, İtilaf Devletleri'nin Kuva-yı Milliye aleyhine yapmış olduğu propagandaların farkındaydı.Bir yandan ülkenin dört bir yanında dolaşmakta olan İtilaf Devletlerine mensup subaylar vardı ve bu subaylar ne hükümete ne de Heyet-i Temsiliye'ye müraccat ediyorlar doğrudan cephedeki askerlere temas etmek istiyorlardı -burada iyi niyet aramamak gerektiği aşikardı- diğer yandan gazete gibi araçları kullanarak Anadolu'da milli hareketi lekeleyecek ve halkı kandıracak şekilde yayınlar yapmaya çalışıyorlardı.Adana'da çıkarılan ve aynı amaca hizmet eden "Ferda" adlı bir yabancı gazete vardı ve bu gazetenin içlere girmesi engellenmeye çalışılmaktaydı. Kuva-yı Milliyeciler yollarda postanelerden sevk edilen bu gazetenin nüshalarına el koyuyorlardı[678] ancak Anadolu Hareketi'nin hassasiyetle üzerinde durduğu konuya, Dahiliye Nazırı farklı bir pencereden bakmayı tercih etti ve bahsi geçen gazetenin dağıtılmasına engel olunmaması için gerekli girişimlerde bulundu[679]. Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Nazırı'nın bu davranışları

[675] A.e. s.177
[676] A.e., s.177, 758 (Vesika No: 145)
[677] A.e., s.197
[678] BOA., BEO., 4603/ 345217 (27 Teşrin-i Sani 1335/ 27 Kasım 1919'da Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif Bey tarafından Sadaret'e yazılan yazı.)
[679] Atatürk, a.g.e., s.252

karşısında düşüncelerini dile getiriyor Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yı Dahiliye Nazırı'nı savunduğundan dolayı eleştiriyordu..Ona göre Damat Şerif Paşa hiç terddüt etmeden ve sürekli olarak Milli birliği bozacak ve her gün yayılıp genişlemekte olan tecavüzler karşısında herkesin sessiz ve hareketsiz kalmasını sağlayacak önlemler almaktan geri durmuyor ve ayrıca diğer nezaretleri de benzer tutum sergilemeleri için teşvik ediyordu.[680].

Ayrıca Nazır Şerif Paşa Giresun'da neşr edilen "Gedikkaya" isimli bir gazetenin, Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'ne gönderdiği telgrafı yayınlamasından rahatsız olmuştu. Bu telgrafta, Mustafa Kemal Paşa İngiliz Hükûmeti Başvekîli Loyd Corcun İstanbul ve Boğazların uluslararası bir hale getirilmesiyle Türk Hükûmeti'nin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un sadece Hilafetin merkezi olarak kalacağına dair sulh konferansına teklifde bulunacağını gazetelerde okuduğunu ,milliyet ve dine uygun olmayan böyle bir kararın hiçbir surette kabul edilmeyeceğini, bu kararı gösterir mahiyette protestolarda bulunulmasını ve birer suretlerin de Heyet-i Temsiliye'ye gönderilmesini istemişti. Nazır Şerif Paşa da vilayetlere bir telgraf göndererek ahalinin akdetmekte olduğu protestolar ve mitinglerin belli kanallardan yönlendirilmesi şeklinin esasında bu protestoların milletin ruhundan koptuğuna dair kanaatleri gölgeleyebileceğini ve dolayısıyla olumlu değil bilakis olumsuz bir durumun ortaya çıkabileceğini belirterek bu tarz yayınlara mahal verilmemesini bildirdi[681].

Bu dönemde yine Kuva-yı Milliye'ye aleyhtar olmaları ile tanınan kişiler resmi görevler devam ettiler.Bunlardan biri de Eskişehir'deki Kadı Hamdi Efendi'ydi. Eskişehir Mutasarrıfı bu kadının mevcut durumundan dolayı değiştirilmesi yönündeki talebini Adliye Nezareti'ne de yazdı ancak kabul görmemiş olacak ki herhangi bir değişiklik yapılmadı[682].Durumdan haberdar olan Heyet-i Temsiliye, kadı değiştirilmediği takdirde merkezi hükümete sözünü dinlettirememiş

[680] Atatürk, a.g.e., s.222
[681] BOA., DH.İ.UM., 20 22/14 70_1_4(27 Kanun-ı Sani 1336/ 27 Ocak 1920 tarihinde Nazır Damat Şerif Paşa'dan İstanbul, Aydın ve Adana Vilayetlerinden maada bi'l-umum vilayat ve elviyeye gönderilen telgraf ve Giresun'da çıkan Gedikkaya gazetesinin 17 Kanun-ı Sani 1336/17 Ocak 1920 tarihli nüshası.)
[682] Atatürk, a.g.e., 222

olacağından bahisle gerekirse kadının kovulmasını kararlaştırdı. Anadolu Hareketi, zaman zaman hükümetin içişlerine karışmak olarak adlandırılan ve ilişkileri gerebilecek mahiyette olan bu muameleleri konusunda taviz vermemeye karalıydı[683].

Bu dönemde Meclis-i Mebusan toplanmadan önce seçimlerin hangi şartlar altında yapıldığını ve Anadolu'da seçim kanunun doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığını araştırmak maksadıyla Anadolu'ya iki ayrı heyet gönderilmesine karar verildi. Bu heyetlerin oluşturulmasında Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin seçimlere katılmayacaklarını ifade etmeleri ve sebep olarak da maskeli ittihatçılar olarak nitelendidiği Kuva-yı Milliye temsilcilerinin kanundışı davranışlarını göstermeleri etkili oldu. Heyetler vasıtasıyla Anadolu'da genel hava hakkında bilgi sahibi olunacaktı.Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 6 Kasım 1919 tarihli yazıda[684] heyetlerin kimlerden oluştuğu ve hangi bölgelere görevlendirildikleri bildiriliyordu.Emekli I.Ferik Hurşid Paşa, sadaret eski müsteşarı Emin ve Mahkeme-i Temyiz azasından Ömer Lütfü Bey'lerden oluşan heyet, İzmit, Eskişehir Karahisar-ı Sahib, Aydın, Karesi ve Hüdavendigar Bölgesi'ne, Ferik Ahmet Fevzi Paşa ve Mahkeme-i Temyiz azasından Cafer İlhami Bey ile Fetva Emini yardımcısı Hasan Efendi[685] 'den oluşan heyet ise Ankara, Sivas ve Erzurum vilayetleri'ne gönderileceklerdi. Hazırlıklar yapılıyorken Mustafa Kemal Paşa, bu heyetin içinde Fetva Emini ve Kamil Paşa kabinesinde polis müdürlüğü yapmış kişilerin yer alma nedenlerini 5 Kasım 1919 tarihinde gönderdiği telgafla Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya[686] sordu . Burada ilginç bir nokta mevcuttur. Fetva Emin Yardımcısı Hasan Efendi özür beyan etmesinden dolayı heyette yer almamış ve onun yerine Mustafa Efendi tayin edilmiştir. 6 Kasım 1919 tarihli yazıda Ferik Ahmet Fevzi Paşa görevlendirlirken, daha sonra yazılan yazıda Ferik Mustafa Fevzi Paşa ibaresi yer almaktadır[687] . Mustafa Kemal Paşa Nutuk'da Ferik Ahmet Fevzi Paşa'dan bahsetmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın isimleri karıştırdığını farz edersek, farklı

[683] Aynı yer
[684] BOA., DH.İUM.EK., 114/114_2 (6 Teşrin-i Sani 1335/ 6 Kasım 1919 tarihinde Sadaretten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)
[685] Yerine Darül Hikmetül İslamiye azasından Mustafa Efendi tayin edildi.
[686] Atatürk, a.g.e., s.792 (Vesika no: 189)
[687] BOA.DH.İUM.EK ., 115/27_2(10 Teşrin-i Sani 1335/10 Kasım 1919 tarihli İrade-i Seniyye)

bir soru karşımıza çıkmaktadır: acaba İstanbul'da bir isim karışıklığı mı yaşanmış , ya da bilinçli bir değişiklik mi yapılmıştır?

Dahliye Nazırı Mehmet Şerif Paşa'nın yerine 8 Şubat 1920'de Eski Hüdavendigar vilayeti mutasarrıfı Ebubekir Hazım Bey geçti.[688]Salih Hulusi Paşa Kabinesi'nde de Dahiliye Nazırlığı görevine devam eden Ebubekir Hazım Bey Damat Şerif Paşa'dan farklı bir politika izlemiş olacak ki Kuva-yı Milliye yanlısı olması nedeniyle Damat Ferit Paşa kabinesi zamanında Mustafa Paşa tarafından mahkeme edilecek ve idama çarptırılacaktı.

Daha sonra idam cezası küreğe çevirilecek olan Ebubekir Hazım Bey,[689] Sarayın idama mahkum ettiği Dahiliye Nazırı anlatıyor adlı eserdeki ifadesine göre , Padişah Vahdettin'e Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da hiç beklenmedik zamanda ortaya çıkan bir yaşam belirtisi ve herkesin güvenebileceği tek güç olduğunu söylediğini ifade ederek Adana'nın Haçin ilçesinden gelen ve İtilaf Devletleri sansüründen nasıl geçtiğini anlamadığı bir telgaraftan bahsettiğini, seksen Türk'ün kiliseye kapatıldığını kimbilir ne tür işkencelerle öldürüleceklerini bu kişilerin kendilerinden haber beklediklerini ve bu yardımı gerçekleştirebilmek için ellerinde sadece Kuva-yı Milliye olduğunu belirttiğini, Padişahın da kendisinin sözünü kestiğini ve Başkatip Fuat Bey'e dönerek

Söyle Fuat Bey, söyle! Allah aşkına söyle ben bu düşüncede değil miydim?Bu heriflere (sadrazam Damat Ferit Paşa ve onun kabinesini oluşturanlara) anlatabildim mi?

diyerek cevap verdiğini söylemektedir[690].

---

688 BOA., BEO.,4615 /346066 (8 Şubat 1336/8 Şubat 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Hüdavendigar Vilayeti Valisi Hazım Beye gönderilen telgrafname.), Ebubekir Hazım Bey, Dahiliye Nazırlığı makamını İğneli bir Engizisyon sandalyesi olarak tanımlar.Aslında bu görevi hastalığını bahane ederek kabul etmemiştir.Ancak daha sonra görevi kabul etmemektense görev başına geçip eliinden geleni yapmanın daha doğru olacağını düşünmüş ve Dahiliye Nazırı olmuştur. **Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Sarayın idama mahkum ettiği Dahiliye Nazırı anlatıyor .Ebubekir Hazım Tepeyran** Gürer Yayınları, İkinci Baskı, Editör Hürriyet Yaşar,İstanbul,2009,s.155

689BOA.İ.DUİT.110-39

690 Ancak bu noktada şunu ifade etmek gerekir.Aynı görüşmede Danat Ferit Paşa'nın sadrazam olmaması gerektiğini söyleyen Ebubekir Hazım Bey', sözlerinin Damat Ferit Paşa'ya iletilmiş ve doğal olarak onun düşmalığını kazanmasına sebebiyet verilmiş olduğundan yola çıkarak bu bölümü Paidşahın iki yüzlülüğü ve Damt Ferit Paşa'nın işbirliği başlığı altında yazmıştır. Belgelerle Kurtuluş

3.1.6.2. Harbiye Nezareti'nin Politikası

Bu dönemin Harbiye Nazırları Ferik Mersinli Cemal Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa (Vekaleten) ve Ferik Mustafa Fevzi Paşa'dır. Milli hareket taraftarı nazırların, Harbiye Nezareti'ne getirilmeleri ve ard arda görev almış olmaları, Anadolu Hareketi'nce kabul edilirliklerinin göz önüne alındıklarının göstergesidir.

Mersinli Cemal Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak bu kabinede yer alması Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesi açısından son derece önemliydi.Gerçi Cemal Paşa II.Ordu müfettişliğinden ayrılmıştı ve ayrılışı Mustafa Kemal Paşa tarafından pek iyi karşılanmamıştı. Ancak böylesine hassas bir dönemde İstanbul'da görev alan Cemal Paşa ile orta noktada buluşmak gerekliydi. Bu doğrultuda iki tarafı da yakından tanıyan Paşa, Anadolu Hareketi'nin kabine içindeki temsilcisi oldu ancak gelişmeler gösterecekti ki Anadolu Hareketi ile kabine ve bilhassa Cemal Paşa arasında her konuda mutabık kalınmayacak ve aslında arka planda inceden inceye bir otorite savaşı yaşanacaktı.

Cemal Paşa'nın, Anadoluda görev yapan rütbeli askerleri çekerek yerine İstanbul'dan yeni görevlendirmeler yapmaya kalkmasına, Damat Ferit Paşa zamanında azledilmiş olan Fuat Paşa'nın durumunu düzenleyecek şartlar oluşmasına rağmen talep edildiği halde her hangi bir karar almamasına ve Dahiliye nazırının istifa etmesine kabine içinde bir buhran yaratır düşüncesiyle olumlu bakmamasına Mustafa Kemal Paşa oldukça öfkelenecekti[691].

Ayrıca Cemal Paşa'nın Anadolu Hareketine karşı zaman zaman isitifa kozunu kullanması ve istifa etmesi halinde meclisin açılmasının bir hayalden öte gitmeyeceğini belirtmesi ilişkinin daha da gerilmesine neden olacaktı. Mustafa Kemal Paşayla iletişimini bir tarafa koyarsak, Cemal Paşa 4 Aralık 1919 tarihinde Kuva-yı Milliye'nin iaşesi ile ilgili olarak oldukça önemli bir adım attı. Batı

Savaşı, **Sarayın idama mahkum ettiği Dahiliye Nazırı anlatıyor Ebubekir Hazım Tepeyran** Gürer Yayınları, İkinci Baskı, Editör Hürriyet Yaşar,İstanbul,2009,s.87-89

[691] Atatürk, a.g., e.s. 221-263

Anadoludaki Kuva-yı Milliye birliklerinin nizami birlikler tarafından desteklenmesi için bir talimatname hazırlandı[692].

Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye birlikleri Levazımat-ı Umumiye II. Şubesi'nden çıkan bu talimatnamede Harbiye Nezareti bu desteğin nasıl yapılması gerektiğine dair yöntemleri maddeler halinde belirlemişti:Buna göre Kuva-yı Milliye Reisleri bulundukları bölgedeki kumandanlara ihtiyaçlarını bildirecekler ve iaşeleri o bölgede bulunan düzenli kuvvetler tarafından sağlanacak, bu giderleri kadro noksanı var ise cetvellerde neferlere masraf olarak gösterecekler eğer kadro noksanı yoksa diğer kıtalara kayıt yapılmak suretiyle hesaplar dengelenecek şekilde işlem yapılacak, kolordu kadrosundan daha fazla miktarda Kuva-yı Milliye mevcudu varsa resmi belgeler üzerinde Kuva-yı Milliye adı kullanılmayacak ve fazla olan kısım misafir olarak gösterilecek ayrıca Kuva-yı Milliye reisleri taşkın hareketlerde bulunmayacaklar, yapılan işlemler gizlilik içerisinde yürütülecekti.[693]

Harbiye Nazırı'nın Kuva-yı Milliye'ye yardımları bu talimatlarla sınırlı kalmadı. Cemal Paşa Nazilli'de Aydın Mutasarrıflığı Vekaleti vasıtasıyla Demirci Mehmet Efe'ye[694] hitaben yazdığı telgrafta ayakkabı, elbise ve gocuk göndereceğini bildirdi.[695]

Harbiye Nezareti'nin yardımları bununla da sınırla değildi. Mustafa Kemal Paşa, Konyadaki 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e gönderdiği telgrafta[696], Antalya'dan gelip Karahisar'da bulunan iaşenin 90 bin lirasının Kuva-yı Milliye

---

[692] BOA., BEO., 4607/ 345518_2 _3 ÇİFT HİLALLİ (Konyada Onikinci ve Bandırmada Ondördüncü Kumandanlığa yazılan 3 Kanun-ı Evvel 1335 /3 Aralık 1919 tarihli tahrirat zeylinin sureti ve 4 Kanun-ı Evvel 1335/4 Aralık 1919 tarihinde Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesinde yazılan Kuva-yı Milliye İaşesinin suret-i teminine ait talimatname sureti.) Zekeriya Türkmen, **Mütareke'den Milli Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa(1918-1919)**, Bengi Yay, İstanbul, 2010, s.256-257 .

[693] Talimatın gizli kalması gerektiği belirtilmişken buna riayet edilmedi. Nezaretin bu talimatı sadece Batı Anadolu ile sınırlıdır. Türkmen, **a.g.e**.,s.256; ayrıca bkz. Süleyman Beyoğlu, Kuva-yı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Yesevi Yay, Sayı:5, s.45.

[694] Demirci Mehmet Efe vatan müdafaası için çalışmaktaydı.Dahiliye Nezareti işlemiş olduğu suçların daha evvelki döneme ait olduğunun altını çiziyordu.BOA.DH.KMS.53-4/31_1(13 Şubat 1336/ 13 Şubat 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürlüğü'nden Adliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

[695] BOA., DH.ŞFR., 104/78 (23Teşrin-i Evvel 1335/23 Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan Nazilli'de Aydın mutasarrıflığı vekaleti vasıtasıyla Demirci Mehmet Efe'ye yazdığı şifre telgraf.)

[696] **Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:VI**, s.55

nakliyat ve ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere ayrılmasına Harbiye Nezareti'nin izin verdiğini belirtti.Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın bu paranın bahsedilen şekilde kullanılması amacıyla 12. Kolordu emrine vereceğini haber verdi[697].

Hükümet beyannamesinde de belirttiği üzere hiç bir siyasi gruba ya da cemiyete yakın değildi ve tarafsızlığını beyan etmişti. Bu noktada Teşkilat-ı Miliye ile Mebusan Meclisi'nin toplanması hususunda yapılan görüşmelerde de

bi-taraflıktan ayırlamayacağını, Teşkilat-ı Milliye'ye muhalif icraatta bulunanların tazyik ve tecziyesine gidemeyecek[698]

olduğunu belirtmişti.Bu konu Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanmamıştı.Anadolu Hareketi açısından bu görüşmeler sırasında yaşanan gerginlik hükümetin Kuva-yı Milliye'yi diğer cemiyetlerle aynı kefeye koymuş olmasından ileri gelmekteydi.

Ancak bu dönemde önemli bir gelişme daha gerçekleşti.Hükümet Kuva-yı milliye ve şaki ayırımını yaptı.Vatanın kurtulmasını hedefleyen Kuva-yı milliye hareketi ile mevcut durumdan faydalanmak isteyen çetecilik faaliyetleri yürüten gruplar elbette aynı sayılamazdı.Bu gruplar kendilerine Kuva-yı Milliye süsü veriyor ve bu namı kullanarak asayişi bozuyorlardı.14 Aralık 1919'da yine Cemal Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda bu hususda önlem alınması gerektiği bildiriliyordu.[699]

Hükümetin sergilediği bu ılımlı tutum memleketin genelinde milli mücadeleye karşıt olan algıyı değiştirdi. İstanbul'a yakın olması dolayısıyla muhtemelen merkezi hükümet ya da itilaf devletleri tarafından asker gönderilmesi tehditinden dolayı davet edildiği halde Anadolu'daki harekete katılmayan mutasarrıflardan tutumlarını değiştirenler oldu. Bu hususta İstanbul'a yakın bir mevkide bulunması nedeniyle İzmit mutasarrıfı Ali Suat Bey güzel bir örnektir.Mustafa Kemal Paşa tarafından ikna edilmeye çalışmış ancak tarafsız

[697] Bu parayla ilgili net bir bilgi yoktur.
[698] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, (1916-1922)**,s..117
[699] BOA., DH.KMS., 53-4/9_2(30 Teşrin-i Sani 1335/30 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan Dahiliye Nezareti Celilesi'ne gönderilen yazı.)

kaldığını beyan ederek milli mücadeleye iştirak etmemişti.Ali Rıza Paşa hükümeti kurulduktan sonra gerek sadrazamın gerkese Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Kuva-yı Milliye'yi destekleyen politikaları sayesinde mutasarrıf Heyet-i Temsiliye ile yakın ilişkiler kurmuştur.[700] Ancak Nisan 1920'den sonra da bu tutumu dolayısıyla Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından değiştirilecektir.

Dış basında da Kuva-yı Milliye ile ilgili haberler çıkıyordu.Sivas Valisi Reşid Paşa Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta Times Gazetesi'nde yer alan Mustafa Kemal Paşa Kuva-yı Milliyesi'ne mensup olan bazı çetelerin kadınları ve çocukları katlettiklerini yazdıklarını, bunun düzeltilmesi gerektiğini yazıyordu.[701]Görünen o ki İtilaf devletleri Osmanlı Devletinde yaşanan olaylara seyirci kalmıyor, kendi halkları üzerinde olumsuz bir algı yaratmak için Anadoludaki Kuva-yı Milliye hareketini çete faaliyeti olarak göstermeye çalışıyorlar yaşanan gelişmelerden dolayı korkuyorlardı.

Edirne Vali Vekili'nden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki mevcud hareketin Edirne'ye de yayılmasından endişe ettikleri bu hususda tedbir alacakları haber veriliyordu.[702] Bu hükümet döneminde Anadolu Hareketi'ne uygulanan ılımlı siyaset, İtilaf Devletleri ile olan ilişkiyi de belirliyordu.Onların mütarekeyi fesh edilmiş olarak kabul ettikleri ve askeri harekat düzenleyecekleri haberleri de dolaşıyordu.

Ayrıca Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin Ocak ayında Hariciye Nezareti'ne gönderdiği raporda Yunanlılar'ın İzmir'de Kuva-yı Milliye teşkil ettikleri[703] yazıyordu.

Babıali bir taraftan mutasarrıf ve valilerden gelen bu tarz İtilaf işgali öncüsü haberlerle ilgilenirken diğer taraftan bu devletlerin verdikleri notalara cevap vermeye

[700] Bakınız Enver Konukçu, "Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri(Eylül 1919-Nisan 1920"), **ATAM, Cilt V**, Sayı 13, Ankara 1988, sayfa 223-235.
[701] BOA.,DH.ŞFR.,656 /125 (13 Kanun-ı Sani 1336/13 Ocak 1920 tarihinde Sivas Valisi Reşid tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.)
[702] BOA., DH.ŞFR., 659 /8 (16 Şubat 1336/16 Şubat 1920 tarihinde Edirne Valisinden Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgraf.)
[703] Ancak resmi bir belgede Yunanlıların **Bizi taklit ederek Kuva-yı Milliye teşkil etmişlerdir** denilmesi oldukça dikkat çekicidir.BOA., HR.SYS., 2715/2_2 (3 Ocak 1920 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazı)

çalışıyordu.Elbette Kuva-yı Milliye ve hükümet arasında tesis edilmiş iletişim ve danışarak karar alıp verme hususu rahatsız ediciydi.Bu noktada hükümetin verdiği cevaplar Anadolu Hareketi'ne karşı sergilemiş olduğu tutumu tam anlamıyla ortaya koymaktaydı. Amerika Fevkalade Komiseri Amiral Bristol Mütareke Komisyonu Fahreddin Bey'e iki nota vererek Kuva-yı Milliye'ye mensup bazı şahısların Kafkasya hududunu tecavüz ederek Ermenilere tasallutta bulundukları iddia ediyordu. Ayrıca notada yazıldığına göre Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan'da bulunan Enver Paşa ile muhabere etmekteydi.Zaten Anadolu Hareketi'ni karalamak maksadı ile daha önce de belirttiğimiz gibi bu hareketin "ittihatçı uzantısı" olduğu ifade edilmişti.Şimdi de bu iddia kuvvetlendirmeye çalışılmaktaydı.Sadrazam Ali Rıza Paşa, Amiral Bristol'a 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'dan almış olduğu bilgi doğrultusunda cevap verdi.Erzurum yetkililerince gerçekleştirilen soruşturmalarda bahsi geçen durumlara rastlanmadığı ve Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa'nın arasında da bir iletişimin olduğunun doğru olmadığını beyan etti.[704]

Ayrıca bu dönemde 28 Aralık 1919'da toplanan Meclis-i Vükela'da Mustafa Kemal Paşa'nın geri alınan nişan ve madalyalarının iadesi için bir iradenin alınmasının lazım geldiği , ancak "fahri yaverlik" rütbesinin doğrudan doğruya padişah tarafından verilmiş olmasından dolayı bu hususta bir şey denilemeyeceğine karar verdi.Mustafa Kemal Paşa askerlikten müstafi sayıldı. Böylelikle Anadolu Hareketi ile ilişkiyi olımlu yönde etkileyecek bir adım atılmış oldu.Bu hususta özellikle belirtmek gerekir ki bu adım İtilaf Devletleri'nin baskısı altındayken atılıdı[705].

Anadolu Hareketi'ne büyük katkılarda bulunmuş olan Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'lar İtilaf Devletleri'nin ortaklaşa verdikleri bir nota ile görevlerinden uzaklaştırılmak istendiler. Kuva-yı Milliye Erkan-ı Harbiyesi'ne özel olarak seçtikleri subayları göndermeleri, silah sevki yapmaları, izin almadan Afyon, Bandırma, Bursa, ve Alaşehir bölgelerine alay nakletmeleri ve ve 14. Kolordu'nun bazı erlerini terhis ederek yine Anadolu'ya göndermeleri[706] gibi

[704] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922),** s.140
[705] BOA.MV.217/203 29 Aralık 1919 tarihli Meclis-i Vükela toplantısı
[706] Tansel, a.g.e., C.III, s.21

nedenleri ilerei sürerek hükümete iki gün müddet veren İtilaf Devletlerinin kararına Mustafa Kemal Paşa şiddetle karşı çıktı.22 Ocak 1920 tarihinde sadarete gönderdiği yazıda yaşanan durumu *devletin istiklal-i siyasisi'ne kati bir tecavüzdür*[707] diye nitelendiren paşa İstanbul'da İngilizlerin hadsiz davranışlarının varacağı noktanın önemli olmadığını ve her şart altında *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne müstenid bilinen hükümetin* bunu kabul etmeyeceğini hükümetin kabul etmesi durumunda da heyetimize karşı verdiği sözü tutumayarak milletten aldığı kuvvetini tamamen zayi ettiğini ve bu nedenle de sorumlu tutulacağını bildirdi.Ayrıca İngilizlerin tüm hükümeti düşürseler dahi ortaya çıkan vaziyetin *onların emriyle nazırı feda etmek şıkkından daha iyi olduğunu* da sözlerine ilave eden Mustafa Kemal Paşa,

şayet İsanbul ile haberleşmemiz İngilizler tarafından kesilirse istiklal-i milli uğrunda mücahede-i milliye ve diniye ilan etmek yolunda ilerleyeceğiz[708]

dedi.

Aynı gün İstanbul'dan kendisine gönderilen cevapta[709] Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın tebdilinin sadece İngilizlerin ısrarı olmadığı İtalya ve Fransa mümessillerinin de isteği doğrultusunda verilen bu tekilifi geri aldırmak hususnda mücadele edildiğini ancak olumlu bir sonuç alınamadığı bildirildi. Ayrıca meslenin safahatı hakkında kabinenin tamamemen iktidar mevkiinden çekilmek niyetinde olduğunu ancak Meclis-i Mebusan'ın henüz görüşmelere başlamadığı bu hassas zamanda kabinenin istifasının *İstanbul'u Anadolu'dan ayırmakla* neticelenebilme ihtimalinden dolayı Cemal Paşa tarafından arzu edilmediğinden bahsedildi[710].

Bu şartlar altında Cemal Paşa[711] ve Cevat Paşa[712] görevlerinden istifa ederek Anadolu ile İstanbul arasında bir sorun çıkmasını engelemek ve İtilaf Devletleri'ne

[707] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s.120-121
[708] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk(1916-1922)**,s.121
[709] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk(1916-1922)**,s.122
[710] Mustafa Kemal Paşa, bu maruzatının kabine mensuplarınca iç içlerine bir müdahale olarak algılanmasından bahseder.Oysaki bu durumun tamamen harici bir durum olarak telakki edilmesi gerektiğini savundu..Durumu daha net anlayabilmek adına İtilaf Devletletlerinin Hükümete vermiş oldukları notayı talep eder ve ve bu notanın ortak bir nota olmasının aslında durumun düşünülenden daha hassas olduğunu gösterdiğini beyan eder.**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**,s.123
[711] BOA.İ.DUİT., 9/88 (21 Kanun-ı Sani 1336/21 Ocak 1920 tarihli İrade-i Seniyye)

karşı kabineyi zor durumda bırakmamak yolunu tercih etiler.Padişah, Cemal Paşa'nın istifa ettiğini duyduğunda memnuniyetini *Aferin ona, Türk oğlu Türk olduğunu ispat etti*[713] diyerek ifade etti ancak bu durum çok da uzun sürmeyecek ve hükümetin acziyetinin üzerini örtmeyecek olan Mustafa Kemal Paşa'nın hükümeti gözden çıkarması yanında itilaf devletleri ile ilişkilerde yaşanan kısmi düzelmelerin çok da kıymeti olmayacaktı.

Mustafa Fevzi Paşa, Cemal Paşa'nın istifasından sonra asaleten Harbiye Nazrı olarak atandı.[714] Bu dönemde, Anadolu Hareketi' ne İstanbul'dan kıymetli yardımlar yapacak ve daha sonra fiili olarak da iştirak edecektir.Ardında bıraktığı ailesi zor zamanlar yaşayacak ve kısa bir süre içinde kendisi hakkında da gıyaben verilen bu karar ele geçtiğinde yeniden muhakeme edilmek üzere idam kararı verilecektir[715].

Nezarete geldiği dönem oldukça sancılıdır, tansiyon yüksektir ve Cemal Paşa'dan sonra bu makama gelmek ve hatta bir gün bile fazladan bu makamda kalabilmek de hiç de kolay değildir. Öyle ki, bu sancılı dönem Anadolu'da milli mücadele hareketinin gün geçtikçe güç kazandığı, güç kazandıkça da İtilaf Devletleri'nin kuvvetli karşıtlıklarına ve dolayısıyla müdahelelerine maruz kaldıkları ve kimin hangi kanaldan kışkırtılıp ne yapacağının belli olmadığı bir dönemdir.

İşte böyle bir dönemde Yunanlılar yeniden faaliyete geçmişler ve İzmir'e asker ve silah ve nakliye aracı sevketmeye başlamışlardı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından daha önce Harbiye Nezareti'ne bildirilmişti. Bu istihbaratın üzerinden çok geçmeden Aydın Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda bu bilgiyi doğrular nitelikteydi[716].Yunanlılar, bu şekilde yeni bir saldırıya

---

[712] BOA.İ.DUİT., 178/40_1 (25 Kanun-ı Sani 1336/25 Ocak 1920 tarihli İrade-i Seniyye)

[713] Cemal Paşa, Malta'ya sürgün edilirken Padişah tarafından korunamamıştır.Cebesoy,a.g.e. s.255

[714] BOA., BEO., 4614/ 346013 (6 şubat 1336/6 Şubat 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Şura-yı Askeri Azasından Ferik Mustafa Fevzi Paşaya yazılan yazı.)

[715] BOA., İ.DUİT., 175 -71_1 (27 Mayıs 1336/ 27 Mayıs 1920 tarihli İrade-i Seniyye)(Mustaf Fevzi Paşanın firarı,nişan ve madalyaların geri alınması) ve BOA., BEO., 4635 /347582 **(**29 Mayıs 1336/29 Mayıs 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezaretine gönderilen yazı.)(Mustaf Fevzi Paşanın idamı)

[716] Mustafa Kemal Paşa aldığı bu istihbaratı erken dönemde Hükümet ile paylaşmıştı. Atatürk, a.g.e. s.297; Bu istihbaratın üzerinden çok geçmeden bölgeden Yunanlıların faaliyetlerini doğrulayan haberler gelmeye başladı. BOA., DH.EUM.AYŞ., 36/ 5 (21 Mart 1336/21 Mart 1920 tarihinde Aydın vali vekilinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

hazırlanıyorken İtilaf devletleri de onların karşısında yer alan Kuva-yı Milliye'nin 3 km daha geriye çekilmesi gerektiğini hükümete bildiriyorlardı. Ali Rıza Paşa bunu kabul etse bile Anadolu Hareketi ne kabul ettirebilecek miydi? Anlaşılan o ki İtilaf Devletleri Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin düşmesi için bu teklifde bulunuyorlardı.

Onların çabaları bir tarafa , Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, bu olumsuz gelişmelere kayıtsız kalmayacak ve Yunanlıların taarruz edebilecekleri ihtimaline karşı yurdu savunmak için Anadolu Hareketi ile bir ortak bir savunma planı hazırlamak isteyecekti. Onun düşman işgaline karşı sergilediği tutumu gözler önüne sermeye kafi olan bu kararı, oldukça kritik ve ciddi bir adımdı. Bu konuda bir takım hazırlıklar içinde olan Mustafa Kemal Paşa'dan İstanbul'a birini görevlendirmesini istedi. İstanbul'da, yani resmi anlamda da işgal edilmesine ramak kalmış bir başkentte, Osmanlı Hükümeti'nin Harbiye Nazırı'nın, çıkması muhtemel bir savaşdan dolayı Mustafa Kemal Paşa'dan İstanbul'a birini göndermesini istemesi, meseleye farklı bir açıdan bakabilmeyi engelleyecek kadar net bir tavrı göstermekteydi. Yunanlılara karşı konulacaktı[717].

Mustafa Kemal Paşa da bu istek karşısında daha önce Ankara'ya gelen İsmet Paşa'yı İstanbul'a yolladı. Paşanın görevi, tüm kuvvetlerin seferber edilerek düzenli bir savaşa girilmesi yönünde yapılan hazırlıklarla alakadar olmaktı ve bu önemli görevi yerine getirebilmek için Harbiye Nezareti bünyesinde çalışmaya başladı.Harbiye Nezareti bu yönde tedbir almak gerektiğini sadece Anadolu'ya bildirmedi.7 Şubat 1920 tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazıda, Yunanlıların taaruza geçme ihtimallerine karşı Kolordulardan bir kısmının sayılarının arttırılması silah ihtiyacının karşılanması gibi tedbirler alınması gerektiğini, bu işi sadece Kuva-yı Milliye'nin çözemeyeceğini belirtti[718].

Hazırlanan planda her tülü ihtimal gözönüne alındı.Ortada çoklu bir denklem sözkonusuydu. İzmir'in durumunun ne olacağı, Yunanlıların Türkler'in Paris Barış Konferansı'na çağırılmadan önce mi, sonra mı taarruza geçecekleri, Yunanlılar saldırırken Türkler'in göstereceği mukavemet karşısında İngilizler ve Fransızların

[717] Atatürk, a.g.e. 297
[718] Tansel, a.g.e., .s.22

tutumu, hangi şartlar altında Hükümetin seferberlik ilan edeceği gibi hususlar bir çok açıdan değerlendirildi.Sadece batıda Yunanlıılara değil, doğuda 15. Kolordu'nun Ermenilere saldırması da kararlaştırıldı[719].Başkumandanlık görevini Mustafa Kemal Paşa'nın ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ni de Ali Fuat Paşa'nın üstleneceği müdafaa planının bir kopyası da Trakya'daki Miralay Cafer Tayyar Bey'e gönderildi. Mustafa Kemal Paşa batıdaki hareketi de orgaznize edecekti[720].

Bu kabinenin ardından başa geçecek olan Salih Paşa Kabinesinde de aynı görevi üstlenecek olan Fevzi Paşa verdiği emirlerle İngilizlere karşı uysal davranılmasını isteyecekti.Bu da milli mücadele taraftarı olan ve bir yandan savaş hazırlıkları yapan bir Harbiye Bakanının görevine devam edebilmesi için uyguladığı denge siyasetinin bir kanıtı olmalıydı.

3.2. SALİH HULUSİ PAŞA HÜKÜMETİ (8 Mart-4 Nisan 1920)

3.2.1. Hükümetin Kurulması

Ali Rıza Paşa Kabinesi, Anadolu Hareketi ile temasa geçerek Damat Ferit Paşa'nın üçüncü kabinesi döneminde sonlandırılan ilişkiyi yeniden tesis etmeye çaba göstermişti. Bu doğrultuda Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile müzakereler yapılmış ve hem hükümet için hem de Anadolu Hareketi için "kabul edilir bir orta nokta" bulunmaya çalışılmıştı. Ancak bu süreçte muhalif kanatta yer alanlar Teşkilat-ı Milliye aleyhinde tavırlarından vazgeçmemiş; Anadolu Hareketine zarar vermek için merkezi hükümeti de zora sokan bir takım faaliyetler içinde bulunmuşlardı. Bu karşıt faaliyetler, bir takım isyanlara ek olarak Ermeni ve Rum Çetelerin[721] benzer çabalarıyla da birleşince, ülkede yaşanan asayiş sorunu son

[719] Tansel, a.g.e., s.22-23

[720] Ali Fuat Paşa şimdiye kadar görev almış Harbiye Nazırları'nın orduya gizli ya da açıktan destek olmadıklarını, Anadolu'da yapılacak her hangi bir müdafaa için ordunun gerekli donanıma sahip olmadığını ifade etmektedir. Müdafaa planını kedisinin hazırladığın,ı Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın 19 Şubat 1920'de gönderdiği telgrafında sulh görüşmeleriin yapıldığı sırada her hangi bir hadiseye meydan verilmemesi gerektiğini ifade etmesi bu planın uygulanmasının ne derece müşkül kıldığını ifade etmiştir.. Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s.287.

[721] BOA. DH. EUM. AYŞ, 30/36_2_3 (13 Kanun-ı Sani 1336/ 13 Ocak 1920 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinden Dahiliye Nezreti'ne gönderilen yazı ve yaralama,dağa kaldırma,katil vakalarına ait cetvel.) Bu çeteler aynı minvalde faaliyetlerine devam ediyorlardı.

derece artmıştı. Gerek bu isyanlar, gerekse İtilaf Devletleri'nin kabinede yer alan nazırların değiştirilmesini talep etmeye kadar varan müdahaleleri, Anadolu Hükumetiyle İstanbul Hükumeti arasında olumlu yönde gelişen süreci zora sokmuştu. Bu duruma Yunanlıların işgal ettikleri bölgeleri genişletmeye devam etmeleri[722] ve Heyet-i Temsiliye ile kurulan inişli çıkışlı münasebetleri de eklenince Sadrazam Ali Rıza Paşa istifa etmek durumunda kalmıştı.

Ali Rıza Paşa'nın istifası üzerine Mustafa Kemal Paşa da, bu hükümetin ilan etmiş olduğu tarafsızlık ilkesinden dolayı gücünün Kuva-yı Milliye'ye dayanmaması nedeniyle yabancılar karşısısında da zayıf göründüğünü ifade etmişti.[723]

Ali Rıza Paşa Hükumeti'nin istifanın ardından yeni hükümeti kimin kuracağı, önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkmıştı. Dönemin Teşkilat-ı Milliye'ye karşıtlıklarıyla tanınan aktörleri Süleyman Şefik Paşa ve Damat Ferit Paşa'nın tüm çabalarına rağmen Ali Rıza Paşa'nın yerine daha önce Bahriye Nazırlığı yapan ve muhtemelen Ali Rıza Paşa ile aynı çizgide yürüyecek olan Salih Paşa[724] yeni hükumeti kurmakla görevlendirildi.[725] 8 Mart 1920'de kabinesini[726] kuran sadrazam,

---

[722] Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, 20. Kolordu kumandanlığına kabinenin Yunanlıların ödemişe icra ettikleri taarruzdan dolayı istifa ettiği haberini yazdı. TİTE kutu:314 belge:60 (7 mart 1920)

[723] 4 Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta kabinenin Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif Paşa'ya tabıı kaldığını ve onun da Damat Ferit Paşa'ya bağlı olduğunu belirtti ve ayrıca Dahiliye Nazırının istifası ile kabinede buhran yaşanmasının beklenemeyeceğini ancak sadrazam istifa ederse buhran yaşanacağını bunun da pek tercih edilmeyen bir durum olduğunu belirtti.Atatürk, a.g.e., s.807-810 (vesika no:217)

[724] Salih Hulusi Paşa, Tophaneli Dilaver Paşa'nın oğludur. 1888'de Harp akademisini bitirerek kurmay yüzbaşı oldu. Almanya'da askeri eğitim alarak 1894'de Harp Akademisi'ne öğretmen olarak görev yapmaya başladı. 1897 Osmanlı-Yunan harbine katıldı. Müşir Deli Fuad Paşa'nın kızıyla evli olduğu için Kayınpederinin rütbeleri Şam'a gönderilince o da Diyarbakır'a gönderildi.Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Başkanlığı, bahriye Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı ve sadrazamlık görevlerinde bulundu. Anadolu Hareketi ile Amasya Mülakatını gerçekleştirdi. İstanbul'un İtilaf Devletlerince resmi işgali esnasında sadrazamdı.Kuva-yı Milliye konusunda baskı yapan İtilaf Devletleri'ne direnememiş sadrazamlığı kısa sürmüştür. Salih Paşa, Tevfik Paşa'nın kurmuş olduğu son Osmanlı Hükümeti'nde Bahriye nazırlığına getirildi. Aynı kabinede Dahiliye Nazırı olan eski sadrazam Ahmed İzzet Paşa'nın riyasetindeki heyetle birlikte Kuva-yi Milliye liderleriyle görüşmek ve Ankara, İstanbul anlaşmazlıkları halletmek üzere Anadolu 'ya gönderildi 14 Nisan 1339'da Sıhhıye Dairesi'nin kararı emekli edilmiştir.(Müşir olarak) Sicil No:301-1, Cevdet Küçük, Salih Hulusi Paşa, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, s.39-40

[725] BOA., HSD.AFT., 6/92 (7 Mart 1336/7 Mart 1920 tarihli Hatt-ı Hümayun müsveddesi.)

[726] Hariciye Nazırı: Safa Bey Harbiye Nazırı: Mustafa Fevzi Paşa Şura-yı Devlet Riyaseti: Vekâleten Ayandan Abdurrahman Şeref Efendi Dâhiliye Nazırı: Hazım Bey Adliye Nazırı: Şura-yı Devlet İkinci Reisi Celal Bey Maliye Nazırı: Vekâleten Ayandan Tevfik Bey,Nafia Nazırı: Ayandan Tevfik Bey Ticaret ve Ziraat Nazırı: Defter-i Hakani Emini Ziya Bey Maarif Nazırı: Ayandan Abdurrahman Şeref Efendi Evkaf Nazırı: Eski Şeyhülislam Ömer Hulusi Efendi Şeyhülislam: Haydarizade İbrahim Efendi Bahriye Nazırı: Vekâleten Ayandan Ferik Salih Hulusi Paşa BOA., İ.DUİT., 9/93 (8 Mart 1336/8

aslında bu makama gelmek için çok da istekli değildi. Ali Fuat Türkgeldi'nin ifadesiyle kendisine sadrazamlık teklif edildiğinde ağlamaya başlamış ve görevi kesinlikle kabul etmeyeceğini bildirmişti[727]. Ancak daha sonra kendisi sadrazam olmazsa Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadrazam olma ihtimali bulunduğundan ve ayrıca yaşanacak yeni bir kabine buhranının ülkenin gidişatını daha kötü şekilde etkileyeceğinden çekinmesinden olsa gerek bu göreve gelmeyi kabul etmişti. Padişahın Salih Paşa'yı seçmesinde dikkate çeken bir husus vardı ki o da padişahın, merkezi hükümetin Anadolu'dan tam anlamıyla kopmasından[728] ve hilafet makamının Müslümanların gözünde prestijini kaybetmesinden çekinmesiydi.

Padişah iradesinde yegane emelini;

"mevrûs-ı ecdâdım olan devletimimn temin-i vahdet ve selâmetinden ibaret olup bütün efrâd-ı milletimin de ayn-ı hak ile mütehassıs olarak menâfi-i âliye-i vataniyyeyi muhafaza için taht-ı saltanat ve hilafet etrafında müctemi ve müttehid bulunacakları.."

temennisiyle açıklamaktaydı[729].

Salih Paşa kurduğu kabinenin "derme çatma"[730] görüntüsüyle devamının mümkün olmayacağını sezmişti. Padişah bu kabineye mebusların alınmamasını istemişti. Bununla birlikte tecrübeli siyaset adamları, daha önce nezaretlere getirilmiş olduklarından onların dışında kabine için yeterli donanıma sahip kişileri bulmak kolay değildi. Haliyle yeni kurulan kabinedeki nazırlıklar genellikle vekaletle yönetileceklerdi.

3.2.2. İstanbul'un Resmi İşgali (16 Mart 1920)

Milliyetçi direniş hareketlerinin Osmanlı devleti yönetiminde merkezi iktidar ele geçirecek bir nitelik kazanması ihtimali, İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmeye

---

Mart 1920 tarihli İrade-i Seniyye)11 Mart 1920'de Eski Adliya Nazırı Cemil Molla Bey Şura-yı Devlet Riyaseti'ne, Maliye Müsteşarı Faik Nüzhet Bey de Maliye Nezareti'ne atanmıştır. 14 Mart 1920'de eski Mekatib-i Askeriye Müfettiş-i Umumisi Ferik Esat Paşa Bahriye Nazırı olarak atanmıştır.

[727] Türkgeldi, a.g.e., s.279.

[728] Özkan, a.g.t., s.77.

[729] BOA., HSD.AFT., 6/92 (7 Mart 1336/7 Mart 1920 tarihli Hatt-ı Hümayun müsveddesi.)

[730] Türkgeldi, a.g.e., s.280.

başlamıştı. Yeniden faaliyete geçen Meclis-i Mebusan, Misak-ı Milli'yi kabul edip tüm dünyaya duyurmuştu. Bir taraftan güneyde Adana, Antep ve Maraş'ta milliyetçiler lehine bariz gelişmeler vardı. Bunları tamamlar mahiyette kontrolleri altında bulunan Akbaş Cephaneliği'ne yapılan baskına karşı İtilaf Devletleri olarak hükümete uyguladıkları yaptırım istedikleri boyutta değildi. Sözkonusu etkenlere hilafetin merkezi olarak İstanbul'un jeopolitik konumu da eklenince işgal kaçınılmaz olmuştu. Bütün bu faktörlerin ışığında İngilizler'in öncülüğündeki İtilaf güçleri, Panislamist eğilimlerin ve Bolşevik yayılmacılığın da önüne geçme arzusuyla bir an önce harekete geçtiler.[731]

İşgal eylemini gerçekleştirmek için gerekli ön hazırlıklara başlayan İtilaf Devletleri, öncelikle mevcut askeri birliklerinin sayısını arttırdılar. Bu eylemi haklı göstermek için gösterecekleri gerekçeleri de halihazırda mevcuttu. Müslüman olmayan unsurlara uygulandığı iddia edilen katliamlar ve mevcut milliyetçilik hareketleri bu iş için biçilmiş birer kaftandı. Buradan hareketle neredeyse "mütareke"dönemi düşünüldüğünde akla ilk gelebilecek kelime olan "asayiş'in ihlal ediliyor olduğunu ileri sürdüler. Oysaki Şubat ayında gerçekleşen Londra Konferansı'nda İstanbul'un Türklerde kalmasına karar verilmiş[732] ve bu kararın İzmir için de geçerli olup olmadığına dair hükümete telgraflar gelmeye başlamıştı[733].

İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul hükumete bir nota verdiler. Defrance, Robeck ve Maissa imzalı notada Mustafa Kemal Paşa ve sözde milliyetçi olarak tanımladıkları kişilerin bir çok bölgede, bilhassa Tarsus'da meydana gelen olayların sorumlusu olmaları nedeniyle bir an önce kınanmalarını istenerek şayet

[731] Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali 16 Mart 1920",**Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi** Cilt:II Sayı 41 Ocak 2014,s.20

[732] Bu konferansta Türkleri saltanat ve hilafet merkezinden çıkarmak fikri bir çok açıdan değerlendirilmişti.Bu durumun diğer Müslümanlar üzerinde yaratacağı etki düşünülmüş ve muhtemelen bu sebeple de karardan vazgeçilmişti.12 Ocak 1920'de hükümete sunulan notaya göre İstanbul Türklere bırakılıyor, Doğu Trakya Türk sınırı, Midye-Enez hattına kadar geri çekiliyor, Boğazlardan geçiş serbestisi kabul ediliyor, İzmir'den çekilecek olan Yunanlılara Edirne verilirse o takdirde İzmir'e bir Rum, Edirne'ye de bir Türk valisi tayin edilmesi öngörülüyor, Erzurum ve Bayburt hariç, Erzurum'un doğusundaki topraklarda bir Ermenistan kuruluyor ve Trabzon'un doğusu (Lazistan), Gürcistan'a bırakılıyordu Tansel, a.g.e., s.9.

[733] BOA., DHŞFR., 659/74 (22 Şubat 1336/22 Şubat 1920 tarihinde Nazilli çıkışlı Mutasarrıf Muavini tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifre telgrafname.)

benzer faaliyetler devamı halinde "Barış" Antlaşmasının bundan olumsuz etkileneceği belirtilmişti.[734]

Salih Paşa ise İtilaf Devletleri'ne verdiği 17 Mart 1920 tarihli cevabi notada, Başkente asayişle ilgili herhangi bir sorunun olmadığını ve İzmir'in İşgali'nin Kuva-yı Milliye'nin meydana çıkmasına neden olduğu ifade etti.[735]Hareketin güçlenme nedeni ise Büyük Ermenistan ve Pontus Yunan Devleti gibi projelerdi[736].

Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa'nın bu işgali sadece bir nota ile protesto etmesini, sadaret koltuğunda oturmaya devam etmesininin ardındaki nedeni sorgulamakta vatani düşünce ve niyet olduğunun söylenediğini ancak kendisinin bu davranışa anlam veremediğini ifade etmekteydi[737]

İşgal hadisesinin meydana geldiği gün Genaral Milne de bir tebliğ yayınlayarak mütareke imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri'ni şartları çok ağır olan görevlerin beklediğini ve bu görevlerin arasında eski Osmanlı'nın tüm mensuplarının hiçbir şekilde ayrım yapılmaksızın hayatlarına devam etmesini sağlamanın da bulunduğunu ilan etti. Bu amaçla çalışmalarına devam ettiklerini ve Sulh Konferansı'ndaki kararların da aynı doğrultuda olmasına karşın ortaya çıkan Teşkilat-ı Milliye'nin farklı gayeleri olduğunu beyan etti. Bu grupların asker toplayıp ahaliyi soyduklarını ve gayri müslim unsurlara da kötü davranarak yeni bir savaş ortamı yarattıklarını da sözlerine ekleyen Milne, Teşkilat-ı Milliye'ye mensup şahısların Merkezî Hükumete tabi olmak bir yana, onları kendilere uymaya teşvik ettiklerini ifade etti. Yayınladığı tebliğinde de görüleceği üzere Milne, bütün bu açıklamalarıyla İstanbul'u işgal etmenin tek çare olduğu sonucunun kabul edilmesini arzu etmekteydi.[738]

İstanbul'un işgal edilmesi, yeni bir süreci başlattı. Bu süreçte memleket dahilinde yaşanan olaylar dışarıda anlatılmaya çalışıldı. Türklerin ve Müslümanların

---

[734] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, (1916-1922**) s.154

[735]Notanın Fransızca metni için bkz. BOA.HR.SYS.2637-79, Hatemi, a.g.e. C.II s.691; ayrıca bkz.Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali 16 Mart 1920,"**Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi** Cilt:II Sayı 41 Ocak 2014, s.26,

[736] Turan, a.g.e., C.II, s.111.

[737] Furgaç, a.g.e., s.77.

[738] Galib Kemali Söylemezoğlu, **30 senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1953, s.328.

bir savaş ortamında değil (mütareke zamanında) hilafet ve saltanat merkezlerinin işgal edilmiş olması bir gelecek değil artık mevcudiyet meselesine döndüğü için Hükümet bu haksız işgalin neticesinde yaşananları tüm dünyada duyurmaya çalıştı. Hariciye Nazırı Safa Bey[739] yurtdışında propaganda yapılması için para gönderdi.[740] Yurt dışında yer alan temsilciler vasıtasıyla Avrupa'da Osmanlı Devleti lehine bir atmosferin oluşturularak Türk'ün davasının her tarafa duyurulması yönünde adımlar atıldı.

25 Mart 1920 tarihli Sivas Valisi Reşit Paşa'dan Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemeiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen yazıda İstanbul'da memleketin münevver insanlarının zor durumda bırakıldıklarını yaklaşık 350 kişinin tevkif edildiğini bildiriyor ve ayrıca İnglizler'in Padişahın muhafazasına memur kıtaatın silahlı olmasını yasakladığı haberini veriyordu. Görünen o ki Anadoludaki hareket İngilizleri gün geçtikçe daha da çok telaşlandırıyordu[741].

İtilaf Devletleri, 26 Mart 1920 tarihinde yeni bir nota göndererek 16 Mart'tan itibaren bu taleple ilgili her hangi bir icraatta bulunulmadığını, daha fazla ertelemeden bu Milli denilen hareketin liderlerini açıkça kınamalarını yeniden ancak daha katı bir dille taleple yinelediler.[742]

28 Mart tarihinde kendilerine resmi cevap verilmişse de "Fransa, İngiltere ve İtalya komiserleri kendilerine sunulan metnin halk tarafından sözde milliyetçi hareketi kışkırtan Mustafa Kemal ve liderlerini tasvip etmemek değil, bilakis onaylanacak şekilde yorumlanacağı kanaatinde olduklarını ifade ettiler[743].

29 Martta ise bir hükümet darbesi planlandığı haber alındı. Meclis-i Vükaela yeniden toplandı ve Kuva-yı Milliye ile ilgili yeni bir cevabi nota hazırladı ancak bu nota karşısında artık hükümete karşı arzu edilmeyen bir muamaleme gösterileceğinin

[739]Gayet hamiyetli ve gayretli bir kişi olan Safa Bey büyük talihsizliklerin yaşandığı dönemde Hariciye Nazırı oldu..Kensinden önce bu görevi yapan Reşid Paşa sesizce Avrupa'ya vatanperver kişilerin gitmesini sağlayarak müdafaa-i Hukuk-u millet vazifesini yerine getirdi.Safa Bey de İtilaf Devletleri Komiserliklerine verdiği cevaplarla takdir edildi. Söylemzoğlu ,a.g.e., s.316.
[740] Söylemezoğlu, **a.g.e**.,333
[741] TİTE, kutu:50, belge:54. (25 Mart 1920)
[742] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 1916-1922**,s.154- 155
[743] A.e., 1916-1922, s.155

Safa Bey tarafından bildirilmesinden dolayı 1 Nisan 1920'de Salih Paşa Hükümet istifa etti[744].

Padişah tarafından Salih Paşa kabinesinin istifası sonrasında yeni hükumeti kurma görevi bir kez daha Damat Ferit Paşa'ya verilecektir.[745]

3.2.3. Anadolu Hareketi'nin Genel Durumu

Ali Rıza Paşa'nın sadaretten istifa etmesi sonrasında bu makama kimin geleceği Anadolu hareketi açısından oldukça önemliydi.Yeni sadrazamın ve kuracağı kabinenin Heyet-i Temsiliye'yi tanıması, en azından Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde tesis edilmiş ilişkileri sürdürebilecek yapıda olması beklentisi bulunmaktaydı. Daha önce de bahsedildiği üzere Milli harekete karşılıtlığı ile bilinen Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadrazam olma ihitimali de vardı. Nitekim padişah, ona İzmir'in işgalinden sonra yaşanan sancılı süreçte yeniden kabine kurma görevini vermişti. Ancak tedirgin olunan bu ihtimal yaşanmadı ve sadaret koltuğuna Amasya'da Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey ile İstanbul Hükümeti'ni temsilen görüşen Bahriye Nazırı Salih Paşa oturdu. Bu durumdan anlaşılacağı üzere Ali Rıza Paşa'nın siyaseti ile aynı çizgide bir hükümet iktidara gelmiş oldu.

Salih Paşa gibi milliyetçi bir sadrazamın başa geçmesi, önemli bir gelişmeydi[746]. İstanbuldaki merkezi hükümetin izleyeceği yolun tahmin edilebilirliği Anadolu'yu rahatlatmıştı ancak bu dönemde, Anadolu Hareketi'ni ziyadesiyle meşgul eden en büyük güç odağı İtilaf Devletleriydi. Bu devletlerin Mondros Mütarekesi'nin karşısına konumlandırılan Misak-ı Milli'yi kolay kolay kabul etmeyecekleri, İstanbul'u işgaliyle karşılık vermelerinden anlaşılmıştı. Bu işgal, adeta Anadolu Hareketi'ne dur demeyen bir hükümetten intikam almak savıyla yapılmıştı.

---

[744] Hatemi, a.g.e. C:II, s.694.
[745] BOA., İ.DUİT., 9/96 (5 Nisan 1336/5 Nisan 1920 tarihli İrade)
[746]Mustafa Kemal Paşa bu hükümetin de Ali Rıza Paşa Hükümeti gibi düşürülmeye çalışılacağını ve ardından vatanı baskı altında tutabilecek bir kabinenin gelme ihtimalinin olduğunu düşünmekteydi. TİTE, kutu: 19 belge:36 15/03/1336 Mustafa Kemal Paşa'nın yazısı

Bu dönemde İstanbul'un işgali sırasında meclisi basan İngilizlerin padişahı milliyetçi hareket mensuplarının Cumhuriyet ilan edeceklerine inandırmaya ve Sevr Antlaşması'nı imzalayacak nitelikte bir hükümeti yani Damat Ferit Paşa'yı iktidara getirebilmek ve Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bir ismi Kazım Karabekir'i Kongre kararlarına muhalif olarak vakitsiz bir şekilde Cumhuriyet ilan etmelerini sağlamak için etkilemeye çalıştıkları ifade edilmektedir. Aynı projede İç Anadolu'da Konya ve çevresinde bir tür Selçuk Devleti kurulması da gündeme getirildiğini belirten çalışmalar mevcuttur.[747]

Mustafa Kemal Paşa her zamanki siyasi manevra kabiliyetiyle yaşanan bu olumsuz durumu Anadolu'daki milli mücadele lehine çevirecek yönde bir hareket tarzı belirledi. Öncelikle, İstanbul'un işgaline karşı tepki göstererek Osmanlı Padişahı ve sadaret makamının ecnebilerin eline geçtiğini ve bu şartlar altında memleketin istikbali ile ilgili karar vermelerinin olanaksız hale geldiğini vurguladı. Öne çıkardığı bu sav, onun tüm yurtta kuvvetli bir destek bulabilmesini sağlayacak düzeydeydi. Bu yolla İstanbul'un işgali ile Osmanlı yurdunda bir süreden beri devam eden iki merkezli yönetim süreci artık işgal altında bir makamı da kurtarmayı hedefleyen kutsal bir gayeye dönüşmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa işgalin gerçekleştiği gün hiç vakit kaybetmeden bilgilendirme amaçlı, mevcut durumu ve yapılması gerekenleri bildiren telgraflar göndermeye başladı. İlk olarak bütün valilere ve mutasarrıflara, İstanbul ile Anadolu'nun bağlantısının kesilmesi gerektiğini bildirdi. Bundan sonra duruma göre organize hareket planı belirleneceğini ve tek tek teşebbüslerde bulunulmaması gerektiğinin altını çizdi[748].

Mustafa Kemal Paşa, yine aynı tarihte bütün vilayetlere, askeri kumandanlıklara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği telgrafta durumun önemine dikkat çekerek telgraf memurlarının yardımlarını beklediklerini dile getirdi. Ayrıca, işgal hadisesinden dolayı merkezi hükümetin otoritesinin azalmasına bağlı

[747] Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası**, Emre Yayınları yay. no:8, 2005, yay hazır: Faruk Özerengin
s. 6.
[748] **Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:VII**., s.111.

olarak kargaşadan yararlanmak isteyen şahısların ortaya çıkmasından dolayı imzasız beyannamelere itibar edilmemesini bildirdi[749]. Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920 tarihli genelgesinde ise Dersaadetteki olağanüstü halin Anadolu'da Osmanlı gücünün geçerliliğini zedeleyemeyeceğininden bahsederek kanunun dışına çıkılmaması gerektiğini hatırlattı. Osmanlı vilayetlerindeki üst düzey görevlilerin Heyet-i Temsiliye ile sürekli irtibatta bulunmalarını rica etti[750].

Yine 16 Mart 1920 tarihinde 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya durumu bildiren Mustafa Kemal Paşa, telgraflar göndererek alınması gereken önlemleri sıraladı.[751] İşgal durumu dolayısıyla önemli telgrafhanelere subay ve memur konulmasını ve şüpheli mektupların açılarak kontrol edilmelerini bildirdi. Sahilden ya da dahilden gelecek yabancı kişilerin sıkı bir kontrolden geçirilmelerinin önemine de değindi.

Tüm bu telgrafların dışında Osmanlı Devleti başkentini ve hükümetini işgal eden İtilaf devletlerine ptotesto gönderen Mustafa Kemal Paşa Wilson ilkelerine dayananan mütarekenin aslında hiç de iyi niyet taşımayan bazı projelere hizmet ettiğini, işgal hadisesi ile milletin müdafaa vasıtalarının elinden alınmış olduğundan bahsetti. Tarihi sorumluluğun

resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikası'nın olacağını[752]

belirtti. Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen telgraflar, sadece bunlarla sınırlı değildi. Yine bir tamim yayınlayarak Hristiyan ahaliye kötü davranılmaması konusunda da uyarılarda bulundu[753]. Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa meseleyi çok yönden ele almıştı ve çıkabilecek sorunlara karşı kanun ve düzenden ayrılmadan alınması gereken tedbirleri sıralamaktaydı. Hem harici siyasette işgali kınıyor hem de dahilen ne yapılması gerektiğini tesbit ederek o yönde hareket edilmesini sağlamaya çalışıyordu.

---

[749] Atatürk, a.g.e., s.314.
[750] **ATTB**, s.273
[751] **Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:VII**. s.118
[752] A.e.,s.121
[753] A.e..s.126

Yayınladığı tamimde yaşanan durumun safhalarından bahsederek yaptığı analizleri maddelendiren Mustafa Kemal, mevcut durumun ardında yatan gerçeğin gözler önüne serilmesini sağlamaya çalışmaktaydı. Karşılarında sistemli bir şekilde işgal planlarını uygulayan bir devletler topluluğu vardı ve bu güçler, evvela Damat Ferit Paşa ile anlaşarak Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldırmaya çalışmışlardı. Bu durumu Kuva-yı Milliye'yi kandırma teşebbüsleri izlemişti. Ardından Kuva-yı Milliye ile iyi ilişkiler içinde olan hükumetlerin değiştirilmesi yolunda teşebbüslerde bulunan İtilaf Devletleri, şimdi de son olarak İstanbul şehrini fiilen işgal etmişlerdi[754].

Mustafa Kemal Paşa Bandırma'da 14. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta, İstanbul ile yapılan müzakereleri yasakladığını ifade etti. Memurların kendi aralarında da gizli haberleşmeleri de bu yasak dahilindeydi.[755]Telgraflarda beyan edilen bu yasaklamalar ile İstanbul'dan Anadolu'ya düşman tebliğlerinin yayılmasının engellenmesi hedeflenmekteydi.

İşgal hadisesinden üç gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması üzerine olağanüstü yetkiye sahip bir Meclis'in Ankara'da toplanması için bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğe göre İstanbuldaki dağıtılmış olan meclisten Ankara'ya gelebilecek olan mebusların da da iştirak edebilecekleri bu Olağanüstü Meclisin toplanması için sancakların esas alınmak suretiyle her sancaktan beş mebusun seçileceği şekilde güvenli bir ortamda ve en geç 15 gün içinde tamamlanmak üzere seçim yapılması gerektiği bildiriliyordu.

Esasen böyle bir Meclis'in toplanabilmesi ile alakalı herhangi bir maddenin Kanun-i Esasi'de yer almamaktaysa da Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey'in muhalefetine rağmen yeni mebus seçimi çalışmaları başladı. Ankara'da böylesi bir Meclisin açılması için yapılan çalışmalar, İstanbul'daki Meclis'in yeniden toplanmasını sağlamak amacıyla atılan bir adım olarak değerlendiriliyordu. Ancak geçen zaman, bu genel kanının ne derece hatalı olduğunu gözler önüne serecek ve Mustafa Kemal'in zihninde bu meclisin tasavvur edilenin tam tersine İstanbul'daki

[754] Atatürk, a.g.e., s.316
[755] **ATTB**, s.274.

Meclisten tamamen farklı ve devamlı bir Meclis olarak şekillendiği görülecekti. Bu sürecin kolaylıkla atlatılamayacağı aşikardı. Bunun da ötesinde seçimlerin yapıldığı bölgelerde mülki amirler de çeşitli zorluklar çıkarmaktaydı.

Kuva-yı Milliye'ye karşı olanlar boş durmuyorlardı. Anadolu'da huzursuzluk çıkarmak için etkin bir çalışma yürütmekteydiler. Heyet-i Temsiliye, 19 Mart 1920'de bütün kolordulara vilayetlere bağımsız livalara ve bütün Müdafaa-i Hukuk ve Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetleri'ne, Belediye riyasetlerine bir genelge yayınladı. Bu genelgede Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Sadık Bey başkanlığında toplanarak Anadolu'da huzursuzluk çıkarması için aylık 60 İngiliz lirası maaşla bazı şahısları görevlendirdiği bilgisi verilmekteydi. [756]

İstanbul işgal edilmiş olmakla birlikte hala İstanbul'da bir hükümet bulunmaktaydı. Ayan Meclisi de görevine devam etmekteydi. Mevcut durumda Ankara'da yeni bir Meclisin açılması gerekli değildi. Bu doğrultuda propaganda faaliyetlerine Düzce, Hendek ve Gerede gibi bölgelerden başlanarak Nallıhan ve Beypazarı üzerinden Ankara'ya ulaşılmak hedeflenmişti. Sözkonusu çalışmalar, zaten müstereddid olan halkta karşılık bulmuş ve bu olayları gericilik ve isyan hareketi olarak gören Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını oldukça meşgul etmişti.[757]

Ankara karşıtı propaganda faaliyetlerinin yanısıra İstanbul'daki mevcut Harbiye Nezareti makamı yerine Temsil Heyeti'nden emir almak da bazı komutanlar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Özellikle Konya'da bulunan Kolordu Komutanı Fahrettin Altay ve Bandırma Kolordu Komutanı Yusuf İzzettin, Heyet-i Temsiliye'nin bu yöndeki emirlerine karşı gelmiş ancak daha sonra fikirlerini değiştirmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un işgaline tepki olarak aldığı tedbirler arasında bazı bankaların İstanbul'a para sevkinin engellenmesi de bulunmaktaydı. Ancak bu tarz bir önlemin İngilizleri daha da kıştırtacağı ve farklı yaptırımlarda da bulunmaya yöneltebileceği şeklinde bir kaygı da oluşmuştu.[758]

[756] A.e.,s.280-281
[757] Atatürk, a.g.e., s.333.
[758] Turan, a.g.e.,C II, s..110

İstanbul'un işgali üzerine sert tedbirlerin alındığı bölgelerden biri de Trakya olmuştur. 1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Paşa, işgalin yapıldığı gün İstanbul ile her türlü irtibatını keserek Doğu Trakya'da seferberlik ilan etti[759]. Askeri birliklere, her tümenin kendi bulunduğu sorumluluk bölgesinde seferberlik ilan etmelerini, silahların hiçbir surette teslim etmemelerini, hükümete ait hububat ve zahireye el koymalarını emreden bir genelge yayınladı. Böylelikle Trakya da mücadelede boyutuyla Anadolu ile birleşmiş oldu. Ancak belirtmek gerekir ki bu emirleri uygulama konusunda da bazı tereddütler görülmüştür. İstabuldaki hükümetin görevinin başında olması ve seferberlik gibi bir emrin Dahiliye Nezareti'nden gelmesi gerektiği gibi nedenler, Anadoluda olduğu gibi bu bölgelerde de bir karmaşa yaşanmasına neden oldu. Tekirdağ Mutasarrıfı Firuzan Bey, İstanbuldaki hükümet tarafından emredilmediği gerekçesiyle Tekirdağ'da bu emri uygulamadı.[760]

Bu dönemde muhtemel Yunan işgaline karşı Mondros Mütarekesi'nden itibaren yapılan teşkilatlanma çalışmalarını desteklemek üzere 31 Mart-2 Nisan 1920 tarihleri arasında Lüleburgaz Kongresi düzenlenerek Batı Trakya'nın müdafaa edilmesi için mukavemet kararı alındı.[761]

İstanbul'un işgalinden sonra yaşanan tutuklamalara Ankara Hükümeti de aynı şekilde cevap vermek suretiyle Anadolu'daki İngiliz zabitleri tutukladı. Ayrıca, İstanbul'un işgali olan 16 Mart tarihinden itibaren merkezden atanan memurlar geçersiz sayıldı.[762]

---

[759] Zekai Güner ve Orhan Kabataş, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:38, Ankara, 1990, s.129-130.

[760]Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilkatlanma Süreci, Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri",
Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi,Yıl:3, S.6,s..33.

[761] Aşir Kayhan Kırcı, "Mustafa Kemal Paşa Önderliği'nde Milli Mücadele Kadrosu", Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2013 s.97.

[762] İstanbul Hükümeti de Anadolu Hareketi'nin bu kararının ardından görevlerine devam edenleri sorgulamıştır. Kuva-yı Milliyece görevini yapmasına müsaade edilen Kadri Efendi'nin hain olup olmadığı için tahkikat yapılmasıyla ilgili BOA., DH.KMS., 59-1/49_5 (1 Ağustos 1336/1 Ağustos 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Divan-ı Harbi Örfi Riyasetine gönderilen yazı.)

3.2.4. SALİH HULUSİ PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKASI

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti gibi, bu dönemde iktidar olan Salih Hulusi Paşa kabinesinin ömrü de bir aydan daha kısa sürdü. Hükümette görev alan nazırlar toplanıp karar aldıklarında bunların uygulanma aşamasını görebilecek vakitleri yoktu. Bu hükumet, iktidarda kaldığı kısa zaman zarfında gerek Anadolu Hareketi'nin, gerek İstanbul'daki muhalif grupların, gerekse Anadolu Hareketi 'ne karşı ciddi yaptırımlarda bulunmak isteyen İtilaf Devletleri'nin odağında yer aldı.

İtilaf Devletleri, Ali Rıza Paşa döneminde başlattıkları İstanbul Hükumeti'ne Kuva-yı Milliye'ye karşı önlem aldırma yönündeydi girişimlerine bu hükümet döneminde de devam ettiler. Daha önce de anlatıldığı üzere hükumete 16 Mart 1920 tarihinde bir nota vererek Mustafa Kemal Paşa ve 'sözde' milliyetçilerin Tarsus başta olmak üzere bir çok bölgede yaşanan olayların sorumlusu olmaları nedeniyle derhal kınanmalarını istemişler ve benzer faaliyetlerin devamı halinde Barış Antlaşmasının bu durumdan olumsuz etkileneceği tehdidinde bulunmuşlardı.[763]

17 Mart tarihinde Salih Paşa tarafından kendilerine verilen cevabi notadan tatmin olmayan İşgal kuvvetleri, 26 Mart 1920 tarihli yeni bir nota göndererek[764] 16 Mart'tan itibaren bu taleple ilgili her hangi bir icraatta bulunulmadığını işaret ederk daha fazla geciktirmeden bu 'Milli' denilen Anadolu'daki hareketin liderlerini açıkça kınamalarını yeniden ancak daha katı bir dille talep ettiler. İstanbul hükumetince 28 Mart tarihinde kendilerine verilen cevabı ise "*... Fransa, İngiltere ve İtalya komiserleri kendilerine sunulan metnin halk tarafından sözde milliyetçi hareketi kışkırtan Mustafa Kemal ve liderlerini tasvip etmemek değil, bilakis onaylanacak şekilde yorumlanacağı kanaatindedir*.."[765] şeklinde değerlendirmişlerdir.

İngilizlerin Meclis-i Mebusan'ı basarak mebusları sürgün etmeleri karşısında daha önceki dönemlerde devlete önemli hizmetlerde bulunan mebuslar ve kamu görevlileri İstanbul'da kendileri için de güven ortamının kaybolmuş olmasından

[763] **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, (1916-1922)** s.154
[764] A.e.s.154- 155.
[765] A.e.s.155.

dolayı Anadolu'ya sığındı. Çok geçmeden bu şahısların Anadolu'da yeni hükümete oluşturmaya çalıştıklarının anlaşılması üzerine İstanbul hükumeti, sözde bu kişilere tavsiye ve nasihatlarda bulunması için Ankara'ya bir nasihat ve ikna heyeti gönderme kararı aldı. Ulema'dan Vehbi Efendi, siyasetçi Yusuf Kemal ve Rıza Nur Bey'in sadaretten dahil olduğu gruba Harbiye'den ise Ankara'da da büyük hizmetlerde bulunacak olan Salih Bey (Omurtak) iştirak etti.[766] 27 Mart'ta İstanbul'dan ayrılan heyet, 2 Nisan'da Ankara'ya vardı[767].

Heyetin görevleri, halkın galeyana gelmesini önlemek ve İstanbul'daki gerçek durumu açıklamaktı. Ahmet İzzet Paşa'ya göre , bu dönemde gerçekleşen olaylardan sonra mevcut şartlarda Ankara'ya gönderilecek kişilerin orada kalmaktan başka yapacak bir şeylerinin yoktu.[768].Bu heyette yer alan şahıslar Ankara'ya gidip İstanbul Hükümeti ve Heyet-i Temsiliye arasında birlik oluşturmaya kendileri karar vermişler ve bu kararları da Salih Paşa Kabinesi tarafından onaylanmıştır.

Görünen o ki iktidara geldikten bir hafta sonra İstanbul'un işgaline şahit olunan bir dönemin sadrazamı Salih Paşa, mevcut şartlar altında dahi, Kuva-yı Milliye hareketine zarar veren açıklamalarda bulunmaktan kaçınmıştır. Onun bu tavrı, Amasya'da da belirttiği gibi hareketin haklılığına olan inancından kaynaklanmaktaydı. Maruz kaldığı direnç karşısında hemen istifa etmeyip memlekette yaşanan kaos ortamının daha da büyümesini engelledi. Böylelikle istifa etmesi durumunda mevcut Damat Ferit Paşa'nın başa geçme ihtimaline karşı bir ölçüde önlem almış oldu.

Genel olarak değerlendirdiğimizde kabinedeki faaliyetlerine Ali Rıza Paşa'dan devr aldığı çizgide devam eden sadrazam Salih Paşa'nın Anadolu Hareketi'ne uyguladığı politika şu üç ana maddede açıkça görülmektedir:

[766] Hatemi, a.g.e., C.II, s.693; Turan, a.g.e., C.II, s.118-119.
[767] Furgaç, a.g.e, s.77-78
[768] Furgaç, a.g.e, s.77-78

Salih Paşa'nın böylesine hassas bir dönemde kısa süreli[769] ve sıkıntılı olacağını bilerek görevi kabul etmesi bunlardan ilkidir.Sonuçta Meclis'in açılmasından sonra İstanbul'un da işgal edilebileceği fikri tahminlerden uzak değildi. Verilen her bir kararın muhatabında ve karşıtlarında farklı bir etki yaratıp sonuçlar doğurabilecek olduğu süreçte sorumlulukları üstlenmek ve akabinde İtilaf Devletleri, Anadolu hareketi ve padişah çemberinde tam da merkezde olabilmek son derece önemli bir karardı.

İkincisi, bu çemberde yer alan tüm unsurlara ve yaşadığı olumsuz şartlara rağmen Anadolu Hareketi'ne karşı ılımlı bir siyaset izlemesidir ki o dönem için değerli bir hizmetti.

Sonuncu ise bu merkezde kalmayı sürdürmeye çalışma dirayetidir. Sadrazam yine aynı şartlara rağmen istifa etmeden süreci yönetmeye gayret etmiştir.İstanbul'un işgalinden sonra İtilaf Devletleri'ne uyguladığı siyasette kısmi yumuşalar Anadolu Hareketi'ni memnun etmemiştir ama alınan kararların işgal ortamında alındıkları da gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa da 23 Mart'ta 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya bir telgraf göndermiş ve

Salih Paşa Kabinesi, Ferit Paşa ve arkadaşlarının iş başına gelerek düşmanla iş birliği edip ülke ve ulusal ölüm uygulamasını ertelemekte ulusun önlem alması için yerini boş bırakmamak yoluyla ulasa en son görevini yapıyordu[770] demiştir.

[769] İtilaf Devletleri'nin notalarından sadrazamın *renksiz, desteksiz* ve *eksik kabine* ile iktidarda fazla kalamayacağı belliydi.Neslihan Bolat Bozaslan,"Yirmisekiz Günlük İktidar Salih Paşa Hükümeti", Gaziantep University Journal of Social Sciences,16 (1) s.132

[770] Cemil Hakan Korkmaz, **Heyet-i Temsiliye, Erzurum'dan Ankara'ya İktidar Yolu**, Profil Yay, . s.198

3.3. IV.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (5 Nisan - 30 Temmuz 1920)

3.3.1. Kabinenin Kurulması

İtilaf Devletleri Anadoludaki milli mücadelenin sistemli bir güç haline gelmesi karşısında Salih Paşa Hükümeti'ne baskı uygulamaya başladılar. Salih Paşa, gün geçtikçe daha da sert bir hal olan müdahalelere fazla dayanamadı ve 2 Nisan 1920 tarihinde istifa etti. İngilizlerin kendi menfaatlerini gözeterek hazırladıkları bir barış anlaşmasının koşullarını kabul ettirecekleri bir kabineyi başa geçirmek istedikleri tahmin edilmekteydi .Kendisine teklif götürülen Tevfik Paşa sadrazam olmayı kabul etmeyince ki daha sonra bu kararın pişmanlığını yaşayacaktır[771] iktidar mevkiine dördüncü kez Damat Ferit Paşa geçti. Padişah kendisine bu görevi verirken

mesned-i sadaret, derkar olan ehliyet ve reviyyetinize binaen uhdenize tevcih kılınmış[772]

demekte, bu sözlerle Damat Ferit Paşa'nın tecrübeli ve ileri görüşlü olduğunun altını çizmekteydi. Milliyet namıyla çıkarılan karışıklığın vahim bir duruma getirildiğini ve barış görüşmelerini olumsuz etkilediğini belirten padişah, kandırılmış olarak ayaklanmalara katılanlar için genel bir af çıkarılması gerektiğini de sözlerine ekliyordu[773].

Damat Ferit Paşa Kabinesinin[774] yaşanan tüm gerginliklere rağmen ikitidara gelişi hem Ali Rıza hem de Salih Hulusi Paşa'nın Anadolu Hükümeti ile kurmuş

---

[771] Tevfik Paşa' Damat Ferit Paşa'nın yeniden iktidar mevkiine gelmesi hususunda kendini kabahatli görmüştür.İnal,a.g.e., C:XI.s.1730

[772] BOA., İ.DUİT., 9/140 (5 Nisan 1336/5 Nisan 1920 tarihli Hatt-ı Hümayun sureti)(Tarihi öneminden dolayı korunması gerektiği için 1930 yılında Milli Müdafaa Vekaleti'nden gönderilen evraktır açıklamasıyla)Ebubekir Hazım Tepeyran, Belgelerle Kurtuluş Savaşı Sarayın İdama Mahkum Ettiği Dahiliye Nazırı Anlatıyor,Gürer Yay.II. Baskı, 2009, İstanbul,s.307; **İhsan Güneş Meştiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları** (1908-1923) , Türkiye İş Bankası Kültür Yay.İstanbul,2012,s.257

[773] BOA., İ.DUİT., 9/140 (AYNI BELGE)

[774] Sadrazam: Damat Ferit Paşa,Hariciye Nazırı: Damat Ferit PaşaHarbiye Nazırı: Mehmet Sait Paşa Şura-yı Devlet Riyaseti: Vekâleten Reşit BeyDâhiliye Nazırı: Reşit Paşa Adliye Nazırı: Ali Rüştü Efendi Maliye Nazırı Vekili :Reşad Bey Nafia Nazırı: Doktor Cemil PaşaTicaret ve Ziraat Nazırı: Hüseyin Remzi Paşa Maarif Nazırı: Fahrettin Bey Evkaf Nazırı: Osman Rıfat Paşa Şeyhülislam: Dürrizade Abdullah Efendi Bahriye Nazırı: Mehmed Said Paşa 19 Nisan'da Harbiye Nazırı vekili

oldukları temasları hiçe saymak demekti. İstanbul'un, Ankara'nın ve hatta tüm yurdun karışıklık içinde olduğu bu dönemde sadrazam olan ve sadarete gelişi ile bu karışıklığın ziyadesiyle artmasına neden olan Damat Ferit Paşa, faaliyetlerine kendisiyle aynı hedefi arzulayan güçlerden aldığı destekle kaldığı yerden devam etti.[775] Anadolu Hareketi aleyhindeki siyasetini daha da sertleştirerek artık bir barış antlaşması yapmak isteyen İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili karar alma sürecini etkilemeye çalıştı. Lakin Damat Ferit Paşa'nın bu siyaseti beklenen sonucu vermedi. Bir müddet sonra San Remo'da son haline getirdikleri sözde barış anlaşması taslağını Paris'e davet ettikleri Osmanlı Heyeti'ne veren İtilaf Devletleri'nin kararlarında hiç de iyimser bir yaklaşım sergilemedikleri ortaya çıkmış oldu[776].

Heyetin başkanı olan Tevfik Paşa[777], bu barış Antlaşması'nın imzalanması halinde Osmanlı Devleti'nin tam anlamıyla tarihe karışacağını belirtti[778].Anlaşmanın maddelerinin kabulü ile ilgili olarak İtilaf Devletleri'nin verdikleri bir aylık süre zarfında hükümet, çalışmalar yapmak anlaşmanın imzalanabilmesini sağlamak için bazı komisyonlar kurma gereği duydu[779].

Anlaşmanın zorluğu ve taşıdığı sorumluluktan dolayı, potansiyel tehlikeyi bertaraf etmek ve taşın altına herkesin elini koymasını sağlamak amacıyla her ne

---

Damat Ferit Paşa BOA, .İ.DUİT., 9/97 (5 Nisan 1336/5 Nisan 1920 tarihli İrade.) Ayrıca bkz.Erdem, a.g.t. s. 156), Bu kabine döneminde Damat Ferit Paşa Harbiye Nazrlığı görevini de üstüne alacaktır.. Bu DURUM Anakara'da tepki toplayacaktır.TİTE kutu:28 belge:75

[775] Bu faaliyetlere Anadolu Politikası başlığı altında değinilecektir.

[776] Bu heyet Ayan'dan eski sadzam Tevfik Paşa heyetin reisi, Dahiliye Nazırı Reşid, Maarif Nazırı Fahreddin, Mahmut Muhtar ve Nafia Nazırı Cemil Beyler üye olarak seçildi . BOA., BEO., 4629/347147 (28 Nisan 1336/28 Nisan 1920 Sadaret-i Uzman Mektubi Kaleminden Hariciye Nezaretine gönderilen yazı.)

[777] Tevfik Paşa, oğluna gönderdiği mektupta Konferansın Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili verdiği kararı okuduğu anda şimdiye kadar ölmediğine üzüldüğünü ifade ederek bu haksız kararlara itiraz edeceğini karşı taraf inat ederse İstanbul'a döneceğini, çünkü idama mahkum olanların imza atmalarının doğru olmadığınıı belirtti.Bu kadar ağır şartların mağlup olan diğer devletlere teklif edilmediğin ide sözlerine ekleyerek orada bulunan Hindistan Heyeti Temsilcisinin de ağlayarak yanına geldiğini ve bu şartların kesinlikle kabul etmemesini g rica ettiğini belirtti. Okday, a.g.e. s. 54

[778] Özkan, a.g.t., s.108

[779] 16 Mayıs 1920'de sulh akdinden sonra orduda nasıl bir düzenleme yapılacağına dair çalışma yapmak üzere bir komisyon kurulmasına karar verildi BOA. MV., .219/40 (17 Mayıs 1336/ 17 Mayıs 1920 tarihli Meclis-i Vükela kararı)

kadar birincisinden fayda sağlanmamışsa da ikinci kez saltanat şurasının toplanması sağlandı[780]. Toplantıdan Sevr Antlaşmasının izmalanması kararı çıktı[781].

Bu arada aynı dönemde Yunanlılar Kuva-yı Milliye'yi suçlayarak işgallerine kaldıkları yerden devam ettiler; Akhisar , Kırkağaç Balıkesir , Soma'dan sonra 8 Temmuz'da Bursa yı ele geçirdiler.Yine aynı dönemde Alaşehir ve Nazilli de işgal edildi. 21 Temmuz'da Tekirdağ, 25 Temmuz Edirne işgal edildi.

3.3.2. Anadolu Hareketinin Genel Durumu:

Salih Paşa'nmın istifası sonrası yeni bir karışıklık dönemi baş gösterdi.İstanbul'da yaşanan en küçük gelişme dahi Anadolu'da büyük yankılar uyandırabiliyorken, hem İstabul işgal edilmiş hem de harekete ılımlı yaklaşan sadrazamın yerine hareketin tam da karşısında yer alan bir sadrazam başa gelmişti.Yeni şekillenen bu olumsuz şartlar, Anadolu Hareketi'ni öncelikle sarsan fakat daha sonra hareketin kurumsallaşmasını sağlayan ve bir önceki durumuna göre avantajlı hale getiren sonuçları oluşturdu. İstanbul'un işgali Osmanlı Devleti'ne merkez olma sorunsalını ortaya çıkardı. Bu noktada Anadolu'nun uzun zamandır beklediği fırsat eline geçti.

Mustafa Kemal Paşa, bu fırsatı iyi değerlendirmek için her biri diğerinin tamamlayacısı olan bazı önlemler aldı. Milli mücadelenin başından beri önemsediği konuların başında basın yoluyla propaganda oluşturumak vardı. İstanbul matbuatının istikameti belliydi. Ancak ortada Anadolu halkının haber ihtiyacını karşılayacak düzenli yayın yapan bir kurum mevcut değildi. Aynı zamanda milli mücadeleyi anlatabilmek gelişmelerden halkı haberdar edebilmek gerekiyordu. Halide Edip ve Yunus Nadi'nin önerisi doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa, 6 Nisan 1920'de

[780] Toplantıya Veliaht Abdülmecid Efendi , Damat Ferit Paşa , Ayan Başkanı Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa, Ahmet İzzet Paşa,Salih Paşa Şeyhülislam Dürrtzade Abdullah, Bakanlardan Mehmet Said, Hüseyin Remzi, Reşad ve Osman Rıfat, Daruştay Başkanı Edhem,. eski Şeyhülislam Mustafa Sabri, ordu mensubu ve üstdüzey yönetlcilerinden Mareşal Fuat. Zeki, ômer Rüştü, Osman, Rıza, Süleyman Hadi, İzzet Fuat. Kazım, Mustafa. Nuri, Hamdt Nur1 ve Arlstıdi Paşalar. Ab durrahman Şeref, Rıza Tevfik, Rıfat, Adil, Abdülkadir. Abdülhak Hamit, Mustafa Vasfi, Teville, Hamdi, Mustafa Asım, zeynelabldin, Mavroyani, Azaryan. Aram, Dilber Bey ve Efendiler, Fetva Emini Ali Rıza. Kazasker Mehmet Nuri; Ali Refik, Galip Fuat, Askeri Yargıtay Başkanı Fuat, Topkapı Sarayı Muhafızlan Rıza ve Şakir Paşalar katıldı.Şerafettin Turan, **a.g.e. C:II**, s.189

[781] Üyelerden Yalnızca Topçu Feriki Rıza Paşa kabül etmedi.

Anadolu Ajansı kurdu. Bu ajans vasıtasıyla haberlerin sadece Anadolu'da değil İstanbul ve yurtdışında da yayılması sağlandı. Ajansın kuruluşu tüm yurda bir genelge ile duyuruldu[782].

Anadolu Ajansı hemen faaliyete geçerek Damat Ferid Paşa Hükümeti ile ilgili haberler yapamaya başladı. Bu hükümetin *İstanbul'da İngilizlerin para ve i'anesiyle mevki'-i iktidara getirildiğini* yazdı[783].

Hem İstanbul Hükümeti hem de hükümetin hareketlerinin nedeni ya da destekçisi olduğu söylenen İngilizler, Anadoluya 'ya direkt müdahalede bulunmayıp farklı hamleler planlıyordu. Sonuçta ellerinde Hintli askerler vardı ve yeri geldiğinde onları da sevk etmekten geri durmayacaklardı ancak kendi kamuoylarını da hazırlamaları gerekiyordu. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa henüz tehlike ortada değilken önlem alma yolunu tercih etti. 18 Nisan 'da 14. Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami Bey'e gönderdiği telgrafta Söke Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Tahir Bey'in işgal zamanı İstanbul'da bulunmuş ve siyasi işlerle meşgul olmuş bir İtalyan subayı olan Binbaşı Lida'dan aldığı haberleri iletti. Bahsi geçen binbaşıdan alınan istihbarata göre ,Türklerle yapılacak barış antlaşmasının ağır şartlar ihtiva edecek ve Ferit Paşa Hükümeti ile Padişah bu anlaşmayı onaylayacaktı. Telgrafın devamında Milletin bu antlaşmayı kabul etmemesi üzerine Kuva-yı Milliye'ye cephe açılacağı ve Mustafa Kemal Paşa'nın da asi ilan edileceği yazıyordu. Bunun üzerine İngilizler karşı bir atakta bulunup Hintli Müslüman askerleri hilafeti kurtarmak amacıyla sevk edeceklerdi. Mustafa Kemal paşa eğer bu askerler sevk edilirse kışkırtılması yönünde talimatlar veriyordu.[784]

Görüldüğü gibi, Anadolu'dan bir savaş yürütmeye çalışmak zordu. Bu durum İstanbul'dan gelecek her türlü tehlikeyi önceden sezmeyi gerektiyordu. Anadolu'da varoluşu devam ettirmek, İstanbul'daki konulara vakıf olmak ve o alanda bazı dengeleri yerlerinden oynatabilecek doneleri elinde bulundurmak demekti. Ancak öyle bir döneme girilmişti ki İstanbul tam anlamı ile milli hareket karşısındaki sert tutumunu gözler önüne sermişti. Artık Mustafa Kemal'in deyimiyle İstanbul'da

[782] **ATTB**, s.303
[783] TİTE kutu24 , belge: 46 11 Nisan 1920 tarihinde Bi'l-umûm kazâ, vilâyetlere gönderilen yazı.
[784] Atatürk'ün Bütün Eserleri,C:VII.,s.327,.

yapılacak bir şey kalmamıştı. Bu bağlamda yapılacak en uygun hareket, İstanbul'da bulunan erkan, ümera ve zabitandan Anadolu'ya geçişi faydalı olacakların İstanbul'dan çıkarak Milli mücadeleye katılmaları sağlanmasıydı.Daha önce de zikredildiği üzere zaten bu minvalde geçişler mevcuttu.

Öte yandan bu dönemde Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye'nin haberi olmaksızın Baha Sait Bey, Karakol Cemiyeti'nin ve Uşak Kongriesi'nin bağımsız üyesi namıyla Bolşeviklerle bütün memleketi geleceği ile anlaşma yapımıştı. Mustafa Kemal Paşa hiçbir surette bu anlaşmayı imzalamayacağını belirtti[785].

Ayrıca dış basında Anadoludaki milliyetçi hareket ile ilgili, gerçek olmayan haberler yer almaktaydı. İngilizlerce Malta'ya gönderilen Rauf Bey serbest bırakılmazsa ve İstanbul'dan işgal kuvvetleri çıkmazssa Anadolu'daki bütün Hristiyanlara katliam yapılacağı yayılmıştı. Bu haberlerle amaçlanan ortadaydı. Hristiyanların can güvenliğininin olmadığnı bahanesine sığınan işgalci kuvvetler Anadolu'yu daha rahat işgal edecek ve kendi kamuoylarına da bu durumu haklı gösterebileceklerdi. Mustafa Kemal Paşa, 16 Nisan 1920'de durumun açıklığa kavuşturulması ve hakikatlerin münasip vasıtalarla yayılması için önlemler alınmasıı konusunda çalışmalr yapıyordu[786].Edirne'de bulunan I.Kolordu Kumandanlığı'na telgraf gönderdi. [787]

3.3.3. Büyük Millet Meclisinin Açılışı

İstanbul'un işgal edilmesi ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılması Ankara'ya son derece mühim bir atılım yapma şansı verdi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre İstanbul'da işgal hadisesinin gerçekleşmesiyle beraber Osmanlı Hakimiyeti'nin sonuna gelinmişti ve bu şartlar altında yurdun tümünü temsil edecek yeni bir merkez tesis edilmesi gerekmekteydi. Bu amaçla bir taraftan yeniden seçimlerin yapılması sağlanırken diğer taraftan tüm asker ve sivil bürokratların Ankara'nın hakimiyetini tanıması sağlandı.

---

[785] 13 maddeden oluşan bu anlaşmanın tam metni için bakınız Atatürk'ün Bütün Eserleri , C:VII. s.302-304

[786]

[787] **Atatürk'ün Bütün Eserleri C:7** s.308.

Kastamonu Valisi Cemal Bey[788], 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Beyler Heyet-i Temsiliye'yi tanıdıklarını bildirdiler. 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Bey de Konya'da subayları toplayarak Kolordu'nun Ankara'nın gücünü kabul ettiğini açıkladı.[789] Kazım Karabekir'in 15. Kolordu'ya atanmasıyla onun yerine 14. Kolordu Komutanı olarak atanan Yusuf İzzet Paşa[790] ise Nisan ayı içinde Heyet-i Temsiliye emrine girdi[791].

Ayrıca, İstanbul Hükümetleri'nde gerek Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak gerek Harbiye Nazırı olarak kritik derece öneme haiz görevler yapmış olan Fevzi Paşa da 20 Nisan 1920'de gizlice yürüttüğü destekleyici çalışmalarını açığa çıkararak Anadolu Hareketi'nin saflarına geçti[792]. Görünen o ki, birbirleriyle kıyasıya mücadele içinde olan Ankara ve İstanbul arasında dengelerin tam anlamıyla değiştiği yeni bir dönem başlıyordu. Öyle ki bu değişiklik sadece ordu gücünü içermiyor, siyaseten de yeni ve köklü kurumsal gücün meydan çıkması ile farklı bir boyut kazanıyordu. İstanbul'un işgali ile dağılan ve 11 Nisan 1920'de İstanbul Hükümeti tarafından resmen kapatılan Mebusan Meclisi'nin yerine kurulan Büyük Millet Meclsi ile Anadolu yeniden yapılanıyordu.

Mustafa Kemal Paşa bütün vilayetlere gönderdiği genelge ile 23 Nisan'dan itibaren bütün mülkî ve askerî makamların ve umûm milletin mercii açılacak olan meclis olacağını tamim ederek ederek yetkinin, Ankara'da ulus temsilcilerinden oluşacak mecliste olduğunu vurguladı[793] ve nihayetinde 23 Nisan 1920'de, bütün sorularıyla beraber Temsil Heyeti'nin yetkilerini devr alan bir Meclis açıldı. Artık bu noktadan sonra Meclis çatısı altında bulunan ve milliyetçi hareketi destekleyen ancak ideolojik anlamda gelenekselci duruşlar sergileyen mebusları bir düşünce

[788] 18 Mayıs 1920'de İstanbul Hükümeti tarafından azledilmiştir. BOA.,İ.DUİT.,42/15 (18 Mayıs 1336/18 Mayıs 1920 tarihli İrade-i Seniyye)
[789] Kocatürk, a.g.e.,s.147.
[790]BOA., İ.DUİT., 158/52 (2 Mart 1335/12 Mart 1919 tarihli İrade-i Seniyye)
[791] Şaduman Halıcı, "İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler", **Ankara Üniversitesi, TİTE Atatürk Yolu Dergisi**,S.40, 2007, s.629.
[792] Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'nın Anadolu hareketine katıldığını 27 Nisan'da bütün koloırdulara bir beyanname göndererek müjdeledi. **Atatürkün Bütün Eserleri.C:VIII**, s..129; Fevzi Paşa Ankara'ya giderken tüm deyatları günlüğünde yazmıştır.
[793] Nutuk

altında birleştirmek gerekiyordu. Yeni bir hükümet oluşmalıydı ve ama bu hükümetin nasıl şekilleneceğini zaman belirleyecekti[794].

Meclis'in açılışından iki gün sonra 25 Nisan 1920'de memlekete hitaben bir beyanname kaleme alındı. Büyük Millet Meclisi'nin, millete hakikati söylemesi gerektiği savından hareketle yazılan bu beyannamede, *İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainlerin türlü türlü yalanlar söyledikleri* ifade edildi. İzmir'in, Antalya'nın, Adana, Antep ve Maraş ve Urfa Havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silaha sarılan milletdaş ve dindaşlarımızı mahvettirmek maksadı ile *padişaha ve halifeye isyan* sözünü ortaya atılmıştı. Bu ağır ithamın aksine bahsi geçen zatların padişahı ve halifeyi düşman baskından kurtarmaya çalıştıklarına dair Cenab-ı Hak ve Resulü Ekrem namına yemin edildi[795].

Ayrıca ,27 Nisan 1920'de padişaha bir sadakat arizası gönderildi. Anadoludaki milliyetçi hareketin bir Meclis açtıktan sonra bile İstanbulla olan meşru bağını devam ettirmeye çalışması[796] Mustafa Kemal Paşa'nın yürütmüş olduğu gizli stratejinin görünen ve iyi planlanmış bir kısmıydı. Meclis açılmıştı ve İstanbul'dan gelen mebusların da hakları bakiydi. Tabloya uzaktan baktığımızda Milliyetçi hareketin ilerleme safhalarında Mustafa Kemal Paşa'nın kurallara ve hukuka ne denli önem verdiği görülmekteydi.

29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu İlan edildi[797]. Bu kanuna yer alan birinci maddede, *Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mütezammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan hain-i vatan ad olunur* diyerek kimlerin vatan haini olarak değerlendirileceği, ikinci maddede ise bu kapsama alınanların idam edileceği hükümleri yer aldı. Kişileri vatan hainliğine teşvik edici mahiyette konuşmalar yapan şahısların da kürek cezası alacağı, yapılan

[794] Esir olsalarda İstanbul'da bir hükümet varken neden Ankara'da yeni bir hükümet kurulmak istendiği, bu hükümetin geçici mi yoksa kalıcı mı olacağı, seçilen vekillerin Padişahın ve İstanbul'daki nazırların mı yoksa Anadoluda bulunan halkın mı vekili olacağı soruları sorulmaktaydı.
[795] Güner- Kabataş,, a.g.m., s.11-12; Selek,a.g.e., s..339
[796] İlber Ortaylı- İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in ilk Yüzyılı (1923-2023**),Timaş yay, İstanbul,2012,s.94.
[797] Rıza Zelyüt, **İstiklal Harbinin Hukuk Cephesi İstiklal Mahkemeleri Meclis Tutanakları)**, Kripto Yayıncılık s.35

yargılamaların mücbir bir neden olmadığı müddetçe 24 gün içinde sonuçlandırılması gerektiği gibi hükümlerin yer aldığı kanun, Büyük Millet Meclisi'nin otoritesinin tesisi için son derece gerekli ve önemli bir adımdı. İstanbul'daki hükümetin Kuva-yı Milliye'ye katılanlara gözdağı verdiği bu dönemde, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümetinin üyeleri belirlenmiş oldu. Meclis Başkanı vasfıyla Mustafa Kemal Paşa Hükümet başkanlığına getirildi[798]. 24 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul'da bulunan kabinenin oradaki subaylara ait yapacağı tayin, Terfi ve Taltiflerin yok sayılması kararı alındı[799].Mustafa Kemal Paşa 5 Mayıs 1920'de Erzurum Müdafa'a-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne, gönderdiği telgrafta,

Millet Meclisinin dünkü ictimâ'ında bir çok müdâvimler tarafından Ferid Paşa Hükûmeti'nin ittihâz edeceği her nev' tedbîr ve mu'âmelât ve akd edeceği bi'l-cümle uhûd ve i'tilâfâtın ke-en lem-yekun ad edilmesi lüzûmu taleb olunmuşdur. Büyük Millet Meclisi de bu karârları red eylememişdir

Diyerek bu hükümete hiçbir şekilde güvenilmediğinin altını çizdi[800].Ayrıca 16 Mayıs 1920'de ise Kuva-yı Milliye ile ilgili çok önemli bir adım atıldı.Kuva-yı Milliye'nin Müdafaa-i Milliye Teşkilatına bağlanmasına karar verildi.Kuvayı Milliye'nin iaşesi ile ilgili bütçenin tertibi için Müdafaa-i Milliye ve Maliye vekaletleri görevlendirildi[801].

Meclis,7 Haziran 1920'de;

[798] Hükümetin diğer üyeleri ise Şeriye Vekili: Mustafa Fehmi Efendi (Bursa) Müdafaa-i Milliye Vekili : Fevzi Paşa (Kozan)Hariciye Vekili: Bekir Sami Bey (Tokat)Maliye Vekili: Hakkı Behiç Bey (Denizli)Nafia Vekili: İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)İktisat Vekili: Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)Adliye Vekili: Celalettin Arif Bey (Erzurum)Dahiliye Vekili: Cami Bey (Aydın)Maarif Vekili: Dr.Rıza Nur Bey (Sinop)Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili: Dr. Adnan Bey (İstanbul)Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili: İsmet Bey'dir. Güneş, **a.g.e**.,297; Bu vekiller arsında bilhassa Dahiliye Nezaretinden istifalar olacaktır. Cami Bey 13 Temmuz 1920'de, istifa edecek yerine 17 Temmuz 1920'de Hakkı Behiç Bey gelecek ancak o da 2 Ağustos 1920'de istifa edecektir. 4 Eylül 1920'de Hakkı Behiç Bey'in yerine gelen Nazım Bey istifa edecek ve makama 6 Eylül 1920 tarihi itibariyle Refet Bey gelecektir. Dahiliye Nezaretinin haricinde Maliye, Maarif ve Nafia Vekaletleri'nde de istifalar olmuştur.

[799] Selek,a.g.e. ,s.344.

[800] Bu telgrafın sonunda *Büyük Millet Meclisi de bu karârları red eylememişdir. Büyük Millet Meclisi'nin halife ve pâdişâhımız efendimiz hazretlerine sadâkat ve ubûdiyeti mutazammın olarak ihzâr ve keşîde eylediği telgrafnâmeyi İngilizler men' etmişdir* sözlerinin yer alması da dikkat çekicidir. TİTE kutu:31, belge:76-1

[801] BCA.30.18.01.01.1.1.8 Bu karar Düzenli orduya geçişte ilk basamaktır.

"*İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920 den itibaren Büyük Millet Meclisi'nin tasvibi haricinde İstanbulca akdedilmiş veya edilecek bilumum muahedat ve mukavelat ve ukudat ve mukarrerat-ı resmiye ve verilmiş imtiyaz ve maadin ferağ ve intikalatı ve ruhsatnameleri ile mütarekeden sonra akdedilmiş bilcümle muahedatı hafiye ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecanibe verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalatı ile ruhsatnameleri keen lem yekundur"* maddesini kabul etti.[802]

Bu kararın alınmasının nedeni İstanbul'da Sevr Antlaşması'nın maddelerini incelemek ve yapılması gereken değişiklikleri tesbit etmek amacıyla oluşturulan komisyonlardan ve ya anlaşmanın kabul edilmesini sağlayabilmek amacıyla düzenlenecek Şura'lardan[803] çıkacak kararların Anadolu Hareketi'nce kabul görmeyeceğinin artık Anadolu'da farklı bir iradenin olduğunun altını çizmekti.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Mayıs 1920'de Rus Sovyet Cumhuriyeti'ne tebliğ edilmek üzere Kazım Karabekir e bir yazı gönderdi. Talat Enver ve Cemal Paşaların TBMM namına hiçbir yetkilerinin olmadığınıın ifade edilmesi gerektiğini bildirdi. Ayrıca bu dönemde siyaseten güçlenmek adına Moskova'ya bir heyet gönderilemesine karar verildi. Dış İşleri Bakanı Bekir Sami başkanlığındaki heyet 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan ayrılmıştı. İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) ile Dr. Rıza Nur da bulunmaktaydı[804]. Görünen o ki Ankara Moskova'ya yaklaşma çabaları içindeydi.Bu durum hem Damat Ferit Hükümeti'ne hem de İtilaf Devletleri'ne bir mesaj niteliğindeydi.

Mersin Mebusu İsmail Safa ve Bursa Mebusu Emin Bey'lerin ,Ferit Paşa ve kabine mensuplarının Müslümanları birbiri aleyhine kışkırtmak ve aralarında bölünmeye neden olmak suçundan gıyaben yargılanmaları ve vatandaşlıktan çıkarılmaları yönünde teklifte bulunmaları sebebiyle Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince muhakeme edilmelerine karar verildi[805].

---

[802] BOA., HR-.,İM., 235/96 (Adliye vekaletine gönderilen şifre yazı.); Selek,a.g.e. s.343

[803] 22 Temmuz 1920'de düzenlenecektir

[804] Bu heyet ancak Temmuz 1920 sonlarında Moskova'ya ulaşabildi.

[805] Meclisin ,13 Mayıs 1920 günlü 15. Toplantıda durum görüşülmüştür. Selek,a.g.e.,.s344. Daha sonra 8 Haziran 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunun gereği haklarında takibat yapılacak şahıslar vatana ihanet dolayısıyla 26 Mayıs 1920'de karar verilen Ferit Paşa ve hempaları gibi Rıza Tevfik, Eski Dahiliye Nazırı Adil, Konya Valisi Cemal, Keçecizde İzzet, mevlanzade Rıfat, Refik Halid,

25 Temmuz 1920'de Memleketin geleceği için uğraşan Müdafaa-i Milliye'ye iştirak ettiklerinden dolayı Damat Ferit Paşa tarafından idam, kürek gibi cezalara mahkum edilenlere Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaş bağlanması için bir kanun layihası gündeme alınmış[806] ve yine İstanbul'dan Anadolu'ya geçenlerin ailelerinin durumu da görüşülmştü. Bu kişilerin ailelerine para gönderilmesi gerektiğine karar verilmiş gönderilen paranın yerlerine ulaştırılmasında herhangi bir sorun yaşanmaması için bir heyet teşkil edilmesine karar verilmişti[807].

Tam anlamıyla merkezileşme yolunda atılan bu adımlar üzerinde hassasiyetle durulmaktaydı. Bunun bir kanıtı da vatan savunması için askeri ve mülki memurların görevlerinin belirlenmesi için alınan karardı[808].

Yine aynı şekilde Asilerin tahrikçi ve teşvikçi olanların da sığınma taleplerinin kabül edilmesine karar verildi[809]. Bu dönemde daha önce de belirttiğimiz üzere İstabul, Ankara'yı Ankara'da yapılan her teşebbüs İstanbul merkezli başka bir olayı tetiklemişti. Doğal olarak da Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi de zaten Mustafa Kemal ve millicilere karşı devam edegelen ayaklanmaları daha da hızlanmıştır.[810]

Meclis açıldıktan sonra görüşülen konulardan biri de, İstanbul Hükümeti ve Padişahla bir temas kurulup kurulamayacağıydı. İstanbul'a bir heyet gönderilebilirdi. Konya Mevlevi Dergahı Şeyhi Abdülhalim Çelebi'nin bu yöndeki önerisini Mustafa Kemal Paşa desteklemedi. Dönemin şartları düşünüldüğünde, Ankara'da açılan yeni

---

Defteri Hakani Emini Refik, Tayyar Paşai Vasfi Hoca, Hamdi Hoca, Hürriyet ve İtilaf Reisi Sadık, Şaban, Saffet, Evrenoszade Sami Efendiler BCA.030.18.1.1.1 2 9 (8 Haziran 1336/8Haziran 1920 tarihli karar.)

[806] BCA.030.18.1.1./1.6.17(25 Temmuz 1336/25 Temmuz 1920 tarihli karar.) ,**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 1916-1922**, s.160

[807] BCA.030.18.1.1/1.7.2 (27 Temmuz 1336/27 Temmuz 1920 tarihli karar.) **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 1916-1922**, s.161

[808]BCA. 030.18.1.1-1 3 17 (6 Haziran 1336/6 Haziran 1920 tarihli belge.)

[809] BCA 030 18 1 1-1 5 20 (25 Temmuz 1336/25 Temmuz 1920 tarihli karar.)

[810] Sina Akşin, **Türkiye Tarihi C:IV , Çağdaş Türkiye (1908-1980)**,Cem yayınevi, Ankara,1989 s.69, Bu meclisin açılmasını engellemek için Bolu ve Düzce'de isyanlar çıkarılmıştı. Bu isyanlara halkın katılımını önlemek için daha önce İstanbul Hükümeti'nin de uyguladığı geleneksel bri yönteme başvuruldu.Bolu ve civarına Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede), İsmailzade Osman (Özgen), Dr. Mehmed Fuad, İlyaszade Şükrü Gülez gönderildi.21 Nisan'da yola çıkarak Amkara Hükümeti'nin propagandasını yapmak ve bu bölgelerde milli teşkilat kurmakla görevlendirilen heyetlerden bekelenen sonuç alınamadı Ayrıntılı biligi için bkz. Günay Çağlar, "Hüsrev Bey Heyet-i Naishası (Nisan- Mayıs 1920"), **Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi, C.II/5** 1990, s.85-96

meclisin bu eğilimleri normaldi ancak büyük bir tehlikeydi. Bu öneri karşısında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da padişahın özgür olmadığını ve İstanbul'un artık İstanbul olmaktan çıktığını ve Londra olduğunu beyan etti. İstanbul'a bir heyet gönderilmesi halinde, heyette yer alan kişiler kendilerini Malta'ya sürülürken bulabilirlerdi[811]. Bu noktada Ankara'ya gelen Fevzi Paşa'nın İstanbul'daki vahim durumu anlatması, düşmanın İstanbul'a ne derece hakim olduğunun bir kez daha gözler önüne serilmesini sağladığı için, öneri geri alındı.

3.3.4. IV.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKASI

Bu dönemde Anadolu Hareketi'ne karşı sistemli bir yok etme politikası uygulanmıştır. Dönemin etkin güçleri düşünüldüğünde bu politikanın tek başına Damat Ferit Paşa tarafından hazırlanıp tatbik edilemeyecek düzeyde olduğu ya da daha açık bir ifadeyle bu politikada dönemin en baskın aktörü İngilizlerin, Anadolu'ya karşı takındıkları ve Barış Anlaşmasının maddelerini kabul ettirmeye yönelik sert tutumun izleri görülmektedir.

Bu dönemde çok önemli bir nezarete de yine kendisi geçmiştir. *Harbiye Nezâretine getirdiği nâzırlarla vatanın âmâl-ı gayr-ı meşrû'asını tervîc etmemelerinden bi'n-netice Damad Ferid Paşa Harbiye Nezâreti Vekâleti'ni de deruhde etmişdir* denilmektedir[812]. Sadece bu değişiklik dahi işleri ne derece sıkı tuttuğunun ve kendisinden başka kimseye güveni kalmadığının göstergesidir.

3.3.4.1. Anadolu Hareketi'nin Asi İlan Edilmesi

3.3.4.1.1. Hükümetin Beyannamesi

Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde Cemal Paşa, "Kuva-yı Miliye" ve "Şaki" ayrımını yapmıştı. Daha sonra iktidara gelen Salih Paşa da Kuva-yı Milliye'yi asil ilan etmemiş ve İtilaf Devletlerinin işgal tehdidine direnmiş ancak sonunda istifa etmek durumunda kalmıştı. Bu iki hükümet Anadolu ile uzlaşmacı bir tavır

[811] Akşin'e göre önerinin sahibi Abdülhalim Çelebi bu heyetin başında yer alarak Padişah kaymakamlığın bizzat Padişahtan almak istemesidir. Sina Akşin, a.g.e. C.III, s.50
[812] .tite K28G75B75001

sergilemişlerdi. Ancak İngilizlerin desteği ile başa geçen Damat Ferit Paşa iktidara geldikten kısa süre sonra Kuva-yı Milliyeyi isyan hareketi olarak suçlayan bir beyanname yayınladı. 10 Nisan 1920 tarihli bu beyannamede[813] Osmanlı Devletinin geldiği durumu özetleyerek bu elemli sonuçtan ibret alınarak akla ve mevcut duruma uygun selamet yolunun tutulması gerektiğini ancak bu hakikatin layıkı ile anlaşılmadığını belirtti. Ona göre siyasi durum tehlikeli hale gelmişti ve bunun müsebbibi hırslı ve menfaat düşkünü bazı kimselerin Teşkilat-ı Milliye adı altında ortaya çıkardıkları fitne ve fesattı. Bu isyancıların Anadolu ile İstanbul arasında haberleşmeyi kesmeye teşebbüs etmeleri ise vatana en büyük hıyanetti. Bu asiler hem "*Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratamak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyorlardı. Onlar yalancı milliyetçiler, onlar zorla halktan para toplayan, zorla askere alan, köy basanlar ve şahsi ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdi"*. Esasen sadrazamın bu sözleri kısmen destek bulabilirdi. Kuva-yı Milliye namını suistimal eden, kanundan kaçtığı için Kuva-yı Milliye'ye geçen, evleri yakıp yıkan bir kısım insan yok değildi. Bu kişilerin faaliyetlerinden zarar gören halk hükümete başvuruyor ve zararının tazmin edilmesini istiyorlardı. Beyannamede Sadrazam, Devletin içinde bulunduğu şartlar itibarıyla, her ferdin hayatı ve çalışması son derece kıymetliydi. Hükümetin istediği şey barışa ve hayıra kan dökmeden ulaşmaktı. Bu yolda, milletin hakikaten tehlikede bulunan hayatını ve huzurunun kurtarmak için yola gelmeyenleri *şer'i şerif ve kanunlar gereğince* ve hatt-ı hümayun ile tebliğ olunan irade-i seniyyeye uyarak terbiye etmekten tereddüt etmeyecekti. Bu ifadelerin ardında Anadolu Hareketi'nin içinde bölünmeler sağlamayı açıkça hedeflediği şu cümeleler yer almaktaydı:

"*..Evvela harekat-ı isyaniyenin mürettip ve müşevviki olanların iğfalat ve tehdidatına kapılarak ve yaptıklarının neticesi ne kadar vahim olacağının düşünmeyerek onlara iştirak edenlerden bir hafta zarfında izhar-ı nedamet ve şevketli padişahımız efendimiz hazretlerine arz-ı sadakat edenlerin aff-ı aliye mazhar olacakları saniyen mürettip ve müşevviklerin ve onlarla beraber harekette inad edecek olan asilerin şer'an ve kanunen tedip edeceği ve memleketin herhangi cihetinde olursa olsun gerek ahali-islamiye tarafından sunuf-u saire-i ahaliye gerek sekene-i gayr-ı müslime tarafından ahali-i müslimeye karşı böyle bir hal*

[813] BOA., İ.DUİT., 9/140 (4 Nisan 1920 tarihli Hükümet Beyannamesi) ,Kazım Karabekir, İstikal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960,s.637-638

vukuundu mütecasirlerinin ve o hususta müsamaha veya müşareketi görülenlerin şahsen ve şediden duçar-ı mücazat olacakları ilan olunur."

Görüldüğü gibi bir hafta içinde, yaptıkları hareketlerden dolayı pişman olanların ve padişaha sadakatlarini bildirenlerin af edileceği beyan edilmiş, aksi takdirde davrananların cezlandırılacakları açıklanmıştı. Bu yönü ile ele alındığında kuva-yı milliye'ye katılanların geri döndürülmesi ve İstanbul Hükümeti ve Milli hareket arasında tereddüt içinde kalanların yollarını netleştirmesi için kati ve net bir çağrıda bulunulduğu anlaşılmaktaydı. Sadrazam bu beyanıyla Padişah Vahdettin'in afv-ı umumi ilanını talep ettiği 5 Nisan 1920 tarihli iradesindeki beklentiyi de karşılamış oldu[814].

29 Temmuz'da İstanbul Hükümeti yeni bir bildiri daha yayınladı. Bildiride Kuva-yı Milliye ile işbirliği içinde bulunanların yakalandıkları takdirde Divan-ı Harb'e verileceğini ifade ediliyordu[815].

3.3.4.1.2. Fetva

Kuva-yı Milliye'nin bulduğu desteği kaybetmesi için algıyı değiştirmek gerekiyordu. Kuva-yı milliye kamuoyu nazarında düşman işgallerine direnen "kahraman" lardı. Kahramanlık algısı yerine dinine milletine karşı bir harekete girişmiş "kafir"ler algısını ortaya çıkarmak koymak gerekiyordu. Bu yönde Dürrizade Abdullah 10 Nisan 1920'de bir fetva yayınladı. Osmanlı Devletinde büyük güç çatışmalarına neden olacak mahiyette yazılmış bu fetvada yer alan her bir kelimenin ayrı önem sahip olduğu düşüncesindeyiz:

"*Sebeb-i Nizam-ı alem olan Halife-i İslamadamallahi Teaala hilafetihen el yevm elkıyam Hazretlerinin taht-ı velayetinde bulunan bilad-ı İslamiyede bazı eşhas-ı şerire ittifak ve ittihad ve kendilerine rüesa intihab ederek tebaa-i sadıka-i şahaneyi hiyl-ü tezvirat ile iğfal ve idlale ve bila emr-i ali ahaliden asker cem'e kıyam edip zahirde askeri iaşe ve teçhiz bahanesiyle ve hakikatta cem-i mal sevdası ile hilaf-ı şer-i şerif ve mügayır-ı emir-i münif birtakım garamat ve vergiler tarh ve tevzi ve enva-ı tazyik ve işkenceler ile nasın emval ve*

[814] BOA., İ.DUİT., 9/140(5 Nisan 1336/5 Nisan 1920 tarihli Hattı-ı Hümayun sureti.) İhsan Güneş, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki yankıları (1908-1923)Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,s.257
[815] Erdem**, a.g.t**, s.199

eşyasını gasb-ü garet ve bu veçhile ibadullaha zulm-ü itiyat ve tecrime cesaret ve Memalik-i Mahrusenin bazı kurra ve biladına hücum ile tahrip ve hak ile yeksan ve tab'a-i sadıkadan nice nüfus-u masumeyi katl-ü itlaf ve dıma-i mahkumeyi sefk ve iraka ettikleri ve canib-i Emirülmümininden mensup bazı memurin-i ilmiye ve askeriye ve mülkiye hodbehot azil ve kendi hempalarını nasp ve merkez-i hilafet ile Memalik-i Mahrusanın muvasalat ve münakalat ve muhaberatını kat ve taraf-ı devletten sadır olan evamirin icrasını men ve merkezi diğer memalikten tecrit ile şevket-i Hilafeti kesrü tevhin kastederek makam-ı mualla-yı imamete ihanet etmekle taat-i imamdan huruç ve Devlet-i Aliyyenin nizam ve intizamını ve biladın asayişini ihlal için neşr-i eracif ve işaa-i ekazip ile naşı fitneye saik ve sai-i bilfesat oldukları zahir ve mütehakkık olan rüsea-yı mezburin ile ağvan ve etbaı bağiler olup dağılmaları hakkında sadır olan emr-i aliden sonra hala inat ve fesatlarında ısrar ederler ise mezburların habasetlerinden tathir-i bilad ve şer ve mazarratlarından tahlis-i ibat vacip olup ……. Nass-ı kerimi mucibince kat-ü kıtalleri meşru ve farz olur mu? Beyan buyurula.

Elcevap: Allahüteala a'lem olur. Ketebehülfakir Dürrizade Esseyid Abdullah Ufiye anhüma.

Bu surette Memalik-i Mahrusa-i Şahane'de harb ve derbe kudretleri bulunan Müslümanlar İmam-ı adil Halifemiz Sultan Mehmet Vahidettin Han Hazretlerinin etrafında toplanıp mukalete için vaki olan davet emrine icabet ve bügat-ı mezburun ile mukalete etmeleri vacip olur mu? Beyan buyurula.

Elcevap: Allahütaala a'lem olur. Ketebehülfakir Dürrizade Esseyid Abdullah Ufiye anhüma.

Bu surette Halife-i müşarünileyh Hazretleri tarafından bügatı mezburun ile mukalete için tayin olunan askerler mukaleteden imtina ve firar eyleseler mürtekib-i kebire ve asim olup dünyada tazir-i şedide ve ukbada azab-ı elime müstahak olurlar mı? Beyan buyurula.

Elcevap: Allahütaala a'lem olur. Ketebehülfakir Dürrizade Esseyid Abdullah Ufiye anhüma.

Bu surette Halife'nin asakirinden olup da bügatı katledenler gazi ve bügat tarafından katl olunanlar şehit olurlar mı beyan buyurula

Elcevap: Allahütaala a'lem olur"

Bu surette bügat ile muharebe hakkında sadır olan emr-i Sultaniye itaat etmeyen Müslümanlar asim ve tezir-i şer'iye müstahkak beyan buyurula.

Ketebe-tül-fakir

Dürrizade Esseyid Abdullah.

Elcevap: Allahüteala a'lem olur[816].

Fetva'dan anlaşıldığı gibi kuva-yı milliyeciler asiler olaralk ilan ediliyor kendilerine menfaat sağlamak amacıyla mal topluyorlardı. Zahirde görünen niyetleri farklı olsa da aslında nizam ve birlikliği bozuyorlardı. Asayişi ihlal eden bu ailer emir karşısında şayet dağılmazlar ve fitnelerinde ısrarcı olurlar ise öldürülebilcekleri ifade ediliyordu.

Bu fetvanın İngiliz baskısı ile yazıldığını iddia edenler de vardır. 11 Nisan'da Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Dürrizâde Abdullah'ın 10 Nisan tarihli fetvası, Damad Ferid Paşa'nın hazırlattığı Hükümet Beyânnâmesi ve Padişah'ın 5 Nisan'da Damad Ferid Paşa'ya vermiş olduğu ferman yayınlandı. Anadolu'nun haberdar edilmesi için yapılan dağıtımda itilaf devletlerine ait uçakların kullanılması mevcut durumun perde arkasında işgal güçlerinin olduğunu göstermesi açısından oldukça önemliydi.

Mustafa Kemal Paşa Fetva'nın yayınlanması üzerine Bütün Müdafaa-i Hukuk Gruplarına hitaben *Hükümet Tarafından Yayımlanan Fetvalarına İlişkin Milliyetçi Tamim* başlığı ile bir. durum değerlendirmesi yaptı. Heyet-i Temsiliye adına yayımlanan yazıda, Ferid Paşa Kabinesi'nin bu fetvayı çıkarmasıyla sanki Anadolu'nun müslüman halkının Halife-i Şeriflerine karşı ayaklanmış gibi gösterildiğini, halkın ve mallarının İngilizlerin eline düştüğü bu dönemde halifenin de İstanbul'da esir bulunduğunun altı çizildi. Kimsenin bu fetvaya en küçük ehemmiyet vermemesi istendi[817].

[816]BOA., İ.DUİT., 9/140 (4 Nisan 1920 tarihli Fetva-i Şerife sureti) ; Özkan,.a.g.t., s.91
[817] **Atatürkün Bütün Eserleri C:VII**., s.293.

İstanbul hükümetinin yayınladığı bu fetvanın ardından teşkilat-ı milliye'ye karşı Anadolu'da zaten başlamış olan ayaklanmalar hız kazandı. Bir taraftan Yunan işgalleri ile uğraşan Anadolu'nun karşısında, din propagandasıyla Osmanlı askerlerinin açıktan açığa savaşması tek bir şeyi amaçlıyordu. O da İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'ya dikte ettirmek istedikleri sözde barış anlaşmasını imzalanmasını sağlamaktı. Ancak bu tahmine dildiği gibi kolay olmayacaktı. Çünkü İstanbul Hükümeti'nin karşısında stratejini değişen şartlara göre yeniden dzüenleyen ve her adımında güçlenen bir Anadolu vardı. Fetva'ya Fetva ile verilen cevap gecikmedi.

Damat Ferit Paşa'nın bu faaliyetleri, Anadolu hareketine uyguladığı politikayı , halkın "kuva-yı milliye 'ye katılmasını önlemek" ve "katılanlara da gözdağı vermek" den daha farklı bir boyuta taşımaktaydı. Bilhassa Fetva ile halkı hilafet ve padişah ya da Mustafa Kemal etrafında toplananlar olarak kesin çizgilerle ikiye ayırmayı amaçlıyordu. Bu ayrımın doğal sonucu olarak yurdun birçok bölgesinde patlak veren ve yeni kurulmakta olan Büyük Millet Meclisi'ni ziyadesiyle meşgul eden isyanlar ortaya çıktı. Bu isyanların liderliğini üstelenecek kişiler önemli mevkilere getirilerek desteklenmişlerdi ki Ahmet Anzavur' a Paşalık ünvanının verilmesi ve Balıkesir mutasarrıflığına getirilmesi hükümetin bu yönde ne derece hassas ve planlı adımlar attığını göstermekteydi[818].

[818] Balıkesir mutasarrıfı olarak görevlendirilmesi.BOA.İ.DUİT.43 47 (8 Nisan 1336/8 Nisan 1920 tarihli irade.) Daha önce Kurulan hükümetlerde Anzavur yakından takip edilmekteydi.Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde Karesi mutasarrıflığına gönderilen yazılarda faaliyetleri hakkında malumat verilmesi isteniyordu.Kuva-yı Milliye'ye şiddetli karşı olmasından dolayı kuvvet toplamasından, nereden nereye hareket ettiğinden, mahiyetindeki kişi sayısı gibi bir çok konuda sadece Balıkesir değil Çanakkale ve Kütahya mutassrıflıkları ile de yazışmalar yapılmaktaydı.Ayrıca Anzvur'un ortaya çıkardığı Çerkezlik meselelerinin ılımlı bir şekilde halledilmesi gerektiği de merkezden taşraya bildirilmekteydi. BOA., DH.EUM.AYŞ., 29/45_1 (21 Kanun-ı Evvel 1335/21 Aralık 1919 tarihinde Kala-i Sultaniye Mutasarrıfından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı ve 25 Teşrin-i Sani 1335/25 Kasım 1919 tarihli Ahmet Anzavur'un Kara Hasanoğlu'na gönderdiği mektuplar) ; Ankara Hükümeti Anzavura verilen Balıkesir Mutasarrıflığı ve Miralaylık rütbesinin sadece kağıt üzerinde kalmaya mahkum olduğunu bildirmiştir.TİTE kutu:24 , belge 46-1

3.3.4.2. Kuva-yı Milliye'ye Karşı Yeni Bir Askeri Güç Oluşturma

3.3.4.2.1. Kuva-yı İnzibatiye: 18 Nisan 1920

Sadrazam Ferit Paşa, bir taraftan Anadolu hareketine katılanları asi olarak ilan eden bildiriler ve fetvaların yayılmasını sağlarken diğer taraftan hareketin karşısında duracak bir güç oluşturmaya çalışıyordu. 10 Nisan 1920 tarihli fetvanın yayınlanmasının ardından halk arasında mevcut uçurum gittikçe artacak ve bu durumun doğal sonucu olarak da dahili bir harp yaşanacaktı. İşte bu karışık durumda yapılan tüm hamleler, Kuva-yı Milliye Hareketi'nin sonunu getirebilirdi. Askeri güce askeri güçle karşı gelmek gerekliydi. Padişaha ve hilafete karşı direnen insanlara, onlardan sayıca ve silahça üstün bir kuvvet lazımdı.

Ancak, halihazırda ekonomik bir buhran içinde olan hükümetin böyle bir ordunun masraflarını karşılaması oldukça güçtü. Asker temin etmek, dönemin şartları düşünüldüğünde halledilmesi zor bir işti, bu askerlerin iaşesi,silahı ve cephanesi de düşünüldüğünde durum içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Fakat tüm bunların dışında daha da önemli bir mesele vardı. Müslümanı Müslümana karşı savaştırabilmek? Ama bu da atlanmamış ve fikri altyapısı da Fetva ile hazırlanmış oluyordu.

Yapılan her teşebbüse misli ile karşılık verebilcek Mustafa Kemal Paşa faktörü de gözden kaçırılmış olmasa gerek ancak fetvanın ve askeri gücün kudretine olan inanç ya da yapılacak son iş'in çaresizliği Anadolu'dan gelebilecek karşı adımlara duyulan kaygıdan daha ağır basıyordu.

Bu kararın ardında İşgal devletlerinin varlıklarını görmemek imkansızdır. Onlar, uyguladıkları strateji ile doğrudan olayların içinde yer almayıp hem "desteklemek" hem de "yön vermek" yollarını tercih etmişlerdir.İngilz Muhipleri Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf partisi ,Nigehbancılar ve Kızıl Hançler'in desteği ile 18 Nisan 1920'de Hükümet, Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluşunun onaylamış ve kararnameyi çıkarmıştı.[819]Ordunun başına kuvvetli bir Kuva-yı Milliye karşıtı olan

[819] Günay Çağlar, "Kuvay-ı İnzibatiye", s.344

Süleyman Şefik Paşa[820] getirilmiştir. Kuva-yı Milliye Ordu kumandanı yetkisi verilmiştir ve ayrıca İzmit ve Havalisi Fevkalade Kumandanı[821] ünvanına da sahiptir.

Bu arada yine aynı tarihlerde Nigehbancı subayların İzmit'e gönderileceği ve bu subayların hükümet tarafından zorla gönderildiklerini yayarak Anadolu'ya geçip Kuva-yı Milliye birliklerine katılacakları şaiyası ortaya çıktı. Bu subaylar geçtikleri yerlerdeki halkı gerek beyannamelerle gerek para vererek İstanbul Hükümeti lehine çekmeye çalışacaklardı.Anlaşılacağı üzere Damat Ferit, milliyetçi hareketi yok edecek her türlü yola deneyecekti[822].

Kuva-yı İnzibatiye'nin asker ihtiyacı gönüllü birliklerden oluşturulmaya çalışıldı.23 Nisan tarihinde bir beyanname yayınlandı. Bu beyannamede,İstanbul'da görevli ve açıkta bulunan bütün subayların yoklama yaptırmaları için Harbiye Nezaretine gelmeleri aksi takdirde askerlikle ilişkilerinin kesileceği ve seferberlikten kaçmış oldukları cihetle Divan-ı Harb'e verilecekleri ifade edildi[823].

Süleyman Şefik Paşa'nın İstanbul'dan ayırlıp Yavuz zırhlısını kendisine karargah edinmesini müteakip 3 Mayıs 1920'de sadrazam ve Harbiye vekili Damat Ferit Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, padişaha ve hükümet-i Seniyye'ye karşı isyan etmiş olan asilere karşı kuva-yı inzibatiye sevk edilememiş yerlerde karanameye göre teşekkül eden gönüllü birliklerin bölgenin en yüksek mülki amirinin gözetimindeki heyet tarafından alay tabur bölük şeklinde düzenlenip merkeze bilgi verilmesi istendi.[824]

Ancak 31 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Vali tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıdan anlaşıldığı kadarıyla sadrazamın bu emirleri yerine getirilememiş ve gönüllü kıtatı teşkil ve tertib edilememiştir.[825]

---

[820] Süleyman Şefik Paşa'nın salahiyetlerine yönelik düzenlenen talimatname 2 Mayıs 1920'de Damat Ferit Paşa tarafından Padişaha arz edilmiştir, 5 Mayıs1920'de uygun görülmüştür. BOA., İ.DUİT., 15/3 (6 Mayıs 1336/6 Mayıs 1920 tarihli İrade-i Seniyye), Çağlar,**a.g.m**, s.345

[821]Muhtemelen bu kararın arkasında İzmit ve çevresini kontrol altına alma isteği mevcuttur.

[822].**Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt:7** s.316

[823] Çağlar, a.g.m.,347

[824] BOA., DH.İ.UM., 22-2/72-2 (3 Mayıs 1336/3 Mayıs 1920 tarihinde Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili Damat Ferit Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı); Çağlar, a.g.m., s.348

[825] BOA., DH.İ.UM., 22-2/72-4 (31 Mayıs 1336/31 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Valisin'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.)

Halkın büyük bir çoğunluğunun Kuva-yı Miliye'ye katılmış olduğu bu dönemde , Kuva-yı Milliye'yi yok etmek için yine aynı halktan gönüllü birlikler oluşturmaya çalışmanın hem kolay hem de başarılı olmayacağı elbette açıktır. Bu gerçeğin dönemin karar vericileri tarafından görülememiş olması kabul edilemeyeceğine göre böyle bir ordunun oluşturulmasının esasen bile bile boş yere çaba sarfetmek olduğunu söylemek gerekir.Ancak bu durumda da farklı bir soru akla gelmektedir.O da başarısız olacağı tahmin edilebildiği halde ordu teşkil etmenin gayesinin ne olduğudur? Bu noktada sadrazam ve kabine mensupları İtilaf Devletleri'ne Anadolu'ya karşı olumsuz bir tutum takındıklarını göstermeye çalışıp onların direkt müdahalesini geciktirmek istemiş olmaları düşünülebilir fakat bu düşüncede çok kısa süre geçerli olmaktadır çünkü merkezi hükümetin hem sadrazamı hem Hariciye Nazırı hem de Harbiye Nazırı Vekili olan Damat Ferit Paşa'nın hem bu hem de diğer sadaretleri döneminde Kuva-yı Milliye hareketine karşı sergilediği genel tutum göz önüne alındığında iyimser yaklaşım tamamıyla yok olmaktadır.

Bu orduya bir şekilde dahil olmuş şahıslar arasında başlangıçta Hilafet ordusuna hizmet ettiği halde kısa süre içinde Kuva-yı Milliye'ye firar edenler de vardır. Bu askerler firar etmekle kalmayıp Kuva-yı İnzibatiye'nin cephane ve silahlarını Kuva-yı Milliye'ye devretmişlerdir[826]. Bu hususta, Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere esir düşen daha sonra Kuva-yı İnzibatiye'ye asker tedarik etmek maksadı ile Selanik'ten vapurla İzmit'e getirilen Mehmet Ağa isimli şahısın Derdli Gazetesinde yayınlanan mülakatındaki[827] ifadeler dikkat çekicidir. Bu mülakatta, Mehmet Ağa, İngilizlerin Anadolu'ya Bolşeviklerin geldiğini ve millete zarar verdiklerini söylediklerini belirttikten sonra İstanbul'da herkesin silahlarının toplanmış olmasına rağmen kendilerine silah dağıtmalarının altında farklı nedenler olduğunu anladıklarını İngilizlerin kendilerine otuz lira verdiklerini ifade ederek kendisi gibi düşünen diğer askerlerle anlaşarak kaçtıklarını ve 8 mitralyöz, 6 top ve 200 sandık cephaneyi Kuva-yı Milliye'ye teslim ettiklerini ifade etti. Mülakatda yer

[826] Mustafa Kemal Paşa bu askerlerin Anadolu safhına geçeceklerini daha önceden haber aldıklarını ancak tedbirli davranması gerektiğini beyan etmektedir.Hatta İngilizlerin bu askerler güvenmediklerini bu nedenle tüfeklerin ve topların kamalarını aldıklarını da ilave etmiştir.9 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma, (siyasi ve askeri vaziyet hakkında) başlığıyla **Atatürk'ün Bütün Eserleri, C:VIII,** .s.190

[827] Çağlar, a.g.m.,s.351

alan önemli hususlardan biri İngilizlerin Kuva-yı İnzibatiye mensuplarına para vermesidir. Görüleceği gibi ordudan istenilen verimin alınamaması İngilizlerin desteklerini çekmelerine neden olmuştur. Bu nedenle 31 Mart 1921 tarihinde *istitaat-ı maliye gayri müsaid olduğundan* , 18 Nisan 1920 tarihli kararname 25 Haziran 1920'de yürürlükten kaldırılmıştır[828].

Bu durum, Ferit Paşa Hükümeti'nin İngilizler nezdinde prestij kaybetmaesine neden oldu. Kuva-yı Milliye ile hem savaşma kararı hem de yeteri kadar askeri bulunmayan İngilizler yeni durum karşısında Batum'daki birliklerin çekilmesini ve Yunan askerlerinin devreye girmesini istediler[829].

3.3.4.3. Sadakatnameler

Damat Ferit Paşa, her çareye başvurarak Anadolu Hareketi'ni yok etmek için kati bir tutum sergilemeye devam etmiştir.Bu bağlamda 24 Nisan 1920 de yayınladığı genelgesinde padişaha sadık kalınması ve verdiği emirlere itiaat edilmesi hususunu "*neferden müşire kadar cümlemiz kanun ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerine itaatle mükelleftir"*sözleriye vurguladı.Sadrazam Halka kutsal değerlerini yeniden hatırlatarak Anadolu hareketine karşı girişmiş olduğu bu çok yönlü mücadelede elinde bulunan en büyük kozlardan birini daha kullandı.Resmi görevliler padişaha bağlılıklarını teyid-i sadakat yemini ederek göstereceklerdi.Bu nedenle sadakatname başlığı ile kağıtlar bastırdı[830].Bu kağıtların devlet görevlilerine imzalatılması için çalışmalar yapıldı.

Sadâkatnâmeler; siviller ve askerler için olmak üzere iki türlü düzenlendi. Sivil görevliler şöyle yemin edecekti:

"*Şevketlu Halife ve Sevgili Padişahımız Sultan Mehmet Han-ı Sâdis Efendimiz Hazretlerinin her türlü evâmir-i şahanelerine muti' ve münkad kalacağıma ve iktiza-yı halde uğur-ı Hilâfetpenâhîlerinde feda-yı cana hazırve âmade bulunduğuma ve memuriyette bulunduğum müddetçe siyasetlekat'iyyen iştigal etmeyeceğime ve*

[828] Akşin, a.g.e. C.III, s.82
[829] Akşin, a.g.e, C:III.,s.151
[830]Şaduman Halıcı,"İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'ye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler*"*,**Ankara Üniversitesi, Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi**,S.40, 2007,s.630

Hükümet-i Osmaniye'nin rıza-yı âlisihilafında bir fiil ve harekette bulunmayacağıma Vallah, Tallah, Billah"

Askerlerin yeminlerinin başlangıç ve son bölümde kimi değişiklikler vardı. Şöyle ki:

"Baş Kumandan-ı Âzam ve Akdesimiz Şevketlu Halife ve Hakanımız Padişahımız Sultan Mehmet Han-ı Sadis Efendimiz Hazretlerinin her türlü evâmir-i şahanelerine mûti' ve münkad kalacağıma ve iktizay-ı halde uğur-ıHilâfetpenâhîlerinde feda-yı cana hazır ve âmade bulunduğuma ve silk-i askeriyede kaldığım müddetçe siyasetle kat'iyyen iştigal etmeyeceğimeyemin ederim. Vallah, Billah, Tallah"[831]

3.3.4.4. Anadolu Fevkalade Müfettişi Umumiliği

Hükümet, Kuva-yı Milliye'ye karşı Kuva-yı İnzibatiye'yi kurarak milliyetçi harekete askeri anlamda karşı koyabilecek bir güç oluşturmaya teşebbüs etmişti ancak mesele, sadece bu yolla çözülebilecek noktayı çoktan aşmıştı.Çünkü karşı tarafın yani Anadolu Hareketinin uyguladığı strateji, birden çok boyuta sahipti ve geniş bir alana yayılacak kadar etkin bir dinamikteydi, henüz merkeze- İstanbul'a tam anlamıyla sirayet edememiş ancak hemen hemen kapısına kadar gelebilmiş bir güçteydi .23 Nisan 1920'de meclisin açılması ile İstanbul'da tehlike çanları çalmaya başlamıştı.Anlaşılan o ki milliyetçiler Ankara'da bu meclisle Osmanlı Devleti'nin yönetimine talip başka bir deyişle tek merkezi güç olma yönünde adım atılmıştı.Anadolu'da kaybedilen gücü geri kazanmak ve merkezi hükümetin otoritesini yeniden kabul ettirmek amacıyla ordu oluşturmak yeterli gelmeyecekti. Hükümet, Ankara'da açılmış olan Meclis'in karşısına koyabileceği bir yetkili bir birim oluşturmak zorundaydı. Bu nedenle 28 Nisan 1920'de Anadolu Müfettişi umumiliği oluşturuldu.[832]Kısa bir zaman önce Divan-ı Harb'e başkan olarak görevlendirdiği Hürriyet ve İtilaf Yöneticilerinden Çerkez Müşir Mehmet Zeki Paşa'yı bu kez de Fevkalade Müfettişi Umumliği görevine atadı[833].

[831] Halıcı,a.g.m., ;Sadakatname örneği için bakınız Osman Akandere ve Hasan Ali Polat,a.g.e.,s145-150,
[832] BOA., İ.DUİT., 97/21_1(28 Nisan 1336/ 28 Nisan 1920 tarihli kararname)
[833]BOA., İ.DUİT., 160/24_1 (28 Nisan 1336/ 28 Nisan 1920 tarihli İrade-i Seniyye)

Ancak Meclis-i Vükela 23 Haziran 1920'de,toplandı ve Zeki Paşa'nın ünvanının devamı etmesine ancak mahiyetinde bulunan memurların görevlerinin sona ermesine karar verdi[834].

3.3.4.5. İdam Kararları

Anadolu Hareketine karşı propagandaların yeterli olmaması nedeniyle yapılan girişimlere çok geçmeden bir yenisi daha eklendi. Meclis'i Ankara'da toplayarak yeni ve tehlikeli bir oluşumun temellerini atan ve bunlara ek olarak padişahın ve hükümetin durumunu vatanın kurtuluşu sonrasına bırakan ve bu kararla bir nevi onları meclisin kararlarına tabi kılan milliyetçi liderler için 24 Mayıs 1920 tarihinde padişah bir irade yayınladı[835].

Bu iradede Anadolu'daki bu asayişi bozucu eylemlerin düzenleyecileri olarak isimleri belirtilen şahısların, 3'üncü Ordu Müfettişiliği'nden alınarak askerlik mesleğinden çıkartılmış bulunan Selanikli Mustafa Kemal Efendi, eski 27'nci Fırka Kumandanı miralaylıktan emekli İstanbullu Kara Vasıf Bey, eski 20'nci Kolordu Kumandanı Mirliva Salacaklı Fuad Paşa (Ali Fuat Cebesoy) ile eski Vaşington Elçisi ve Ankara Milletvekili Midillili Alfred Rüstem ve Sıhhiye Eski Müdürü İstanbullu Doktor Adnan (Adıvar) Bey ile, Üniversite Batı Edebiyatı eski öğretmeni İstanbullu Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın, sahip oldukları askeri ve resmi sıfatlar ellerinden alındı.Bununla da yetinilmeyip idam edilmelerine karar verildi.

İradede *11 Mayıs 1920 tarihli ve 20 numaralı karar tutanağında yazılı olduğu üzere, Mülkiye Ceza Kanunu'nun 45'nci maddesinin 1'inci fıkrası delaletiyle, 55'nci maddesinin 4'ncü fıkrası ve 56'ncı maddesi uyarınca* ceza aldıkları belirtilen şahısların, halen firarda bulunmaları dolayısıyla kanun hükümleri gereğince mallarının haczedilerek*, gıyaben verilen hüküm ve karar, ele geçirildiklerinde muhakeme edilmek üzere tastik edilmiştir.*[836]

Sözleri yer almaktaydı.

---

[834] Erdem, a.g.t. s..181
[835]BOA., İ.DUİT., .175/46_1 (24 Mayıs 1336/ 24 Mayıs 1920 tarihli irade-i seniyye)
[836] BOA.İ.DUİT., 175/46_1 (24 Mayıs 1336/ 24 Mayıs 1920 tarihli irade-i seniyye

Anadolu'ya geçerek milliyetçi harekete iştirak eden Harbiye Nazırı Fevzi Paşa için de idam kararı çıkdı[837].

Öte yandan Kuva-yı Miliye karşı geldikleri için zor durumda kalan hatta hayatlarını kaybeden memurlar vardı.. Bu memurların ailelerine de maaş bağlandı. İzmit Kumandanlığı tarafından Bolu'ya gönderilen Erkan-ı Harp Binbaşısı Hayri Bey Kuva-yı Milliye tarafından idam edilmişti[838]. Aynı şekilde Mülazım Kutbettin ve Süvari Mülazım-ı Evvel'i Nazif Bey'ler Bandırma'da jandarma olarak görev yaptıkları sırada Kuva-yı Milliye tarafından öldürülmüşlerdir[839].

Kuva-yı Milliye'ye muhalif olmasından dolayı Taşköprü kasabasında hanesi yakılan dava vekili ve muallim Mehmet Mazhar Selim Efendi de zararının karşılanmasını istiyordu[840].

Hükümetin idari faaliyetlerinde görülen bu zayıflığın, mali olarak da bir bedeli vardı elbette.Damat Ferit Paşa, zaten sıkıntı içinde olan bütçeden bunları karşılamaya çalışıyordu, burada amaç kuva-yı milliye aleyhtarlığını kuvvetlendirmekdi.14 Nisan'da Kuva-yı Milliyece meskenleri yıkılanlara yeniden mesken inşaası, hayvanları telef olanlara hayvan verilmesi gerektiği[841] Temmuz ayına gelindiğinde Karamürsel, Safranbolu, Çorum ve Sapanca'dan Dersaadet'e dönmek isteyen bazı şahıslara yol masraflarının ödenmesi[842] ve malum sebeplerden dolayı İstanbul'a iltica eden Bursa, Ereğli ve Adapazarı ahalisinin yol masraflarının temini ile memleketlerine gönderilmesi, diğer ahaliye nakdi yardımda bulunması yönünde kararlar alınıyordu[843].

[837]BOA., BEO., 4635 /347582 İDAM KARARI (29 Mayıs 1336/ 29Mayıs 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye nezaretine yazılan yazı.)
[838] BOA., MV., 219/83 (21 Haziran 1336/21 Haziran 1920 tarikli Meclis-i Vükela kararı.)
[839] BOA., MV., 219/8 (3 Mayıs 1336/3 Mayıs 1920 tarihli Meclis-i Vükela kararı.)
[840]BOA., BEO., 4632 / 347347 (9 Mayıs 1336/9 Mayıs 1920 Sadaretten Dahiliye ve Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.)
[841]BOA., DH. KMS., 53-4 /45(14 Nisan 1336/14 Nisan 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Sadarete gönderilen yazı.), Erdem, a.g.t.s.159
[842]BOA., MV., 219/169 _2 (29 Temmuz 1336/29 Temmuz 1920 tarihli Meclis-i Vükela kararı.)
[843]BOA., MV., 219/168_2 (29 Temmuz 1336/29 Temmuz 1920 tarihli Meclis-i Vükela kararı.)

3.3.4.6. Uzlaşma Teşebbüsleri

Osmanlı Devleti'nin içinden geçmekte olduğu bu kritik dönemde bazı güç odaklarının Anadolu Hareketi'ni yok etmek maksadıyla işbirlikçi tutumlar sergiledikleri ortadaydı ancak bu yıkıcı politikalar, Anadolu Hareketi'nin hem siyaseten hem de askeri anlamda başarılı zamanlarında yerlerini uzlaşmacı tekliflere bıraktı.

Öncelikle İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nde karar mercii olarak hangi hükümeti görüyorlarsa yani Ankara ve İstanbul arasında Gerek Fransızlar, Gerek İngilizler Anadolu Hareketi'ni, durduramayacaklarını anladıklarında anlaşma yoluna gitmeyi tercih ettiler.

16 Mart 1920'de Edirne vilayetinde sıkı yönetim ilan eden ve 21 Nisan 1920'de azl edilen Cafer Tayyar Bey[844], Fransızların görüşme talebine binaen İstanbul'a davet edildi. Mukavemet etmesinin önüne geçilmek için Batı Trakya ile beraber olmak kaydıyla harici bir idare ile ilgili neler düşündüğü öğrenilmeye çalışıldı. Belli ki Mustafa Kemal ve arasında bir ikilik yaratmak amacıyla yapılmış bir teşebbüstü ve hem Cafer Tayyar Bey'in fikrini muhafaza etmesi hem de Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Millet Meclisi'in vereceği kararlarla bütüm memleketin geleceğinin kurtarılacağını beyan etmesi üzerine bu teşebbüs amacına ulaşamadı[845].

Yine Istıtlaat memurlarının raporuna göre Desperey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya da elçi gönderildi[846].Bunların dışında İstanbul Hükümeti de Anadolu ile temas kurmak ve ilişkileri düzeltmek istedi. İzmir valisi Nureddin Paşa bir telgraf göndererk Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak İstanbul Hükümeti ile anlaşmaya vesile olmayı vatan hizmeti sayacağından bahsetti. Bu durumdan İngilizlerin ve Hükümetin haberi olduğunu da beyan etti[847]. 2 Haziran 1920 tarihli istihbarat

[844] Seferberlik ilanı ile ilgili BOA.DH.ŞFR.660-147 Edirne valisinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yaz; I.Kolordu Kumandanlığı'na Albay Muhittin Bey tayin edilmiştir.BOA.İ.DUİT.160-23(21 Nisan 1336/21 Nisan 1920 tarihli İrade-i Seniyye) Edirneye gelip Trakya Paşeli Cemiyeti çatısı altında falliyetlerine devam etmiştir

[845] **Atatürk'ün Bütün Eserleri , C:VIII.** .s.193

[846] BOA.DH.EUM.AYŞ. 75/107 (24 Mayıs 1336/24 Mayıs 1920 tarihinde Istıtlaat Baş Müdürü tarafından İstanbul Emniyet Müfettişliğine gönderilen yazı.)

[847] **Atatürk'ün Bütün Eserleri , C:VIII** s.195-196

raporunda Ferit Paşa'nın İstanbul'da mebusları Harbiye Nezareti'nde topladığı aralarında uzun süreler konuşmalar gerçekleştiği, Ferit Paşa'nın Kuva-yı Milliye'ye karşı suç işlediğini kabul ederek hatasını itiraf ettiği yazıldı. Kuva-yı Milliye'ye temayül eden Paşa'nın aracılık yapması için de Nureddin Paşa ile iki kez görüşme yaptığı bildirildi[848]. Bu belge Nureddin Paş'nın aracılık yapma meselesinde hükümetin haberinin olduğu ifadesini doğrular niteliktedir.Lakin durumdan İngilizlerin de haberinin olduğunu söylemesi bu itirafların da bir politik girişim olabileceğini düşündürmektedir.

Temmuz ayına gelindiğinde Kuva-yı Milliye lehinde yayın yaptıkları için Vakit ve İkdam Gazeteleri ile ilgili kararlar alınmakta Mustafa Kemal'e Paşa denildiği için gzate müdürünün ve yazarların Divan-ı Harbice yargılanması hususunda tartışmalar yapılıyordu. Görünen o ki hükümetin kararı hiç değişmemişti[849].

3.4. V.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ (31 Temmuz-17 Ekim 1920)

3.4.1. Kabinenin Kurulması

Yurdun batı bölgelerinde Yunan işgallerinin sürdüğü ve Ankara ile kıyasıya bir mücadelenin devam etmekte olduğu bu dönemde, Damat Ferit Paşa, yeniden ve son kez hükümetini kurdu[850].Bir önceki kabinesinde yer alan Reşit, Cemil ve Fahreddin gibi Anadolu Hareketi'ne ılımlı bakış açısına sahip olan Paşalarla ortaya ikilik çıkmaya başlamıştı bu nedenle hükümetini kendi çizgisinde olan nazırlarla oluşturma yolunu seçti[851]. Diğer bir deyişle, Bu hükümeti kurmasında amacı, Sevr Antlaşmasını imzalamayacak ve kendine bir önceki sadaretinde mukavemet etmiş

[848] TİTE kutu:113, belge:7 35. Alay Komutanlığı'ndan alınan istihbarat
[849] BOA.BEO.4641 348037 Sadaretten Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.
[850] Sadrazam- Hariciye ve Harbiye Nazır Vekili Damat Ferit Paşa, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Dahiliye Nazırı Reşid Mümtaz Paşa, Bahriye Nazırı ve Erkan-Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Tevfik Bey, Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi, Maliye Nazırı Nazif Bey, Nafia Nazırı Erkan-ı Harbiye Mirlivası Zeki Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı Sadaret Müsteşarı Cemal Bey, Maarif Nazırı Hadi Paşa, Evkaf Nazırı Ferik Mustafa Hilmi Paşa BOA., İ.DUİT.,9/109 (31 Temmuz 1336/31 Temmuz 1920 tarihli irade); Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi 19 Eylül'de isitifa edecek BOA., BEO., 4654/3488988 (21 Eylül 1336/21 Eylül 1920 Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Şeyhülislam Sabık Mustafa Sabri Efendiye gönderilen yazı.)
[851] Akşin, a.g.e., C.III.s.199

nazırları devre dışı bırakmaktı[852]. Daha önceki Hükümetinde yer alan nazırlardan bazıları ile 4 Ağustos 1920'de hükümet, bir bildiri yayınladı ve Sevr Anlaşmasını kabul edeceğini duyurdu ve kısa bir müddet sonra da Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Bey[853]'den oluşan Osmanlı heyeti, Osmanlı Devleti'ni tam anlamıyla yok saymayı amaçlayan ancak hiçbir zaman yürürlüğe girmeyecek olan bu anlaşmayı imzaladı[854].

Bu Antlaşmaya göre, Osmanlı devleti İstanbul ve çevresi ile Anadolu'da küçük bir toprak parçasına sahip olacaktı. Bu madde yeterince ağır değilmiş gibi antlaşma hükümlerine uyulmazsa İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin elinden alınacaktı. Türkiye'nin Trakya sınırı Çatalca yakınlarındaki Podima- Kalikratya sınırlarından geçecek Boğazlar, savaş zamanlarında dahi tüm devletlerin gemilerine açık olacak ve kendisine ait bayrağı ve bütçesi olan bir komisyon tarafından kontrol edilecekti. Ayrıca İngiliz, İtalyan, Fransız ve Japonlardan kurulacak olan komisyonun Osmanlı kapitülasyonlarının yerine geçmek için, koyacağı bir usulü kabül edilerek Kapitülasyonlardan tüm İtilaf Devletleri yararlanacaktı. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Osmanlılardan kurulacak olan bir komisyon 'Türkiye'nin servetini idame ve tezyidi çin ' gerekli tedbirleri alacak, bütçe üzerinde son sözü söyleme hakkına sahip olacak Türk parasının cins ve miktarını düzenleyecekti. Bu komisyonun onayı olmadıkça Osmanlı Devleti içte ve dışta borç yapamayacaklardı. Anlaşmanın İtilaf Devletleri'nin menfaat elde etme konusunda aç gözlülüklerini gözler önüne sermeye kafi maddesi ise Türkiye'nin bütün servet ve varidatını elinde bulunduracak olan bu komisyon elde ettiği paraları sırasıyla önce kendi masraflarını, işgal kuvvetlerinin masraflarını savaş sırasında zarar görmüş olan müttefik tebaanın masraflarını karşılamaya ayırması geri kalan kısmı da Osmanlı devleti için ayrılmasını istenmesiydi. Bu komisyonda bulunacak olan Osmanlı Devlet'i üyesinin sadece istişari mahiyette konuşma hakkı olacaktı.

[852] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C:IV**, s.465

[853] Bern Elçisi olan Reşat Halis Bey Heyete sonradan eklenmiştir.Meclis-i Vükela 25 Temmuz kararıyla

[854]Sevr Muahedesi'nin 10 Ağustos 1920'de imzalandığına dair.bkz. BOA,. HR.İM., 80/73_2(15 Ağustos 1339/15 Ağustos 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekaleti Dersaadet Murahhaslığı Umur-ı Siyasiyeden Hariciye Vekaletine gönderilen telgraf.)

Askeri güce gelince Türkiye'nin askeri kuvveti, on beş bini jandarma olmak şartıyla elli bir yedi yüz kişiden ibaret olacak ve topları bulunmayacaktır, subaylarında yüzde on beşini müttefik ya da tarafsız devletler subayları oluşturacaktı. Ayıca Türkiye'de mecburi askerlik hizmeti bulunmayacaktı.Azınlıklar her derecede okul açabileceklerdi. Osmanlı Devletinin karada ve denizde askeri uçağı bulunmayacaktı.

Ermenistan ve Kürdistanla ilgili istekleri kabul edilir gibi değildi.Antlaşmanın uygulanmasına başlandıktan bir yıl sonra Kürtler Doğu Anadolu'da bağımsız bir kuruluş meydana getirmek isterlerse bu istekleri Cemiyet-i Akvam tarafından kabul edilip Osmanlılara tavsiye edilirse Osmanlılar bu tavsiyeyi kabul edeceklerdi.Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon illerinin bulunduğu alanda bir Ermenistan devleti kurulacak, " Bu devletin sınırlarının tayini Amerika reisicumhurunun hakemliğine bırakılacaktı.

Hicaz bağımsız bir devlet olacak, Osmanlılar, Mısır üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek, Irak, Suriye ve Filistin için ittihaz olunacak bütün kararları da kabul edecekti. On iki Ada, İtalyanlara Akdeniz'deki diğer adalar da Yunanlılara bırakılacaktı.İzmir şehri ile Tire, Ödemiş, Akhisar ve Bergama'yı da içine alan bir bölgedeki Osmanlı hakimiyeti hakkının icrası Yunanistan'a bırakılacak, yalnız Osmanlı hakimiyetine işaret olmak üzere İzmir kalelerinden bir tanesine Türk bayrağı çekilecekti fakat mahalli parlamento beş yıl sonra çoğunluk kararıyla İzmir'in Yunanistan'a katılmasını Cemiyet-i Akvam'dan isteyebileceği gibi aynı husus için plebisite de karar verebileceklerdi[855].

Aslında Sevr Anlaşması İtilaf Devletlerini aynı oranda memnun edememişti. Bilhassa Fransızlar ve İtalyanlar, Antlaşmanın İngilizler ve Yunanlılar menfaatine olduğunu ve dolayısıyla kendi haklarının yenildiğini ifade ediyorlardı. Herkes, kendi ülkesine daha fazla menfaat sağlama peşindeydi. Ayrıca Kanun-i Esasi de Antlaşmanın uygulanmasına engeldi. Çünkü yedinci maddesine göre Barış

[855] Akşin, a.g.e. C.III,. s.337.

Antlaşmaları'nın yürürlüğe girebilmeleri için Meclis tarafından onaylanmaları gerekiyordu. Oysa ki İstanbul'da 11 Nisan 1920'de Meclis kapatılmıştı[856].

V. Damat Ferit Paşa Hükümeti, hem işgal edilen bölgeler hem de Anadolu düşünüldüğünde yeniden Meclis'i toplayamazdı.Mevcut şartlarda neler yapılabilirdi? İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Antlaşmanın uygulanabilmesi için değişik çözüm yolları aramakta hatta Ankara ve İstanbul'un temsilcilerinden karma bir hükümet oluşturulması yönünde önerilerde bulunmaktaydı[857].

Damat Ferit Paşa'nın Anadolu Hareketi'ni yok etme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Fransız yüksek komiseri Ankara ile istanbul arasındaki uzlaşmaya engel olarak gördüğü sadrazamı sadaretten uzaklaştırmak amacıyla ingiliz meslektaşına iş birliği teklifinde bulundu.17 Ekim'de padişahı ziyaret ederek Ferid Paşa'nın istifasını istediler. Ferid Paşa da sağlık sorunlarını bahane ederek aynı gün istifasını verdi[858].

3.4.2. Anadolu Hareketi'nin Durumu

Bu dönemde yurdun bir çok bölgesi İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. 22 Haziran'da başlayan ve 11 gün süren Yunan İşgali Kuva-yı Milliye birliklerini zor duruma düşürdü. Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti döneminde yayınlamış olduğu Kuva-yı Milliye'yi asi ve dinsiz ilan eden fetvalar amacına ulaşmış yurdun bir çok bölgesinde yaşanan isyan hareketlerinde artış yaşanmaya başlanmıştı.Bir yandan İtilaf Devletleri ile savaşan Ankara Hükümeti'nin kuvveti hala düzenli birliklerden çok Kuva-yı Milliye'ye dayanmaktaydı[859].

Ağustos 1920'de başlayarak 23 Eylüle kadar sürecek İkinci Düzce Ayaklanması, 5 Eylül'de İkinci Yozgat Ayaklanması 2 Ekim'de Konya'da Delibaş

---

[856] BOA. MV., 254/69(11 Nisan 1336/11 Nisan 1920 tarihli İrade-i Seniyye) Kanun-ı Esasi'nin 7. maddesi mucibince 4 ay zarfında seçimle toplanmak üzere feshinin irade edildiği.

[857] Özkan, a.g.t., 116;

[858] Küçük, a.g.m, s.436-439.

[859] Kuva-yı Milliye ile ilgili çözümlenmesi gereken bazı hususlar vardı. Ankara Hükümeti, Kuva-yı Milliye'nin İaşesi toplanırken zor kullanmamasını ve suç işlediklerinde nasıl yargılanacaklarına dair Heyet-i İcraiye Kararları çıkardı.. Asker olmayan Kuva-yı Milliye mensuplarının adli mahkemelerde muhakeme edilmeleri. Kuva-yı Milliye'nin iaşesi için halktan toplanan yardımların halkı sıkmayacak şekilde sağlanması.ile ilgili kararlar için bkz. BCA. 030 18.1.1 - 1 3 13 (28 Haziran 1336/28 Haziran 1920 tarihinde Umur-ı Dahiliye Vekili tarafından Müdafaa-i Milliye Vekaletine yazılan yazı.) ve 030 18.1.1 - 1 3 14 (30 Haziran 1336/30 Haziran 1920 tarihli karar.)

İsyanı ardarda yaşanmakta ve dolayısıyla Ankara'yı oldukça yıpratmaktaydı. Daha önceki dönemlerde de çeşitli isyan hareketleri yaşanmıştı. Ancak bu isyanlar çok fazla destek bulmamış ve geniş alanlara yayılmamıştı.

Doğu tarafına baktığımızda 9 Haziran 1920'de geçici bir seferberlik ilan edilmişti Kazım Karabekir Paşa Doğu Cephesi Komutanlığına getirilmişti. 29 Eylül 'de ise Ermenistan karşısında askeri bir zafer kazanıldı. Bu durum, Ankara Hükümeti'nin elini kuvvetlendirdi. Mustafa Kemal Paşa 5 Ağustos'ta Pozantı'da Meclis Başkanı olarak bir kongreye katıldı. Ayrıca 18-19 Ağustos'ta Fransızlara karşı büyük bir başarı elde edildi.

Bir taraftan Yunanlıların işgali, diğer taraftan iç isyanlar ve bu ikisiyle uğraşmaktayken İstanbul Hükümeti'nce kabul edilen ve Ankara'ya da onaylattırılmaya çalışılan Sevr Antlaşması vardı. 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 19 Ağustos'da Meclis kararı ile Sevr Anlaşması'nu imzlayanların vatan haini sayılmalarına karar verildi.

3.4.3. V.DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN ANADOLU HAREKETİ'NE DÖNÜK POLİTİKASI

Damad Ferid Paşa beşinci ve sonuncu hükümetini daha çok anlaşmayı onaylayıcı isimlerden kurdu. Kuva-yı Milliye'ye düşmanlığı ile bilenen eski Konya valiliği valisi Cemal Bey'i Ticaret ve Ziraat Nazırlığı'na atamıştır.Hariciye nazırlığı görevini de kendisi üstlendi. Böylece antlaşmanın imzalanması ve onaylanması için stratejik bir adım atmış oluyordu[860].

V.Damat Ferit Paşa Hükümeti, Anadolu Hareketi'nin ilan etmiş olduğu Misak-ı Milliye'ye rağmen Sevr Anlaşması'nı imzalamıştı ancak her ne kadar Kuva-yı Milliye, Yunan Harekatı karşısında başarısızlığa uğramış olsa da Batı Anadolu dışında kalan bölgelerde Orta ve Doğu Anadolu'da, Karadeniz'de Ankara Hükümeti'nin ne derece hakim olduğu ortadaydı. Hatta bu bölüme Güney bölgeler de rahatlıkla eklenebilirdi yani duruma gerçekçi bakıldığında Sevr Anlaşması'nın

[860]Küçük, a.g.m., 436-439.

icrası pek de mümkün değildi[861].İtilaf Devletleri de Anadolu Hareketi hakkında birbiri ile taban taban zıt iki fikir arasında gidip gelmekteydi. Bunlardan biri Damat Ferit'i destekleyerek iç isyanları kışkırtmak ve böylece Kuva-yı Milliye'yi yok etmek, diğeri ise Damat Ferit Paşa'nın yerine ılımlı bir sadrazam getirip Anlaşmanın imzalanması için yumuşak bir geçiş yapmaktı. İkinci tercihten önce gittikleri bölgelere Sevr Antlaşması'nın aslında bir düzen getirdiği ve savaşın nihayet sonlandırıldığı yönünde propaganda yapacak ve Ankara Hükümeti ile uzlaşmayı sağlayacak bir heyet oluşturma yönünde karar aldılar.Bu heyeti göndermekteki amaç, askeri bir harekat için İstanbul'a zaman kazandırmaktı. Damat Ferit Paşa, bu heyetlerin beklenen faydayı vermeyeceğini ve ancak yanlarında İtilaf Devletleri askerleri olursa işe yarayabileceğini beyan ederek bu hükümeti döneminde de Anadolu Hareketi'ne karşı açıktan hücumunda İtilaf Devletleri ile işbiriğini sürdürmekteydi[862].

Hükümet, daha Sevr Antlaşması imzalanmadan gerekli önlemleri almış ve ulusçu söylemleri engellemeye amaçlamıştı.7 Ağustos 1920'de bir bildiri yayınladı ve bu bildiriyle gazetelerde hükümeti eleştiren yazılar yazılmasının önüne geçmeye çalıştı. Bu tarz faaliyete devam edenler işlerinden atılacak ve emeklilik hakları ellerinden alınacaktı[863]. Öte yandan yine görevden uzaklaştırmalara başladı. Hükümetin emirlerine uymayarak asilerle işbirliği yapan Sivas, Erzurum, Bitlis, Van ve Diyarbakır ve Konya valileri görevlerinden uzaklaştırıldılar[864].Antalya, Isparta, Burdur, ve Ertuğrul mutasarrıfı da azledilenler arasındaydı[865]. Mülkiye'de Müfettişlik yapan Asaf ve Fuat Bey'de istifa etmiş olarak kabul ediliyorlardı. Fuat Bey'n istifası Ankara'da Meclisle olan irtibatından dolayıydı[866].

---

[861] Akşin, a.g.e., CIII, s.210.
[862] İtilaf Devletleri 7 Ekim'de Hükümet'e ortak bir nota vererek saygın kişilerden oluşmuş bir kurulun Ankara'ya gönderilemesini resmen istemiştir.
[863] Erdem, a.g.t,.s.203; Hükümetin kararları bu bölgelerde geçerli miyidi sorusu akla gelmektedir.
[864] Hükümetin emirlerine uymuyarak asilerle teşrik-i measide bulunan Sivas, Erzurum, Bitlis, Van ve Diyarbakır Valilerinin görevlerinden azledilmeleri.BOA., MV., 252 /39 (18 Ağustos 1336 /18 Ağustos 1919 tarihli İrade-i Seniyye)
[865] Akşin, a.g.e.CIII, S.224
[866]BOA., BEO., 4645/348374(7 Ağustos 1336/7 Ağustos 1920 Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.) Mülkiye müfettişlerinden Asaf Talat Bey'in müstafi addedilmesi. (Dahiliye; MTV / 88) BOA., BEO., 4645/348368 (7 Ağustos 1336/7 Ağustos 1920

Damat Ferit Paşa Ankara Hükümeti'nin elini güçlendirecek her türlü ihtimali yok etmek için var gücüyle çalışıyordu. Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya geçeceğine dair söylentiler vardı. Bu söylentilere aralarında kişisel bir rekabet olması da eklenince bu geçişi engellemek için Veliahd'ı gözaltında tuttu[867].

Gerek yaşanan isyanların artması sonucunda oluşan asayişsizlik gerekse Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde de bahsettiğimiz üzere Kuva-yı Milliye adını kullananların çıkar elde etme çabalarından dolayı halk arasında huzursuzluk had safhaya çıkmıştı. Kuva-yı Milliye'nin baskısından kaçarak İstanbul'a geliyorlardı.. Damat Ferit Paşa bu kişilere masarıf-ı gayr-ı melhuze tertibinden para tahsisi yapılmasını sağladı[868]. İçinde bulunulan mali durum düşünüldüğünde[869] bu yardımın Kuva-yı Milliye aleyhine yapılan sistemli hareketin bir parçası olduğu düşünülmektedir.

Meclis-i Vükela 30 Ağustos'ta ülke içinde yaşanmakta olan karışıklığı arttıran kararlara birini daha ekledi ama ifade etmek gerekir ki bu karar oldukça sert yaptırımlar içermekteydi. Akşin'e göre düzen ve intizamı sağlamak savıyla alınan bu karar *bir devlet terörü niteliğindeydi*[870].Cihet-i Askeriye'de Miralaydan Müşirler, ilmi sınıftan Haremeyn payelerinden kazaskerlere, mülkiyede dahi nezaret müdürlerinden nazırlara kadar eski ve yeni memurlar Divan-ı Harplerde sorgulanacak , bunlaradan tutuklanması gerekli görülenler askeri idarenin reisi olan Harbiye Nazırı tarafından Sadaret makamına bildirilecek padişahın irade-i seniyyesi ile tevkif edilebileceklerdi. Nazırlık yapmış ya da yapmakta olanlar yazılı yanıt verebilme haklar vardı. Taşrada mülkiye iseler vali ye askeriyede iseler komutana danışılarak tutuklama yapılacaktı[871].

Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Dahiliye Nezaretine gönderilen yazı.) Mülkiye müfettişlerinden Fuad Bey'in müstafi addedilmesi. (Dahiliye; MTV / 88)

[867] Erdem, a.g.t., s.203, 7 Eylül'den itibaren toplam 38 gün Veliaht ev hapsinde kaldı.Akşin, a.g.e., s.222

[868] BOA., DH.KMS., 59-2/13-1 (4 Ağustos 1336/4 Ağustos 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyetinden Sadarete yazılan yazı.)Kuva-yı Milliye baskısından kaçarak, İstanbul'a gelip muavenet talep edenlere masarıf-ı gayr-ı melhuze tertibinden para tahsisi

[869] Hazine öylesine kötü durumdaydı ki memur maaşları dahi ödenememişti.

[870] Akşin, a.g.t., C.III.s.226

[871] BOA. BEO. 4649/348672(31 Ağustos 1336/31 Ağustos 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine gönderilen yazı.) İdare-i örfiyenin uzatılmasına dair Meclis-i Vükela kararı. (Dahiliye; MTV / 23-9)

Damat Ferit Paşa, kara listesine aldığı kişilere elinden geleni yapmaktan geri durmuyordu. Anadolu Hareketi'ne ılımlı bakmalarından olsa gerek Müşir Salih Paşa, Ali Rıza Paşa ve Ahmet İzzet Paşa'nın rütbelerini ferikliğe indirdi[872].Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşaları da atlamadı[873].

İtilaf Devletleri Damat Ferit Paşa'nın sonuncu sadareti döneminde Anadolu Hareketi ile anlaşılamayacağını anlamıştı. Damat Ferit Paşa kendisinden bekleneni karşılayamamştı. Ayrıcak olarak da değişimler sözkonusuydu İslam Dünyasında Türkiye lehine görülen gelişmeler, Mösyö Clemenceau^nun iktidarda kalamayışı, Yunanistan'da Kralın ölümü ama daha da etkilisi milletlerin artık savaşmak istemedikleri ve büyük bir askeri harekatı kaldıramayacakları gibi nedenler dolayı Damat Ferit Paşa istifaya zorlandı[874]. Bu istifa için sağlık nedenlerini öne süren Damat Ferit Paşa[875]'nın yerine 21 Ekim 1920'de Tevfik Paşa geçti[876].Bu kabinede tecrübeli devlet adamlarının varlığı dikkat çekmekteydi.Bilhassa milliyetçi harekete ılımlı yaklaşan Ahmet İzzet Paşa'nın varlığı ve Dahiliye gibi önemli bir nezaretin başında olması oldukça önemliydi. Aynı şekilde Salih Paşa da Bahriye Nazırı olarak kabinede yerini almıştı. Bu iki nazırın da görev almaları yeni hükümetin Anadolu Harketi ile bir uzlaşı içinde olmak için kurdurulduğuna dair bir adımın varlığını ortaya koymaktaydı.

Kabinenin ilk işlerinden biri Sulh anlaşmasının hükümlerinin tetkik edilmesiyle ilgili bir komisyon kurmak oldu[877].

---

[872] BOA., BEO.,4650/348734_1_2 (4 Eylül 1336/4 Eylül 1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Harbiye Nezaretine gönderilen yazı ve Harbiye Nezareti Maumelat-ı Zatiye Dairsindeki cetvel.) Ayandan Sadr-ı Esbak Müşir Ahmed İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşa'ların rutbelerinin ferikliğe tenzili. (Harbiye; İD / 133-10)

[873] Akşin, a.g.e.,C.III, s.229

[874] Furgaç; a.g.e., C. II., s. 88.

[875] BOA., HSD.AFT., 6/97 (21 Teşrin-i Evvel 1336/21 Ekim1920 tarihli Tevfik Paşa'nın son sadareti hatt-ı sureti.); İnal'a göre Damat Ferit Paşa'nın hükümetten çekilmeye mecbur olmasının nedeni Kuva-yı İnzibatiye'nin işe yaramayacak olmasını anlamasıdı.İnal, **Son Sadrazamlar, C:XI**, s.1732.

[876] Sadrazam: Tevfik Paşa Dâhiliye Nazırı: Ahmet İzzet Paşa Bahriye Nazırı: Salih Paşa Hariciye Nazırı: Sefa Bey Harbiye Nazırı: Eski Nafia Nazırı Ziya Paşa Adliye Nazırı: Vekâleten Ticaret ve Ziraat Nazırı Hüseyin Kazım Bey Şura-yı Devlet Reisi: Eski Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif Bey Maliye Nazırı: Raşid Bey Maarif Nazırı: Eski Hariciye Nazırı Reşit Paşa Nafia Nazırı: Abdullah Bey (İstanbul Vilayeti Valisi(Ticaret ve Ziraat Nazırı: Hüseyin Kazım Bey Şeyhülislam: Nuri Efendi Evkaf-ı Hümayun: Vekâleten Şeyhülislam Nuri Efendi BOA., İ. DUİT., 9/120_1 (21 Teşrin-i Evvel 1336/21 Ekim1920 tarihli İrade); kabine programı için bkz.BOA., MV., 220/178_1_2 (26 Teşrin-i Evvel 1336/26 Ekim1920 tarihli Kabine Programı.)

[877] BOA., MV., 220/248 (28 Teşrin-i Sani 1336/28 Kasım 1920 tarihli Meclis-i Vükela kararı.)

Anadolu Hareketi'ne baktığımızda Ankara'da bütün vatanın istikbali ile ilgili karar verecek bir Meclis varken, İstanbul'da milliyetçilerden oluşan bir Hükümetin kurulması kabul edilmesi pek de mümkün görünmemekeydi. Bu durum Ankara ile İstanbul arasında süregelen meşruiyyet savaşının hala devam ettiğini göstermekteydi.[878]

Ayrıca bu dönemde üst üste yaşanan isyanlarla zayıflatılmaya çalışılmış ancak siyaseten gittikçe güçlenmiş bir Ankara Hükümeti vardı. Doğusuna ve batısına bakıldığında bir tarafta Ermenilere karşı kazanılmış bir zafer [879] ,diğer tarafta Trakya'da tam anlamıyla dağılmış bir I. Kolordu göze çarpmaktaydı.Gerek Cemiyet şeklinde sivil toplum örgütlenmesi olarak gerek ordunun içinde kurulan gizli askeri örgütler Mustafa Kemal Paşa'nın gündemini oluşturmaktaydı. Bu dönemde ortaya çıkan Yeşil Ordu da bunlardan biriydi.Öte yandan isyanların bastırılmasında ciddi yardımları olan Ethem ve Tevfik kardeşler de sınır tanımayaya ve gittikleri yerlerde milli mücadele taraftarı olsalar dahi kendilerince suçlu buldukları mülki görevlileri cezalandırma teşebbüslerinde bulunmaya başlamışlardı.

Yine bu dönemde Gediz'de Yunanlılar üzerine taarruza geçilmiş ancak başarılı olunamamıştı. Kuva-yı Milliye birlikleri gönüllülük esasına göre savaşan birlikler olduğu için nizami bir kuvvetin yerini tutamamaktaydı. İsmet Paşa'ya göre gönüllü kıtaatla ülke savunmasında fayda sağlanamadığından artık düzenli orduya geçilmesi gerekmekteydi.[880] Mustafa Kemal Paşa'da aynı fikirdeydi. 8 Kasım 1920'de, Gediz yenilgisinden sonra Ankara'ya davet ettiği Ali Fuat Paşa'yı Kuva-yı Milliye kıyafetiyle gördüğünü, Batı Cephesi Kumandanı'nın bu kıyafete bürünmesinin ardında olan ve önemli ölçüde cephede sirayet eden düşünceyi fark ettiğni ve bundan dolayı İsmet ve Refet Paşa'ları çağırarak en kısa zamanda düzenli ordu ve süvari birlikler oluşturmak gerektiğini söylemişti. Böylelikle düzensiz

[878] Mustafa Kemal Paşa bu yöndeki düşüncelerini ilerleyen zaman içinde Tevfik Paşa'ya gönderdiği telgrafta TBMM Hükümeti'nin Ankara'da olduğunu, bu yüzden dışarıya muhatap da sadece TBMM Hükümeti'nn olduğunun altını çizmiştir.**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk**, (1916-1922), s.171

[879] Bu arada Ermeniler İtilaf Devletleri'nden yardım istemekte Bolşeviklerin Mustafa Kemal'le birleşmek niyetinde oldukları yönünde algı yaratmaya çalışıyorlardı.BOA., HR.SYS., 2886/ 31_1 (13 Kasım 1920 tarihinde Bern Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazı.)

[880] Ahmet Emin Yaman, "Milli Ordu'dan Düzenli Ordu'ya", s.395.

teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak kararını fiilen uygulamaya başlamış oldu[881]. Düzenli Ordu'nun kurulması, Kuva-yı Milliye Reisleri bilhassa Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe tarafından olumlu karşılanmadı. Önce Demirci Mehmet Efe'ye daha sonra da Çerkez Ethem'e karşı bir askeri bir operasyon düzenlenmişti. Yaklaşık bir ay sonra orduya altenatif olabilecek mahiyette hiçbir güç kalmamıştı[882].

Sadece kuruluş aşamasını konu edindiğimiz Tevfik Paşa Hükümeti'nin Anadolu Politikasına baktığımızda ilk dikkati çeken nokta ise Ahmet İzzet Paşa'nın, Salih Paşa'nın ve yine Kuva-yı Milliye'ye yardımlar yapacak olan Ziya Paşa'nın yer aldığı bu hükümetin Damat Ferit Paşa'nın en sert tedbirleri aldığı hükümetlerinden sonra iktidar mevkiine getirilmesidir ki bu durum askeri güçle dahi yok edilemeyen Ankara Hükümeti'ne karşı farklı bir strateji uygulanacağını göstermektedir. Bu ılımlı politikayı, Mustafa Kemal Paşa görünüşte ılımlı ancak gerçekte Anadolu'nun birliğini içerden yıkmak üzere kurgulanmış bir plan olarak nitelendirmektedir.[883].

Tevfik Paşa Hükümeti'nin, birbirini etkileyen iki önemli vazifesi olmuştur. Bunlardan biri İtilaf Devletleri'nin Sevr Muahadesi'nin kabulü yönünde yaptıkları baskıyla başa çıkabilmek diğeri ise bu baskıyla başa çıkarken gerek daha önceki hükümetlerin haksız uygulamaları gerek Anadolu Hareketi'nce zor duruma düşürülmüş görevlilerle ilgili kararlar almaktı.İtilaf Devletleri ile olan münasebette Tevfik Paşa, anlaşmanın onaylanması için gerekli onayın verilceğini beyan etmiş ancak fiilen böyle bir onay vermemiştir.Ankara ile gerekli uzlaşmanın sağlanması için gidecek heyet için de bir aylık süre istemiştir[884].

Sevr Anlaşmasında her hangi bir değişiklik yapılmayacağından Anadolu ile orta noktada buluşulamayacağı belliydi.11 Kasım 1920 tarihli Daily Telegraph gazetesinde *Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin yerine Tevfik Paşa Kabinesi'nin teşkili Mustafa Kemal'i yola getirememiştir* sözleri yer almaktaydı. Yine aynı haberde

[881] Atatürk, a.g.e., 374
[882] Ahmet Emin Yaman, "Milli Ordu'dan Düzenli Ordu'ya", s.395.
[883] Atatürk, a.g.e, s.375.
[884] Çetin, a.g.e., s.400.

Tevfik Paşa'nın Sevr Anlaşması'nın ta'dilini istemiş olmasının Anadolu'da bulunan asilerle ortak fikirde olduğunun kanıtı olduğu iddia edilmişti[885].

Tevfik Paşa Hükümeti önceki hükümet döneminde Kuva-yı Milliye'ye yardım ettiklerinden dolayı çeşitli cezalara çarptırılan mahkumların affedilmesine karar vermişti.[886].Divan-ı Harbi Örfilerde bir değişkiklik meydana getirilerek idam cezasına çarptırılanların temyize gitmelerinin önü açıldı[887]Öte yandan Anadolu Hareketinin kararı yüzünden görevinden ayrılan kişiler için suçsuz bulunanların esas görevine iadesi uygun görüldü[888].Heyet-i Temsiliye lehine fetvayı imzaladığı için görevden alınan Karesi kadısı ve bazı öğretmenlerle bu fetvayı istemeyerek imzaldıkları için af edilmeleri için dilekçe vermişlerdi[889].

Padişah Vahdettin yıllar sonra Şerif Paşa ile yaptığı mülakatta, sadrazam Tevfik Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa'nın sadık bir hizmetkarı olmakla itham etmiş ve iki yüzlü davranarak kendisine ihanet ettiğini açıklamıştır.Ayrıca Padişah, yaveri Avni Paşa'nın yönlendirmesiyle Anadolu geçmeye karar verdiğini ancak son anda fikrini Tevfik Paşa'ya danışmak hatasında bulunduğunu ifade etmiştir.Daha sonraki süreçte Avni Paşa'nın bir şekilde istifaya zorlandığını eklemiştir[890].

---

[885] **Osmanlı Belgelernde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, s.281

[886] Yaşar Özüçetin, İsmail Filiz, "Meclis Zabıtlarına Göre Milli Mücadele'de İstanbul Hükümeti'nin Tutumuna Karşı Tepkiler ve Yorumlar," - **Türklük Bilimi Araştırmaları,-S XXXIV**.,2014 s.179-206; bkz BOA., DH.UMV., 68 / 69 (28 Teşrin-i Evvel 1336/28 Ekim1920 Hüdavendigar vilayetine yazılan arzuhal.); Ayrıca Damat Ferit Paşa Hükümetinde uygulamaya konulan ve Ali Rıza Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa'nın da rütbelerini düşüren Tashih-i Rüteb kararnamesi ile ilgili gerekli düzenlemeler yapılmıştı. BOA., BEO.,4658/ 349289_1 (10 Teşrin-i Evvel 1336/10 Ekim1920 tarihinde Sadaret-i Uzma Mektubi Kaleminden Hariciye Nezaretine gönderilen yazı.) bu kapsamda Ahmet izzet Ali Rıza ve Salih paşaların müşüriyete terfi etti. BOA., MV., 261/131 (25 Kasım 1920 tarihli İrade-i Seniyye sureti.)

[887] BOA., MV., 252 /113_1 (Harbiye Nezareti Adliye-i Askeriye Dairesinde 23 Nisan 1336/23 Nisan 1920 tarihli kararnamenin üçüncü maddesini muaddel karaname.)

[888]BOA., .DH. MB. .HPS., 130/47_1 (1 Haziran 1336/1 haziran 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti Mabeyn-i Emiriye ve Hapishaneler Dairesi Müdiriyetinden Ahmet Tevfik Efendinin arzuhaline yazıla derkenar.)

[889] BOA., DH.İUM., 19 14/ 1 18_1_2_4 (13 Teşrin-i Evvel 1336/ 13 Ekim 1920 tarihinde Nazır Reşid Mümtaz Paşadan Sadarete gönderilen yazı ve 2 Teşrin-i Evvel 1336/ 2 Ekim 1920 tarinde Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal tarafından gönderile beyanname sureti ve 2 Teşrin-i Evvel 1336/ 2 Ekim 1920 tarihinde Karesi Mutasarrıfının Dahiliye Nezaretine gönderdiği dilekçe.)

[890] Bardakçı, Şahbaba s.442

SONUÇ

İstanbul Hükümetleri ile ilgili değerlendirmelerde göz önüne alınması gereken iki önemli nokta vardır. Bunlardan ilki, bu hükümetleri tek bir hükümet gibi düşünüp bir bütün olarak ele almaktan kaçınmak gerektiğidir. Farklı kişilerin sadrazamlığı dikkate alındığında bile sanki hep aynı stratejinin hüküm sürdüğüne yönelik bir algı söz konusudur. Halk, tüm varlığını ortaya koyup savaşıyorken işin İstanbul kanadı 'nın bu savaşı önlemeye çalıştığı, tek dertlerinin de mevkiilerini korumak olduğu fikri de bu sübjektif bakış açısının zeminini oluşturmaktadır.

Oysa bu hükümetler, farklı kişilerin farklı çizgide stratejilerinin olduğu hükümetlerdir. Lakin aynı zamanda aynı kişinin faklı stratejileri de görülebilmektedir ki bunun muhtemel nedeni; değişen olaylarla hassas dengelerinin yeniden şekillenmesidir Bu noktada ilave etmekte fayda var hükümetleri oluşturanlar elbette sadece sadrazamlar değildir ve hükümette yer alan nazırların olaylara bakış açıları da hükümetin politikasını belirlemede etkilidir. Dolayısıyla dönem itibariyle Meclis-i Vükela 'dan çıkacak her kararda mesuliyeti bulunan bu nazırların kimler olacağı ziyadesiyle önemlidir. Tabi bu nazırlar göreve gelip kendi doğrularına göre mi davranmakta- bu alanda özgürler mi- yoksa zaten sadrazamca daha önceden belirlenmiş olan bir politikaya uygun olarak mı seçilmekte gibi bir soru bu noktada tartışılabilir.

Çalışmamız da vardığımız kanaatte nazırlar, ittihatçı olmayanlar arasından padişahın onayladığı ve bilhassa İngilizlerin de gözüne batmayan kişiler arasından seçilmişlerdir. Genel anlamda bir kişinin farklı nezaretlerin başına getirildiği, eğer hükümette yer almadıysa yine özel görevlerle bir komisyon ya da Anadolu'ya gidecek bir heyetin başında olduğu görülmektedir. Yani bu dönemde hükümete mensup ya da hemen yakınında aynı kadroların varlığı dikkat çekmektedir. Bazı nazırların göreve gelmelerine gerek basın gerek halk tarafından şiddetle karşı çıkıldığı da göz önüne alınırsa, nazırlarla ilgili algıların da ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu arada kuvvetli muhalefetin etkin varlığını da atlamamak gerekir.

Diğer husus ise bu hükümetlerin fevkalade bir zamanda iktidara gelmiş olmalarını unutmamak gerektiğidir. Mütareke hükümetleri, bağımsız hükümetler değillerdir ve yapılacak değerlendirmelerde bu gerçek göz ardı edilmemelidir. Ancak bu gerçek, ülkenin kurtuluşuna dair yapılması muktedir şeylerin yapılmamasının tercih edildiği ve yapmaya kalkanların da engellendiği durumları da maskelememelidir.

Bilindiği gibi mütareke ortamında bir biriyle çarpışan iki fikir hakimdi ve dolayısıyla iki fikirden birini temel alan hükümet tipleri vardı. Anadolu Hareketi'nin güçlendiği ya da tam aksi şekilde en kuvvetsiz olduğu zamanlarda biri diğerinin iktidar alternatifi oluyordu.

Damat Ferit Paşa Hükümetleri, çalışmamızda değindiğimiz üzere Anadolu'daki hareketi önleyebilmek için bir çok çareye başvurmuş hükümetlerdi. Anadolu Hareketi ile iyi anlaşmak gerektiği zamanlarda onun hükümetlerinin yerini, içinde milliyetçi üyelerin bulduğu Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümeti gibi ılımlı hükümetler alıyordu ancak bu hükümetler İtilaf Devletleri'nin, Anadolu Hareketi'nin daha da güçlenmesine zemin hazırlanmış olmasından duydukları kaygı dolayısıyla istifa ettiriliyorlar ve yine ardından Damat Ferit Paşa iktidara getriliyordu. Bu açıdan bakıldığında İtilaf Devletleri'nin isteklerine göre kuruldukları ortadaydı, ve yine onların takdir ettikleri süre kadar görevde kalabiliyorlardı Öyle ki bu hükümetlerin bazıları bir aydan daha kısa süre iktidarda kalmışlardı. Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa bu noktada aynı kaderi paylaşmaktaydılar.

Diğer taraftan yine Salih Paşa'nın, bu kez Tevfik Paşa ile ortak bir deneyimi vardı ki maalesef aynı şansızlık olarak da nitelendirilmesi yerindedir. O da İstanbul'un resmi ve gayr-i resmi işgallerinin onların sadaretleri dönemine denk gelmesiydi. Yanı başlarında İşgal Kuvvetleri'nin varlığı, zaten sınırları çizilmiş bir alanda, elleri ayaklarını bağlamıştı.

Ali Rıza Paşa Hükümeti, bir geçiş hükümeti olduğunu ve Meclis'in açılmasıyla görevinin son bulunacağını öngörerek iş başına geçmişti. Anadolu'daki hareketin üst noktaya taşınması, resmi olarak kabul görmesi bu hükümet zamanında olmuştur. Ardından da Salih Paşa Hükümeti'nin kurulması, benzer tavrın bir müddet

daha devam ettirilmesi yönünde atılmış bir adımdır ancak Hükümet, İtilaf Devletleri'nin daha öncede zikrettiğimiz kaygılarından dolayı kısa zamanda gözden çıkarılmıştır.

Yine bir noktanın da altını çizmek gerekmektedir. O da bu hükümetlerin mukavemet edilmesi yönünde resmi bir kararlarının olup olmadığıdır. Damat Ferit Paşa'nın ikinci hükümeti döneminde 21 Haziran'da mukavemet edilmesi yönünde bir karar alınmışsa da –bu arada belirtmek gerekir bu karar bire bir Yunanlılarla ilgilidir- kararın vilayetlere tebliğ edilmeden bir kez daha görüşülmesi düşünüldüğünden ertelenmiştir ama Dahiliye Nezareti bu kararı şifreli telgrafla bildirmiştir. Yine Dahiliye Nezareti'nin I. Tevfik Paşa Hükümeti döneminde de benzer teşebbüsleri görülmektedir.

Harbiye Nezareti'nde ise gizli mukavemet merkezlerinin kurulması yönünde azımsanmayacak ölçüde çalışmaları vardır. Hem Ali Rıza Paşa hem de Salih Paşa Hükümetleri' nde Harbiye Nazırı olan Fevzi Paşa, Yunanlıların taarruza geçme ihtimallerine karşı Mustafa Kemal Paşa ile ortak bir plan dahi yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan İsmet Bey'i bu amaçla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 'nde çalışma yapmak üzere görevlendirmiştir.

Öte yandan gayet mühim olan diğer bir husus da Mustafa Kemal Paşa'nın hareket tarzını belirlemesi için İstanbul'da kabine mensuplarından ve siyasi ricalden bazı şahısların da olduğu kişilerden tavsiye alması ve bu tavsiyeler de kendisine ordu kumandanı olarak değil bir ferd-i millet olarak görevine devam etmesinin daha iyi olacağının dile getirilmesidir. Milli arzunun saltanat ve hilafeti korumak gayesinin her fırsatta dile getirilmesi ve İstanbul'a hürmet edilmesi gerektiği de bu tavsiyeler arasındadır. Ancak bu ifadelerden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un etkisi altında olduğu sonucu çıkarılmamalıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın perspektifinden bakıldığında ise İstanbul Hükümetlerinin hepsi aynı amacı güden hükümetlerdi. Sadece izledikleri yol, farklıydı. Bazıları daha sert politikalar uygulamayı tercih ediyordu. Aslında buradan kasıt sadece Damat Ferit Paşa'nın sadrazam olduğu hükümetlerdir. Diğerleri de harekete karşı daha yumuşak görünseler de aslında daha fazla zarar veren

hükümetlerdi. Bunların başında da Ali Rıza Paşa Hükümeti gelmekteydi. Tevfik Paşa'nın kurduğu son hükümet de bu kapsama alınmalıydı. Salih Paşa da daha önce Amasya'da verdiği sözü tutmamış bir sadrazamdı. Aslında Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Hareketi'nin varlığıyla daha spesifikleştirilmiş bir ifadeyle Heyet-i Temsiliye ile milletin iradesinin temsil eden bir yapının varlığından dolayı İstanbul'da başka bir otoritenin olmaması gerektiğini düşünüyordu.

Bu hükümetlerin her birinin Anadolu Hareketi'ne uyguladıkları politika titiz araştırmaların konusudur. Kabul etmek gerekir ki Damat Ferit Paşa'nın izlediği yol yani meşru haklarını savunanları asi ilan etmek, üzerine askeri güç göndererek yok etmeye çalışmak , dine dayalı bir toplumda çıkarttığı fetvalarla dinsiz olduklarını ilan edebilmek sadece İtilaf Devletleri baskısıyla yapıldığı kabul edilecek mahiyette adımlar değildir ve hepsinin belgesi mevcuttur. Ancak öte yandan şu gerçeği de göz ardı etmemek gerekir. Bu hükümetler Anadolu Hareketi'ni açıktan destekleyebilecek şartlara da sahip değildir., yani destekleri anlaşıldığı takdirde iktidar mevkiinde olamayacakları ortadadır. Bu nedenle hükümet mensuplarınca gerek kurumsal, gerek şahsi olarak Anadolu Hareketi'ne yapılan yardımların bahsi geçen nedenlerden dolayı gizli olması, belgesinin tutulmamış olması muhtemeldir. Bu durum da Osmanlı Arşiv Belgelerine dayanan çalışmamızı zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BEO

DH .EUM.AYŞ

DH .İUM.

DH. KMS.

DH. MB.HPS.

DH. ŞFR.

DH. UMVM

İ.DUİT.

MV

(Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.)

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşiv Belgeleri

ATAZB

İSH

(Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.)

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi Belgeleri

(Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:1, Ankara, 1982

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2003.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007.

RESMİ YAYINLAR

Türk İstiklal Harbi — **Batı Cephesi C.II Kısım I (15 Mayıs-4 Eylül 1919)** Genelkurmay Basımevi , Ankara, 1963.

Türk İstiklal Harbi, — **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genel Kurmay Basımevi Yay.No:92/83, 1992.

HATIRATLAR

Ahmet İzzet**,** — **Feryadım,** C:II, Yay. Hazırlayan: Süheyl İzzetFurgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yay. İstanbul,1993.

Atatürk, Mustafa Kemal: — **Nutuk**, Alfa Yay. (tam metin) İstanbul,2017.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1-3, ATAM, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, ATAM, Ankara, 2006.

Bayar, Celal: **Ben de Yazdım**. **Mücadele'ye Giriş**, C: VII, 1969, İstanbul

Cebesoy, Fuat: **Milli Mücadele Hatıraları,**Vatan Nesşriyatı, İstanbul, 1953

Çakmak Fevzi : **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükler**i, C:II (Haz: Nilüfer Hatemi) İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002

Ertürk Hüsamettin **İki Devrin Perde Arkası**, (Haz: Nafiz Tansu), İstanbul, Sebil Yayınevi, Birinci bs., s. 206-207

Himmetoğlu, Hüsnü : **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları** Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975

Karabekir Kazım**,** **İstiklal Harbimiz,** Türkiye Yayınevi**,** İstanbul, 1960 s.47

Okday, Şefik: **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, BateşYayınları, 1986

Orbay, Rauf: **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım I-2 ,** İstanbul, Emre Yayınları, C:I 1993

Özalp, Kazım **Anılar ve Belgeler**, Der: Atilla Oral, Demkar Yayınevi, İstanbul,2011, s

Sabiş, Ali İhsan : **Harb Hatıralarım-İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri**, İstanbul, Nehir Yayınları, C:V, 1993

Simavi ,Lütfi: **Osmanlı Sarayının Son Günleri,** Hürriyet Yayınlarıı yıl yok

Söylemezoğlu, Galib Kemali: **30 senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi**, Ülkü Matbaası, İstanbul,1953

Tepeyran, Ebubekir Hazım: **Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Sarayın İdama Mahkum Ettiği Bir Dahliye Nazırı Anlatıyor**, Gürer Yayınları, İkinci Baskı, Editör: Hürriyet Yaşar, İstanbul,2009

Türkgeldi**,** Ali Fuat: **Görüp İşittiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, No:15, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949

Kodaman, Bayram ve Babacan Hasan **Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele ile İlgili Belgeler**, Haz.Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 1998.

TEZLER

Ataseven, Süleyman: "Rauf Orbay Biyografisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, izmir,1997

Çavuş, Dilek: "Minber Gazetesi Basındaki Yeri ve Önemi" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006

Çelik, Kemal: "Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993

Eğilmez, İbrahim: Hadisat Gazetesine Göre Milli Mücadele'nin Başlangıç Devresi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016

Erdem, Ş.Can: "Sadrazam Damat Ferit Paşa", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul

Gedik, İlhan: "Milli Mücadele'de 15 Kolordu", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara,1992

Gürbüz, Musa: "Karakol Cemiyeti", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi ,Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987

Kır, Semra: "Milli Mücadele Döneminde Dörtyol ve Çevresi", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004

Kırcı, Aşir Kayhan: "Mustafa Kemal Paşa Önderliği'nde Milli Mücadele Kadrosu", Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2013 s.97

Koparan, Necdet: "Türk Jandarma Teşkilatı", Yüksek Lisans T, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.70.

Küsmez, Abdullah Cüneyt: "Türk İstiklal Harbi'nde Askeri Talimatnamelerin Uygulanması (1918-1923)", Atatürk Üniversitesi Atatürk

İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum

Özer, Fuat: "Milli Mücadele'de Balıkesir", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998

Taşer, Pınar: "Mütareke Döneminde Divan-ı Harb-i Örfiler: 1918-1922" Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005

Türkmen, Zekeriya: "Mütareke Döneminde Ordu'nun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,İstanbul,1995

Yavaş, Mesut: "Hacim Muhittin Çarıklı Bey ve Balıkesir Kongreleri", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum,2006

Yılmaz, Yavuz : "Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kars ve Civarında Ermeni Tedhişi, (30 Ekim 1918-30 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafakas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006.

İNCELEME ESERLERİ

Akandere, Osman: Polat Hasan Ali **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011

Akşin, Sina: **Türkiye Tarihi C:IV , Çağdaş Türkiye (1908-1980**),Cem yayınevi, Ankara,1989

Akşin, Sina: **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I-2-3,** Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2010

Akyol, Taha: **1919-1920 Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye**, Doğan Kitap, I. Baskı, 2016

Albayrak , Mustafa: **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri,** (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920) , ATAM, Ankara, 1998

Ata, Feridun: **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Ankara, 2005

Bardakçı, Murat: **Şahbaba**, Osmanoğuları'nın Son Hükümdarı VI. MehmedVahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları, İstanbul, Pan Yayıncılık, Birinci Basım, 1998

Başer ,Edip: **Mütareke'den Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009

Bayar, Celal: **Atatürkten Hatıralar**, . İstanbul, Sel Yay. 1955

Berber, Engin: **Sancılı yıllar :İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı,**AyraçYay. Ankara, 1997

Budak, Mustafa: **Misak-ı Milli'den Lozan'a**, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası

Criss, Bilge: **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008

Çetin, Nurten: **"Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa"** ,ATAM , İstanbul, Ankara, 2015,

Danişmend , İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C:IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi

Dayı, S.Esin **Nazilli Kongreleri 1919**, Erzurum, 1998

Gencer, Ali İhsan -Sabahattin Özel: **Türk İnkılap Tarih** İstanbul, Der Yayınları, 2011

Güneş, İhsan: **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler, Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012

Gürler,Hamdi: **Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami Günsav** , (Mayıs-Haziran 1919), Ankara,Genel Kurmay Basımevi

Hür, Ayşe: **Mondros'tan Cumhuriyet'e Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi**, Literatür Yayınları, Birinci Basım, 2018

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal: **Son Sadrazamlar**, I.Cüz. İstanbul, Maarif Matbaası, 1940

Jaeschke, Gotthard: **Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970

Karabekir, Kazım: **Paşaların Kavgası**, Emre Yayınları No:8, 2005, Yay Hazır: Faruk Özerengin

Kemal, Ali: **Ömrüm,** İstanbuL, Hazırlayan: Zeki Kuneralp,İsis Yay. l,1985, Sayı:182-183

Kinross, Lord: **Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, 2009

Kocatürk, Utkan: **Doğumundan Ölümüne kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

MeraySeha L. - Osman Olcay: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, N:. 409, 1977

Ortaylı, İlber - İsmail Küçükkaya: **Cumhuriyet'in ilk Yüzyılı (1923-2023**),Timaş yay, İstanbul,2012

Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu: **Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Özdemir Hikmet: **Amasya Belgeleri'ni Yeniden Okumak**, Amasya Valiliğ Kültür Ya. No: 7, 2004.

Rıfat , Mevlanzade: **İttihat ve Terakki İktidarı ve Türk İnkılabının İç Yüzü**, İstanbul, Yedi İklim, 1993

Sabiş, Ali İhsan : **Harb Hatıralarım-İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri,** İstanbul, Nehir Yayınları, C:V, 1993

Sakallı, Bayram: **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara, 1988

Selek, Selahaddin: **Anadolu İhtilali**, İstanbul, Burçak Yayınları, 4. bs, 1968

Sherrill, Charles: **Gazi Mustafa Kemal Nezdinde Bir yıl Elçilik,** Çev:Ahmet Ekrem, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934

Sorgun, Taylan: **Esir Şehrin Fedaileri**, İstanbul, Destek Yayınları, 2011

Şahingöz , Mehmet: **Ali Rıza Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Ankara 1996

Tanör, Bülent : **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920**), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 4. bs., 2016

Tansel, Selahattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1977

Tevetoğlu, Fethi: **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi , 1988

Tevetoğlu, Fethi **Atatürkle Samsuna Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Matbaası, Ankara, 1987

Toynbee, Arnold j., : **Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Çağdaş Matbaa ve Yay, 1999

Tunaya, Tarık Zafer : **Türkiye'de Siyasi partiler (1859-1952**), İstanbul,1952

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, (Birinci Basım), Kasım 1991

Türkmen, Zekeriya: **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara, Ocak Yayınları, 2000

Türkmen, Zekeriya: **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal** (Ekim 1918-Ocak 1920), ATAM, Ankara, 2002, s.43

Yel, Selma: **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.

Yıldıztaş, Mümin: **Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali,** İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010

Zurcher , Erik Zan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yay. 1995

MAKALELER

Arıkan, Zeki: Milli Mücadele'de Balıkesir, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergis**i ,Sayı: 24,Ankara, 1999-2003 s.472-474

Arslan, Zehra: "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği", **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: III, Sayı: 11, 2010 s.57-72

Aybars, Ergün: "Milli Mücadele'de İngiliz Basını", **ATAM**, C:IV, Sayı:12, 1988 s.603-606

Aydoğan, Erdal: "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı'nda Bazı Çalışmaları", **Atatürk Dergisi,** C:III, Sayı:3

Ayışığı , Metin: *"*Milli Mücadele'de Manisa *"*Manisa,'yı ve Mesir'i Tanıtma ve Turizm Derneği tarafından Kurtuluş Özel Sayısı:7, Ekim, 1994

Ayışığı, Metin: "Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuva-yı Milliye Arasındaki Münasebetler", **Türkler Ansiklopedisi**, C:XV

Bakar , Bülent: "Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Sürecinde Kuva-yı Milliye Politikaları", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, 12-16 Kasım 2007 Bildirileri**, C:II, **ATAM**, Ankara, 2010, 1958-1998

Banoğlu, Niyazi Ahmet: "Milli Kongre ve Faaliyetleri", ATAM Dergisi C:III Kasım 1986

Beyoğlu, Süleyman: "Kuva-yı Milliye Hakkında Bazı Yeni Bilgiler", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Yesevi Yay, Sayı:5, s.184-203.

Bostancı, Mustafa: "Milli Mücadele'de Erzurum Kongresi ve Kararları", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4(2015)

Bozaslan, Neslihan Bolat: "Yirmisekiz Günlük İktidar Salih Paşa Hükümeti,GaziantepUniversityJournal of Social Sciences,16 (1), s.129-135.

Budak, Mustafa : "Mondros Mütarekesi'nden Sonra İngilizlerin Batum'u İşgali"**, Kafkas Araştırmaları, III**, İstanbul, 1997, 117-141.

Budak, Mustafa: "Mütareke Dönemi'nde İtilaf Devletleri'nin Müdahaleleri", İstanbul, İlmi Araştırmalar 5, 1997, s.81-105

Çelebi, Mevlut: "İzmir'in İşgali'nden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığı'nda Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti", Anadolu Heyet- Nasihası:16 Nisan-18 Mayıs 1919), **Atatürk Araştırma MerkeziDergisi**, C:VI, Temmuz 1990, s.561-589

Çiçek ,Rahmi: "Erzurum Kongresi'nde Alınan Kararlar ve Etkileri", AnkaraÜniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 2 (2014) s.513-537.

Çil ,Yücel: "Erzurum Kongresi Delegeleri", **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum 1. Uluslararası Sempozyumu**, s.225-229.

Çukurova, Bülent: " 15 Mayıs 1919'da İzmir'de Yunan Mezalimi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1987 C:III, S.8, s.461-471

Efe, İsmail: *"*Mütareke Dönemi Asayiş Sorunları ve Çare Olarak Düşünülen Nasihat Heyetleri"**Kırıkkale ÜniversitesiSosyal Bilimler Dergisi**,*C:6, S.1, s.229-243.*

Gök ,Nurşen: "Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,** C:XXVII, Sayı: 43, Ankara, 2008, s.77-93.

Halıcı, Şaduman: "İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'ye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler", **Ankara Üniversitesi Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**,S.40, 2007, s.625-642.

Hanioğlu, M. Şükrü: "İttihat ve Terakki Cemiyeti", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXIII., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.476-484.

İlgürel, Mücteba: "Balıkesir Kongreleri"**,Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C:V. s.15-17.

İpek, Göktuğ: "Alaşehir Kongresi'ne Katılanlar ve Sosyal Statüleri", **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C: XI, Sayı: 3, Manisa, 2013, s.237-260.

Karaca,TahaNiyazi: "Milli Mücadelede Bozkır İsyanları", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı : 16 Yıl : 2004/1, s.169-190.

Kılavuz, Nuran: "Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar Milli

Mücadelenin siyasal gelişimi "**Ekev Akademi Dergisi** Yıl: 16 Sayı: 51 (Bahar 2012), s.61-72.

Kılıç, Pelin İskender: "Samsun ve çevresinde Pontus Çetelerinin faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları" **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2** Spring 2011, s485-502.

Konukçu, Enver: "Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri"(Eylül 1919-Nisan 1920), **ATAM**, Cilt V, sayı 13, Ankara 1988, s.23-235.

Korkmaz, Ömer: "Oltu Şura Hükümeti", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı:6, 1993, s.249-292.

Küçük, Cevdet: "Ali Rıza Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.II, TDV Yay. İstanbul, 1989, s.440-441.

Küçük, Cevdet: "Salih Hulusi Paşa", **İslam Ansiklopedisi** C:XXXVI, TDV Yay.2009, s.39-41.

Mert, Özcan: "Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler", **Belleten**, C:LVI, S:217

Mert, Özgür: "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 58, Ankara, 2016, s.123-176.

Öncü, Ali Servet: "Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı ve Meclis-i Mebusan'dakiMüzakereler"i, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat**

Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 49, 2013, s.261-280.

Özlü, Hüsnü : "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci, Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**,Yıl:3, Sayı: 6, s.24-51.

Özüçetin, Yaşar- İsmail Filiz: "Meclis Zabıtlarına Göre Milli Mücadele'de İstanbul Hükümeti'nin Tutumuna Karşı Tepkilerve Yorumlar", **Türklük Bilimi Araştırmaları,-S XXXIV**. 2013, s.179-206.

Salim Koca-Semih Yalçın: "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne Tayininde Osmanlı Genel Kurmayı'nın Rolü", **ATAM Dergisi**, Sayı:.29, 1994, s 401-416.

Saylan, Gürkan Fırat: "İstanbul'un Resmen İşgali 16 Mart 1920",**Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**Cilt:II Sayı 41 Ocak 2014,s.17-40

Selvi, Haluk: "İstanbul Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye Hareketi'ni Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları", **ATAM**, C:XV. Sayı:. 44, Ankara, Temmuz 1999, s.547-566.

Şahin, Mustafa- Cemile Şahin: Suriye'nin Son Osmanlı Valisi Tahsin Uzer Beyin Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa İle Buradaki Çalışmaları, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Dergisi,** C:I, Sayı:2, 2011, s.1-27.

Şahingöz, Mehmet: "Milli Mücadelede Protesto ve Mitingler",**Türkler Ansiklopedisi** C:XV, s726-744.

Türkmen, Zekeriya: "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi"**Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10, 2001, s.121-132.

Ural , Selçuk: "Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Programı ve Mebusan Meclisindeki Yankıları", A.Ü. **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:27 (Prof.Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı), Erzurum, 2005, s.271-287.

Ural, Selçuk: "Milli Mücadele Başlarında Doğu'da Milli Teşkilatlanma ve Hususiyetleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi,** S:13, s.59-80

Yalçın, Semih,: "Milli Mücadele Dönemi", **90. Yılında Milli Mücadele**,yayhaz:H. Aytuğ Tokur, **ATAM**, Ankara, 2011, s.11-25.